

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 118 leden, te weten:

Aarts, Abma, Van den Anker, B. Bakker, M. Bakker, Ter Beek, De Beer Beinema, Van den Bergh, Blaauw, H. A. de Boer, J. J. P. de Boer, Bolkestein, De Boois, Borm-Luijckx, Braams, Bremen, Brinkhorst, Van den Broek, Buikema, Van der Burg, Buurmeijer, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Deetman, Dijkman, Van Dis, Dolman, Duinker, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Eversdijk, Faber, Gerritse, Ginjaar-Maas, De Graaf, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, De Hamer, Van Heel-Kasteel, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Hermsen, Jacobse, Jansen, Kappeyne van de Coppello, Van Kemenade, Keuning, Knol, Konings, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krijnen, De Kwaadsteniet, Lambers-Hacquebard, Langedijk-de Jong, Lansink, Laxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Meijer, Mertens, Mommersteeg, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Nijhof, Nijpels, Van Ooijen, Patijn, Paulis, Poppe, Porthoine, Rempt-Halmmans de Jongh, Rienks, Rietkerk, Roethof, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Schakel, Scherpenhuizen, Van der Spek, Spieker, Stemerding, Stoffelen Terlouw, Van Thijn, Toussaint, Tripels, Veerman, Veldhoen, Van de Ven, Verbrugh, Voogd, De Voogd, Voortman, B. de Vries, K. G. de Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wisselink, Wolff, Wöltgens, Worrell, Van Zeil en Zijlstra,

en de heer Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, mevrouw Haars, Staatssecretaris van Justitie, en de heer Simons, Regeeringscommissaris voor de Grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Andela-Baur, Braams, Nypels en Patijn, alleen voor het eerste deel van de vergadering;

Müller-Van Ast en Langedijk-De Jong, wegens bezigheden elders;

Hartmeijer, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg (15 521)**.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! De Regering heeft geconstateerd dat er een tamelijk grote verscheidenheid van opvattingen in deze Kamer bestaat ten opzichte van dit wetsontwerp, niet over het wetsontwerp in zijn totaliteit, maar wel over tal van onderdelen daarvan. Als ik de politieke kaart bekijk, dan valt heel duidelijk te constateren dat de fractie van de PvdA bij monde van de heer Castricum achter de voorstellen van de Regering staat. Ik ben de fractie van de PvdA daarvoor bijzonder erkentelijk. Als ik vervolgens zie naar de opstelling van de andere fracties, dan proef ik uit de interventie van de combine Laxtermann/Evenhuis, dat men wat betreft de steun aan de Regering direct na de fractie van de PvdA op de tweede plaats komt.

In de fractie van de VVD heeft men zich zeer sterk gemaakt voor een zelfstandig Beek en voor een tweedeling van de Onderbanken, maar heeft zich wat anders opgesteld, redelijk welwillend, ten opzichte van de gedachte van de vorming van een nieuwe SUN-gemeente en zij heeft zich ten aanzien van de vraag, of Hoensbroek zelfstandig zou moeten blijven, op het standpunt gesteld dat men gaarne zou willen aanhoren de woorden van de Regering.

De heer Hennekam en zijn fractie gingen een stapje verder weg van het wetsontwerp. Krachtige pleitbezorgers waren zij, overigens net als alle ande-

ren in de Kamer, voor de vorming van een nieuwe SUN-gemeente, ook voor de vorming en de handhaving van de gemeente Hoensbroek.

Na de fractie van het CDA, nog verder van het regeringsstandpunt verwijderd stelde zich een aantal kleinere groeperingen op, met in de voorhoede de fractie van D'66, die het voorstel op nog een aantal andere punten wilde veranderen. Ik proefde in ieder geval uit de interventie van de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst dat zijn fractie op dit stuk van beleid zich duidelijk onafhankelijk van de PvdA opstelt. Dat is op zich zelf een opmerkelijke constatering.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het zal u niet verbazen.

Minister **Wiegel**: Vaak verheugt mij zelfs die onafhankelijke opstelling, alleen toevallig op dit moment niet.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Een minister is ook maar een mens.

Minister **Wiegel**: Zo is het.

Voordat ik kom tot de beantwoording van de vele concrete vragen, die zijn gesteld in verband met de onderdelen van dit wetsontwerp, wil ik, net als de verschillende geachte afgevaardigden dat hebben gedaan, een aantal inleidende opmerkingen van algemene aard maken. Ik wil beginnen met de constatering dat het niet alleen vandaag een zeer belangrijke dag is, maar ook dat aan deze dag vele jaren van voorbereiding voorafgegaan zijn. De geachte afgevaardigden de heren Hennekam, Waltmans en Castricum hebben daarop gewezen in het betoog, waarin de geschiedenis van het wetsontwerp is geschetst. Ook andere geachte afgevaardigden hebben daarop gewezen.

Vandaag is het ruim elf jaar geleden sinds het provinciaal bestuur van Limburg aan mijn toenmalige ambtsvoorganger verzocht, te bevorderen dat een voorstel van wet tot gemeentelijke herindeling van het zuidelijk deel van de provincie Limburg zou worden gerealiseerd.

Nu mag het getal elf, zeker in deze tijd van het jaar, in een provincie als

Wiegel

Limburg, een ietwat heilig getal zijn, wanneer wij zien naar de lengte van de aanlooperperiode geloof ik toch niet dat zo'n lengte verschrikkelijk toe te juchten is. Wel heeft de lengte van de voorbereiding er mede toe bijgedragen, dat het ontworpen beleid in de provincie Limburg goed kon worden getoetst. Men heeft er wijs aan gedaan, in de procedure op een aantal momenten pas op de plaats te maken. Men heeft de tijd willen nemen voor een diepgaande heroverweging. Door dit alles was het mogelijk dat een uitgebalanceerd voorstel werd gedaan, zoals de geachte afgevaardigde de heer Abma zei, hoewel zijn fractie het voorstel toch wil wijzigen.

Een ander voordeel van de langdurige voorbereiding was, dat de meeste betrokkenen – ik denk niet alleen aan de gemeentebesturen, maar ook aan de ingezetenen – de kans hebben gehad hun zienswijze op de herindeling bij meer dan de gebruikelijke en wettelijk voorgeschreven gelegenheden naar voren te brengen.

Een derde voordeel van de langdurige procedure was, dat de geesten in Zuid-Limburg geleidelijk aan meer vertrouwd zijn geraakt met de gedachte, dat een territoriale bestuurlijke hervorming in deze zin noodzakelijk was om te komen tot gemeentelijke schaalvergroting. Die gemeentelijke schaalvergroting is zeker in het Zuid-Limburgse met zijn grote aantal heel kleine gemeenten – de heer Evenhuis en anderen wezen daarop – dienstig ook ter verbetering van de lokale democratie. Aan de hand van de verschillende voorstellen die telkenmale door het provinciaal bestuur zijn gedaan zijn door actiegroepen en gemeentebesturen alternatieve plannen naar voren gebracht, waarin de provinciale conceptie werd afgewezen of daarvan werd afgeweken. Ik had die provinciale conceptie onderschreven. Alle alternatieven echter gingen uit van de onontkoombaarheid van schaalvergroting. Dat was positief.

Verschillende geachte afgevaardigden hebben gewezen op de alternatieven uit Zuid-Limburg. Ook al ben ik het lang niet eens met alle alternatieven die zijn aangedragen, ik heb veel waardering voor de gedegen wijze waarop men is gekomen met de voorbereiding van die alternatieven en de enthousiaste wijze waarop men een en ander ook tot stand heeft gebracht. Uit dit alles blijkt de inzet van de actiegroepen, gemeentebesturen en andere betrokkenen voor het gebied en het welzijn en de toekomst van de bevolking.

Heb ik een aantal positieve kanttekeningen geplaatst bij de lange duur van de voorbereiding, aan die lange duur waren natuurlijk ook bezwaren verbonden. Die bezwaren zijn onmiskenbaar. Niet te loochenen valt dat, zodra een voorstel tot gemeentelijke herindeling naar buiten wordt gebracht, er een periode van veel onzekerheid begint.

Er is sprake van bemoeilijking van de besluitvorming, met name op de langere termijn. Daardoor komt een extra verantwoordelijkheid te liggen op de schouders van degenen, die tot beslissen en adviseren over het beleid geroepen zijn. Bij ambtenaren en bestuurders bestaat onzekerheid over hun eventuele plaats in een nieuwe organisatie waarvan de contouren hedenochtend nog niet vaststaan en ook over de mogelijkheden die zij hebben om in de toekomst op een bevredigende wijze te kunnen functioneren. Daarom is het goed dat wij vanochtend dit debat hebben en ik hoop dat Kamer en Regering in een dialoog in staat zullen zijn vandaag de beraadslagingen af te ronden.

Verschillende afgevaardigden hebben het woord 'dialoog' genoemd. De heer Brinkhorst stelde daarbij de klemmende vraag aan de Regering, de wensen van de Kamer te volgen. Het interessante van een dialoog is echter, dat zij twee zijden heeft. Als aan de Regering wordt gevraagd rekening te houden met wensen van de volksvertegenwoordiging, mag door de Regering aan de Kamer worden gevraagd met haar opvattingen rekening te houden. Bij de behandeling van wetsontwerpen is de Regering geen lijdzaam voorwerp of een brievenbus waarin amendementen kunnen worden gestopt. Wij moeten proberen via het wisselen van wijsheden en argumenten te komen tot een aanvaardbare oplossing.

Iedereen heeft natuurlijk zijn eigen gedachten over wat 'aanvaardbaar' is. Dat betekent dat de Regering zekere grenzen zal moeten trekken; ik wil echter respect voor elkaars opvattingen bepleiten. Vanuit die optiek wil ik in mijn interventie tegemoetkomend zijn waar mij dat mogelijk is. Ik zeg echter op voorhand, dat er voor de Regering bepaalde grenzen liggen.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn tal van alternatieve gedachten op tafel gelegd. Het is gisteren in de Kamer niet gezegd, maar buiten dit huis is soms wel de stelling op tafel getoerd dat gemeentelijke herindeling onder geen beding mag worden doorgevoerd tegen de wil van de meerder-

heid van de betrokken bevolking. Dat kan niet en daarvoor behoeven wij slechts te zien naar de Grondwet: het zijn regering en volksvertegenwoordiging die tezamen en democratisch besluiten nemen over herindelingsvoorstellen vanuit hun nationale verantwoordelijkheid. Omdat het hier gaat om belangen die over de diverse grenzen heen reiken, is gekozen voor de constructie dat het regering en parlement zijn die gezamenlijk beslissen.

Dat gebeurt niet op grond van hun Haagse wijsheid, maar wél na een verantwoorde belangenafweging. Daarbij is rekening gehouden met de verantwoordelijkheden van de diverse bestuurslichamen in het gebied. Zo ken ik een grote verantwoordelijkheid toe aan het provinciaal bestuur. Ik vind dat het college van gedeputeerde staten van Limburg – waarin niet alle groepen in het Limburgse zijn vertegenwoordigd, maar wel de grootste – een zeer afgewogen voorstel bij mij op tafel heeft gelegd.

Juist vanwege de afgewogenheid van het voorstel en vanuit mijn overtuiging, dat moet worden gekozen voor een zo groot mogelijke decentrale aanpak van de problematiek, ben ik er voorstander van dat wij ons zo nauw mogelijk aansluiten bij de opvatting van de meest verantwoordelijke autoriteiten, in dit geval het college van gedeputeerde staten.

Vaak komt een niet onaanzienlijk deel van het verzet tegen gemeentelijke herindeling voort uit de vrees – als je de meningen goed proeft heeft men vaak zelfs een blijkbaar stellige verwachting – dat met het verleggen van de gemeentelijke grenzen de eigen identiteit van de bestaande gemeenschappen teloor zal gaan. Het is zeker niet zo dat herindeling erop is gericht om samenhangen te doorsnijden. Ze zijn er juist op gericht om samenhangen beter tot uitdrukking te brengen. Ook zijn gemeenten en gemeenschappen niet identiek. Dat leert ons de geschiedenis van herindelingswiel. Ook al gaan gemeenschappen op in een groter gemeentelijk verband, zij kunnen blijven voortbestaan en bloeien. Mocht dat niet zo zijn, dan moet men ernstige vraagtekens bij het herindelingsbeleid stellen. De ervaring wijst zeker niet die richting uit.

De herindeling is een zeer grote. Er zijn meer van dat soort herindelingswiel op komst. Ik wijs bij voorbeeld op de totale gemeentelijke herindeling in de provincie Friesland. Daarbij is het heel belangrijk dat de gemeenschappen de kans en de mogelijkheden hebben om op de eigen kracht en hechtheid te wij-

De heer Wiegel voert het woord

zen en om die te bewijzen. Tegelijk schept de gemeentelijke herindeling de gelegenheid tot blikverruiming. Meer dan voorheen kan men rekening houden met belangen van andere gemeenschappen.

Men kan ook meer belangstelling krijgen voor andere gemeenschappen. Sommige bestrijders van herindelingsvoorstellen doen het wel eens voorkomen alsof aan gene zijde van de gemeentegrens kannibalen zouden wonen. Ik zou niet graag de gedachte laten post vatten dat ik weinig waarde hecht aan de saamhorigheid die met name in kleine dorpsgemeenschappen zo stimulerend kan functioneren voor de burgerzin, maar het is toch ook waar dat het gevaar op de loer kan liggen van een beangstigende gezichtsveldvernaauwing. Dat is ook niet dienstig.

Het herindelingsplan voor Zuid-Limburg geeft een zeer ingrijpende her-

verkaveling te zien van het lokaalbestuurlijke patroon in dit deel van deze mooie provincie. Volgens de plannen van de Regering worden van de 58 gemeenten niet minder dan 56 gemeenten opgeheven. In plaats van die 56 komen er 17 nieuwe, zodat Zuid-Limburg in totaal nog 19 gemeenten zal tellen. Dat is $\frac{1}{3}$ van het huidige getal.

Er is bepaald moed nodig voor het maken van zo'n plan. Het provinciaal bestuur van Limburg verdient dan ook hulde voor het werken tegen veel weerstand in aan deze conceptie, op grond van weloverwogen argumenten.

Daarmee is uiteraard niet gezegd, dat met dit voorstel de enig zaligmakende oplossing op tafel is gekomen. Zo simpel ligt dat bij gemeentelijke herindelingen zelden. Ook de geschiedenis van dit voorstel heeft al aange-toond, dat tal van varianten denkbaar zijn. Ze zijn ook gewogen. Uiteindelijk

heeft het provinciaal bestuur het voorstel gekozen dat bij mij op tafel is gelegd.

Natuurlijk zeg ik niet dat deze bestuurlijke herindeling maar niet zou moeten doorgaan, als dit voorstel op een aantal punten werd veranderd. Oud heeft vroeger al eens gezegd, dat gemeentelijk herindelingsbeleid vaak een casusbeleid is, een beleid om de zaak van geval tot geval te bekijken. De argumenten wijzen ook nooit voor 100% in één richting. Het is altijd een afweging. Vandaar dat voorstellen tot gemeentelijke herindeling in deze Kamer niet alleen veel belangstelling ondervinden, maar praktisch ook nooit ongewijzigd het Staatsblad hebben bereikt.

In belangrijke mate spelen subjectieve factoren een rol en in belangrijke mate kunnen alternatieven worden aangegeven, die werkbaar kunnen zijn. De steen der wijzen is eigenlijk nooit te vinden.

Wiegel

Wel erg wezenlijk is dat dit voorstel – het geldt overigens ook voor andere systematische streeksgebijze herindelingen – een aantal elementen bevat, wezenlijk voor de hele opzet. Daarom moeten we buitengewoon voorzichtig zijn met het tornen aan die elementen. Anders zou immers de bodem onder het wetsvoorstel kunnen worden weggeslagen.

Ik kom uiteraard nog over de verschillende onderdelen van het ontwerp te spreken, maar laat ik er vast een cruciaal punt uithalen. Ik geloof dat het van grote betekenis is dat we komen tot versterking van het bestuur in het oostelijk deel van de mijnstreek, niet omdat het de opperste wijsheid zou zijn om te proberen, Heerlen een zo groot mogelijk inwonertal te bieden, maar wel omdat de problemen in de oostelijke mijnstreek zo groot zijn, dat ze naar mijn opvatting alleen dan zo goed mogelijk kunnen worden aangepakt, als de bestuurskracht van de *centrumgemeente aldaar aanzienlijk* wordt versterkt. Ik wil niet zeggen dat dit een schot voor de boeg is, maar die concrete opmerking wilde ik alvast maken.

Tot slot wil ik in mijn inleiding ingaan op opmerkingen over de financiële positie van de gemeenten en op de positie van de betrokken ambtenaren. Ik wil er ook nog enkele andere algemene opmerkingen bij betrekken. Het lijkt mij niet nodig, nu uitgebreid in te gaan op de structuur, het functioneren van het Gemeentefonds en van de algemene uitkering uit dit fonds.

Men weet dat die algemene uitkering wordt berekend aan de hand van bepaalde objectieve maatstaven, die zijn vastgelegd in de Financiële Verhoudingswet 1960. Zeer belangrijke maatstaf is het schaalbedrag, dat is gerelateerd aan het aantal inwoners van een gemeente. Van de kant van de Kamer is verschillende malen betoogd, dat de Financiële Verhoudingswet voor verbetering vatbaar is. De Kamer weet dat er wordt gezonnen op verbetering van die Financiële Verhoudingswet.

Toch kan men stellen dat de bestaande regeling in algemene zin heeft voldaan. Ik noem een concreet ijkpunt. Het aantal gemeenten dat op grond van artikel 12 van de wet een beroep heeft moeten doen op aanvullende steun uit het Gemeentefonds is de afgelopen jaren regelmatig teruggelopen, ook in Limburg. Het zal duidelijk zijn dat als er een herindeling tot stand komt natuurlijk ook financieel gezien een nieuwe situatie ontstaat.

Een van de elementen van die situatie is dat dan toegekende aanvullende uitkeringen komen te vervallen. Dat is ook logisch, omdat er zoveel mogelijk moet worden gestreefd naar de totstandkoming van financieel daadkrachtige gemeenten. Dit zegt natuurlijk niet, dat die doelstelling de bestuurlijke motieven zou overheersen. Dat zou ook een onjuiste aanpak zijn. Bij *gemeentelijke herindelingen moet* worden gestreefd naar wat bestuurlijk wenselijk is, waarbij dan een financiële randvoorwaardelijke toetsing zal moeten plaatsvinden en niet het omgekeerde. Wel mogen financiële argumenten meewegen. Omdat deze natuurlijk ook van invloed zijn op de bestuurlijke capaciteit van de betrokken gemeente. Niet alleen de algemene uitkering uit het Gemeentefonds houdt rekening met het aantal inwoners in een gemeente, ook de uitkering uit het Gemeentefonds ter zake van het lager onderwijs is inwonergevoelig. Een belangrijke grens daarbij is de grens van 50.000 en van 100.000.

Concreet vertaald: Als Heerlen groter wordt dan 100.000 inwoners en Geleen passeert de 50.000, worden de onderwijsuitkeringen hoger en de onderwijsuitgaven per saldo lager. Nu heeft de geachte afgevaardigde de heer Waltmans gevraagd, waar de extra middelen uit het Gemeentefonds die naar Zuid-Limburg gaan vandaan komen. Die komen ten laste van de collectiviteit der gemeenten. Het is inderdaad juist, dat de extra middelen uit het Gemeentefonds zullen komen. Dat bedrag van f 12,5 mln. is echter een zeer gering percentage van de totale jaarlijkse middelen van het Gemeentefonds.

Die f 12,5 mln die voor de betrokken gemeenten in Zuid-Limburg van grote betekenis zijn, zijn voor de collectiviteit van de gemeenten nauwelijks merkbaar. In dit verband heeft de heer Hennekam gevraagd, of het niet mogelijk is dat, als er amendementen op het voorstel worden aanvaard die tot gevolg hebben dat zo'n f 10 mln. niet naar het Zuidlimburgse wordt overgeheveld, dan op een andere manier dan uit hoofde van de Financiële Verhoudingswet 1960 dat bedrag van f 10 mln. aan Zuid-Limburg kan worden toegevoegd.

De vraag stellen is eenvoudiger dan de vraag beantwoorden. Ik zie niet op welke wijze dat moet gebeuren. Dat is mijns inziens gewoonweg niet mogelijk. Ik weet ook niet waar dat vandaan moet komen. Op mijn begroting is daarvoor in ieder geval geen ruimte. Als op een gegeven ogenblik een financiële consequentie van een herin-

delingsvoorstel is, dat er naar het betrokken gebied ongeveer f 12,5 miljoen gaat en als de financiële consequentie van mogelijke aanvaarding van een aantal amendementen is, dat er f 10 miljoen van die f 12,5 miljoen minder is, is dat 'all in the game', hoewel deze uitspraak geen Limburgs is.

Dat is de consequentie die degenen hebben te trekken die van mening zijn, dat zij het wetsontwerp moeten veranderen. Het moge dus een versterking van mijn argumentatie zijn, dat, wanneer wij kiezen voor een nieuwe gemeentelijke schaal, daarbij uiteraard de bestuurlijke overwegingen eerste en laatste weging zijn, maar dat financiële overwegingen meetellen. Immers, die financiële wegingen zijn mede van belang voor het oordeel over de bestuurskracht van de nieuw te vormen gemeenten.

De heer **Waltmans** (PPR): Mag ik de Minister eens een probleem voorleggen?

Minister **Wiegel**: Dat mag u altijd.

De heer **Waltmans** (PPR): Als districtsgewijze gemeentelijke herindelingen over geheel Nederland zijn doorgevoerd, komen er veel meer grotere gemeenten volgens de conceptie van de Minister. Ik neem hierbij aan, dat de Minister de grondslagen van de herindeling van Zuid-Limburg toepast op de rest van Nederland. Dat betekent, dat de Minister veel meer geld moet putten uit het Gemeentefonds. Dat fonds groeit echter niet. Dat betekent, dat na verloop van tijd alle gemeenten in Nederland toch weer minder krijgen.

Minister **Wiegel**: Het probleem heeft de charme van het niet actueel zijn.

De heer **Waltmans** (PPR): Het is in hoge mate actueel op het moment dat Friesland in het beeld komt en op het moment dat de Minister gaat bezuinigen, ook op het Gemeentefonds. Daarom mag de Minister de financiële argumentatie nu niet hoog spelen. Immers, na verloop van tijd wordt diezelfde financiële argumentatie weer naar beneden gedonderd.

Minister **Wiegel**: Dat is totaal niet het geval. Wij moeten gewoon reëel blijven. Dat mag de geachte afgevaardigde de heer Waltmans toch ook aanspreken.

De geachte afgevaardigde weet, dat deze herindeling een zekere voorgeschiedenis heeft. Ik hoop dat deze herindeling hier vandaag wordt afgerond en dat die tijdig wordt afgerond in de Eerste Kamer. Ik hoop nog in mijn ambtsperiode te kunnen bevorderen, dat ook de gemeentelijke herindeling

Wiegel

van de provincie Friesland hier wordt ingediend. Gezien de grote belangstelling die bij de Kamer altijd voor dit soort voorstellen bestaat, zal het ongeveer drie jaar duren voordat die herindeling dan in het Staatsblad staat.

De geachte afgevaardigde heeft gewezen op een totale herindeling van het gehele land. In mijn ministeriële positie zal ik dat niet meer meemaken. Het is een kwestie van stapsgewijs verdergaan. Daarbij speelt ook de Financiële-Verhoudingswet een rol. Op een gegeven moment moeten wij misschien bekijken in welke mate de Financiële-Verhoudingswet moet worden aangepast. Ook moet waarschijnlijk worden bekeken wat wij met het Gemeentefonds kunnen doen. Voor de afzienbare termijn – dat is veel meer dan 10 jaar – speelt die probleemstelling niet. *Vanmorgen en vanmiddag* speelt hier wel het heel concrete feit een rol, dat, als wordt overgegaan tot bepaalde amenderingen, dit het gebied geld scheelt. Het is aan de Kamer om af te wegen, of zij dat wil. Het is aan de Minister om te wegen, of hij dat voor zijn verantwoordelijkheid kan nemen. Het zijn echter wel feitjes.

Om die feitjes wat extra te adstrueren, heb ik aan mijn hard werkende ambtenaren gevraagd, objectief op een rij te zetten, dus niet met een bepaalde intentie, wat de financiële gevolgen zijn van concrete amenderingen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Zou de Minister eerst kunnen aangeven hoe hij kwantificeert de bedragen die naar 's rijkskas terugkeren als gevolg van de opheffing van bepaalde gemeenten? Die plus-min-situatie moet men toch tegelijkertijd meenemen.

Minister **Wiegel**: Die kwantificering is in feite niet of nauwelijks te maken. Waar wordt gesproken over kostenbesparingen, is niet met zekerheid te zeggen dat daar de bekendheid groter is welke die kostenbesparingen zijn, waarop wordt gedoeld. Kortom, die kwantificering is niet zo hard te maken.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dit is toch wel een merkwaardige argumentatie. Er worden gemeenten opgeheven. Als gevolg daarvan worden er geen uitkeringen uit het Gemeentefonds gedaan. Zij blijven in 's rijks kas. De Minister zegt dat hij daarvan geen kwantificering kan maken. Hij wil toch niet ontkennen dat er in elk geval een post besparingen aanwezig is. Hij zal dan toch een globale indicatie moeten geven, ook al kan hij het niet tot op de komma uitrekenen. De andere bestuurskosten-

kolom is naar mijn mening ook een factor die hij moet meewegen. Als hij aan de ene kant de kosten voor de amendementen opneemt is dat terecht – ik ga dat ook niet uit de weg. Ik vind echter dat hij dan verplicht is van zijn kant aan te geven welke besparingen er dan zijn.

Minister **Wiegel**: Wij hebben alle financiële gegevens verstrekt voor zover zij te vinden waren. De geachte afgevaardigde doet nu op de besparingen in de bestuurskosten.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Onder andere. Ook de niet-uitkeringen uit het Gemeentefonds en gemeenten die worden opgeheven zijn als pluspunten op te voeren. Ik vind dat men dit geheel moet meewegen.

Minister **Wiegel**: Als ik spreek over hetgeen amendementen kosten, zijn dit toch saldi? Ook wat de bestuurskosten betreft is het kwantitatief nauwelijks te doen. Het is echter wel zo dat de besparing op de bestuurskosten so wie so kleiner uitvalt als er uiteindelijk meer gemeenten komen. Wat dat betreft werkt amendering ook averechts.

De heer **Hennekam** (CDA): Als de heer Brinkhorst het staatje in de nota naar aanleiding van het eindverslag goed leest, kan hij daar lezen dat het over saldi gaat. De vraag is dus volstrekt academisch.

De heer **Castricum** (PvdA): U bent er gisteren ook over begonnen.

Minister **Wiegel**: Mag ik nog even de vreugde van de indieners van de amendementen vergroten door de cijfers nog eens concreet te noemen. Dan kan iedereen zien wat zijn of haar wensen waard zijn.

Als wij zouden kiezen voor Heerlen min SUN dan is het nadeel 3,8 miljoen gulden. Als wij zouden kiezen voor Heerlen min SUN min Hoensbroek, dan is het nadeel voor Heerlen 5,5 miljoen gulden. Als wij kiezen voor Heerlen min Hoensbroek dan komt het nadeel voor de centrumgemeente uit op 1,7 miljoen gulden. Zo zou ik nog een paar voorbeelden kunnen noemen. Voor de westelijke kant is ook een belangrijk amendement ingediend. De geachte afgevaardigden weten dat voor de gemeente Geleen de grens van 50.000 inwoners erg belangrijk is. Als wij zien naar de gevolgen van mijn voorstellen voor Geleen, zien wij dat dit het grotere Geleen een voordeel oplevert van 4,7 miljoen gulden.

Afsplitsing van Beek, waarvoor amendementen zijn voorgesteld, leidt tot een nadeel dat overigens niet zo verschrikkelijk groot is. Ten aanzien

van de oostelijke mijnstreek liggen de cijfers toch iets anders. Ik noem de cijfers alleen maar. Ik zeg niet dat zij doorslaggevend moeten zijn, althans ik zeg het niet op dit moment. Ik vraag de geachte afgevaardigde wel om naast de andere wegingen die er zijn, deze in portefeuille te nemen.

De heer **Hennekam** (CDA): Ik vecht de cijfers van de Minister niet aan als hij zegt dat Heerlen min SUN een nadeel van 3,8 miljoen gulden oplevert. Als ik kijk naar de uitkering uit het Gemeentefonds, zal dit inderdaad zo zijn. Een andere vraag die onbeantwoord is, is wat de extra integratiekosten zijn, nu en op termijn van Neerlen plus SUN. Wat betekent dit voor het gemeentelijk apparaat?

Minister **Wiegel**: Deze vraag is in dit verband niet relevant. Zij is dit pas, wanneer er naast de vraag wordt gelegd wat het kost als een nieuwe gemeente SUN, te vormen uit drie zelfstandige gemeenten, helemaal moet worden ingericht. Ik ben geen goede rekenmeester, maar ik kan mij voorstellen dat zo'n gemeente niet alleen meer vraagt van de bestuurlijke inventiviteit, maar ook kosten meebrengt die wellicht nog hoger zijn.

Het beginsel van het voorstel is dat zoveel mogelijk ambtenaren herplaatsbaar moeten zijn. Daarom zal zo spoedig mogelijk na aanvaarding van het wetsvoorstel een inventarisatie worden gemaakt van de aantallen ambtenaren in de gemeenten die bij de herindeling zijn betrokken, de functies van deze ambtenaren en de salarissen van het betrokken personeel. Vervolgens moet men aan de hand van een op te zetten organisatiestructuur voor de nieuwe gemeenten nagaan in hoeverre de bij de herindeling betrokken ambtenaren herplaatsbaar zijn en, zo ja, in welke functie. Ik zeg met grote nadruk dat dit in goed overleg met de ambtenarenorganisaties en via een hiertoe in te stellen inpassingscommissie zijn beslag moet krijgen.

De geachte afgevaardigde de heer Castricum heeft mijn oordeel gevraagd over de suggestie, het daaraan te leiden dat tussen de gemeenten en de ambtenarenorganisaties afspraken worden gemaakt om oudere ambtenaren bij gelegenheid van de herindeling te vervangen door jongere. De geachte afgevaardigde weet dat het invullen van het ambtelijke apparaat van een nieuwe gemeente een zaak van de gemeente is; hierin kan ik mij niet roeren. Ik kom hem een eind tegemoet in zijn wensen, die ik zeer wel begrijp, als ik zeg dat de huidige wetstekst de mogelijkheid opent dat

Wiegel

ambtenaren van 60 jaar of ouder kiezen voor ontslag met behoud van recht op wachtgeld.

Men kan natuurlijk vragen of wij niet verder kunnen gaan. Naar mijn mening kan dit niet als verplichting, maar ik neem aan dat de geachte afgevaardigde dit niet bepleit. Zijn pleidooi voor verruiming van de werkgelegenheid kan ik mij indenken, maar ik weet niet of het nodig is dat wij verder gaan dan de huidige wetstekst. Ik kan mij voorstellen dat, als de inventarisatie en het schema zijn gemaakt en er knelpunten blijken te zijn, wij bezien of wij in dit kader iets kunnen doen. De eerste verantwoordelijkheid hiervoor bevindt zich natuurlijk in het betrokken gebied. Verder dan het uitspreken van deze bereidheid ga ik niet; want ik meen dat wij met de onderhavige voorstellen redelijk kunnen werken.

De heer **Castricum** (PvdA): De herindelingsplannen voor Zuid-Limburg zijn te recht onder andere beargumenteerd met het feit dat het om een herstructureringsgebied gaat. In mijn eerste termijn heb ik geprobeerd, een relatie te leggen tussen de perspectievennota en de herindeling. Ik heb toen de suggestie gedaan dat de overeenkomst die tussen de Regering en de provincie Limburg in het kader van de evaluatie van de perspectievennota is getroffen, mogelijkheden biedt tot afspraken over de arbeidsmarkt tussen werkgevers en werknemers. Hiervoor is, als ik het wel heb, een bedrag van f 10 miljoen beschikbaar.

Het moet toch mogelijk zijn dat de overheid zelf, met name in het kader van zo'n herindelingsoperatie, het voortouw neemt en als werkgever een begin van uitvoering maakt met een experiment zoals overeengekomen? Dat behoeft toch niet al te veel problemen op te leveren? Daarmee wordt toch ook een wezenlijke bijdrage geleverd aan datgene wat indirect met deze gemeentelijke herindeling in het betrokken gebied wordt beoogd?

Minister **Wiegel**: Hoe zoudt u dat dan bij voorbeeld qua leeftijd uitgewerkt willen zien?

De heer **Castricum** (PvdA): Daar zult u uit komen wanneer u daarover spreekt met bij voorbeeld de ambtenarenorganisaties, de provincie en de nieuwe vormen gemeenten. Ik heb alle vertrouwen in dat overleg. Nu staat in de wetstekst een leeftijd van 60 jaar. Ik zou mij kunnen voorstellen dat dat 57,5 jaar wordt, een in het bedrijfsleven en ook elders wel meer gangbare leeftijd voor vervroegde vrijwillige uit-treding.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ga niet verder dan de gedeeltelijke tegemoetkoming die ik heb gedaan. Ik neem aan dat dat deel van mijn interventie de geachte afgevaardigde niet is ontgaan. Ik vind dat wij moeten werken met de thans voorliggende wetstekst. Mochten op een gegeven ogenblik toch problemen ontstaan, dan moeten wij niet uitsluiten dat wij iets extra's zouden moeten doen.

De heer **Castricum** (PvdA): Ja, maar dat is achteraf. Ik zou het juist zo op prijs stellen wanneer bij het begin van de herindelingsoperatie op dit punt een actief bevorderend beleid werd gevoerd.

Minister **Wiegel**: Van zo'n beleid ben ik altijd een groot voorstander. Dat kunt u op zichzelf ook proeven in de voorliggende wetstekst. Men moet toch ook de zaken in de verschillende delen van het land niet te ver uiteen trekken. Zouden wij kiezen voor een duidelijk lagere leeftijd dan die van 60 jaar, dan zou men zich elders in het land kunnen afvragen waarom die keuze wel voor Zuid-Limburg maar niet voor het eigen gebied werd gemaakt. Kortom, wij hebben die lijn nu gekozen van 60 jaar en ouder.

Volgens ons is daarmee te werken. Die zaak is uiteraard zeer grondig doorgesproken met alle betrokkenen die mede-verantwoordelijk zijn voor het voorstel dat thans op tafel ligt. Mocht blijken dat men daarmee toch voor zekere problemen komt te staan, dan ben ik bereid, daarover vanuit een redelijke intentie te spreken.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer dat de Regering probeert, een stimuleringsbeleid te voeren met de Perspectievennota. Ik constateer dat de doelstellingen van de Perspectievennota niet worden gerealiseerd. Ik constateer ook dat de Minister, tot mijn grote spijt, niet bereid is, daaraan een actieve bijdrage in het kader van deze herindelingsoperatie te leveren.

Minister **Wiegel**: Dat vind ik meer een opmerking die interessant is in de komende verkiezingscampagne dan één die recht doet aan de zakelijke gedachtenwisseling hier.

De heer **Castricum** heeft vervolgens gevraagd of het niet goed zou zijn, te zien naar een evaluatie van deze gemeentelijke herindeling, wanneer zij eenmaal een feit zal zijn. Ik meen dat dat inderdaad goed is. Ik meen dat wij het beste aan de Begeleidingscommissie Gemeentelijke Herindeling Zuid-Limburg kunnen vragen, het basisma-

teriaal te verschaffen voor die evaluatie. Ik ben er dus vóór. Ik meen ook dat het goed is in verband met andere plannen tot gemeentelijke herindeling elders in het land.

De heer **Nijhof** heeft in dit verband nog een vraag gesteld. De begeleiding door de provincie heeft vooral een informatief en coördinerend karakter. Hoe de provincie de bijstand organiseert, vind ik in de eerste plaats haar eigen verantwoordelijkheid. Ik ben ervan overtuigd, dat de provincie die taak zeker zal kunnen waarmaken.

Nu heeft de geachte afgevaardigde de heer Van der Spek nog een vraag gesteld – ook de heer **Castricum** heeft dit gedaan – over de openbaar-vervoervoorzieningen in Zuid-Limburg. Hij heeft deze vraag concreet gesteld bij een van de onderdelen van het wetsontwerp. Mede omdat de geachte afgevaardigde hier vanmorgen nog niet kan zijn, wil ik zijn vraag bij de behandeling van het desbetreffende onderdeel van het wetsontwerp beantwoorden.

Na mijn inleiding en mijn opmerkingen van financiële en personele aard, ben ik nu aangeland bij – om het zo maar eens te zeggen – het doorlopen van de kaart. Ik meen dat het het meest dienstig is daarbij de lijn te volgen, die de verschillende geachte afgevaardigden in hun betoog hebben gevolgd. Ik zal derhalve van mijn kant kanttekeningen plaatsen bij de verschillende vragen en opmerkingen die van de zijde van de Kamer naar voren zijn gebracht. Ik begin dan helemaal in het noorden.

Ik kan daar constateren – de heer **Hennekam** heeft dit in zijn betoog gezegd, maar ook de heer **Waltmans**, de heer **Castricum**, de heer **Evenhuis**, de heer **Abma** en de heer **Nijhof** hebben die lijn gekozen – dat de Kamer zich kan vinden in de nieuw te vormen gemeente Susteren, bestaande uit Susteren, Roosteren en Nieuwstadt. Er zijn nog wel kanttekeningen geplaatst bij de concrete indeling van Nieuwstadt. De alternatieven die in de loop van de geschiedenis van het wetsvoorstel op tafel zijn gelegd, zijn hier ook even aangestipt. Maar alles bijeengenomen, gezien ook de steun van de Kamer en gezien de positie van Nieuwstadt, denk ik toch dat uiteindelijk de gekozen constructie, de nieuw te vormen gemeente Susteren, het meest past. Het oordeel van de Kamer bevestigt alleen maar het standpunt dat de Regering dienaangaande heeft ingenomen.

Evenzo constateer ik met vreugde dat de voorstellen die zijn gedaan en die hebben geleid tot het vormen van

Wiegel

de nieuwe gemeente Born, kunnen steunen op een zeer brede meerderheid in deze Kamer. In die geest hebben de geachte afgevaardigden de heer Hennekam, de heer Waltmans, de heer Brinkhorst, de heer Evenhuis, de heer Abma en de heer Nijhof zich uitgesproken.

Mijnheer de Voorzitter! Daarbij speelt nog een aantal concrete vragen. In de eerste plaats een vraagje over de driehoek tussen het Julianakanaal en de E 9. Ook is er een vraag over de toedeling van het gebied Graetheide; daarover kom ik straks te spreken.

Laat ik beginnen met het maken van de volgende opmerking in de richting van de heer Brinkhorst. In het totale herstructureringsgebied in Zuid-Limburg is er een overschot aan industrieterreinen. Hierbij dient echter te worden bedacht – ik meen dat de heer Castricum daarop bij handgebaar heeft bedoeld in een door mij niet gehoorde, maar wel verstande interruptie....

De heer **Castricum** (PvdA): U verstaat mij, zonder dat ik het zeg!

Minister **Wiegel**: Jazeker, ik versta u goed, mijnheer Castricum! Gezien uw opstelling ten opzichte van het wetsontwerp, hebt u mij ook goed verstaan. Daar ben ik dankbaar voor.

Bij dit surplus aan industrieterreinen, mijnheer de Voorzitter, dient te worden bedacht dat het om de droge industrieterreinen gaat. Het industriegebied waarom het hier gaat, het industriegebied Holten-Noord, beoogt echter tegemoet te komen aan de behoefte aan nat industrieterrein. Daarom is ook voor deze constructie gekozen. Voorts is voor deze constructie gekozen om dit mogelijke, nieuwe nat industrieterrein te realiseren op het gebied van de gemeente Born.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Oorspronkelijk had de Minister een ander voorstel, namelijk om het te handhaven in de nieuwe gemeente Susteren. De Minister heeft een wijzigingsvoorstel ingediend. Kan hij toelichten, waarom hij tot die wijziging is gekomen in het licht van het waterwingebied enerzijds en de industrievestiging anderzijds? Misschien kan hij ook even ingaan op de brief van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne ter zake, die hij daarover heeft gekregen.

Minister **Wiegel**: Ik krijg ontzettend veel brieven.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Maar de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne is toch niet de eerste de beste.

Minister **Wiegel**: Nee, wel een van de besten, maar de eerste niet.

Natuurlijk bestaat er van de kant van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne grote belangstelling voor deze aangelegenheid, met name ook tegen de achtergrond van een mogelijk aan te leggen waterwingebied in Roosteren. Onze opvatting is – deze opvatting wordt gedeeld door het college van gedeputeerde staten van Limburg – dat wij in de nota van wijzigingen de bestuurlijke grenzen aangeven, terwijl de bestemming van de gronden en de mogelijke tegenstrijdige belangen daarbij aan de orde komen in het kader van de zogeheten bestemmingsplanprocedure.

In het gebied ten westen van het Julianakanaal is naast het betrokken driehoekige gebiedje een waterwingebied gepland. Indertijd is er een pompstation gepland in dat driehoekige gebied. Thans wordt gedacht – deze zaak wordt nader bestudeerd – aan de bouw van dat pompstation, niet in dit gebied, maar in het geplande waterwingebied zelf. Op die manier wordt geprobeerd een voorlopige oplossing te zoeken voor de geschetste problematiek.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Oorspronkelijk heeft de Minister een ander voorstel gedaan. Waarom die nota van wijzigingen; betekent dat een andere afweging van het industriebelang tegenover het belang van het waterwingebied? Ziet de Minister niet een dreiging voor het waterwingebied, dat ligt aan het aanpalende gebied waar putten zijn, als er een industrie komt met eventuele vervuiling? Het gebied ligt er slechts 200 m van verwijderd.

Minister **Wiegel**: Ik heb reeds gezegd dat naar onze opvatting, die naar mijn mening niet is te weerspreken, de bestemming van bepaalde gronden en daarmee mogelijke tegenstrijdige belangen – die moeten niet worden uitgesloten – aan de orde moeten komen in het kader van de bestemmingsplanprocedure. Men kan immers niet stellen: Het is of het waterwingebied of de industrie. Men moet in het leven altijd proberen bepaalde belangen, al zitten er tegenstrijdige elementen in, zo goed mogelijk met elkaar in overeenstemming te brengen. Deze wegging zou ik toch ook de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst willen meegeven, gezien ook de werkgelegenheidssituatie in dat gebied. Waar wij uiteindelijk voor hebben gekozen, is een zodanige planologische terreinreservering, dat een mogelijk nieuw nat industrieterrein ook in de nieuwe gemeente Born kan worden gerealiseerd.

Ik geloof dat dit verreweg bestuurlijk gezien – deze opvatting wordt ook door het college van gedeputeerde staten gedeeld – een betere oplossing is.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Oorspronkelijk had de Minister een andere opvatting. Daar sloeg mijn vraag op. Waarom is er een wijziging gekomen op dit punt? Deze feiten waren naar ik aanneem toen al bekend.

Minister **Wiegel**: Er wordt vaak tegen mij en überhaupt tegen de Regering gezegd dat zij nooit eens van mening kunnen veranderen. Dit is een voorbeeldje van het feit dat na langere weging van de argumenten – ik ga deze argumenten uit eigen werk nu niet voorlezen; men kan deze in de schriftelijke stukken vinden – een ietwat betere constructie is gevonden.

De geachte afgevaardigden de heren Brinkhorst, Van der Spek, Castricum, Evenhuis en Nijhof hebben over de positie van Graetheide gesproken. De heer Hennekam zal het mij niet kwalijk nemen als ik hem niet noem. Ik weet niet of hij er ook over heeft gesproken. Er bestaat in ieder geval voor de vraag tot welke gemeente het gebied Graetheide moet gaan behoren grote belangstelling, maar wel vanuit verschillende invalshoeken. Uit de betogen van de geachte afgevaardigden Brinkhorst en Van der Spek proefde ik, dat zij toch niet voor de gekozen constructie voelden. Ik proefde een positievere opstelling uit de betogen van de geachte afgevaardigden Castricum en Evenhuis.

Het gaat mijns inziens vooral om de vraag of DSM zich op Graetheide kan vestigen, voordat de vraag kan worden beantwoord welke soort chemische industrie hier zal worden gevestigd. De heer Castricum, die daarover opheldering heeft gevraagd, wil ik antwoorden dat in goed overleg met het provinciaal bestuur, de gemeenten, de sociale partners en DSM wordt gepoogd, te komen tot de opstelling van zowel een milieubeheersplan als een sociaal-economisch plan ten behoeve van de vestiging van DSM op Graetheide. Pas als is uitgemaakt of en onder welke voorwaarden fijn-chemische industrie op Graetheide kan worden gevestigd, zal DSM kunnen uitmaken welke soort activiteit zij daar concreet zou willen vestigen. Over de nadere uitwerking kunnen op dit ogenblik geen mededelingen worden gedaan, maar primair is de vraag of DSM de kans heeft, zich in die richting verder te versterken.

Wiegel

De heer **Castricum** (PvdA): Misschien kan daartegenover beter een andere primaire vraag worden gesteld. Staat het vast dat DSM zich op korte termijn op Graetheide zal vestigen?

Minister **Wiegel**: Uit hetgeen ik heb gezegd kan de geachte afgevaardigde afleiden in welke richting de discussie zich beweegt. Ik heb gezegd dat op dit ogenblik overleg aan de gang is tussen DSM, de provincie, de gemeente en de sociale partners of men een sociaal-economisch plan en een milieubeheersplan voor de vestiging van DSM kan maken. Met die mogelijkheid moet dus rekening worden gehouden; anders maakt men geen plannen.

De heer **Castricum** (PvdA): Een mogelijkheid!

Minister **Wiegel**: Precies, maar voordat verdere stappen kunnen worden gezet zullen de plannen rond moeten zijn. Pas als beide plannen rond zijn kan DSM verder.

De heer **Castricum** (PvdA): Dat klopt allemaal wel, maar het gaat erom dat in de schriftelijke gedachtenwisseling door mijn fractie al opmerkingen zijn gemaakt naar aanleiding van een bestemmingsplanprocedure van de gemeente Born met betrekking tot Graetheide en bepaalde ontwikkelingen bij de provinciale planologische commissie. In die tijd kwam DSM plotseling met meer concrete plannen voor het Graetheidegebied.

Daarna is er weer een stilte gevallen. Ik begrijp dat dit te maken heeft met al het overleg waarop de Minister doet. Mijn vraag is heel simpel, of de Minister ervan op de hoogte is wanneer bij wijze van spreken de eerste paal zal worden geslagen voor de DSM-vestiging op Graetheide.

Minister **Wiegel**: Je kunt pas een paal slaan als je een plan hebt.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijns inziens is dat ook de kern van de discussie. Staat vast dat DSM zich op Graetheide gaat vestigen? Bij de afweging aan welke gemeente Graetheide moet worden toebedeeld is die vraag van wezenlijk belang. Gelet op de plaats van dat gebied in de territoriale indeling zal de Minister dat ook bevestigen.

Minister **Wiegel**: Het is wel een belangrijke vraag, maar de meest cruciale vraag is of een zodanige grens wordt gekozen, dat het DSM mogelijk wordt die uitbreiding te plegen. Regeren is vooruitzien, vandaar dat wij deze grenslegging hebben gekozen. Als wij de grenzen anders zouden trekken, is de kans dat er een paal wordt geslagen sowieso kleiner.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik begrijp dat alle verhalen die door DSM naar buiten zijn gebracht minder hard zijn dan men in de publiciteit wel heeft laten doorklinken.

Minister **Wiegel**: Daar heb ik geen commentaar op; ik reageer niet op kranteverhalen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nu aangeland bij de stedelijke agglomeratie in de westelijke mijnstreek. Ik heb geconstateerd dat de Kamer mijn voorstel ten aanzien van Sittard, Limbricht en Munstergeleen kan aanvaarden. De heer Evenhuis heeft nog gesproken over de mogelijke vorming van één gemeente Sittard-Geleen. De heer Castricum zei, dat zo iets er uiteindelijk bestuurlijk niet in zat. Als ik hem goed heb begrepen, speelde de heer Evenhuis gisteren toch nog wel met die gedachte, al heeft hij op dit punt geen wijzigingsvoorstel ingediend. Dat zou ik zeker ook niet willen bepleiten omdat ik denk dat het provinciaal bestuur niet voor niets met de thans voorliggende constructie is gekomen.

De gemeente Stein nieuwe stijl heeft zeker voldoende kracht om de taken, waarvoor men staat, aan te kunnen. Ook dit onderdeel van het voorstel wordt niet bestreden. Daarvoor ben ik de Kamer erkentelijk.

Het regeringsvoorstel met betrekking tot de gemeente Beek wordt echter wel bestreden – en nogal hardhandig – door een meerderheid van de Kamer. Ik meen dat ik op dit punt alleen de steun heb gekregen van de fractie van de Partij van de Arbeid. Men kan niet tegenspreken dat de bouwmogelijkheden in de stedelijke agglomeratie in de westelijke mijnstreek onder andere ten gevolge van een verzwaring van de milieunormen sterk afnemen. De bouwmogelijkheden in vele van de bestaande gemeenten zijn al tamelijk beperkt. Beek en Spaubeek bieden nog wel een redelijk alternatief, maar ze moeten dan wel voor praktisch de hele agglomeratie bouwen.

Achtergrond van het regeringsvoorstel is, dat samenvoeging van Beek, Spaubeek en Geleen naar onze overtuiging de beste waarborg biedt voor de inrichting van het woongebied, die zo evenwichtig mogelijk is. Wordt bij voorbeeld gekozen voor het amendement van de fractie van de VVD, dan zijn er duidelijk minder waarborgen voor een evenwichtige inrichting van het woongebied. De heer Evenhuis heeft erop gewezen dat Beek een landelijk karakter heeft. Daarbij zou men in ieder geval een vraagteken kunnen zetten.

In mijn beantwoording ben ik altijd zoals men weet buitengewoon vrien-

delijk. Wanneer men kijkt naar de bebouwing in het betrokken gebied, moet men toch constateren, dat de bebouwing in elkaar overloopt. Het eerste argument van het regeringsvoorstel is de waarborg voor een zo evenwichtig mogelijke inrichting van het woongebied. Het tweede argument is de verwevenheid van de bebouwingen. Over de derde stelling van de Regering op het gebied van de financiële situatie heb ik al een en ander gezegd.

Aanvaarding van de samenvoeging Beek en Spaubeek betekent voor Geleen een zeer grote financiële aderlating. Bovendien houdt het zelfstandig blijven van Beek wat het sociale aspect betreft (het bouwen voor de mensen met de wat smallere beurs) in, dat Geleen die problematiek helemaal op de eigen schouders krijgt. Daarmee wordt dan nog meer gevraagd van de bestuurlijke kwaliteit en inzet van Geleen dan wanneer het regeringsvoorstel wordt gevolgd.

Ik heb alle vertrouwen in de bestuurskracht van de gemeente Geleen, ook als het amendement Beek/Spaubeek wordt aangenomen, maar men zadelt met die splitsing Geleen wel op met een zeer zware taak. Ik vraag mij daarom af, of het wel verstandig is, het zo te doen. Er zijn natuurlijk ook argumenten vóór. De heren Evenhuis, Hennekam en Brinkhorst hebben deze argumenten genoemd.

Ik ontken niet dat er in Beek en Spaubeek in de gedachtengang van het amendement een samenhangend geheel ontstaat. Wat de bestuurskracht van de nieuw te vormen gemeente Beek betreft, deze is inderdaad groot genoeg, gezien het inwonertal en ook een aantal andere factoren. Daarom wil ik niet ontkennen dat er ook argumenten pro zijn. Van geval tot geval zal men echter de argumenten pro en argumenten contra moeten afwegen. Voor de Regering leidde deze afweging tot haar voorstel. Ik zal vanochtend niet zeggen, dat het amendement Beek/Spaubeek ontoelaatbaar is. Als de Kamer echter ondanks mijn tegenargumenten wel aan het amendement vasthoudt, bouwt men in het wetsvoorstel wel grote bestuurlijke zorgen voor de gemeente Geleen in. Wat dat betreft, moet men alles goed wegen.

Ik kom tot de positie van het vliegveld. Als Beek/Spaubeek een zelfstandige eenheid zou worden – het daartoe strekkend amendement acht ik niet ontoelaatbaar – ontstaat er naar mijn mening een nieuwe situatie betreffende de indeling van het vliegveld. De Regering kiest in haar voorstel voor indeling van het vliegveld bij Meerssen,

Wiegel

uitgaande van de gedachte van groot-geleende. Als dat niet doorgaat, moet naar mijn mening het vliegveld bij Beek worden ingedeeld. In het amendement-Evenhuis komen ook nog het station en een aantal bedrijven ter sprake. Die zouden daar dan ook het beste in passen. Als de Kamer persisteert bij haar mening, moeten wij de grenzen kiezen, zoals die in het amendement-Evenhuis zijn aangegeven.

De heer **Waltmans** (PPR): Komt u er nog aan toe om te zeggen waarom het zo moet, want tot nu toe zegt u alleen maar dat het moet? Ik zie niet wat het verschil nu is, of het vliegveld bij de gemeenten Meerssen hoort of bij Beek/Spaubeek. Als het bij Beek/Spaubeek komt, kan hiervan een gevolg zijn dat er een effect optreedt dat ik niet wil ten aanzien van het vliegveld-Zuid Limburg, namelijk dat het groter wordt dan de bedoeling is.

Minister **Wiegel**: Tja, wat u allemaal niet wilt, dat is nogal wat. Wanneer men een zelfstandige gemeente Beek wil hebben, hoort het vliegveld naar mijn mening bij Beek, gezien de betrokkenheid van deze gemeente bij dit vliegveld. Degenen die op dit punt amendementen hebben ingediend, kiezen toch niet voor niets voor die constructie.

Ik geloof dat ik nauwelijks meer iets hoeft te zeggen over het gebied tussen de stedelijke agglomeratie in de westelijke mijnstreek en Maastricht. De heer Hennekam noemde de nieuwe gemeente Meerssen een buffergemeente. De daar gekozen constructie Meerssen/ Bunde/ Geulen/ Ulestraten kan er naar mijn mening toe leiden dat de nieuwe gemeente Meerssen haar taak als buffergemeente zeer behoorlijk zal kunnen vervullen. Ik ben blij dat de Kamer hiermee kan instemmen.

Die problemen zijn er tot mijn vreugde ook niet ten aanzien van de door ons gekozen opstelling tegenover de stad Maastricht. In het vroeger deel van mijn carrière heb ik het mogen meemaken dat deze stad een uitbreiding onderging. Dat ging gepaard met een furibunde gedachtenwisseling en fantastische hoorzittingen in Maastricht. Die voorstellen leidden ertoe dat de gemeente Heer – ondanks haar grote inwonertal en het feit dat zij goed functioneerde – aan Maastricht werd toegevoegd, gezien de totale bestuurlijke conceptie. Thans is er geen behoefte aan uitbreiding van de gemeente Maastricht, hoewel het gemeentebestuur dit in zekere zin heeft bepleit. Ik vind echter dat Maastricht thans nog ruim genoeg in de jas zit.

Ik constateer dat de Kamer dat standpunt deelt. Het geldt ook voor het deel van het wetsontwerp dat gaat over het vormen van een nieuwe gemeente Eijsden, bestaande uit Eijsden en een stuk Gronsveld. Ik ben er uitermate erkentelijk voor, dat ook dit deel niet door de Kamer is bestreden.

Mijnheer de Voorzitter! Dan kom ik te spreken over het gebied tussen de stedelijke agglomeratie en de westelijke en oostelijke mijnstreek. Daarbij gaat het in feite om de Onderbanken, om de vraag of er in dat gebied één gemeente moet komen of dat die gemeente zou moeten worden gesplitst omdat zij te langgerekt zou worden of te veel kernen zou bevatten. Van de kant van de fractie van het CDA zijn bezwaren aangetekend tegen de Groot-Onderbanken-gedachte.

De heer **Waltmans** bepleit de vorming van twee gemeenten in het betrokken gebied. De heer **Brinkhorst** heeft de ontworpen gemeente een verzamelgemeente genoemd. De heer **Van der Spek** heeft in dezelfde geest gesproken. De heer **Castricum** heeft gewezen op de voor- en nadelen van splitsing. De heer **Evenhuis** heeft zich heel duidelijk vóór splitsing uitgesproken. Er zijn dus wijzigingsvoorstellen. Ook de heren **Nijhof** en **Abma** hebben in dezelfde geest gesproken.

Het is dus volstrekt duidelijk dat een grote meerderheid van de Kamer vóór splitsing van de Onderbanken-gemeente is. Mijn standpunt is dat zowel voor het een als voor het ander iets te zeggen is. Voor het standpunt van de Regering pleit dat het wellicht dienstig is om het gebied in één bestuurlijk verband te brengen, willen we de bufferfunctie zo goed mogelijk tot stand laten komen. Als de gemeenten gesplitst worden, kan namelijk de taakstelling gescheiden vervuld worden. Die blijft hetzelfde, dus je zou je kunnen afvragen, waarom ze door twee gemeenten moet worden vervuld. Maar zeker in dit geval houden de argumenten elkaar in evenwicht, anders dan bij andere onderdelen van het wetsontwerp. Ik zou er dus geen moeite mee hebben, als het wetsontwerp in deze zin werd gewijzigd.

De heer **Castricum** (PvdA): Was dit het, wat de Onderbanken betreft?

Minister **Wiegel**: Wil de heer **Castricum** er nog een vraag over stellen?

De heer **Castricum** (PvdA): In de schriftelijke voorbereiding heeft de Minister gezegd, dat het veel meer voor de hand zou liggen...

Minister **Wiegel**: ...Schinveld en Brunssum samen te voegen.

De heer **Castricum** (PvdA): De Minister heeft de stukken gelezen, merk ik.

Minister **Wiegel**: Ik heb er zelfs mijn handtekening onder gezet!

De heer **Castricum** (PvdA): Ik hoor de Minister daar nu niet verder over uitweiden.

Minister **Wiegel**: De Kamer kent mij al jaren als een uiterst pragmatisch mens. Ik heb die gedachte gelanceerd, maar ik heb in dit hoge Huis geen enkele indicatie gekregen, dat men de wijsheid van de Minister ook tot de zijne wilde maken. Er is geen meerderheid voor die gedachte, dus kom ik er niet op terug.

De heer **Castricum** (PvdA): Is dat een algemene stelling: waar geen meerderheid voor een gedachte van de Minister bestaat, daar gaat hij aan voorbij?

Minister **Wiegel**: Neen, dat is geen algemene stelling, dat is zo duidelijk als wat.

De heer **Castricum** (PvdA): Waarom dan in dit expliciete geval wel?

Minister **Wiegel**: Dit is toch inderdaad een apart geval. Waarom? Omdat de Regering een voorstel heeft gedaan, de Kamer daarvoor niet alleen een alternatief op tafel heeft gelegd, maar vervolgens de Minister daarnaast een tweede alternatief heeft gelegd. Dat is toch wat anders dan wanneer Kamer en Regering verschillend denken. Hierbij komt de derde component in het geheel aan de orde. Dat is het aparte. Die derde component wordt in de Kamer dus blijkbaar niet als wijsheid beschouwd. Wie ben ik, als ik daarvoor in dit geval niet opzij ga?

De heer **Castricum** (PvdA): De derde component wordt dus ook door de Minister niet meer als wijsheid beschouwd. Ik vond dat hij in de schriftelijke stukken best redelijke argumenten naar voren bracht.

Minister **Wiegel**: Dat vond ik zelf ook.

De heer **Castricum**: (PvdA): De grensoverschrijdende geluidshinder was best een redelijk argument.

Minister **Wiegel**: De Kamer toonde zich van die gedachte echter niet ondersteboven.

De heer **Castricum** (PvdA): Daarmee gaat de Minister, zoals gebruikelijk, voetstoots akkoord?

Minister **Wiegel**: Op dit punt ga ik daarmee akkoord.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind het zo interessant, dat, wanneer er een Minister is die op een gegeven ogenblik iets

Wiegel

vriendelijks zegt over wensen vanuit de Kamer, hij daarover weer wordt gekapitteld. Dat overkomt mij zelden.

Ik kom nu bij een zeer belangrijk onderdeel, zo niet het belangrijkste onderdeel van het voorstel. Het betreft de stedelijke agglomeratie in de oostelijke mijnstreek. Daarover zijn wijzigingsvoorstellen ingediend.

In de perspectievennota wordt de bestuurlijke herstructurering van het oostelijk mijngebied een fundamentele voorwaarde genoemd voor het slagen van het gehele herstructureringsbeleid. Naar mijn overtuiging doet de vorming van meer gemeenten in dat gebied aan die stelling altijd afbreuk, al is er natuurlijk een gradueel verschil in de mate van die afbreuk naarmate verder boven het getal wordt uitgegaan waarvoor de Regering heeft gekozen. Een duidelijke consequentie van het vormen van meer gemeenten is, dat meer gemeenten hun individuele belangen dan zullen voorstaan en dat zij de middelen die in het kader van de herstructurering ter beschikking staan naar zich toe zullen willen halen. Dat betekent versnippering van die middelen. Dat is het onvermijdelijke gevolg daarvan. De praktijk van vandaag toont dat overduidelijk aan.

Met het oog op de voorstellen van de Regering en de situatie in het onderhavige gebied moet worden geconstateerd, dat de onderlinge verwevenheid van belangen in dit deel van de provincie Limburg zeer groot is. Dit deel van de provincie ziet zich geplaatst voor het oplossen van grote, sociaal-economische vraagstukken. Daarom is een zo groot mogelijke eenheid en een samenhang in aanpak gewenst door een beperkt aantal bestuurskrachtige gemeenten, waarbij de positie van Heerlen als hoofdverzorgingscentrum centraal staat. De opvatting van de Regering is, dat de bestuurskracht in dit gebied zo hoog mogelijk moet worden opgevoerd. Dat past volledig in het kader van de concretisering van de beleidsvoornemens in de perspectievennota.

Over dit onderdeel van het voorstel zijn een aantal vragen gesteld. Bovendien wordt het voorstel aangevochten. Naar mijn overtuiging wordt het fundamenteel aangevochten. Eerst wil ik een kanttekening plaatsen bij de vraag, of er niet minder dan drie gemeenten in de oostelijke mijnstreek moeten komen. Er is in dit verband gesproken over één gemeente. Wanneer daarvoor wordt gekozen, wordt er toch wel een gemeente gevormd die qua schaal niet past in het geheel van een

nieuwe gemeentelijke indeling in Zuid-Limburg. De heer Hennekam heeft deze stelling ook vragenderwijs op tafel gelegd. Daarbij zal toch ook altijd op de voorgrond moeten staan dat te vormen gemeenten niet groter moeten zijn dan pertinent noodzakelijk is.

Als dan de vorming van één gemeente niet de wijsheid is, is dan de vorming van twee gemeenten in de oostelijke mijnstreek dat wel? Dan gaat het om de gemeenten Heerlen en Kerkrade. Wanneer die constructie zou worden gekozen, zou Heerlen in dat geheel toch een te dominerende positie innemen. Van daaruit redenerend is de Regering gekomen tot haar voorstel voor drie gemeenten in het betrokken gebied. De voordelen zij ten eerste dat het aantal gemeenten beperkt blijft; ten tweede dat de gemeenten die worden gevormd voldoende bestuurskracht hebben; ten derde dat die drie gemeenten van een zodanig formaat zijn dat mag worden verwacht dat wat samen moet worden verricht ook in onderling overleg kan geschieden; en ten vierde dat binnen die door de Regering gekozen constructie Heerlen zich zal kunnen ontwikkelen tot hoofdcentrum van de streek. Deze voordelen zullen naar mijn mening worden aangetast wanneer het tot verdere veranderingen in dit wetsontwerp komt.

Nu is er ook gesproken over andere onderwerpen dan over de vraag wat wij precies met Heerlen doen. De heer Hennekam en zijn fractie kunnen zich vinden in het voorstel tot samenvoeging van Eggelshoven en Kerkrade. Ook andere fracties in de Kamer hebben zich in die geest uitgelaten. Dit onderdeel van het voorstel van de Regering kan dus rekenen op een brede steun.

Het tweede onderdeel van dit voorstel betrof de positie van Brunssum in de toekomst. Ook dit voorstel is niet bestreden. Ook hierin kan de meerderheid van de Kamer zich vinden. De bezwaren richten zich op het vormen van Groot-Heerlen. Er zijn ook amendementen ingediend die, wanneer men ze bij elkaar optelt, in feite leiden tot een vijfdeling in het betrokken gebied. De geachte afgevaardigde de heer Waltmans heeft hiervoor gepleit. De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst heeft hiervoor gepleit. Ook de heren Nijhof, Van der Spek en Abma hebben in die geest gesproken. Ook de fractie van het CDA – dit blijkt uit de indiening van amendementen ter zake en uit het betoog van de heer Hennekam – zou het liefste kiezen voor een vijfdeling in dit gebied.

Daartegenover staat het standpunt van de fractie van de Partij van de Arbeid die de Regering onverkort steunt. Zij heeft ook gezegd dat zij dit onderdeel van het voorstel van de Regering aanvaardbaar vindt. Men heeft ook bepaalde kanttekeningen geplaatst bij bepaalde amendementen, bij de Hoensbroekgedachte, bij de vorming van de SUN-gemeente. Ik proefde een verschil in woordgebruik van de geachte afgevaardigde de heer Casticum wat de mogelijkheid betreft van een zelfstandig Hoensbroek en de mogelijkheid van de vorming van een nieuwe SUN-gemeente. Als het aan de fractie van de Partij van de Arbeid ligt, wordt dit onderdeel van het wetsvoorstel onverkort aanvaard. Dat is de eerste prioriteit.

De heer **Nijhof** (DS'70): Een bijwagen van de VVD!

Minister **Wiegel**: Neen, van de Regering en geen bijwagen, maar steunpilaar.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dit zal ik onthouden.

Minister **Wiegel**: U moet alles wat ik zeg, goed onthouden.

De fractie van de VVD heeft zich verder van de Regering verwijderd, maar zich niet op het standpunt gesteld dat andere fracties in de Kamer hebben verwoord, te weten dat er in elk geval moet worden gekomen tot een vijfdeling in het gebied. De geachte afgevaardigde de heer Evenhuis heeft zich positief uitgelaten over de mogelijkheid tot vorming van een nieuwe SUN-gemeente. Over het zelfstandig laten van Hoensbroek heeft de geachte afgevaardigde zich beperkt tot het zetten van enkele vragende kanttekeningen. Zijn fractie vraagt mij, uiteen te zetten waarom de Regering hecht aan het voorstel dat is gedaan. Op dit onderdeel van het voorstel zijn amendementen ingediend voor de uitbreiding van Heerlen met de Rukkerweg, de Beitel en het klaverblad bij Bocholte. Hierover kom ik straks te spreken.

Ik begin nu bij het wijzigingsvoorstel voor het zelfstandig laten van de gemeente Hoensbroek. Op de kwaliteit van het bestuur van Hoensbroek is niets aan merken. Ik zei echter al eerder in mijn betoog dat herindelen niet betekent dat kan worden ontkomen aan het opheffen van gemeenten met de omvang van Hoensbroek of, zoals bij een eerdere herindeling het geval was, Heerlen. Het gaat om de verwevenheid in het gebied. De heren Hennekam en Brinkhorst hebben gezegd dat Hoensbroek een subcentrumge-

Wiegel

meente is en geen stadswijk van Heerlen. Hierover ben ik het met hen eens; het is eigenlijk juist geformuleerd dan eerder in de stukken is gedaan. Het gaat echter om de feiten, in dit geval de stedenbouwkundige. De bebouwing van Hoensbroek loopt over in die van Heerlen. Waar zich aaneengesloten bebouwing voordoet, moet het verleggen van bestuurlijke grenzen ter sprake worden gebracht. Dit is mijn eerste argument tegen de amendering op dit punt.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dit is een gevaarlijke stelling. Ik noemde als voorbeelden Voorburg, Rijswijk en Vlaardingen, waar uit stedenbouwkundig oogpunt bijna geen onderscheid is te maken met de hoofdgemeente. Toch zijn er nooit voorstellen gedaan om deze gemeenten op de door de Minister genoemde grond op te heffen. Zij kan dus geen zelfstandig argument zijn voor de opheffing van een gemeente.

Minister **Wiegel**: Men moet de argumenten van de Regering in hun samenhang bezien. Het is een argument, het eerste dat ik noemde. Het is een zakelijk argument, dat niet kan worden weersproken.

In Hoensbroek zijn bovenlokale voorzieningen aanwezig. Als ik het on aardig zeg, merk ik op dat deze tot stand zijn gebracht als voorbeeld van de wijze waarop versnippering kan uitwerken.

Er zijn voorzieningen die uitgaan boven de eisen van het lokale niveau. Dat betekent dus niet dat er sprake zou zijn van een ontoereikend gemeentelijk beleid. Wel betekent het dat er sprake is van een beleid dat met name vanuit het eigen, lokale belang is gevoerd, naar mijn overtuiging onvoldoende met het oog op het belang van de regio. Alles heeft bijgedragen tot een ongecoördineerde ontwikkeling. De positie van Heerlen in dat geheel is daardoor aangetast. Ik meen dat wij ervoor zullen moeten zorgen dat die versnippering wordt voorkomen.

Ik meen dat ook het derde, het financiële argument dat op tafel is gelegd toch door de geachte afgevaardigde niet uit het oog mag worden verloren. Het betekent zeer nadrukkelijk dat de financiële positie in het betrokken gebied, voor de betrokken gemeenten – en daarmee de mogelijkheid voor de betrokken gemeenten, het gebied zo goed mogelijk te besturen – duidelijk wordt beperkt. Kortom, er is een aantal planologische, bestuurlijke en financiële argumenten tegen amendering van het wetsvoorstel op dit punt.

Ik stap over naar een andere amendering, die ertoe zou leiden dat er een zelfstandige gemeente Landgraaf komt. Door beide amenderingen wordt de positie van groot-Heerlen toch verzwakt. Daarbij gaat het niet in de eerste plaats om het aantal inwoners van het betrokken gebied. Het gaat om de stedenbouwkundige verwevenheid, om het aanvangen van de problemen die in Zuid-Limburg bestaan, om de herstructureringsproblematiek en om de stadsvernieuwingsproblematiek. Met name tegen de achtergrond van die belangrijke overwegingen moeten wij de amendementen bezien.

Over het vormen van een zelfstandige gemeente, bestaande uit de huidige gemeenten Schaesberg, Ubach over Worms en Nieuwenhagen is in deze Kamer uitvoerig gesproken. Schaesberg telt 17.000 inwoners, Ubach over Worms 12.000, Nieuwenhagen 10.000. In totaal gaat het hierbij om ongeveer 40.000 inwoners. Dat inwonertal is op zichzelf natuurlijk een duiding voor een voldoende bestuurlijk draagvlak. Bij die duiding kunnen wij het echter niet laten. Ik heb zelf geschreven dat de gedachte van de vorming van een nieuwe gemeente Landgraaf op zichzelf niet onredelijk is. Ik heb ervan gezegd dat het op zichzelf zou kunnen maar dat ik de vorming van die gemeente toch niet propageer. Waarom niet? Omdat ik vind dat wij de vorming van die nieuwe gemeente niet alleen op zichzelf mogen bezien. Wij moeten deze kwestie bezien binnen het aanvangen van de problematiek in het gehele gebied.

Ik geloof – die opmerking maak ik ook over Hoensbroek en nu ook over de SUN-gemeente – dat wanneer men kijkt naar het belang van de streek, men zeer dikke vraagtekens kan zetten bij de stelling, of de amendering die nu van de kant van de Kamer wordt voorgesteld in het belang van de streek zou zijn.

De tweede kritische kanttekening die ik zou willen maken bij de vorming van een nieuwe SUN-gemeente, betreft het volgende. Er moet dan een gemeente worden gevormd, bestaande uit drie gemeenten die nu nog zelfstandig zijn. Dit is op zich zelf niet eenvoudig.

De heer **Hennekam** (CDA): Dat geldt voor bijna het gehele wetsontwerp!

Minister **Wiegel**: Jawel, maar de vraag is, wanneer men zich gaat zetten aan een streeksgebonden herindeling, of men dan zo'n constructie moet kiezen dat niet wordt gekozen voor de lijnen van samenvoeging, maar dat men in-

eens tot de oplossing komt om van drie gemeenten een nieuwe te maken, terwijl er een duidelijk alternatief van de kant van de Regering ligt. Men kiest dan niet voor het zelfstandig houden van een bepaalde gemeente, zoals bij voorbeeld ten aanzien van de gemeente Beek, waaraan overigens Spaubeek wordt toegevoegd.

Ik ken de inzet in het gebied en die inzet zullen we straks nog wel merken. Ik heb de inzet en het enthousiasme in het gebied voor de SUN-gemeente zelf al gemerkt toen ik in Maastricht voor een hoorzitting aanwezig was. Ik moet zeggen dat men niet alleen enthousiasme heeft getoond, maar ook een gedegen werkstuk op tafel heeft gelegd. Ongetwijfeld zullen we hier op het Binnenhof straks nog wel te horen krijgen, dat die gedachte moet worden gerealiseerd. Men toont zich daar in Ubach over Worms, Nieuwenhagen en Schaesberg één.

De vraag is echter, mijnheer de Voorzitter, of men zich ook één zal blijven tonen als eenmaal dit amendement zal zijn aanvaard. Ik wil niet zeggen dat men misschien ruzie zou krijgen, want zo zijn de mensen daar niet, maar er zouden meningsverschillen kunnen ontstaan over de vraag, hoe het verder precies zou moeten gaan. Wie ben ik, als ik daar niet een klein vraagteken bij zet?

Ik zeg het echter in alle duidelijkheid: men heeft een alternatief geboden en men heeft het enthousiasme gebracht. Op zich is die oplossing – zo heb ik het zelf ook in de stukken geschreven – niet onredelijk. Maar men mag de zaak niet alleen op zichzelf bezien. Men zal ook in heel belangrijke mate moeten kijken naar het belang van de streek. Voorts moet men kijken – dit is mijn volgende kanttekening bij het zogeheten SUN-amendement – naar de financiële consequenties. Deze financiële consequenties zullen met name voor de positie van Heerlen aanzienlijk zijn.

Dit betekent, dat degenen die amendementen hebben ingediend, zich ervan bewust dienen te zijn dat, wanneer zij zouden vasthouden aan amendering op dit onderdeel van het wetsvoorstel, zij de dan te vormen gemeente Heerlen – ik zeg dit in alle duidelijkheid – eigenlijk voor een ondoenlijke taak zouden zetten in dat gebied, waar het gaat om zulke grote problemen van de herstructurering met alle consequenties van dien. In het kader van de dialoog die zo wordt bepleit zou ik wat dit betreft de Kamer willen vragen, te beseffen hoe de verantwoordelijkheden liggen en zich nog eens ernstig te bezinnen op de ingediende amende-

Wiegel

menten. Ik meen dat ik dit ook mag vragen, gezien de opstelling die ik in mijn interventie in eerste termijn heb gekozen. Daaruit is duidelijk te proeven dat ik, waar het mij mogelijk is de Kamer tegemoet te komen, daartoe ook de bereidheid heb. Voorts zijn er de argumenten van de kant van de Regering aanwezig om een dergelijk beroep op de Kamer te doen.

Ik denk dat wanneer er zou worden geamendeerd in de richting van zowel een zelfstandige gemeente Hoensbroek als van een nieuw te vormen SUN-gemeente – deze mogelijkheid is er, gezien de ingediende amendementen –, de conclusie moet zijn dat wij dit het gebied niet kunnen aandoen. Ik vraag de Kamer met klem in de tweede termijn te heroverwegen, waartoe de stelling van de Regering de leden van deze hoge vergadering zou kunnen leiden.

De heer **Nijhof** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Als de Minister de financiële argumentatie zo benadrukt, dan zou die verder tot in het ongerijmde voortgezet leiden tot een pleidooi voor één gemeente Zuid-Limburg. In de Financiële Verhoudingswet wordt voor een bepaald aantal inwoners een passend bedrag bepaald. Als men dat accepteert, dan doet een financieel argument niet primair ter zake.

Minister **Wiegel**: Dat is uit mijn betoog niet te proeven. Ik heb de financiële argumenten genoemd en die zijn er. Niet alleen de Kamer maar ook het gebied heeft er recht op precies te weten, hoe bij dit belangrijke wetsvoorstel het standpunt van de Regering is. De financiële argumenten zijn niet te ontkennen, maar zij worden door de Regering altijd geplaatst in het kader van de bestuurlijke argumentatie. Het gaat om de bestuurskracht in het betrokken gebied. Mijn overtuiging is dat als, zoals de Kamer gezien de amendementen wil, Heerlen zou worden geamputeerd, in zakelijkheid geredeneerd de gemeente Heerlen voor bijna onoplosbare problemen komt te staan. Juist gezien de problemen in dit gebied laadt de Kamer daarmee een grote verantwoordelijkheid op zich.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Wij amputeren Heerlen helemaal niet. Zelfs aanneming van beide amendementen betekent nog altijd dat Heerlen, zij het beperkt, wat groeit, veel in oppervlakte, beperkt in inwonertal. De Minister kan toch niet volhouden dat ook bij een driedeling er samenwerking tussen die gemeenten nodig is, een samenwerking die

even groot zal zijn als bij een vijfdeling? Het aantal gemeenschappelijke regelingen zal bij een driedeling nauwelijks minder zijn dan bij een vijfdeling. Daar komt bij dat ook bij een vijfdeling het aantal gemeenten gerelateerd naar het huidige aantal beperkt is en het nog altijd gemeenten betreft van een forse omvang. Zou de Minister die afweging tussen drie- en vijfdeling ook eens willen maken?

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben begonnen met de gedachte, die ook heeft gespeeld, van één gemeente in dat gebied en van twee gemeenten. Ik heb die gedachte aan de hand van argumenten niet verstandig genoemd. Ik vind het voorstel zoals het nu luidt zeer evenwichtig. Het verenigt optimaal de verschillende pro's en contra's van zekere grensleggingen. Men kan natuurlijk altijd spreken over 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, enz, gemeenten. Waar kom je dan uit? Mijn standpunt is dat hoe verder van het voorstel wordt afgeweken, hoe minder goed het mogelijk wordt de zaken aan te kunnen.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De Minister weet dat elke oplossing in dat gebied arbitrair is. Benadrukt hij echter niet te veel de centrumpositie van Heerlen? Gaat het niet meer om een taakstelling voor de hele regio in de oostelijke mijnstreek en is dan het aantal gemeenten wel zo relevant als de Minister het doet voorkomen?

Minister **Wiegel**: Natuurlijk gaat het om de hele taakuitoefening in de oostelijke mijnstreek. Er is een stevig en modern opgetuigd trekpaard als Heerlen onmisbaar voor.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft zowel Hoensbroek als de SUN afgewezen, maar in het kader van de totaalafweging heeft hij geen onderlinge vergelijking gemaakt. Hij heeft Hoensbroek een krachtige gemeente genoemd. Hij heeft toegegeven dat het niet gaat om een stadswijk. Ook heeft hij de argumentatie inzake de SUN gehoord. Zou hij die afweging tussen het belang van het voortbestaan van Hoensbroek en het scheppen van SUN ook binnen zijn visie nog eens op tafel willen leggen?

Minister **Wiegel**: Ik dacht dat men in de Kamer luisteren kon.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Als u wat te zeggen hebt.

Minister **Wiegel**: Ik heb mijn argumenten gegeven.

Ik heb mijn argumentatie ten aanzien van Hoensbroek gegeven en ook die ten opzichte van de SUN-gemeen-

te. Ik heb er ook nog bij gezegd, wat ik op de hoorzitting van degenen die pleiten voor een zelfstandige SUN-gemeente heb gehoord. Ik heb niet alleen gesproken over het enthousiasme, maar ook over het zakelijke alternatief dat is geboden. Kortom, ik heb een zekere kleur in mijn betoog gebracht.

De heer **Brinkhorst** (D'66): De Minister heeft toch onvoldoende kleur aangebracht, zodat iedereen die in deze zaal aanwezig is en ons beluistert niet kan afleiden, of de Minister, als er een amendement ter zake wordt aanvaard, de voorkeur geeft aan een amendement betreffende Hoensbroek of aan een amendement aangaande SUN. Er liggen concrete amendementen op dat punt op tafel. Ik vind dat die afweging – dat is in het kader van de dialoog, waarover de Minister spreekt – niet alleen door ons, maar ook door de Minister moet worden gemaakt.

Minister **Wiegel**: Ik kan dat ook doen – ik zou dat geapprecieerd hebben – na de betogen van de leden van de volksvertegenwoordiging in tweede termijn. Het gaat hier nooit om een dialoog met elkaar in één termijn. Wij hebben hier niet voor niets een dialoog in twee termijnen. De lijn van mijn gedachte was, dat ik eerst precies ter tafel zou brengen, welke argumenten ik heb ten opzichte van de verschillende amendementen en dat ik vervolgens zou kunnen horen wat de Kamer ervan vindt. Als de Kamer het echter op prijs stelt dat ik een voorschot op de tweede termijn geef, dan wil ik dat best doen. Daarmee heb ik geen problemen.

Men mag mij straks dan niet verwijten, dat ik harde stellingen heb ingenomen. De geachte afgevaardigde heeft mij daartoe uitgelokt. Ik laat mij dus uit mijn tent lokken. Mijn standpunt is dat de beide amendementen, als zij worden aanvaard, een zodanige uitwerking zouden veroorzaken, dat ik schorsing van beraadslaging zou vragen. Er moet een afweging zijn tussen enerzijds de tegemoetkoming aan wensen die in de volksvertegenwoordiging leven en aan de andere kant het belang van snelle afdoening van het wetsontwerp; dat is een keuze die moet worden gemaakt. In verband hiermee zeg ik, maar met moeite, gezien de grote problemen waar men in het gebied voor staat en gelet op mijn opvatting dat Heerlen niet mag worden uitgehold, dat uiteindelijk voor mij niet – dit stel ik als men mij verder de nieren wil proeven – volledig onaanvaardbaar is de vorming van een SUN-gemeente.

Wiegel

Het zal de Kamer duidelijk zijn, zeker na datgene wat ik zoëven heb gezegd, dat een zelfstandig laten van de gemeente Ubach over Worms niet past in mijn conceptie, omdat een dergelijke gemeente te gering van omvang is en geen krachtige gemeente kan zijn.

Als ik vervolgens, voordat ik kom bij de rest van het gebied, een opmerking maak over andere amendementen, dan merk ik op dat wij met betrekking tot de Rukkerweg in de nota naar aanleiding van het eindverslag hebben gesteld, dat de Regering, als de Kamer vindt dat de flats langs de Rukkerweg bij Heerlen moeten blijven, zich daartegen niet zal verzetten. Als het amendement inzake SUN zou worden aanvaard, dan zou het terugbrengen van De Beitel naar Heerlen naar mijn opvatting een goede zaak zijn.

Ik kom nu tot het middengebied van Zuid-Limburg, waarover van de kant van de Kamer ook opmerkingen zijn gemaakt, zijnde minder in getal en minder qua heftigheid dan de opmerkingen die gemaakt zijn bij eerder ingediende voorstellen van de Regering.

De Kamer heeft zich akkoord verklaard met de vorming van de nieuwe gemeente Nuth, bestaande uit Nuth, Wijnandsrade, Hulsberg en Schimmert. Zij is, zij het met kritische kanttekeningen, ook akkoord met de samenvoeging van Simpelveld en Bochtoltz. Op zich zelf kan zij zich ook vinden in de vorming van de nieuwe gemeente Valkenburg aan de Geul. De heren Hennekam en Evenhuis hebben gesproken over het wijzigingsvoorstel waarmee wordt beoogd, Valkenburg uit te breiden met het gebied ten noorden van de autoweg. Dat lijkt mij geen slechte zaak.

In het meest zuidelijke gebied blijft Vaals Vaals. Er is nog uitgebreid van gedachten gewisseld over de vorming van een nieuwe gemeente Margraten en een nieuwe gemeente Gulpen. Sommige leden wensen met betrekking tot Gulpen nog een wijziging aan te brengen. De heer Hennekam maakt zich daarvoor sterk. De heer Brinkhorst is met zijn fractie bereid, de Regering te steunen.

Ook de fractie van de PvdA staat op het standpunt dat het beheer van het Mergelland bestuurlijk in één hand zal moeten blijven. Ik wil dat ook nog eens krachtig bepleiten. De voornaamste taak van de nieuwe gemeente Gulpen is de zorg dat het beheer van het zuid-oostelijk deel van het Mergelland in één hand blijft. Splitsing van de nieuw voorgestelde gemeente heeft naar mijn opvatting bepaald nadelige gevolgen voor de eenheid in het beheer.

Wordt de gemeente gesplitst volgens het amendement van het CDA, dan blijven wij wat het inwonertal betreft – dat is geen guillotine, maar speelt wel een rol – ver beneden bepaalde grenzen. Ook de ligging van de kernen van het gebied pleit ervoor het gebied niet te splitsen. Een krachtige bestuurlijke aanpak is noodzakelijk. Aanvaarding van het amendement verdient zeker geen aanbeveling.

De heer **Brinkhorst** (D'66): In eerste termijn heb ik al aangegeven dat ik die argumentatie in grote lijnen deel. Wel is de aard van de gemeente Wittem tot nu toe heel anders dan die van de gemeente Gulpen. Heeft de Minister enige garantie, dat het industrialisatiepatroon van Gulpen niet in het hele gebied zal worden voortgezet? Het CDA kwam met dat argument, dat ons ook ter harte gaat.

Minister **Wiegel**: In de eerste plaats is dat natuurlijk de verantwoordelijkheid van de betrokken gemeente, maar in de tweede plaats zijn op andere bestuurlijke niveaus planologische zekerheden ingebouwd. Ik ben daarom niet bezorgd. Ik ben het met de heer Brinkhorst eens dat de industrialisering ook niet zou moeten worden uitgebreid. Het behoud van het heel mooie gebied daar moet worden nagestreefd. Mijns inziens kan dit ook heel goed bij aaneming van de voorstellen van de Regering. Splitsing is daarvoor niet nodig.

De heer **Hennekam** (CDA): Over het amendement-Wittem kom ik in tweede termijn nog wel te spreken, maar hoe denkt de Minister over het bijkomend voordeel dat de gemeente Wijlre niet over vier nieuwe gemeenten zal worden verdeeld? Het gedeelte ten oosten van de kern heeft weinig samenhang met de gemeente Simpelveld; in de gedachtegang van het amendement blijft dit gedeelte bij Gulpen-Wijlre.

Minister **Wiegel**: Vanuit de optiek van Wijlre is dat natuurlijk een begrijpelijk standpunt, maar in de belangenafweging zal toch uiteindelijk het antwoord op de vraag hoe men het Mergelland zo goed mogelijk bestuurlijk kan beheeren het zwaarst moeten wegen. Het antwoord op die vraag heeft geleid tot ons voorstel.

De heer Van der Spek heeft, sprekende over de vorming van de nieuwe gemeente Margraten, de aandacht gevraagd voor de verbindingen van het openbaar vervoer. Ik weet dat de autoriteiten in het betrokken gebied deze zaak goed in de gaten houden; er kan dus zeker nader overleg plaatsvinden.

Het voorbeeld dat de heer Van der Spek noemde vond ik overigens wel erg plastisch.

Het zou gaan om iemand uit de gemeente Mheer, die naar het gemeentehuis van de nieuwe gemeente zou gaan om het paspoort te laten vernieuwen. Het zou dan in het voorbeeld van de heer Van der Spek uren kosten om zoiets te doen. Ik wil echter opmerken dat je niet elke dag het paspoort vernieuwt. De mevrouw, die de heer Van der Spek blijkbaar kent, zou via Maastricht moeten reizen.

Ik zou haar willen aanraden om in Maastricht even uit te stappen en er gelijk maar een gezellige dag van te maken. Zo problematisch als de geachte afgevaardigde het heeft geschetst, is het nu ook weer niet. Met de betrokken autoriteiten zal worden overlegd hoe de aanpassing van de lijnen zo goed mogelijk kan geschieden binnen het kader van dit wetsontwerp.

Mijnheer de Voorzitter! Het laatste deel van mijn betoog betreft de ingangsdatum van de herindeling. Sommigen bepleiten de herindeling op een later tijdstip te laten ingaan. Het meest gehoorde argument daarvoor is, dat een periode van ruim 7 maanden te kort is om de overgang naar de nieuwe bestuurlijke situatie voldoende zorgvuldig te kunnen voorbereiden. Ik deel dat argument niet. In de stukken is er al op gewezen dat de betrokken herindeling inderdaad de omvangrijkste operatie zal zijn die er tot nu toe is geweest. Toch is er geen sprake van een ongebruikelijke en niet redelijk overzienbare schaal. Wat betreft de gemeentelijke apparaten voorziet het systeem van de wet in een werkbare constructie. Men weet, dat het provinciaal bestuur een begeleidingscommissie in het leven heeft geroepen die op dit terrein de nodige begeleiding kan geven. Ik ben het eens met hetgeen de heren Hennekam en Lauxtermann hebben betoogd.

Beiden hebben gezegd, dat er moet worden gekozen voor een zorgvuldige aanpak, waarin via de begeleidingscommissie moet worden gekomen tot een goede uitwisseling van problemen en ideeën. Om die reden is het zeker niet noodzakelijk, de voorbereidingstijd nog verder te verlengen. Als de voorbereidingstijd wordt verlengd, rijst de vraag waar dat toe leidt. Mijn stelling is dat, wanneer de kogel eenmaal door de kerk is, men dan toch het liefste wil, dat de situatie zo snel mogelijk wordt gerealiseerd. Dat is ook terecht, want na zo'n lange periode van onzekerheid mag toch aanspraak wor-

Wiegel

den gemaakt op een alleszins voortvarende aanpak.

De heer Hennekam heeft gesuggereerd de verkiezing van de nieuw te vormen gemeenteraden te laten samenvallen met de periodieke verkiezingen van mei 1982. Ik wijs erop dat het tijdstip van die verkiezingen in tegenstelling tot de periodieke verkiezingen wordt bepaald door gedeputeerde staten. Wat de ingangsdatum van het wetsvoorstel betreft, wil ik bepaald vasthouden aan de gekozen datum. Een verder opschuiven is niet verstandig; er gaan dan weer maanden voorbij, hetgeen frustrerend werkt voor het bestuur en het gevaar in zich draagt dat het nog effectief te maken beleid niet in gang wordt gezet. Dat zou naar mijn overtuiging bepaald niet goed zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte wil ik nog het volgende zeggen. De heer Lauxtermann heeft zich met zijn kennis op het gebied van de ruimtelijke ordening en de stadsvernieuwing duidelijk op het standpunt gesteld, dat de hoofdelementen van dit voorstel in stand moeten blijven. Ik ben dat volledig met de geachte afgevaardigde eens. Ik heb al gezegd dat het maken van een keuze bij het leggen van verschillende grenzen in zekere mate arbitrair is. Men zal dit van geval tot geval moeten bekijken. Vanuit die optiek heb ik getracht, de Kamer en de wensen die in het gebied leven tegemoet te komen.

Ik geloof dat het van zeer groot belang zou zijn, als deze herindeling tot stand zou komen. Deze herindeling is een goed voorbeeld van een systematische streeksgewijze aanpak van gemeentelijke herindeling, waarvan ik een groot voorstander ben. Ik meen dat dit veel beter is dan tal van vaak losse en incidentele herindelingsvoorstellen. Vandaar ook dat wij na Limburg ook de procedure in Friesland in gang hebben gezet, waar overigens meer nog dan in Limburg ook de provinciale staten bij de procedure betrokken zijn geweest. Ik vind dat een goede zaak. Ik geloof ook dat daarin de wetgeving in de toekomst nog meer aandacht moet worden gegeven.

Ik hoop dat dit wetsvoorstel zal worden aanvaard, liefst in de vorm, zoals dit is voorgesteld. Hier en daar kan het voorstel ook wel veranderd worden. Van de kant van de fractie van de Partij van de Arbeid heeft men van het begin af aan gezegd dat, hoewel er hier en daar wat veranderd kan worden, het het beste is dat de herindeling op de voorgestelde wijze doorgaat.

Wanneer men recht wil doen aan de geweldige inzet van het provinciaal bestuur in Limburg, zullen wij met elkaar moeten proberen om dit voorstel in hoofdlijnen overeind te houden, niet omdat wij zo graag onze zin willen hebben, maar omdat het van belang is voor het antwoord op de vraag of de problemen waar men in Zuid-Limburg voor staat op z'n best kunnen worden aangepakt of niet.

De heer Lauxtermann heeft die problemen in zijn betoog geschetst. Hij kwam tot de conclusie dat daarom tot de nieuwe bestuurlijke conceptie moet worden gekomen. Ik hoef niet meer uitgebreid in te gaan op het verdwijnen van de mijnen, de herstructurering en de stadsvernieuwing. Wanneer wij Zuid-Limburg een goede kans willen geven – dat wil de Regering, denk maar aan de perspectievennota – dan hoort daarbij een bestuurlijke schaal die daaraan tegemoet komt. Laat de Kamer de argumenten van de Regering wegen. Van sommige amendementen heb ik al gezegd dat ze voor mij acceptabel zijn. Van andere amendementen heb ik gezegd dat daar uiteindelijk het wetsontwerp niet op steekt. Ook deze Minister heeft echter zijn grenzen.

De Voorzitter: Ik stel voor, de spreek-tijd in tweede termijn te bepalen op eenderde van die in eerste termijn.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan de heer Hennekam, die het heeft gevraagd.

De heer Hennekam (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De CDA-fractie zou het op prijs stellen, wanneer er ten minste nog enkele uren heen zouden gaan voor de aanvang van de tweede termijn. Ik denk aan zeker drie uur.

De Voorzitter: De heer Hennekam overvalt mij hiermee. Ik weet dit ongeveer een kwartier. Zodoende heb ik nog maar net de tijd gehad om de heer Simons en de ingeschreven sprekers voor het debat over de Grondwet te waarschuwen, dat wij in dat geval de eerste termijn inzake de Grondwet zouden kunnen invoegen.

De heer Bakker (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Op dat punt maak ik bezwaar. In onze fractie behandelt collega Wolff de grondwetskwestie. Op grond van wat was te voorzien, hebben wij er rekening mee gehouden dat het debat over de grondwetswijziging op z'n vroegst pas om een uur of vier zou beginnen. Dit zou in enkele weken tijds de zoveelste keer worden dat versneld behandeling van een agenda-

punt plaatsvindt, waaraan wij – zeker daar wij met weinig mensen werken – niet kunnen deelnemen. Wij moeten onze tijd buitengewoon ingewikkeld in elkaar vlechten. Als er op deze manier mee wordt gegooid, worden wij uitgesloten van de behandeling van de grondwetswijziging. Daar komt het gewoon op neer, omdat de heer Wolff hier pas om vier uur is. Ik vind dat een hoogst onaangename, om niet te zeggen niet toe te stane manier van werken.

De heer Brinkhorst (D'66): Mijnheer de Voorzitter! U hebt ook mij hiermee overvallen. Ik heb snel overleg gepleegd met de woordvoerder van mijn fractie bij de grondwetsherziening. Ook wat ons betreft, ontstaan er grote moeilijkheden als dit onderwerp zo plotseling aan de orde wordt gesteld.

De heer Hennekam (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij voorstellen dat de prioriteit bij de heer Bakker anders ligt. Zijn fractie heeft niet meegegaan aan de behandeling van dit wetsontwerp. Wat het zwaarst is, moet naar onze mening op dit moment het zwaarst wegen. Wij houden daarom vast aan ons verzoek, ten minste enkele uren te laten verlopen voordat wij beginnen aan de tweede termijn van de behandeling van dit wetsontwerp.

De heer Waltmans (PPR): Ik steun het voorstel van de heer Hennekam.

De heer Bakker (CPN): Ik weet niet wat de heer Hennekam bedoelt als hij zegt, dat wat het zwaarst is het zwaarst moet wegen. Het aantal CDA-fractieleden weegt bij elkaar ongetwijfeld meer dan de twee leden van de CPN-fractie. Ik vind de Grondwet op zich zelf niet van lichter gewicht dan de herindeling van Zuid-Limburg. Ik wil dat mijn fractie haar verantwoordelijkheid in deze Kamer kan waar maken. Dat is er de oorzaak van dat wij op een gegeven ogenblik moeten selecteren. Daardoor kunnen wij bij voorbeeld aan dit debat niet deelnemen, want onze armen rijken niet ver genoeg. Er zijn echter debatten waaraan wij wel willen deelnemen. Wij hebben ons daarop voorbereid en wij vinden het van belang dat wij daarbij kunnen optreden.

Ik heb er groot bezwaar tegen, dat een fractie die aan de lunchpauze niet genoeg heeft voor haar beraad en er enkele uren bij wil, daarmee bewerkstelligt dat andere fracties niet over een ander onderwerp het woord kunnen voeren. Dat is mijn zwaarste overweging.

De heer Hennekam (CDA): Het is geen afweging van kwantiteit, van het aan-

Voorzitter

tal leden van een fractie. Ik wil ook niet zeggen dat de huidige Grondwet al dateert van 1813, maar het gaat nu om de behandeling van een bestuurlijke herindeling van Limburg waarbij bijna 60 gemeenten betrokken zijn. De Minister heeft nogal zware taal laten horen en ik denk dat een zorgvuldige afwikkeling van deze zaak vereist, dat wij toch ten minste enkele uren voor beraad hebben.

De heer **Bakker** (CPN): Ik gun de heer Hennekam graag zijn afweging, maar hij overvalt de Kamer met zijn voorstel. De Kamer had zich een andere procedure voorgesteld en de leden van de Kamer hebben daarmee rekening gehouden.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik denk dat de problemen van kleine en grote fracties in dit geval een beetje uiteenlopen. De grote fractie van het CDA heeft moeite, onmiddellijk te reageren op de woorden van de Minister. Ja, wat is wijsheid? Ik denk dat we daarvoor toch ook begrip moeten opbrengen.

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Wij sluiten ons aan bij het verzoek om enkele uren uitstel.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik heb begrip voor de problemen van de heer Hennekam, maar ik denk dat wij in de tussentijd niet de grondwetsherziening moeten behandelen. Ik maak hetzelfde bezwaar als de heer Bakker.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Hennekam zegt, dat het door mijn woorden komt dat hij al die uren beraad nodig heeft. Hij moet de schuld niet helemaal op zijn hoofd neerleggen, zou ik zeggen.

Ik ben vanmiddag ter beschikking voor de behandeling van de grondwetsherziening. Ik moet echter met de voorzitter van de vaste commissie even weg naar een demonstratie op het Binnenhof. Ik wijs erop, dat ik wegens privé-omstandigheden het laatste deel van de avond hier niet kan zijn.

De **Voorzitter**: Er was ook niet op het laatste deel van de avond gerekend, wel op het begin van de avond, maar het gaat nu om de volgorde van behandeling. Ik moet in de eerste plaats opmerken, dat niet alleen de Kamer, maar ook de Voorzitter door het voorstel van de heer Hennekam is overvallen. Ik probeer altijd na te gaan of het waarschijnlijk is, dat schorsing wordt gevraagd. Daar vraag ik ook naar, als ik dat vermoeden heb. Ik heb echter in de verste verte niet zien aankomen,

dat deze schorsing gevraagd zou worden. De Kamer en de Voorzitter worden hierdoor voor grote problemen geplaatst. Ik vind het in ieder geval onacceptabel vanmiddag enkele uren niet te vergaderen. Men weet, hoeveel onderwerpen nog voor de verkiezingen behandeld moeten worden. Er ontstaat een consensus in de Kamer – daarover zullen we binnenkort een beslissing nemen – om na 29 april in het geheel niet meer te vergaderen. Dat betekent dat er na 10 april nog maar twee dagen wordt vergaderd. Iedereen weet, hoeveel er nog moet gebeuren. Ik zou het een schande vinden, als vanmiddag gedurende twee uur niet kon worden vergaderd.

Er zijn drie mogelijkheden. De eerste is, dat we na de lunchpauze doorgaan met de herindeling van Limburg, waarbij de heer Hennekam als laatste het woord zou kunnen voeren. Ik denk dat wij deze mogelijkheid kunnen schrappen, want de heren Waltmans en Evenhuis hebben zich bij het verzoek van de heer Hennekam aangesloten.

De tweede mogelijkheid is, dat we beginnen met de behandeling van de grondwetsherziening, waarbij de heer Wolff als laatste aan het woord zou komen, eventueel pas morgen, vlak voordat de Minister antwoordt. Het gebeurt wel vaker, maar het is niet fraai, want de heer Wolff is dan niet persoonlijk aanwezig bij het uitspreken van de betogen van andere fracties. Hij kan natuurlijk wel vannacht of morgenochtend van het stenogram kennis nemen. Ik vind het geen fraaie oplossing, maar ik streep haar niet geheel weg.

De derde mogelijkheid is dat we na de lunchpauze beginnen met het initiatiefvoorstel-Van Kemenade. Daarop heb ik echter nog niemand voorbereid. Ik heb vanmorgen tegen alle betrokkenen gezegd, dat dit onderwerp zeker niet vóór vanavond zal worden behandeld. Zo wordt de Voorzitter onderuitgehaald! Iedereen berade zich! Na de pauze zal ik een definitief voorstel hierover doen.

De vergadering wordt van 12.41 tot 13.15 uur geschorst.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Op verzoek van de fractie van het CDA benoem ik in de Bijzondere Commissie 15 317 (Jeugdwelzijn, op weg naar samenhangend beleid) het lid H. A. de Boer in de bestaande vacature, en het lid Andela-Baur tot plaatsvervangend lid, in plaats van het lid H. A. de Boer.

Het Presidium heeft met éénparigheid van stemmen besloten te stellen in handen van de vaste Commissie voor Milieuhygiëne:

Wetsontwerp goedkeuring van het op 13 november 1979 te Genève tot stand gekomen Verdrag betreffende grensoverschrijdende luchtverontreiniging over lange afstand (16 626).

Regeling van werkzaamheden.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, na de stemmingen over hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) voor 1981 (16 400-VIII) ook te stemmen over de tijdens de uitgebreide vergadering van de vaste Commissie voor het Wetenschapsbeleid over het Wetenschapsbudget 1981 (16 402) voorgestelde moties.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel verder voor, vandaag als volgt te procederen: na de regeling van werkzaamheden doen wij de eerste termijn van de zijde van de Kamer over het initiatief-wetsontwerp-Van Kemenade en daarna de eerste termijn van de zijde van de Kamer over de Grondwet. Vervolgens is er dinerpauze, gevolgd door de replieken over Zuid-Limburg – de duplieken houden wij vandaag niet meer – en daarna het antwoord van de initiatiefnemers inzake het initiatief-wetsontwerp.

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Met name door het eerste deel van uw voorstel kom ik aanzienlijk in de problemen. Uit eerdere informatie over het tijdstip waarop het initiatief-wetsontwerp in deze Kamer aan de orde komt, heb ik afgeleid, dat dit vanavond zal zijn. Zelfs is het tijdstip van half tien genoemd. Ter voorbereiding van een aantal niet onbelangrijke onderdelen van hetgeen ik mij heb voorgesteld te berde te brengen, heb ik vanmiddag een tweetal gesprekken. Die kan ik bij vervroeging van het genoemde tijdstip niet houden.

De heer **Konings** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ook onzerzijds zijn er enige problemen. Een van de initiatiefnemers is op dit moment voor een bespreking buiten dit gebouw. Hij is niet op de hoogte van het feit, dat u een dergelijk voorstel zou doen.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Wanneer is hij hier wel aanwezig?

De heer **Konings** (PvdA): Op het tijdstip dat is afgesproken.

De **Voorzitter**: Neen, wanneer kan hij hier aanwezig zijn?

De heer **Konings** (PvdA): Hij wordt op dit moment gezocht. Het kan echter nog geruime tijd duren voordat hij wordt gevonden. Men weet namelijk niet precies waar hij is.

De **Voorzitter**: Waarom is mij dat niet eerder meegedeeld?

De heer **Konings** (PvdA): Omdat wij het ook pas weten.

De **Voorzitter**: Neen, ik heb 40 minuten geleden laten waarschuwen. Ik heb tot dusver alleen maar van de heer Van Kemenade bezwaren gehoord. Niemand heeft mij gezegd dat de heer Poppe verhinderd is.

Ik moet mijn voorstel handhaven.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: Het woord is aan de heer Van den Bergh, die het heeft gevraagd.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Kamer toestemming vragen, de Minister van Buitenlandse Zaken c.q. de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking zo spoedig mogelijk te interpelleren over het besluit, gisteren genomen door de Europese Raad van Ministers van Buitenlandse Zaken, tot het niet nemen van een beslissing over het geven van humanitaire hulp, in de huidige situatie, aan El Salvador.

De **Voorzitter**: Ik begrijp dat er grote haast is met dit onderwerp.

De Regering is bereid, zich morgen te laten interpellieren. Ik stel spoedshalve voor, het verzoek van de heer Van den Bergh toe te staan en de interpellatie morgen te houden, na de mondelinge vragen, met een spreektijd van vijf minuten voor elk van de fracties.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het voorstel van wet van de leden **Van Kemenade, Poppe en Worrell met betrekking tot medezeggenschap van personeel, leerlingen en ouders in het onderwijs (15 057)**.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Konings** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De discussie over democratische structuren in het onderwijs is een hele oude. Schoolraden, oudercommissies, leerlingparlementen etcetera zijn zaken die met sterk wisselend succes in onze scholen worden toegepast. In het algemeen hadden en vaak nog hebben deze structuren een erg vrijblijvend karakter. Vaak leidde en leidt dit tot heftige conflicten tussen enerzijds schoolbesturen en anderzijds leerlingen of hun ouders die ieder op eigen wijze hun verantwoordelijkheid voor het onderwijs willen waarmaken.

Hieruit is slechts één conclusie mogelijk: de samenleving is zich de laatste decennia steeds intensiever met de school gaan bemoeien. Met vallen en opstaan zijn wij nu in het stadium gekomen dat een wettelijke regeling gewenst is; een regeling die aan ieder rechtszekerheid en houvast biedt. Het is toe te juichen dat de initiatiefnemers die ingezien hebben en wij thans hun ontwerp van wet kunnen behandelen.

Dat hun wetsontwerp in een behoefte voorziet, is af te leiden uit de intense discussie die overal in het veld hebben plaatsgevonden en de vele bijdragen die door organisaties zijn geleverd, tot en met complete modelstatuten voor een gedemocratiseerd bestuur van het Nederlands Genootschap van Leraren.

In een kort historisch overzicht moeten wij naar mijn mening beginnen met de Wet op de ondernemingsraden. Ik doel dan op de eerste WOR van 1950. Deze WOR verplichtte de ondernemers om ondernemingsraden voor hun bedrijf in het leven te roepen. Eigenlijk sloot deze wettelijke regeling een lange periode van discussie en experiment af. Het was het resultaat van een lange periode van ontwikkeling in het na-oorlogse denken. De eerste WOR hanteerde echter zodanige formuleringen dat onderwijsinstellingen bij voorbeeld er niet onder vielen.

In 1971 werd de Wet op de ondernemingsraden herzien waarbij duidelijk bleek dat de wet mede golf voor: 'elk in de maatschappij als zelfstandige eenheid optredend organisatorisch verband waarin krachtens arbeids-overeenkomst arbeid wordt verricht.' Vanaf dat moment was het duidelijk dat ook onderwijsinstellingen onder de WOR zouden vallen. Met name in het bijzonder onderwijs is dit aanvankelijk betwijfeld. Interessant is in dit verband de poging die in 1975 werd ondernomen door een groep docenten in dienst van 'Ons Middelbaar Onder-

wijs', verder aan te duiden als OMO, en gelegen in het Brabantse land, om voor hun scholen de WOR toegepast te krijgen.

De bedoeling was alle scholen samen te voegen tot één onderneming met een ondernemingsraad. Helaas voor deze docenten is dat toen niet gelukt. Niet omdat de WOR niet van toepassing was, maar vanwege het feit dat de Minister van Sociale Zaken de eis tot samenvoeging afwees. Deze zelfde minister zag echter geen aanleiding de WOR niet van toepassing te doen zijn op scholen.

Intussen was echter wel duidelijk dat de zaak in de scholen toch wel iets gecompliceerder lag. Hier waren meer geledingen oftewel groepen van belanghebbenden in het geding, wier belangen niet steeds parallel liepen. Te denken is hierbij aan ouders, leerlingen of studenten waarbij met name de leeftijd een belangrijke factor is. Deze overwegingen hebben ertoe geleid dat de Minister van Sociale Zaken in maart 1977 een voorwaardelijke ontheffing heeft verleend van de toepassing van de WOR.

Als voorwaarde gold de in overleg met de toenmalige minister van Onderwijs gemaakte afspraak dat binnen twee jaar een aan het onderwijs aangepaste wettelijke regeling voor medezeggenschap gerealiseerd zou zijn. Regeringen komen, regeringen gaan en er is continuïteit in de toezeggingen. Helaas zijn de twee overeengekomen jaren ruim overschreden. Juist deze dagen heeft de Regering een wetsontwerp ingediend. De twee jaren zijn er vier geworden. Wat dit betreft waren de initiatiefnemers beter op tijd. Hun wetsontwerp werd ingediend op 6 juni 1978. Wederom een pluspunt voor de initiatiefnemers.

De vraag die zich bij dit soort discussies steeds weer opdringt is hoe ver men met democratiseren moet gaan. Van belang is hier natuurlijk de definitie van democratiseren die men hanteert. Een bruikbare en werkbare definitie lijkt mij: 'Democratisering laat zich in het kader van onderwijs globaal omschrijven als het verlangen van de samenleving om rechtstreeks en veelvuldig te worden betrokken bij de besluitvorming betreffende zaken die de inhoud van hun leven of een deel daarvan bepalen'.

Het vaststellen van die behoefte lijkt geen groot probleem; anders wordt het, als dit verlangen gekanaliseerd moet worden in structuren. Dan stuiten wij ons in onderwijsstelsel op problemen. Sommigen staan op het standpunt dat principieel afwijzend ge-

Konings

reageerd moet worden op iedere poging tot een wettelijke regeling van de medezeggenschap in het onderwijs, waarbij vaak art. 208 van de Grondwet gehanteerd wordt, waarin de vrijheid van het bijzondere onderwijs is vastgelegd.

Een grote groep stemt in met een wettelijke regeling, waarbij vooral geldt dat hierin wettelijke garanties voor werkelijke medezeggenschap moeten zijn opgenomen tot uiting komend in een instemmingsbevoegdheid. Ik denk dat met name deze groep zich in het onderhavige wetsontwerp kan vinden. Zij willen deze wettelijke regeling dan ook beschouwen in het licht van de Wet op de ondernemingsraden. Tot voorstanders van zo'n regeling behoren de Harmonisatierraad Welzijnsbeleid en vooral ook de onderwijsvakorganisaties. Verder is er nog een kleinere groep die kiest voor een vrijblijvender wettelijke regeling. Dat zijn met name de besturenorganisaties.

Laten wij vervolgens eens kijken naar de geledingen zoals zij in de school- of academierraad voorkomen. Daarbij wil ik voor hun positie vergelijkingen maken met datgene wat daarvoor in de WOR geregeld is. Aan de orde is dan art. 21 van de WOR waarin de rechtsbescherming van de leden van de ondernemingsraad geregeld is.

Eerst maak ik echter enkele opmerkingen over de samenstelling van de raad. Er is een onderscheid te maken in een drietal situaties, als eerste het kleuter- en lager onderwijs. Daar bestaat de raad uit ouders en personeel, ten hoogste de helft uit personeel, ten hoogste $\frac{1}{3}$ uit ouders, wat wil zeggen dat er altijd een aanvulling van anderen nodig is. Even tellen leert zelfs dat de aanvulling uit $\frac{1}{6}$ moet bestaan, wil men tot een geheel komen. Hetzelfde vindt plaats in avondonderwijs en hoger beroepsonderwijs. Hier bestaat de raad uit studenten en personeel. Ook hier een aanvulling van $\frac{1}{6}$ van buiten de geledingen.

Vreemd wordt het in de overgangssituatie, waarin de raad uit drie geledingen bestaat, te weten ouders, leerlingen en personeel. Als wij ervan uitgaan dat alle groeperingen op het maximum gaan zitten – ik denk dat dat een redelijke veronderstelling is, omdat ieder zijn onderhandelingspositie wil maximeren – gebeurt er iets vreemds. Dan ontstaat namelijk een raad, samengesteld uit $\frac{3}{6}$ personeel, $\frac{2}{6}$ leerlingen en $\frac{2}{6}$ ouders, samen $\frac{7}{6}$, wat naar het mij voorkomt, niet goed mogelijk is. Ik geef de initiatief-

nemers in overweging, hier nog eens naar te kijken. Het betreft artikel 4 van de wet.

Ik keer terug naar datgene wat analoog aan artikel 21 van de WOR in deze wet kan staan: de rechtsbescherming van de leden van de raad. Ook hier weer een onderscheid, maar nu in vier categorieën, in de eerste plaats het personeel met een vaste aanstelling. Hiervoor bestaat geen probleem naar mijn mening. Zij genieten een goede rechtsbescherming, echter niet op grond van de voorliggende wet, maar op grond van het rechtspositiebesluit. Anders is dat met de overige drie categorieën van mensen. Personeel zonder een vaste aanstelling kan een bescherming overeenkomstig artikel 21 van de WOR gegeven worden. Dat is echter niet gebeurd. Wellicht kunnen de initiatiefnemers zulks alsnog in de wet opnemen.

Moelijker is het probleem van de bescherming van studenten/leerlingen en ouders. In dit verband maak ik enkele opmerkingen over de bestaande situatie. In feite hebben studenten/leerlingen in kleuter-, lager en voortgezet onderwijs nauwelijks rechtsbescherming. Vrij algemeen bestaat bij ouders en leerlingen een grote terughoudendheid om bij de school te reageren op falende schoolbestuurders, schoolleiders en leraren of leraressen. Vrij algemeen ook is men van mening dat je als leerling/student of ouder toch aan het kortste eind trekt bij een open conflict met de school.

Zo bestaat er voor leerlingen/studenten geen beroepsrecht bij proefwerken of examens. Ook hier voorziet dit wetsontwerp niet in. Ook de leden van de raad die tot de hier genoemde drie categorieën behoren zijn in beginsel niet beschermd overeenkomstig artikel 21 van de WOR. Wellicht kunnen de initiatiefnemers hierop ingaan in hun antwoord en een wijziging in deze zin overwegen.

In artikel 17 van de WOR wordt bepaald dat de ondernemingsraad gebruik kan maken van die voorzieningen die hij voor het redelijkerwijze vervallen van zijn taak nodig heeft. Weliswaar staat in artikel 19 van het wetsontwerp dat onze Minister waar mogelijk voorwaarden schept om scholen en betrokken leden van de raden in de gelegenheid te stellen, hun werk naar behoren te doen, maar ik vraag mij af wat er gebeurt als schoolbesturen niet mee willen werken. Willen de initiatiefnemers daar eens op ingaan en bezien of een bepaling analoog aan artikel 19 van de WOR noodzakelijk is?

In artikel 6 van het wetsontwerp is gesteld dat het bevoegde gezag indien

het advies van de raad niet opvolgt, dit gemotiveerd moet melden. In de Wet op de ondernemingsraden in artikel 26, wordt in een analoge situatie een beroepsmogelijkheid geopend. Waarom is zulks niet in deze wet opgenomen zodat ook hier de aansluiting met de Wet op de ondernemingsraden zo nauw mogelijk is?

Hetzelfde kan gesteld worden met betrekking tot adviezen, uitgebracht door dat deel van de raad dat bestaat uit het personeel. Wellicht ware het gewenst, juist met betrekking tot deze categorie, naast de verplichte overeenkomst zoals in artikel 19 geregeld, een beroepsmogelijkheid te openen voor die situaties waarin overeenstemming niet verplicht is. Zo zouden met name de mogelijkheden van het personeel overeenkomstig die van de Wet op de ondernemingsraden zijn.

In artikel 9 van de Wet op de ondernemingsraden zijn regels gesteld met betrekking tot de verkiezing van de leden van de raad en de betrokkenheid van de vakbeweging hierbij. Waarom is in dit wetsontwerp niet naar analogie van de Wet op de ondernemingsraden gehandeld en een regeling opgenomen waarin in ieder geval het recht van kandidaatstelling van de bij de school betrokken vakorganisaties geregeld is? Ik geef de initiatiefnemers in overweging, op dit punt de Wet op de ondernemingsraden te volgen.

In artikel 6 van de Wet op de ondernemingsraden zijn beperkingen gesteld aan personeelsleden met betrekking tot het actief en passief kiesrecht. Er worden eisen gesteld met betrekking tot minimale diensttijden, of, in algemenere termen, met betrekking tot de tijd gedurende welke men minimaal betrokken moet zijn bij het bedrijf. Naar mijn mening zou het aanbeveling verdienen, ook in het voorliggende wetsontwerp dergelijke bepalingen op te nemen. Hoe bij voorbeeld te denken over de situatie dat een 12 van de Wet op de ondernemingsraden deze school binnenkomend, in de raad gekozen wordt?

Met betrekking tot de tijd dat het lidmaatschap van de raad kan duren, bepaalt het wetsontwerp alleen de betrokkenheid bij de school. Er is geen limiet in de tijd. Het komt mij voor dat het met name voor de personeelsdelegatie gewenst zou kunnen zijn, artikel 12 van de Wet op de ondernemingsraden te volgen, waardoor een regelmatige doorstroming van de personeelsdelegatie waarschijnlijker wordt. In het wetsontwerp wordt met betrekking tot de samenstelling van de personeelsdelegatie gesproken van 'wordt gekozen uit en door het personeel'.

Konings

Dit betekent dat uitsluitend personeel van de school in de raad kan zitten. Dezelfde formulering is gekozen voor ouders, respectievelijk studenten/leerlingen. Waarom is niet de mogelijkheid opengelaten om bijvoorbeeld ten minste één of meer bepaalde deskundigen die het vertrouwen van een van de geledingen hebben te kiezen? Ongetwijfeld is het ook de initiatiefnemers bekend dat over direct of indirect gekozen vertegenwoordigers in medezeggenschapsorganen verschillend gedacht wordt. Willen de initiatiefnemers daar in hun antwoord eens nader op ingaan? 'Zal de wet in haar uitvoering goed gaan functioneren?', is een vraag die velen zich zullen stellen.

In de vele discussies die ik de afgelopen jaren over deze materie gevoerd heb, heb ik heel vaak argumentatie gehoord, vooral over leerlingen/studenten in de trant van: 'Ach meneer, zij kunnen dat allemaal bij ons aan school maar zij willen toch niet. Wij hebben een schoolparlement, met geweldige heisa in september: echte verkiezingen, goed, die zijn voorbij en dan is er niets meer'.

Ik meen dat het geschetste beeld juist is in veel gevallen, maar, zo vraag ik mij dan af, kan men iets anders verwachten? Ik ga dan maar voorbij aan de, vaak marginale, bevoegdheden van zulke schoolparlementen. Ik ben van mening dat ons gehele systeem van onderwijs niet zo gericht is op het ontwikkelen van een democratische gesteldheid, op het ontwikkelen van de vermogens, verantwoordelijkheid te dragen. Kinderen in kleuter- en lager onderwijs al, moeten veel meer op het samen zijn en samen doen betrokken worden. Dan ontwikkelt zich een gevoel van verantwoordelijkheid, ook voor elkaar.

Maar als wij in een nogal autoritaire onderwijsstructuur doorgaan – dan lijkt het nogal willekeurig om op een bepaalde leeftijd – en of dat nu 16 of 18 jaar is doet niet zoveel ter zake – democratisch functioneren te verwachten. Want juist daarvoor is een gesteldheid nodig, waaraan in het onderwijs te weinig aandacht wordt besteed. Het zou ook de door velen zo vaak gebruikte term 'kwaliteit van het onderwijs' meer inhoud geven. Onderwijskwaliteit is niet uitsluitend een kwestie van niveau.

Ongetwijfeld zal de wettelijke regeling van de school- en academierraad in noot functioneren nog vele problemen en moeilijkheden geven. Ieder zal moeten leren, met deze spelregels te

leven. Dat is een kwestie van vallen en opstaan, maar zeker een belangrijke bijdrage tot verbetering van de kwaliteit van het onderwijs. De bijdrage die het voorliggende wetsontwerp daaraan geleverd heeft en nog leveren zal, is van grote waarde. Het is de grote verdienste van de initiatiefnemers, de discussie en gedachtenvorming rond de democratisering van het onderwijs geweldig te hebben gestimuleerd en ten slotte te hebben vertaald in dit wetsontwerp.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Bij de Kamer liggen op dit moment twee wetsontwerpen die beogen de democratisering in de school te regelen. Daarnaast liggen er nog een initiatiefvoorstel met betrekking tot de bestuurlijke democratisering en een voorstel dat nog van het vorige kabinet afkomstig is en dat eveneens betrekking heeft op de samenstelling van schoolbesturen. Het was ons een lief ding waard geweest als wij al deze wetsontwerpen tegelijkertijd hadden kunnen behandelen. Wij menen dat alleen op die wijze een volledige afweging van alle voors en tegens van elk afzonderlijk wetsontwerp had kunnen plaatsvinden.

Helaas zal van die evenwichtige afweging nu geen sprake kunnen zijn, want wij zouden daarmee snel buiten de orde raken. Het is echter onvermijdelijk dat wij toch enige woorden wijden aan het regeringsontwerp met betrekking tot de democratisering, al was het alleen maar omdat ik een aantal opmerkingen wil maken over de procedures.

In de eerste plaats is er het impliciete en expliciete verwijt van de oppositie dat het zo lang heeft geduurd, voordat de Regering haar wetsontwerp bij de Kamer indiende. Ook wij vinden dat het allemaal veel te lang heeft geduurd. De vraag is echter, of dit aan de Regering mag worden verweten. Ik meen van niet. Door het vorige kabinet was de afspraak gemaakt dat het onderwijsveld zelf met voorstellen met betrekking tot de democratisering zou mogen komen. Het kreeg daartoe de tijd tot medio 1978. Vervolgens is de Regering met een voorontwerp van wet gekomen, dat in het gebruikelijke circuit van advisering terecht kwam. Dit leidde tot aanzienlijke vertraging, mede doordat de SER meer dan een jaar nodig had om tot een advies te komen. Het eigenlijke wetsontwerp van de Regering werd toen vervolgens, in het najaar van 1980, opgehouden in het georganiseerd overleg, dat zichzelf

gedurende enige tijd op non-actief had gesteld. Al met al is dit een heel betreurenswaardige gang van zaken die, naar onze opvatting, de Regering niet verweten mag worden.

Wel trekken wij hieruit de conclusie dat onderwijswetgeving heel traag tot stand komt en dat dit vooral is te wijten aan de zeer omslachtige advies- en overlegprocedures. De memorie van toelichting bij de begroting 1981 spreekt daarover. In 'Bestel en beleid', het nieuwste handboek voor Onderwijs, wordt dit ook gesignaleerd. Mij leidt dit in elk geval tot de conclusie dat het dringend gewenst is, dat wij met elkaar zoeken naar eenvoudigere en strakkere advies- en overlegprocedures. Als op de huidige wijze wordt doorgegaan, vrezen wij dat binnen afzienbare tijd in één kabinetsperiode nauwelijks meer wetgeving tot stand zal komen.

De volgende opmerking die ik over de procedures wil maken, heeft betrekking op de procedures die door de initiatiefnemers zijn gevolgd. Bij de schriftelijke voorbereiding hebben wij er onze verwondering over uitgesproken dat het Kamerlid Van Kemenade de procedures heeft doorkruist, die door Minister Van Kemenade in gang waren gezet.

Ik kom daar straks nog even op terug. Op dit moment wil ik constateren dat de heer Van Kemenade niet heeft willen afwachten met welk voorstel het onderwijsveld zelf zou komen. Het gevolg daarvan is dat van het initiatiefwetsontwerp nauwelijks kan worden gezegd dat het vorm geeft aan datgene wat in het onderwijsveld zelf leeft. Dit staat in tegenstelling tot het regeringsontwerp: de huidige Minister van Onderwijs heeft dan ook rustig willen wachten totdat het veld klaar was, zoals afgesproken. Dit heeft helaas tijd gekost. Maar wij menen dat dit toch de moeite waard is geweest, gezien de opmerking van de Onderwijsraad dat het de Raad gebleken is dat in het ontwerp 'op veelszins vindingrijke wijze de adviezen zijn verwerkt, welke zijn uitgebracht naar aanleiding van het in april 1979 gepubliceerde voorontwerp van wet'.

Deze opmerking van de Onderwijsraad vinden wij belangrijk, ook naar het veld toe, dat zich zo geweldig heeft ingespannen om zelf met voorstellen te komen met betrekking tot de democratisering in het onderwijsveld. Betrokkenen kunnen uit het commentaar van de Onderwijsraad aflezen dat zij hun werk niet voor niets hebben gedaan.

Ginjaar-Maas

In de definitieve versie van het wetsontwerp van de initiatiefnemers is een aantal zaken uit het voorontwerp van Minister Pais overgenomen. Een wezenlijk verschil ligt echter in de mogelijkheden die geboden worden tot eigen invulling.

Wij vinden dat het wetsvoorstel van de initiatiefnemers op dat punt te rigide is. Ik ben mij er overigens van bewust dat de initiatiefnemers vinden, dat zij wel ruimte hebben gegeven voor eigen invulling. In de nadere memorie van antwoord geven zij zelfs aan, waar die ruimte dan zou zitten. Als men het echter op de keper beschouwt, gaat het hierbij vooral om organisatorische zaken. De eigen invulling op het vlak van de inhoudelijke zaken ontbreekt in de gegeven opsomming geheel. De initiatiefnemers beargumenteren dat door te wijzen op de noodzaak van de bescherming van de zwakste partij tegen de sterkste. Dat de zwakste partij bescherming behoeft, zal niemand willen bestrijden. De vraag is echter, of dat alleen kan in een stelsel van rigide regels, waarin eigen invulling en eigen vertaling een illusie zijn. Die vraag beantwoorden wij ontkennend.

Van de zijde van de fractie van de PvdA wordt wel eens gesuggereerd, dat als men de scholen ruimte geeft voor eigen invulling, dit in de praktijk zal betekenen dat de koepelorganisaties de dienst zullen uitmaken en dat zij dan de voorschriften gaan geven op die punten, waar de overheid een bewust terughoudend beleid voert. De scholen zouden op die wijze van de regen in de drup komen of nog erger, omdat de centrale overheid veel beter vatbaar is voor democratische controle dan de koepelorganisaties. Als dat de reden is, waarom scholen zo weinig vrije ruimte zouden moeten krijgen, dan ben ik daar niet van onder de indruk, want dan is men bezig met symptoombestrijding in plaats van bestrijding van de eigenlijke kwaal.

Ontegenzeggelijk hebben de koepelorganisaties een zeer grote en centrale machtspositie in ons onderwijsland, maar die macht hebben wij zelf weggegeven in onze wet- en regelgeving, en door de manier waarop wij de advies- en overlegstructuren hebben geregeld. Kan het zijn dat de heer Van Kemenade, zo hij het over zou mogen doen en wetend wat hij nu weet, zich wel twee keer zou bedenken, alvorens hij met dezelfde Structuurnota zou komen? In ieder geval zou kunnen worden onderzocht, hoe de wetgever iets zou kunnen terughalen van de macht, die zo uitbundig is weggegeven.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Kan mevrouw Ginjaar nader toelichten, dat het parlement macht bij wet- en regelgeving heeft weggegeven?

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Bij voorbeeld als het gaat om alle adviezen en overlegstructuren die in artikel 3 zijn geregeld, bij voorbeeld als het gaat om alle overleg die in de CCOO plaatsvindt. Ik mag de heer Van Kemenade verwijzen naar 'Bestel en beleid' dat hieraan een aantal belangwekkende passages wijdt.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Zoals mevrouw Ginjaar weet, ken ik dat werk, maar wat mij interesseerde was haar passage, dat het parlement wet- en regelgevende bevoegdheden had weggegeven.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik denk dat wij bij de manier waarop de artikel-3-organisaties worden ingeschakeld en ook de manier waarop het plan voor scholen tot stand komt te uitbundig macht hebben weggegeven.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Maar dat is geen regelgevende bevoegdheid.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Wetgeving, oké.

Wij zijn bereid om over de machtsstructuren in het onderwijs te praten en ik denk dat de initiatiefnemers dat ook weten. Dat neemt niet weg dat het argument van de macht van de koepelorganisaties belangrijk is; wij tillen daaraan. Daarom wil ik er een opmerking en een vraag aan verbinden.

De opmerking is deze: Wie bij de democratisering eigen invulling van de scholen afwijst op grond van een zekere angst voor de koepelorganisaties, die geeft impliciet aan dat de eigen invulling ten principale de voorkeur verdient boven rigide regels van de centrale overheid. Daarvan hebben wij nota genomen. De vraag die wij willen stellen luidt als volgt. Stel, dat een school een ander voorstel wil voor de democratisering dan de eigen koepelorganisatie, wat kan er dan eigenlijk gebeuren? Met andere woorden, welke macht en welk recht hebben die koepelorganisaties om scholen te dwingen in een keurslijf dat men zelf niet wil? Het lijkt mij overigens dat met een goede regeling van geschillen op dat punt veel zou kunnen worden bereikt.

Ik heb nogal wat aandacht gegeven aan de spelregels voor de democratisering die naar ons oordeel in het initiatiefvoorstel te rigide zijn. Er zijn echter bepaalde elementen die wij wezenlijk vinden voor democratisering en die wij in het aan de orde zijnde voorstel

geheel missen. Het eerste is dat naar onze opvatting democratisering beschouwd moet worden als een ontwikkelingsproces dat in de tijd verder kan gaan.

Die benadering missen wij in het initiatief. Het tweede is dat de democratisering niet geslaagd is als zij leidt tot vorming van nieuwe machtselites. Daarom hechten wij zozeer aan het harmoniemodel en daarom ook hechten wij sterk aan de bescherming van minderheden, inclusief een goede regeling van geschillen en een individueel klachtenrecht. Die benadering missen wij ook in het initiatief.

Naar onze smaak hebben de initiatiefnemers zich te veel laten biolageren door de machtsvraag in de school, al willen wij graag erkennen dat democratisering te maken heeft met machtsverhoudingen. Het gaat er echter ook om dat de school een werkgeenschap hoort te zijn, waar men in gezamenlijkheid en onder erkenning van ieders verantwoordelijkheid bepaalde doeleinden wil bereiken. Essentieel is dan dat alle betrokkenen zich daarvoor willen inzetten. Naar onze opvattingen behoren democratiseringsvoorschriften als het ware een formeel minimum te vormen.

Minstens even belangrijk is de mentaliteit. De mentaliteit kan echter niet bij de wet worden opgelegd. Die moet vrijwillig groeien, zoals mijn collega Kappeyne van de Coppello bij de behandeling van het rapport van de commissie Van der Burg reeds heeft gezegd. Ook die benadering hebben wij in het initiatiefvoorstel gemist.

Al met al hebben wij op belangrijke punten bezwaren tegen dit voorstel van wet. Daarbij komt dat als ik het in gedachten vergelijk met het regeringsontwerp dat laatste veel dichter bij onze opvattingen ligt. Dat wil niet zeggen dat wij het regeringsontwerp te zijner tijd niet van kritische kanttekeningen zullen voorzien maar wel, dat wij geen ruimte zien om het initiatief te aanvaarden.

Ik heb in het geheel niet gesproken over artikel 208 van de Grondwet. Ik heb dat bewust niet gedaan. Te pas en te onpas wordt daarover te vaak en te veel door ons gesproken. Artikel 208 laat toe, dat het onderwijs wordt gedemocratiseerd; daarover zal ieder het eens zijn. Het is ook mogelijk over democratisering te praten zonder onmiddellijk de Grondwet aan te roepen.

De initiatiefnemers hebben bewust de procedures die met het veld waren afgesproken doorkruist. Zij hebben met zoveel woorden gezegd, dat zij dat hebben gedaan omdat zij meenden dat de democratisering bij dit kabinet,

Ginjaar-Maas

met bewindslieden van CDA en VVD, niet in goede handen zou zijn. Zij zijn er bij voorbaat van uitgegaan, dat onze bewindslieden niet met een aanvaardbaar voorstel zouden komen. Daarmee hebben de initiatiefnemers ons op onze ziel getrapt.

Ik herinner mij overigens, dat in een grijs verleden de VVD-fractie de heer Van Kemenade op zijn ziel heeft getrapt. Wat mij betreft, is de rekening nu vereffend.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Mevrouw Ginjaar zegt dat de initiatiefnemers de afspraken met het veld hebben doorkruist. Misschien kan zij even exact aangeven waar die afspraken met het veld zijn vermeld.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Wat bedoelt de heer Van Kemenade? Er is een grote stapel stukken.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Mevrouw Ginjaar zegt dat de initiatiefnemers in de procedure de met het veld gemaakte afspraken hebben doorkruist. Waar staan die afspraken precies of waar blijken zij uit?

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Als de heer Van Kemenade het goed vindt, zal ik de betreffende brieven opzoeken en in hem in tweede termijn met data, nummers etc. voorleggen.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Dat lijkt mij plezierig en erg aardig.

De **Voorzitter**: Wellicht is het nog mogelijk voordat de initiatiefnemers aan hun antwoord beginnen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik kan mij overigens niet voorstellen dat de heer Van Kemenade de betreffende brief niet kent. Hij vraagt dus naar de bekende weg, maar dat doet er niet toe.

De **Voorzitter**: Wij zien wel!

□

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het is geen plichtpleging indien ik begin met het uitspreken van waardering voor het feit, dat de ondertekenaars van het initiatiefvoorstel, de collega's Van Kemenade, Poppe en Worrell, gebruik hebben gemaakt van het recht van initiatief. In de discussies over de medezeggenschap hebben die voorstellen in de afgelopen jaren ook een rol gespeeld. Eveneens wil ik hen bedanken voor de moeite die zij zich hebben getroost om de vragen die door ons tijdens de schriftelijke voorbereiding zijn gesteld goed en zakelijk te beantwoorden.

Van Leijenhorst (CDA)

Het is nodig, deze opmerkingen vooraf te maken, ter voorkoming van misverstanden.

Enkele weken geleden is door de Regering een wetsontwerp over hetzelfde onderwerp als waarover het onderhavige wetsontwerp gaat bij de Kamer ingediend.

Dit brengt nu mee, dat aanvaarding van het initiatiefvoorstel – al dan niet in geamendeerde vorm – afwijzing van het regeringsvoorstel betekent.

Met andere woorden: een afwijging tussen de beide wetsontwerpen, rekening houdend met de mogelijkheid van amendementen, is op voorhand geboden. Valt die afwijging negatief uit voor het initiatiefvoorstel, dan kan de behandeling voor het verdere ervan nu kort zijn.

Deze korthed heeft evenwel niets van doen met onze waardering, waarover ik zoëven sprak.

Bij de afwijging tussen de beide wetsontwerpen kan niet worden voorbijgegaan aan het tijdsaspect omdat in afwachting – sedert medio 1977 – van een wettelijke medezeggenschapsregeling voor het onderwijs de Wet op de Ondernemingsraden op het onderwijs niet wordt toegepast.

De ambtsvoorganger van de huidige Minister van Onderwijs en Wetenschappen, thans de eerste ondertekenaar van het initiatiefvoorstel, gaf eind juni 1977 als zijn verwachting te kennen, dat voor eind 1980 ontwerp-regelingen bij de Kamer zouden kun-

nen worden ingediend. Op basis van het medio 1977 gegeven tijdschema is het huidige kabinet aan de slag gegaan.

Dat tijdschema is in ieder geval door de indieners niet aanvaard, gezien hun initiatiefvoorstel van juni 1978. Het regeringswetsontwerp is mede vanwege het lange wachten op adviezen, met name die van de SER, ruim een jaar te laat ingediend. Het initiatiefvoorstel heeft een lange parlementaire behandeling achter de rug en is tijdens deze rit ingrijpend gewijzigd; ik geef toe: belangrijk gewijzigd in de richting van het voorontwerp, dat de Regering in april 1979 publiceerde. Dit mede naar aanleiding van opmerkingen in het Voorlopig Verslag.

Zou het regeringswetsontwerp door het parlement – al dan niet geamendeerd – worden aanvaard, dan kon dat ontwerp terstond tot wet worden verheven. Dat geldt niet voor het initiatiefvoorstel.

Immers zou dat voorstel worden aanvaard, dan moeten enkele adviesorganen worden gehoord en dan moet het kabinet nog een standpunt innemen.

De conclusie is, dat een verwerping van het initiatiefvoorstel er niet toe behoort te leiden dat langer dan nodig is het onderwijs verstoken blijft van een medezeggenschapsregeling bij wet.

Met de indieners van het initiatiefvoorstel is de CDA-fractie van mening

Van Leijenhorst

dat wettelijke maatregelen met betrekking tot de medezeggenschap in het onderwijs nodig zijn. Dit is overigens in december 1978 door deze Kamer expliciet uitgesproken in een motie van CDA en VVD.

Voor een wettelijke regeling zijn twee feitelijke overwegingen aan te voeren:

– Allereerst is er het gegeven, dat de Wet op de ondernemingsraden ook van toepassing is op de onderwijssector. Dit is echter niet wenselijk vanwege de eigen aard van het onderwijs. In plaats van de Wet op de ondernemingsraden heeft een afzonderlijke wettelijke medezeggenschapsregeling voor het onderwijs de voorkeur.

– Vervolgens is er het democratiseringsstreven op het gehele terrein van het welzijn, inclusief het onderwijs zoals dat aan de orde komt in het rapport van de commissie-Van der Burg. Ook uit dit streven vloeit de noodzaak van een wettelijke regeling voort.

De vraag is nu om welke meer inhoudelijke redenen de medezeggenschap in het onderwijs zou moeten worden bevorderd. Voor wat betreft de CDA-fractie geldt dan voor de medezeggenschap te bevorderen dat de burgers meer gelegenheid krijgen verantwoordelijkheid te dragen voor zaken, die hen en de samenleving raken. Dit betekent tevens een spreiding van verantwoordelijkheid. Vanuit deze gedachtegang gaat de voorkeur uit naar een regeling, die garandeert dat de medezeggenschap in de school op een niet vrijblijvende wijze aan de orde komt. Een regeling ook, die aan de direct bij de school betrokkenen grote vrijheid laat naar eigen inzicht vorm te geven aan de medezeggenschap.

Tot dit laatste ons inziens ook het grondwetsartikel dat over het onderwijs handelt. Ook de eerder genoemde motie van CDA en VVD sluit hierop aan. De verwijzing naar de Grondwet is misschien door middel van een voorbeeld inhoudelijk enigszins reliefs te geven. Er zijn scholen – hun aantal is misschien groter dan wordt vermoed – waarin de direct betrokkenen opvattingen over medezeggenschap en democratisering en de vormgeving daarvan hebben, die niet aansluiten bij de opvattingen van de indieners (en ook niet in alle opzichten aansluiten bij die van de CDA-fractie).

Opvattingen, die door de betrokkenen, gefundeerd op hun levensbeschouwelijke overtuigingen en opvattingen, in het onderwijs op de desbetreffende scholen tot uitdrukking worden gebracht. In dit verband wil ik bij

voorbeeld verwijzen naar het rapport van het Landelijk Verbond van Gereformeerde Schoolverenigingen van juni 1979.

In het Nederlandse onderwijsbestel moeten ook die scholen zonder meer, voor de volle honderd procent tot hun recht kunnen komen. De vrijheid van onderwijs brengt dat mee. Een medezeggenschapswetgeving voor het onderwijs dient daarmee te rekenen.

Voor zover wij kunnen overzien houdt het initiatiefvoorstel met dit aspect niet of nauwelijks rekening. Het regeringsvoorstel geeft meer houvast.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Wat bent u dan van mening als het gaat om scholen, die op levensbeschouwelijke gronden tegen een centraal schriftelijk eindexamen zijn?

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Dit zou mij kunnen verleiden om nu te spreken over de kwestie van het centraal schriftelijk eindexamen voor geschiedenis in het voortgezet onderwijs. Ik wil echter alleen aantonen, dat hier een achtergrond achter zit, die vanuit de eigen identiteit van de school de school doet vragen, bepaalde regelingen te mogen hebben, ook met betrekking tot de examens. Ik denk dat dit verband niet zo geweldig ver te zoeken is.

Inmiddels ben ik gekomen bij de relatie tussen medezeggenschap en de vrijheid van richting van de school. Er zijn bijzondere scholen, die vanwege het ontbreken van openbaar onderwijs in hun omgeving, een monopoliepositie hebben. Over die scholen zal ik straks nog wat zeggen. Eerst maak ik enkele algemene opmerkingen.

Naar het oordeel van mijn fractie dient een wettelijke medezeggenschapsregeling de vrijheid van richting van de school te eerbiedigen. De richting van de school is vastgelegd in de statuten van de rechtspersoon waarvan de school uitgaat en die richting kan worden gewijzigd via de procedures vastgelegd in die statuten. Daaraan behoort een wettelijke zeggenschapsregeling niets toe of af te doen. Verder is er nog een ander aspect. De statutair gegeven richting is geen juridische toevermule, maar moet tot werkelijkheid worden gebracht in de school.

Tegen deze achtergrond is het wenselijk dat aan het bijzonder onderwijs onverkort de ruimte wordt gelaten in verband met de richting eisen te stellen aan de te benoemen en te verkiezen personen, ook in medezeggenschapsorganen. De wetgever moet op dit punt geen beperkingen opleggen. Hiermee houdt het regeringsontwerp naar onze mening wel rekening, het initiatiefvoorstel niet. Overigens meent

de CDA-fractie dat er in het bijzonder onderwijs verstandig aan zou worden gedaan, behoedzaam om te springen met de gegeven vrijheid. Ernst moet worden gemaakt met de democratisering en met de na te streven identiteit, waarvan bij de toelating van de leerlingen moet blijken, opdat ouders klip en klaar weten, naar welke school zij hun kinderen sturen en waarvan blijken gegeven moet worden in het benoemingsbeleid.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): U stelt dat de vrijheid van richting vorm heeft in de doelstellingen, zoals deze in de statuten van de school zijn opgenomen en zoals deze slechts gewijzigd kunnen worden via de procedures die in de statuten liggen. Nu bent u een voorstander van het feit dat, als de meerderheid van de ouders dat zou willen, een openbare school zou moeten worden omgezet in een bijzondere school. Geldt dat daar dan niet?

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Ik kan mij niet goed voorstellen dat deze casuspositie kan worden gedestilleerd uit het verhaal dat ik zoëven heb gehouden. Het is natuurlijk mogelijk om statuten van bij voorbeeld een bijzondere school te wijzigen. Men kan aangaande de doelstelling tot andere gedachten komen, hetgeen men dan in de doelstelling van de school kan omschrijven.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): U vindt dus niet dat de meerderheid van de betrokkenen bij wet het recht zou moeten krijgen om die doelstelling te wijzigen?

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Ik wil slechts wijzen op de spanningsverhouding die er is tussen de eigen identiteit van de school en de maatschappelijke noodzaak om tot medezeggenschap te komen. Ik dacht dat ik hieraan in mijn bijdrage duidelijk uitdrukking had gegeven.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): U bent voorstander – althans uw partij – van de stelling dat, indien de meerderheid van de ouders van leerlingen aan een openbare school het wenst, de openbare school een algemeen bijzondere moet worden. Hoe verhoudt zich die overtuiging tot wat u zojuist zei, of geldt dat alleen voor het openbaar en niet voor het bijzonder onderwijs?

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Het gaat om de vrijheid van het onderwijs. Deze vrijheid die krachtens de Grondwet is geboden aan het bijzonder onderwijs willen wij ook in de toekomst gewaarborgd zien. Men komt er niet onderuit om die vrijheid ook te betrek-

Van Leijenhorst

ken bij de medezeggenschapsregelingen die in het onderwijs worden getroffen.

De heer **Konings** (PvdA): Toch begrijp ik de redenering niet helemaal. Het voorliggende wetsontwerp laat toch onverlet de autonomie van het bestuur en de identiteitsbewaking van het bestuur? De medezeggenschapsraad kan de beslissingen van het bestuur toch niet overnemen?

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Ja.

De heer **Konings** (PvdA): Welke bezwaren hebt u dan tegen dit wetsontwerp? Dan is het toch niet relevant wat u daarover zegt?

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Ik heb alleen willen aantonen dat naar onze opvatting de identiteit van de school op het punt van de medezeggenschapsregelingen beter gewaarborgd is in het wetsontwerp van de Regering dan in het initiatiefwetsontwerp.

De heer **Konings** (PvdA): In uw denken zou je toch kunnen zeggen dat het bestuur van de school de identiteit waarborgt? Welnu, dat bestuur is volstrekt autonoom, want dit wetsontwerp zegt niets over het bestuur. Hooguit is er verplichte overeenstemming en een opschortende werking van twee jaar, maar het bestuur heeft beslissingsbevoegdheid en bewaakt de identiteit.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Ik heb er geen behoefte aan gehad om zo diep op de inhoud van het initiatiefwetsontwerp in te gaan. Wij komen tot de algemene conclusie dat die zaken die ons zeer ter harte gaan met betrekking tot de vrijheid van onderwijs naar onze opvatting beter zijn geregeld in het wetsontwerp van de Regering.

De heer **Mertens** (D'66): Geldt datgene wat u ten aanzien van de regelingen en statuten zegt over het bijzonder onderwijs, geldt dat niet ook voor het openbaar onderwijs, ten aanzien waarvan u hebt gezegd dat, als de meerderheid van de ouders het wenst, het openbaar onderwijs algemeen bijzonder zou moeten kunnen worden. Op deze vraag heb ik geen antwoord gehoord, maar dat is wel wezenlijk voor de gedachtingang die u nu naar voren brengt. Als u die vraag niet zou willen beantwoorden, zou ik vragen: ziet u de grondslag voor het openbaar onderwijs dan wellicht op andere wijze sterker gedefinieerd dan in de statutenregeling voor het bijzonder onderwijs en zo ja, als de meerderheid van de ouders van het openbaar naar bijzonder onderwijs over wil gaan, hoe acht u

dan de grondwettelijke opdracht tot het in stand houden van voldoende openbaar onderwijs gewaarborgd?

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): De positie en de vrijheid van het bijzonder onderwijs vormen een uniek gegeven. Wij kunnen de vrijheid die u toekent aan het openbaar onderwijs niet zonder meer gelijkschakelen aan de vrijheid van het bijzonder onderwijs. De verhouding tussen overheid en bijzonder onderwijs is heel anders dan de verhouding tussen overheid en openbaar onderwijs. Daar hebben wij hier mee te maken.

De heer **Mertens** (D'66): Dat ben ik met u eens, maar u hebt ook gezegd dat, als de meerderheid van de ouders van kinderen van een openbare school vindt dat deze school algemeen bijzonder moet worden, in deze wens bewiligd moet worden. Daarop richtte zich de vraag.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Sterker nog, het staat in het verkiezingsprogramma.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Naar mijn mening is hierbij met name de vrijheid van het bijzonder onderwijs in het geding. De vrijheid, die bij de Grondwet is gegeven, moeten wij gewaarborgd zien.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Ik zou toch nog één keer willen proberen, duidelijkheid omtrent dit punt te krijgen. De heer Van Leijenhorst zegt dat bij een regeling van de medezeggenschap in het bijzonder onderwijs de eigen identiteit van de school goed bewaard dient te worden. Die ligt in de doelstelling en in de statuten opgeslagen. Die kan dus niet zo maar 'overruled' worden door medezeggenschap. Anderzijds kan dat in het openbaar onderwijs blijikbaar wel, naar de mening van de heer Van Leijenhorst. Die tegenstelling wordt niet helemaal duidelijk.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Dit heeft de geachte initiatiefnemer niet uit mijn woorden kunnen concluderen.

Mijnheer de Voorzitter! Nog iets over de scholen die een monopoliepositie hebben. In de onderwijswetgeving is dit verschijnsel niet vreemd. Ik meen, dat alle onderwijswetten de bijzondere scholen de plicht opleggen kinderen, waarvan de ouders niet de richting van de school aanhangen, toe te laten als in de omgeving geen openbare school is. Die kinderen behoeven dan de richtingsvakken van de desbetreffende bijzondere school niet te volgen. In het regeringswetsontwerp is daarbij aangesloten en aldus is ge-

poegd, in het kader van de onderwijswetgeving een aanvaardbare oplossing te vinden. Het initiatiefvoorstel geeft nauwelijks aandacht aan dit punt, ondanks een Kameruitspraak, dienaangaande, gedaan bij de behandelingsdeling van het voorlopig regeringsstandpunt inzake het democratisch en doelmatig functioneren van gesubsidieerde instellingen. Wij vinden dit jammer.

Zoëven sprak ik over de wenselijkheid, aan de direct bij een school betrokken geledingen de ruimte te geven, naar hun inzicht vorm te geven aan de medezeggenschap en – breder – de democratisering. In dit opzicht is het regeringswetsontwerp flexibeler vanwege de in dat ontwerp gekozen opzet. Nadrukkelijker wordt de schoolgemeenschap geplaatst in de situatie, zich bij voortdurende te moeten bezinnen op de medezeggenschap. Deze aanpak biedt perspectief indien het oogmerk is, de medezeggenschap in de school te bevorderen.

In het voorafgaande heb ik enkele overwegingen gegeven die een rol hebben gespeeld in onze keuze tussen beide bij deze Kamer in behandeling zijnde wetsontwerpen inzake de medezeggenschap in het onderwijs. Vooral nog gaat de voorkeur van mijn fractie uit naar het regeringswetsontwerp.

Ten slotte nog dit. Tijdens de schriftelijke voorbereiding van het initiatiefvoorstel is er een discussie gevoerd over de vraag of een medezeggenschapsregeling voor het onderwijs nu moet worden gezien als een deugdelijkheidseis. Door deze discussie liep een andere discussie, nl. de vraag welke betekenis moet worden toegekend aan deugdelijkheidseisen en aan de andere bekostigingsvoorwaarden. Deze discussies zijn niet nieuw. Niet nieuw is, dat wij in die discussies niet nader tot elkaar zijn gekomen.

Evenmin is nieuw, dat er op dit punt via de eerdere motie van CDA en VVD een Kameruitspraak is gedaan. De zoëven genoemde discussies kunnen wij laten voor wat zij zijn en vervolgens zouden wij kunnen overgaan tot de orde van de dag. Dit willen wij niet, omdat wij vinden dat de vrijheid van onderwijs, die grondwettelijk is vastgelegd, een groot goed is.

Misschien is een oplossing mogelijk, die wel brede steun kan krijgen in dit parlement. Overwogen zou kunnen worden in het onderwijsartikel in de Grondwet een bepaling in verband met de medezeggenschap van de direct betrokkenen op te nemen. Iets dergelijks is op een ander punt in het onderwijsartikel in de Grondwet al eens aan de orde geweest; het ging

Van Leijenhorst

destijds om de regelen in verband met de gezondheid. Dat was bij wetsontwerp 13 874, welk wetsontwerp de eerste ondertekenaar van het initiatiefvoorstel zich nog wel zal herinneren. Overigens wil ik hiermee niet zeggen, dat voor het zover is, niets gedaan moet worden aan de medezeggenschap in het onderwijs. Moge dat blijken uit hetgeen ik gezegd heb met betrekking tot het initiatiefvoorstel en het regeringsvoorstel.

□

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Het belang van het wetsvoorstel dat wij vandaag behandelen is onzes inziens niet zozeer gelegen in de inhoud ervan, maar het dient vooral bedoeld te worden als een poging tot politisering van de strijd om onderwijsstructuren. Het is een klein formaat stormram, waarmee zowel de huidige regeringscoalitie als de bestaande onderwijsorganisaties moeten worden bewerkt. Op de achtergrond hiervan speelt het verschijnsel van de ontzuiling van onze samenleving een rol. Het kost sommigen blijkbaar moeite zich neer te leggen bij het feit dat een inderdaad op verschillende plaatsen afnemende verzuilingsgedachte in ons land niet algemeen is en nog slechts in geringe mate gepaard gaat met een organisatorische ontzuiling.

Reeds twee-en-een-half jaar geleden heeft eerste ondertekenaar daarom de nieuwe schoolstrijd uitgeroepen. In het blad 'School' van mei 1978 schreef hij onder meer: 'Honderd jaar later staan we dus opnieuw voor een volkspetitionnement, nu niet gericht tot de Koning, maar tot de besturen van openbaar en bijzonder onderwijs.' Het is duidelijk dat deze auteur bepaalde historisch gegroeide verhoudingen, die aantoonbaar tot de kwaliteit van ons onderwijs hebben bijgedragen, met staatsmacht te lijf wil gaan.

De vergelijking met het volkspetitionnement acht ik overigens niet zo gelukkig. Honderd jaar geleden ging het om een heel duidelijke vorm van onrecht, die door honderdduizenden als zodanig concreet werd ervaren. Nu echter gaat het om een aanval uit het politieke centrum, van waaruit men bepaalde gedragsmodellen aan anderen tracht op te leggen. De rechtvaardigingsgrond voor de strijd van de indieners is dan ook van een geringer kaliber dan die van de schoolstrijd in de vorige eeuw.

Men kan niet zonder schade inbreken in de gegroeide historische ver-

houdingen van het complexe onderwijssterrein. Het onderwijs kent een goede organisatiegraad, waarbij besturen en koepels waardevol werk hebben verricht. In het initiatiefvoorstel ontbreekt vrijwel het besef van de noodzaak van continuïteit in het bestuurlijk onderwijsproces. Dit democratiseringsvoorstel zet de deur van elke school wijd open voor een veelvoud aan personen met onderscheiden belangen die veelal slechts kortstondig zich met de school zullen inlaten. Of zulke personen zich echt verantwoordelijk kunnen weten voor de gang van zaken is nog maar de vraag.

Op dit moment wordt een school nog veelal gezien als een doelgemeenschap met een overzichtelijke bestuursstructuur, die een garantie vormt voor continuïteit en rust. Mijn fractie is er zich heel wel van bewust dat zich op dit gebied ook verstarringsverschijnselen kunnen voordoen, die irritaties kunnen oproepen, maar dat is nog geen reden om dan voor het gehele Nederlandse onderwijs een geheel andere structuur te introduceren die veel losser en labiel is en alle ruimte geeft aan potentieel conflicterende belangen.

Mijn fractie blijft, anders dan mevrouw Ginjaar, van mening dat in het licht van artikel 208 van de Grondwet de rechtsgrond voor het opleggen van dit democratiseringsmodel hoogst twijfelachtig moet worden genoemd. Ik sluit mij wat dit betreft niet alleen graag aan bij wat hierover in het voorlopig verslag is geschreven, maar ook bij de woorden van de heer Van Leijenhorst over het rapport van juni 1979 van de gereformeerde schoolverenigingen.

Ik wil daaraan nog slechts één opmerking toevoegen. Vooral uit de memorie van toelichting blijkt heel duidelijk dat de medezeggenschapsregeling die de indieners voorstaan meer is dan de introductie van een zeker neutraal besluitvormingsproces. Er wordt heel duidelijk een ideologische bodem onder geschoven. Aan dit medezeggenschapsmodel ligt een heel specifieke opvatting over de menselijke persoonlijkheid en de gewenste structurering van menselijke relaties ten grondslag.

Dat is het recht van de indieners, maar waarom wordt dan niet volmondig erkend dat het gaat om een politieke keuze die dus andere keuzes uitsluit? Het is deze specifieke politieke keuze die aan het onderwijs wordt opgelegd en mijn fractie kan dat niet anders zien dan een bepaalde invulling van de vrijheid van onderwijs door de wetgever, dus als een inperking van de

vrijheid van de betrokkenen zelf. Dit lijkt mij toch een logische redenering, waarvoor de indieners zelf de argumenten hebben aangedragen in de memorie van toelichting. Graag hoor ik op dit punt nog een reactie.

Mijn fractie wil er geen misverstand over laten bestaan dat zij een van boven opgelegde democratiseringsregeling voor het onderwijs afwijst. Of dat nu gebeurt met het deugdelijkheidsmotief als argument, of dat men zich beroept op bekostigingsvoorwaarden op grond van algemeen belang, is onzes inziens lood om oud ijzer.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): De heer Verburgh zei dat het een politieke keuze was. Is elke deugdelijkheidsis, bij voorbeeld het verplicht stellen van bepaalde vakken op een school, niet een politieke keuze?

De heer **Verbrugh** (GPV): Dat is een andere keuze dan wanneer men zegt hoe men met elkaar moet omgaan. Daarachter steekt een ideologische gedachtegang, die nu aan de scholen wordt voorgelegd. Dat is een heel andere kwestie dan wanneer men een bepaald vak voorschrijft. Men betreft het iets waaraan een maatschappelijke behoefte bestaat. Daarvoor probeert men dan een oplossing te vinden.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Als men in de deugdelijkheidsis een verplicht vak als Latijn zou vervangen door een vak als Techniek en ambachtelijkheid, is dat dan niet een politieke keuze die samenhangt met een visie op men en samenleving?

De heer **Verbrugh** (GPV): Nee, dat is in de eerste plaats een zaak die met betrokkenen uitvoerig zal worden besproken. Hier is ook ter sprake geweest dat allerlei wetsontwerpen elkaar doorkruisen. Wij zullen dit even buiten beschouwing laten. Als nu wordt gezegd dat een dergelijk democratiseringsbesluit op alle scholen moet worden doorgevoerd is dat iets anders dan wanneer men een bepaald vak verplicht wil stellen, dat noodzakelijk is. Onderwijs wordt gegeven om de leerlingen een zekere maatschappelijke aansluiting te geven. Dan kan men redelijkerwijs zeggen dat er nog een bepaalde aansluiting ontbreekt zolang in een bepaald vak niet wordt onderwezen. Dit ligt echter op een ander niveau van eisen.

De overheid heeft tot taak de rechtszekerheid te waarborgen. Vandaar ook dat men in het Burgerlijk Wetboek een aantal regels kan aantreffen over verenigingen en stichtingen. Als het nu vanuit het oogpunt van rechtszeker-

Verbrugh

heid noodzakelijk zou zijn dat de wetgever bepaalde rechten van het personeel en andere belanghebbenden een betere fundering geeft, zou het dan niet daár in het Burgerlijk Wetboek moeten gebeuren? Er zijn immers meer verenigingen en stichtingen die personeel in dienst hebben, dan alleen onderwijsinstellingen.

Mr. P. van Wersch heeft in zijn dissertatie 'Democratisering van het bestuur van non-profit instellingen' omstandig uiteengezet dat zowel de vereniging als de stichting mogelijkheden genoeg bieden aan de betrokkenen om hun eigen structuur te democratiseren. Als men zich werkelijk druk maakt voor het activeren van mensen om vorm te geven aan hun eigen belangen en verantwoordelijkheden, dan zou meer aandacht voor de ontvoogding van het openbaar onderwijs aangewezen zijn.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Neemt u mij niet kwalijk, maar...

De heer **Verbrugh** (GPV): Nu wilde ik net iets goeds over de VVD gaan zeggen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat is altijd welkom, maar wat bedoelt de heer Verbrugh met ontvoogding van het openbaar onderwijs? Kan hij dat toelichten?

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik denk dan in de richting van de particularisering.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): U bedoelt de verbijzondering?

De heer **Verbrugh** (GPV): Het maakt een heel verschil of een aantal ouders van kinderen het initiatief nemen om een school op te richten of dat zij aankloppen bij de overheid om deze het onderwijs voor hun kinderen te laten verzorgen. De eerste methode is initiatief-rijker. Ik wil niet zeggen dat iedereen dan gereformeerd onderwijs zou moeten volgen, maar u zult zich kunnen voorstellen dat mensen van de levensbeschouwing die u vertegenwoordigt, het op een dergelijke manier aanpakken. Dat vind ik dan een ontvoogding, een particularisering.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Uit deze toelichting trek ik de conclusie dat u denkt dat ouders die hun kinderen naar een openbare school sturen, niet gegrepen zijn door een ideaal en dat het meer gaat om mensen die te lui zijn om zich in te zetten voor hun idealen.

De heer **Verbrugh** (GPV): U moet mij niet meer laten zeggen dat ik heb gezegd.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik probeer erachter te komen wat u precies bedoelt.

De heer **Verbrugh** (GPV): U chargeert op een manier die ik niet voor mijn rekening neem. U begrijpt wat ik heb gezegd over ontvoogding. Nu wil ik iets vriendelijks over u zeggen.

In het voorlopige verslag heeft de fractie van de VVD te recht opgemerkt dat in het voorstel veel aandacht wordt besteed aan een andere verdeling van macht. Hierover heeft mevrouw **Ginjaar** ook zoëven gesproken; ik kon mij in haar woorden aardig vinden. Ook werd opgemerkt dat bij de bestuurlijke democratisering vermeden zal moeten worden dat de macht verschuift naar nieuwe elites. Als men bij lezing van het initiatiefvoorstel zich afvraagt welke groepering er in machtspositie het meest op vooruitgaat, moet men concluderen dat dit vooral het personeel is. Het antwoord op de vraag waarom het juist deze groep is die vrij baan moet krijgen, kan men ook bij Van Wersch lezen. Op pagina 44 van zijn proefschrift stelt hij dat, gezien het feit dat de professionele medewerkers hun werk veel meer vanuit een professioneel dan vanuit een levensbeschouwelijk referentiekader verrichten, het eerder aannemelijk lijkt dat onder het personeel de verzuilingsgedachte veel zwakker is dan onder de verbruikersgroep. Er is dus niet veel fantasie voor nodig om de conclusie te trekken dat het initiatiefvoorstel ten slotte een technocratische spits heeft.

Mag ik overigens uit de vastbeslotenheid waarmee de indieners met hun voorstel zijn doorgegaan, concluderen dat zij coûte que coûte een wettelijke regeling noodzakelijk achten en dus een particuliere regeling bij voorbaat onvoldoende achten? Ik zou op deze, overigens al eerder gestelde vraag, ook nu graag nog een antwoord horen. De zeer sterke voorkeur die onze socialistische collega's op dit punt voor een wettelijke regeling schijnen te hebben, is enigszins pikant, waar men hen elders nog kan horen zingen: 'de wet is logen'.

Ik heb ten slotte nog twee concrete vragen. In de nadere memorie van antwoord lees ik dat als gevolg van het derde lid van artikel 8 en 9 van enige inperking van het bevoegd gezag gesproken kan worden. Het gaat daarbij echter, aldus de indieners, om voor het karakter of de identiteit van de school niet wezenlijke beslissingen. Kijkt men echter de wetstekst erop na, dan blijkt dat het onder meer gaat om de vaststelling van het leerplan en het aanvragen van een bijzondere rege-

ling met betrekking tot de inrichting van een school. Menen de indieners nu werkelijk dat dit niet-wezenlijke zaken zijn of gaat het hier om een onzorgvuldigheid in de formulering?

Mijn laatste vraag is of de indieners ook overwogen hebben, de invoering van een school- of academieraad facultatief te maken, naar analogie van de oudercommissie bij het bijzonder onderwijs? Wil een school echt zelf een dergelijke raad, dan komt die er ook, maar wil men hem niet, dan is er de vrijheid, ervan af te zien.

□

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! U had perikelen met de agenda. Ik verzeker u van de loyaliteit van mijn fractie. Voor ons is het slechts een kwestie van telefoonnummers. U had ons aan de lijn met wetsontwerp 15 521. U draaide de nummers 16 162, 16 163 en 16 164 en wij waren weer paraat. Ten slotte is het nr. 15 057 geworden; ik sta hier.

Nu de initiatiefnemers. Pal achter de microfoon op de regeringstafel zie ik een bekend beeld van vervlogen jaren; het doet mij genoeg, het nog eens te zien in de laatste weken dat ik hier ben.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): U wordt er blijkbaar nostalgisch van.

De heer **Abma** (SGP): Nee ik kom nu ter zake. Het onderhavige initiatiefontwerp is niet zonder strubbelingen aan het einde van de schriftelijke voorbereiding gekomen. Op 6 juni 1978 dienden de leden Van Kemenade, Poppe en Worrell een ontwerp van wet in. Hierna werd hun oorspronkelijke voorstel gesplitst in een gewijzigd voorstel en een afzonderlijk initiatiefvoorstel betreffende de bestuursamenstelling op stuk nr. 16 114.

Tijdens de schriftelijke gedachtenwisseling werd, vooral in het nader voorlopig verslag, door diverse fracties gewag gemaakt van kennisname van de memorie van antwoord met 'niet geringe verwondering', met 'enige verwondering', met 'ontstemming' en ten slotte met 'teleurstelling'. De gebrekkige faciliteiten van Kamerleden bleek, blijkens het nader antwoord van de initiatiefnemers, daaraan niet geheel onschuldig te zijn.

Mijn fractie vraagt zich ondertussen wel in allen gemoede af of het inderdaad op dit conto dient te worden geschreven. Als een voormalig bewindsman van het departement van Onderwijs en Wetenschappen, bijgestaan door twee gekwalificeerde fractiegenoten met hun nodige aanhang zo snel de fuik van beperkte toerusting van Kamerleden binnen zwemt, voelt men als woordvoerder van een kleine frac-

tie de lichte neiging naar boven kriebelen of wij dan ook nog enige diensten hebben aan te bieden.

Gelet op de memorie van antwoord, wordt die lust echter al snel ontnomen. Hier wordt een strijd gestreden die al op voorhand is beslecht. Goed, de overwinnaars staan aan de verkeerde kant. Inhoudelijk hebben zij echter niets in de melk te brokkelen. Alles is reeds gezegd.

De gehele discussie over de bekostigingsvoorwaarden en de deugdelijkheidseisen in het kader van artikel 208 van de Grondwet komt slechts neer op het springen van haasje-over, en wordt afgedaan als een verdrinking in scholastieke discussies.

De indieners achten het wenselijk om, in het belang van een deugdelijke en doelmatige besluitvorming in onderwijsinstellingen, regelingen te treffen omtrent de medezeggenschap van personeel, leerlingen en ouders, voogden of verzorgers van leerlingen bij instellingen voor kleuter, lager en voortgezet onderwijs en van hoger beroeps-onderwijs, om aldus tevens een voor het onderwijs aangepaste vertaling van de Wet op de ondernemingsraden te bewerkstelligen.

Op 4 november 1980 zeiden zij bij de aanbieding van de nota naar aanleiding van het eindverslag dat 'de openbare bestrijding van dit voorstel voldoende is voorbereid'. Zo'n ironisch bedoeld understatement maakt een vruchtbare gedachtenwisseling in plenum nu niet direct geloofwaardiger. Hoe het ook zij, wij zitten er thans mee en wij staan ervoor.

Als belangrijkste bezwaar tegen dit initiatiefvoorstel zie ik de door de indieners bestreden stelling dat de vrijheid van onderwijs vooral de vrijheid van de oprichters is. Het tweede lid van artikel 208 van de Grondwet dient volgens de initiatiefnemers vooral te worden beschouwd als 'een verbijzondering van de gewetensvrijheid en van het recht van de ouders met betrekking tot de opvoeding van hun kinderen, en dus als een bescherming tegen staatsinmenging bij vorming en opleiding, en niet als een bescherming van de positie van besturen tegen de invloed van onderwijsgevend en ouders'.

Ik vraag mij af of de indieners het desbetreffende grondwetsartikel wel historisch juist interpreteren. Stel het geval dat de in artikel 208 van de Grondwet verankerde vrijheid van onderwijs betrekking heeft op het eigen recht van de ouders, verantwoordelijkheid te dragen voor het onderwijs aan

hun kinderen; vloeit daaruit dan niet logisch-historisch voort dat na verloop van tijd het vrijheidsrecht als verworven recht juist ook toekomt aan hen die via een rechtspersoon een school oprichten en deze vervolgens in stand houden?

Is in dit licht bezien de vrijheid van onderwijsgebruikers niet vooral, historisch, gelegen in de schoolstichting en vervolgens, na verloop van tijd, in de schoolkeuze? Deze stelling lijkt mij historisch gezien meer houdbaar dan de loutere constatering dat dit niet overeenkomt met de realiteit, waarin de mogelijkheid om scholen te kiezen en nieuwe scholen te stichten – zeker in een periode van daling van het aantal leerlingen – zeer beperkt is. Wat dit laatste met historische houdbaarheid heeft te maken, ontgaat mij ten enenmale. Maar misschien kunnen en willen de initiatiefnemers dit nog eens verder toelichten.

Wordt hier niet al te zeer de wens als de vader van de gedachte gecoached? Worden hier niet bepaalde maatschappelijk gewenste ontwikkelingen tot norm verheven, tot wat in het bijzonder voor het onderwijs als deugdelijk zou moeten worden aangemerkt? Kenmerkend voor de onderhavige materie vond mijn fractie – zij is van deze mening nog steeds niet afgestapt – het citaat van de eerste ondergetekende in het blad 'School' van 6 juni 1978.

Dit luidt als volgt: 'Wij staan aan het begin van een nieuwe schoolstrijd. Een strijd niet om het recht op eigen scholen, maar om het recht van de betrokkenen om daaraan binnen de eisen van deugdelijkheid zelf daadwerkelijk inhoud te mogen geven. Een strijd die niet gevoerd zal worden met de staat, maar met de organisaties en besturen die die vrijheid tot nu toe hebben beheerd en die haar zich hebben toegeëigend.'

Het lijkt mij een koninklijker weg, als door wegbereiders van de gedecentraliseerde richting het recht op eigen scholen zou worden bevochten in plaats van koekoekseieren in de levensbeschouwelijke nesten – en dat op wettelijke gronden – te gaan leggen.

Zonder ons nu al op voorhand uit te spreken over het regeringsontwerp, inhoudende basisbepalingen omtrent de medezeggenschap van het personeel, de ouders en de leerlingen binnen de scholen voor kleuter-, lager- en voortgezet onderwijs, moet mij wel van het hart dat de daarin vervatte ruimte voor de handhaving van de eigen levensbeschouwelijke aard van de scholen van wijzer inzicht getuigt dan

het mes waarmee we thans te maken hebben om de medezeggenschap van personeel, leerlingen en ouders in het onderwijs af te dwingen. In de ogen van mijn fractie is medezeggenschap veel meer een kwestie van mentaliteit, van een geestesgesteldheid die zich wil laten normeren in verbondenheid door de Heilige Schrift.

De vragen die door mijn fractie zijn gesteld in het voorlopig verslag behoeften plotseling geen beantwoording meer, omdat zij veelal betrekking hadden op het naderhand afzonderlijke initiatiefvoorstel betreffende de bestuursamenstelling. Dat moge zo zijn. Toch zou ik in dit verband nog één vraag willen herhalen. Op blz. 11 van de memorie van toelichting noemen de initiatiefnemers ook de Wet Universitaire Bestuurshervorming als rechtvaardiging voor hun medezeggenschapsregeling. Gelet op het nauwe verband dat zij leggen tussen medezeggenschap en deugdelijkheid, rijst vanzelf de vraag in hoeverre ooit is betoogd dat de WUB iets met de deugdelijkheid van het wetenschappelijk onderwijs te maken zou hebben.

Al met al gaat het om een overbruggen van het spanningsveld tussen de wenselijk geachte democratisering en de bijzondere grondwettelijke positie van het onderwijs. Het zal duidelijk zijn dat mijn fractie, te meer daar het hierbij gaat om een duidelijke politieke afweging, kiest voor een ander transformatorhuisje.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Degenen die de vraag opwerpen, of het wetsvoorstel dat wij nu bespreken wel opportuun is, komen veelal tot de conclusie dat een minder ver gaande regeling de voorkeur verdient. Ik wijs in dit verband op de commentaren van het Centraal Bureau voor Katholiek Onderwijs, van de Nederlandse Katholieke Schoolraad en van de HBO-raad. De opvatting die uit deze commentaren naar voren komt kan men misschien zo samenvatten, dat de schoolgemeenschap zelf de taak heeft aan het proces van democratisering gestalte te geven.

De HBO-raad wijst bij voorbeeld artikel 3, lid 1 af, het luidt: 'Aan elke school is een school- of academierraad verbonden'. Ik denk dat deze raad terecht meent, dat studenten en docenten naar behoefte moeten bepalen, of zij de instelling van een schoolraad zullen realiseren. Ik vind dat standpunt toch niet goed verdedigbaar. Misschien moet men het een beetje naïef noemen.

Ik denk dat het te maken heeft met het feit, dat schoolbesturen en directies op een plaats zitten, die in een traditioneel bepaalde hiërarchie tot stand is gekomen. Het bevoegd gezag is vaak bekleed met een soort gezag, dat tegenwoordig veel terechte kritiek ontmoet, omdat het niet meer overeenstemt met denkwijzen en organisatievormen die nu opgeld doen. Het is niet voor niets dat het verzet tegen het wetsvoorstel vooral van de kant van de vertegenwoordigers van het bijzonder onderwijs afkomstig is.

In de discussie over het initiatiefwetsvoorstel wordt een aantal thema's aan de orde gesteld, waarvan het zinnig is deze kort te analyseren. De samenhang waarin die thema's kunnen worden geplaatst, werpt meer licht op de motieven en de achtergronden, van waaruit de tegenwerpingen komen. Ik zou daarom even willen spreken over de begrippen deugdelijkheid en bekostiging, over de vrijheid van onderwijs en over het proceskarakter van democratisering. Daarna wil ik nog iets zeggen over faciliteitenregeling en geschillenregeling. Ten slotte zal ik nog enkele vragen stellen en een suggestie doen.

Naar mijn mening is het niet erg zinvol om de begrippen deugdelijkheid en bekostiging anders te onderscheiden dan in puur semantische zin. Het zijn natuurlijk verschillende begrippen, maar de initiatiefnemers hebben naar mijn mening afdoende aangetoond, dat in de praktijk van het onderwijs in die zin een werkelijk onderscheid niet goed verdedigbaar is, dat zij wat betreft het gebied waarop zij betrekking hebben eigenlijk identiek zijn. Afgezien van het formeel juridische onderscheid, vraag ik mij af, of het een probleem zou opleveren, als wij in het spraakgebruik de termen deugdelijkheidsvoorwaarden en bekostigingsvoorwaarden zouden gaan gebruiken in plaats van deugdelijkheidseisen en bekostigingsvoorwaarden. Het verschil tussen eis en voorwaarde blijkt in de praktijk niet zo erg relevant te zijn.

Beantwoording van de vraag, of onderwijs in een bepaalde situatie en op een bepaald moment voldoet aan deugdelijkheidseisen, vraagt in feite onderwijskundige, vakinhoudelijke toetsingscriteria. Ook wordt bekeken, of er een adequate relatie tot de doelstellingen bestaat. Daarbij laat ik in het midden of een doelstelling er een van algemeen culturele aard is of alleen wordt omschreven in de eindtermen van een bepaald schooltype. In beide gevallen veronderstelt het een bepaald

de organisatorische onderbouwing en dus kan de beantwoording van de vraag of doelstellingen van onderwijs worden gerealiseerd of niet, niet alleen geschieden op grond van eisen van deugdelijkheid in de enge zin van voortreffelijkheid van het onderwijs.

Het is van belang te onderzoeken, waarom men in de confessionele hoek van mening is dat er een werkelijk onderscheid is tussen de twee gebieden, waarop de woorden deugdelijkheid en bekostiging betrekking hebben. Ik betrek hierbij het verband dat in het wetsvoorstel wordt gelegd tussen medezeggenschap en deugdelijkheid, namelijk medezeggenschap als deugdelijkheidseis. De erkenning van dat verband leidt tot de implicatie dat er een wettelijke regeling voor moet komen. Ik geef echter toe dat van die medezeggenschapsfundering in de wet een dreiging uitgaat naar de identiteit van het bijzonder onderwijs.

Vanuit een heel bepaald perspectief voor het bijzonder onderwijs kan het als een bedreiging worden opgevat – een bedreiging die mij wel aanspreekt – gezien het feit dat ouders en leerlingen door middel van deze wet in staat zullen worden gesteld mede de koers van het bijzonder onderwijs te bepalen. Met deze bedreiging ben ik het dus eens.

Het is interessant, te wijzen op een gebrek aan consistentie in de opvattingen op dit gebied in CDA-kringen. Aan de ene kant vreest men dat de democratisering de identiteit aantast. Ik wijs op hetgeen de heer Deetman in 'Trouw' van 15 maart 1980 heeft gezegd. Aan de andere kant wordt algemeen gesteld, dat in het bijzonder onderwijs hard wordt gewerkt aan medezeggenschapsregelingen. Dat is natuurlijk gek, want dat betekent dat men zelf initiatieven zou nemen om de eigen identiteit op te heffen. Bovendien ligt het voor de hand, te veronderstellen dat indien de uiteindelijke doelstelling, namelijk democratisering, dezelfde is, men eigenlijk van harte met dit wetsontwerp zou moeten instemmen. Men zal in de kringen die ik noemde toch niet zo inconsistent zijn. De verklaring is kennelijk, dat men een andere kijk heeft op medezeggenschap in het onderwijs.

Een mogelijk antwoord op de vraag hoe dan die andere kijk is, komt voort uit de discussie over de interpretatie van het begrip 'vrijheid van onderwijs'. In kringen van het bijzonder onderwijs doet de interpretatie opgeld, dat de vrijheid van onderwijs de vrijheid van de oprichters is. Het is duidelijk dat als deze positie, naar mijn me-

ning te kenschetsen als een machtspositie, door democratisering en medezeggenschap terecht wordt bedreigd, de elite, die die positie bekleedt, in het geweer komt. Men doet dan een beroep op het zo redelijk lijkende argument, dat het aan de instellingen zelf is, dat proces van democratisering ter hand te nemen. Dat is echter geen originele gedachtegang. Als het niet 'done' is, je openlijk tegen medezeggenschap uit te spreken, ligt het voor de hand de volgende variant te bedenken: democratisering van bovenaf.

Het volgende thema betreft het geveleugelde begrip 'het proceskarakter van democratisering'. Op het eerste gezicht is dit een soort evolutionistische denkwijze, politiek te vertalen als een gematigde denkwijze. Dat is ook plausibel. Natuurlijk heeft democratisering een proceskarakter. Zij sluit aan op hetgeen in de maatschappij gebeurt. In zo'n begrip zijn echter enkele vooronderstellingen verborgen die onthullend zijn. Ten eerste wordt er naar mijn mening mee ontkend, dat een aantal zeer uiteenlopende processen op dit gebied gaande is, die met elkaar in flagrante tegenstelling zijn, juist op het gebied van democratisering. Ten tweede zit er de suggestie in, dat het hele onderwijs een geheel is en dat het verkeerd zou zijn, door ingrepen dat proces te verstoren. Daarmee wordt mijns inziens aangeduid, dat het werken met het begrip 'procesmatig karakter' inhoudt dat je een waardeoordeel geeft over hetgeen gebeurt.

Er bestaan in het onderwijs – zelfs de term 'het onderwijs' is al bijna onbruikbaar – scherpe belangentegenstellingen, zowel materieel als ideëel. Ik wijs een duister en depolitiserend woordgebruik als proceskarakter af. Het roept al snel de associatie op dat ieder in het proces zijn eigen plaats heeft en dat verhoudingen niet voor verandering vatbaar zijn.

Verhoudingen zijn wel voor verandering vatbaar, maar men vindt die verandering ongewenst. Dat geldt voor de mensen die menen een soort identiteit te moeten handhaven, ook al is dat niet de identiteit van vele ouders en kinderen in een bepaalde onderwijsinstelling.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): De heer Van der Spek geeft ook een merkwaardige vertaling van het begrip 'proceskarakter'. Juist met het woord 'proces' wordt aangegeven, dat er ruimte moet zijn voor ontwikkelingen. Hij zal niet kunnen ontkennen, dat er bij voorbeeld wat betreft de Wet op de ondernemingsraden sprake is van ontwikkelingen. Degenen die spreken

Van der Spek

over een proceskarakter hebben in hun achterhoofd een formulering in de wet die ruimte biedt voor die ontwikkelingen. De heer Van der Spek vertaalt het begrip juist de andere kant uit, namelijk als een afremmen van de ontwikkeling. Ik begrijp niet hoe hij aan die vertaling komt. Waarop baseert hij die? Een proces is toch altijd in beweging?

De heer **Van der Spek** (PSP): Ik heb gewezen op het plausibele ervan. Er is altijd een procesmatig karakter. Echter, het voortdurend hameren daarop door mensen die bang zijn dat de eigen identiteit verloren gaat wekt de suggestie – ik ben erg wantrouwend dat dit gebeurt om te ontkomen aan echte ontwikkelingen. Mevrouw Ginjaar heeft mij ertoe gebracht, mijn mischien onheldere manier van stellen te verbeteren.

De achtergrond van het hele proces is mijns inziens de toenemende deconfessionalisering. Die is de verklaring voor de angsten die men heeft.

De democratisering wordt voltrokken door concrete handelingen van personen ten opzichte van andere personen. De facto houdt zij een andere verdeling van macht in. Daarvoor is een wettelijke regeling een zinnvolle hulp, maar natuurlijk allerminst – de indieners zullen dit beseffen – een garantie. Het is altijd buitengewoon moeilijk, macht echt te verdelen.

Ik kom op enkele concrete punten, met name met betrekking tot de commissies. In artikel 3 lid 4 van het wetsontwerp wordt een bemiddelingscommissie opgevoerd voor het geval van conflicten tussen bevoegd gezag en raad over de inhoud van het reglement.

Die commissie komt terug in artikel 8, lid 3, wanneer er conflicten tussen raad en bevoegd gezag over een aantal belangrijke zaken betreffende de onderwijsinstelling aan de orde zijn. In artikel 9, lid 3, wordt een andere bemiddelingscommissie opgevoerd wanneer er conflicten bestaan over het personeelsbeleid tussen het bevoegd gezag en het personeelsgedeelte van de raad. In de leden 2 van artikel 8 en van artikel 9 wordt echter niet gesproken over een bemiddelingscommissie maar over de mogelijkheid van het inroepen van de bemiddeling van derden.

Dit is nogal vaag want het wordt niet nader ingevuld. Daar wil ik toch graag iets meer over horen. Het gaat in artikel 8, lid 2, om heel belangrijke zaken als opheffing, fusie, verandering van

doelstelling en dergelijke. Zijn de indieners niet van mening dat hier het beste aan een opzet met een regionaal karakter kan worden gedacht? Immers, het gaat hier niet om de problemen van één onderwijsinstelling; sluiting van een school gaat ook anderen aan dan alleen de direct betrokkenen. Omdat de problemen op verschillende scholen kunnen optreden, lijkt het wenselijk op den duur met een zekere jurisprudentie te gaan werken.

Daarom wil ik vragen of niet gedacht kan worden aan een wat meer formele opzet dan alleen maar de mogelijkheid om bemiddeling van derden in te roepen. Die opzet zou dan moeten uitgaan boven het bereik van een bepaalde onderwijsinstelling omdat er een heel gebied – niet alleen in geografische zin – bij betrokken is, dat veel verder gaat dan die ene onderwijsinstelling.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag mij af of ook de rechtspositie van de leerlingen in de raad niet in de wet zou moeten worden geregeld. Moeten er verder geen voorzieningen worden getroffen voor leerlingen en studenten waardoor ze een tegemoetkoming krijgen voor de tijd die ze aan het raadswork besteden? Hoe stellen de indieners zich voor om de ongelijkheid tussen enerzijds leerlingen en studenten en anderzijds docenten ten aanzien van vaardigheid in vergaderen, informatieverwerving en dergelijke zoveel mogelijk op te heffen? En hoe moeten de veranderingen worden gefinancierd? Het is duidelijk dat democratiseren geld kost. Of denken de indieners dat artikel 19 op dit punt voldoende garanties geeft?

Mijnheer de Voorzitter! Bij de schriftelijke voorbereiding van initiatief-ontwerp nr. 16 114 van de leden Van Kemenade, Stoffelen en Van Ooijen heb ik gevraagd om een systematische evaluatie als het ontwerp wet zou worden. De indieners gingen in de memorie van antwoord daarmee akkoord. Ik wil die vraag bij de behandeling van dit wetsontwerp herhalen. Ik vraag, een evaluatieplan te ontwerpen. Ik denk hierbij aan een termijn van 2 jaar na inwerkingtreding van de wet waarna verslag over de gang van zaken moet worden uitgebracht.

□

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! In het voetspoor van enkele collega's wil ik namens mijn fractie de initiatiefnemers complimenteren. Hoe de afloop van dit debat ook zal zijn, zij hebben in ieder geval bereikt dat de discussie over een onderwerp dat hen, en met hen vele anderen binnen en

buiten dit parlement, zo ter harte gaat, thans de fase van parlementaire behandeling heeft bereikt. Dat dit gebeurt in omstandigheden en op een wijze waarbij kritische kanttekeningen kunnen worden gezet, doet aan die waardering geen afbreuk. Het feit dat wij thans een vergadermoment meemaken waarbij door een grote fractie in dit huis voorrang moet worden gegeven aan een interne behandeling van de gemeentelijke herindeling van Limburg doet alleen maar vragen rijzen op het punt van de planningsmogelijkheden van diezelfde fractie. Maar dit terzijde.

Ook overigens menen wij dat in de voorafgaande maanden van enig bedenkelijk tijdrekken door de twee regeringspartijen mag worden gesproken. Ik zal mij niet uitputten in het geven van voorbeelden daarvan. Wij staan thans voor het feit dat de twee woordvoerders van de regeringspartijen naar waarheid konden meedelen dat enkele weken geleden het regeringsvoorstel is ingediend. Het persbericht was gedateerd 30 januari.

Daarmee was weliswaar een wedschap door een van de initiatiefnemers gewonnen, maar de feitelijke behandeling wordt daardoor de facto ernstig gefrustreerd. Mag ik van de indieners vernemen, hoe zij een zinnvolle behandeling van het initiatiefvoorstel zien tegenover het regeringsvoorstel van enkele dagen geleden?

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): U gaat er bij voorbaat vanuit dat dit initiatiefvoorstel wordt verworpen? Of denkt u dat, als wij dit voorstel zouden hebben aangenomen, wij ook nog een ander voorstel gaan behandelen?

De heer **Mertens** (D'66): Neen, maar behalve een directe eindstemming aanstaande dinsdag kan ik mij voorstellen dat er nog verrassende elementen in deze discussie naar voren komen. Zoals mevrouw Ginjaar van ons kan verwachten, zullen wij een aantal klemmende vragen stellen. Ik ben er niet zeker van, of de initiatiefnemers daarop het antwoord al in hun zak hebben. Wellicht zal dat tot enig speurwerk leiden, die ons tot volgende week brengt. En wie weet wat er volgende week weer is gebeurd.

Een en ander is begonnen als een poging tot vertaling van de Wet op de ondernemingsraden voor de sector van het onderwijs. Het is ook daarom, dat wij niet alleen één of twee onderwijspecialisten van de Partij van de Arbeid achter de regeringstafel zien zitten, maar ook iemand, bekend als specialist in de sociale wetgeving.

Mertens

Voor hem heb ik een eerste vraag. Er is sprake van een vertaling van de doelstelling van de Wet op de ondernemingsraden voor het terrein van het onderwijs. De eigensoortigheid van het onderwijs komt daarbij direct al in het beeld, omdat er niet alleen personeelsleden voor democratiserende maatregelen in aanmerking komen, maar ook hun cliënten, consumenten: de leerlingen, respectievelijk de ouders. Die regeling laat op zichzelf in het algemeen ruimte voor de gedachte, dat men zulke maatregelen (het betrekken van cliënten of consumenten) eveneens voor de arbeidsorganisaties zou willen entameren. Als dat het geval is, verneem ik daarover gaarne wat naders. Dan zouden wij moeten voorkomen dat in discussies over die terreinen initiatieven verkeerd gespoord worden, zoals nu lijkt te dreigen.

De heer **Poppe** (PvdA): De heer Mertens besloot zijn vraag met de opmerking dat er ontsparingen dreigen. Slaat dat op bepaalde aspecten van dit wetsontwerp? Ik wil hierop graag een nadere toelichting.

De heer **Mertens** (D'66): Ik doel daarbij op het feit dat wij de aandacht nu moeten verdelen over een initiatiefontwerp en een regeringsvoorstel, dat er sinds een paar dagen is. Bovendien is in de loop van de schriftelijke gedachtenwisseling een splitsing ontstaan in het oorspronkelijke initiatiefontwerp. De democratiseringsmaatregelen betreffende het bestuur roepen dezelfde vragen op met betrekking tot de besturen van de arbeidsorganisaties. Die splitsing roept parallellen op, waarbij ontsparingen kunnen dreigen. Het feit dat er twee wetsvoorstellen liggen heeft ook het gevaar van ontsparingen. Beide moeten naar mijn mening uit de weg worden geruimd om een goede discussie mogelijk te maken.

Ik zal over het wetsontwerp van de Regering uiteraard kort zijn. Helemaal ongenoemd kan ik het wetsontwerp echter niet laten. Dit wetsontwerp heb ik pas een week in handen. Wat ik zojuist hierover ga opmerken in een poging om op voorhand een vergelijking te maken met het initiatiefvoorstel, zoals dat vandaag wordt besproken, staat uitdrukkelijk onder de voorwaarde van voorlopigheid. Een goede afweging kan nu helaas niet plaatsvinden. Overigens zou ik die afweging zeer wenselijk achten. In het wetsontwerp van de Regering wordt in het midden gelaten waar de grens wordt gelegd, waar het gaat om de adviesbevoegdheid van de medezeggen-

De initiatiefnemers van het wetsvoorstel, de heren Worrell, Van Kemenade en Poppe (allen PvdA)

schapsraad, het instemmingsrecht en het instemmingsrecht van de personeelscategorie. Daarom lijkt het wetsontwerp op het eerste oog heel flexibel. Op dat punt moet het wetsontwerp echter qua wetgeving als zeer onbevredigend worden aangemerkt.

Hoe begrijpelijk vanuit haar standpunt als vertegenwoordigster van een conservatieve partij mevrouw Ginjaar het ook vindt dat de regelen die in de artikelen 7, 8 en 9 van het initiatiefvoorstel worden gesteld ten aanzien van de democratisering, wij vinden het samenhangend met het idee waarom je wetgeving begint om daar niet de vrijblijvendheid in te stoppen die in het voorstel van de Regering wel gevonden moet worden.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Wat zei u eigenlijk precies in relatie tot mijn naam?

De heer **Mertens** (D'66): Ik zei zoëven dat u de voorstellen uit het initiatiefvoorstel te rigide vond.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Van wat voor partij achtte u mij een vertegenwoordigster?

De heer **Mertens** (D'66): Van een bekende conservatieve partij, de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Is het u dan kennelijk ongaan dat wij de liberale partij in dit land zijn? Hebt u geen ogen om te lezen? Hebt u geen oren

om te horen? Hebt u geen hersens om na te denken?

De heer **Mertens** (D'66): Van al deze voortreffelijkheden ben ik voorzien.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Hoe kunt u dan zulke opmerkingen maken? Wilt u ze hard maken?

De heer **Mertens** (D'66): Oh, ik wil ze best hard maken, hoewel ik betwijfel of dit daarvoor het juiste moment is. In theoretische discussies over bij voorbeeld het doelmatig en democratisch functioneren van gesubsidieerde instellingen ontklokte uw partij aan de Kamer uitspraken van verregaande aard, op het punt van democratisering, in tegenstelling tot de identiteitsbescherming. Ook denk ik aan uitspraken over de plicht van leden van het personeel om zich te doen vertegenwoordigen in bestuurlijke organen. Een partij die zich opstelt zoals de VVD niet alleen bij dit initiatiefvoorstel doet – ook in de schriftelijke voorbereiding – op een punt als de onderwijsvrijheid, aarzel ik niet om te bestempelen als conservatief.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): U mag het noemen wat u wilt, maar ik heb het recht om van u nu te vernemen, concreet, punt voor punt, aan de hand van ons verkiezingsprogramma, aan de hand van ons beginselprogramma en aan de hand van hetgeen wij hier doen, waarom u denkt dat wij geen liberale partij zijn!

Mertens

De heer **Mertens** (D'66): Ik vrees dat u dat recht alleen maar in naam hebt. Ik wil u wel tegemoet komen door in te gaan op de handelwijze van de VVD in het nabije verleden en haar opstelling bij dit wetsontwerp. Ik denk dat ik dan voorbeelden genoeg vind.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik constateer dat u geen antwoord geeft. Waarschijnlijk kunt u het niet geven! U moet nadenken voordat u dingen zegt!

De heer **Mertens** (D'66): Ik heb net een goed bedoelde poging gedaan om mevrouw Ginjaar meteen te voorzien door te verwijzen naar de twee moties die de VVD-fractie bij de behandeling van het rapport van de commissie-Van der Burg heeft ingediend en aan de consequenties waarvan ze zich sindsdien met grote hardnekkigheid tracht te onttrekken. Dat mevrouw Ginjaar het niet leuk vindt om dat te horen, begrijp ik best. Ik wacht gaarne op een rits voorbeelden, liefst in het onderwijsveld, aan de hand waarvan zij aan toont dat ik ongelijk heb.

De heer **Konings** (PvdA): Laat de echte liberaal gaan zitten!

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik heb nog geen behoefte om te gaan zitten, want ik ben nog niet klaar met de heer Mertens! Hij zegt dat hij een goed bedoelde poging heeft gedaan, maar ik heb daar nog niets van gemerkt.

De heer **Mertens** (D'66): Maar zegt u dan toch iets over die twee moties van de VVD?!

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Welke twee moties? U moet nu concreet aangeven waarom u denkt dat wij geen liberale partij zijn.

De heer **Mertens** (D'66): Nou, dan moet u de stukken maar eens lezen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Maak het maar eens concreet!

De heer **Verbrugh** (GPV): Heeft de heer Mertens niet een geweldige discussiefout gemaakt? Hij kan hoogstens zeggen dat een liberale partij zich conservatief opstelt, want als een groep zich een liberale partij noemt, dan is het een liberale partij. Wij hebben ernstige bezwaren tegen het CDA, omdat het geen christelijke politiek voert, maar het is wel een christelijke partij, want ze noemt zich zo.

De heer **Mertens** (D'66): Ik heb de VVD alleen een conservatieve partij en geen liberale partij genoemd. Het zou verre van mij zijn om de VVD een liberale partij te vinden. Ik denk dat de erfelers van het liberalisme in dit land –

als je diep nadenkt – onder andere bij mijn partij en bij de PvdA gevonden kunnen worden. Of ze bij de VVD te vinden zijn, betwijfel ik ten zeerste.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik constateer dat de heer Mertens uit zijn nek kletst, zoals D'66 altijd doet!

De **Voorzitter**: Wij gaan nu verder met de behandeling van het wetsontwerp!

De heer **Lauxtermann** (CDA): Ik begrijp hieruit dat wij de voorbeelden niet krijgen.

De heer **Mertens** (D'66): Jawel, want ik had al aangekondigd – dat was voor u blijkbaar niet voldoende, omdat u de stukken niet had gelezen – dat de moties ...

De heer **Evenhuis** (VVD): Leuk voor de PvdA! Een liberale partij bij uitstek!

De heer **Mertens** (D'66): Ik denk dat de PvdA daarmee – als ze diep nadenken – helemaal geen probleem heeft. In internationale zin wordt het woord 'liberaal' gebruikt voor tamelijk linksachtig – in uw ogen een bedenkelijk woord – gerichte politieke partijen.

De **Voorzitter**: We gaan nu echt verder met de behandeling van het wetsontwerp.

De heer **Mertens** (D'66): Goed, Voorzitter. Ik kom dan vanzelf terug op Van der Burg, want dat staat in mijn verhaal.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): De heer Mertens kan dus blijkbaar niets anders dan voorlezen wat in zijn papieren staat. Als wij hem vragen, eens een zijpad in te slaan, kan hij dat niet!

De **Voorzitter**: De heer Mertens zet zijn betoeg voort!

De heer **Mertens** (D'66): Ik wees erop dat in het wetsontwerp van de Regering in het midden wordt gelaten, welke voorschriften ter zake van een adviesrecht en een instemmingsrecht van de medezeggenschapsraad, dan wel van het deelbestand dat door het personeel wordt uitgesteld, worden gegeven. Dit blijft wat al te ongewis en daarmee wordt het ontwerp een bruikbaar instrument voor conservatieve krachten, die wij zojuist uitgebreid aan het woord hebben gehoord.

Verder is de plaats van het bevoegd gezag anders dan in het voorontwerp nu niet meer in de raad. Daarvoor kan nog begrip worden opgebracht. Waar de democratisering van het bevoegd gezag wel thuishoort, moeten wij nog nader vernemen. Het feit, dat de initiatiefnemers een ander initiatiefontwerp te berde hebben gebracht – nr.

16 114 – doet onze droefheid over de afsplitsing van dit belangrijke, hiermee verweven punt niet afnemen, maar het maakt ons begrip wel zodanig dat wij met verlangen uitzien naar dat stukje discussie, met name naar het plenaire gedeelte.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mijn bijdrage toespitsen op een tweetal kwesties, waarover de initiatiefnemers zeer nadrukkelijk de mening van de Kamer zouden willen vernemen. Toevallig gaat het om twee zaken – liberalisme of niet – waarbij democratisering in zaken van vrijheid en vrijheid van onderwijs in het algemeen een zeer belangrijke rol spelen. Attentie van onze collega's van de overzijde zouden wij dus waarderen.

Op blz. 2 van de het nader voorlopig verslag is sprake van het probleem dat kan ontstaan als ouders hun kinderen – of leerlingen doen dit zelf – die *beginselen van de school niet zijn toegegaan*, hetzij afgedwongen op grond van de wet, hetzij eigener beweging door het bevoegd gezag toegelaten, omdat het nu eenmaal ook graag de werkgelegenheid aan de school in stand houdt, op die school plaatsen. Dit roept vragen op over het recht op participatie in de medezeggenschapsraad.

De initiatiefnemers zeggen dat zij dit zelden zien voorvallen. Hoe zelden? Is daar al een beeld van? Mijn stellige indruk is, dat het, als het al zelden voorkomt, in ieder geval toeneemt, door de interne migratie, doordat in absolute zin minder leerlingen lager onderwijs volgen en door de deconfessionalisering. Hoe zelden is dus 'zelden' en zal het niet minder zelden gaan worden? Als het probleem namelijk vaker gaat voorkomen, dan zou het wellicht ook expliciet in deze wet moeten worden geregeld.

De eerste variant is: moeten zulke ouders of zulke leerlingen zelf niet worden toegelaten tot de medezeggenschapsraad? Variant 2: zou van hen verwacht mogen worden dat zij de richting van de school respecteren. Wij hebben voorkeur voor de tweede variant. Naar onze mening mag van deze ouders of van deze leerlingen gevraagd worden, dat zij de richting van de school respecteren. Anders dan de VVD-fractie – ik kan nu dus van mijn papier voorlezen – interpreteert mijn fractie de vrijheid van onderwijs niet zoals de VVD-fractie, blijkens haar bijdrage aan het voorlopig verslag. De vrijheid van onderwijs kan zich niet beperken tot de vrijheid van keuze uit het toevallig in de omgeving aangeboden pakket.

Mertens

De vrijheid van onderwijs kan zich er niet toe beperken, dat ouders van gelijke gezindheid zich dan maar verenigen om te zamen een nieuwe school te stichten, want iedereen kent de situatie van vandaag. Nochtans is dit de opvatting, door de VVD-fractie verwoord in het voorlopig verslag. Ik kan dus niet nalaten, die in schrille tegenstelling te verklaren tot de eerder door mij genoemde motie, die door dezelfde fractie, zij het door een andere woordvoerder, is ingediend bij de behandeling van het voorlopige regeringsstandpunt met betrekking tot het rapport van de commissie-Van der Burg inzake het democratisch en doelmatig functioneren.

Daarin wordt met evenveel woorden gezegd, dat een bekostigde instelling het recht heeft om haar identiteit te verdedigen, maar dat zulke bepalingen niet ten koste mogen gaan van de democratiseringsvoorschriften die ter zake moeten worden gegeven. Ik vermag niet anders in te zien dan dat dit in strijd is met wat de VVD vervolgens in het voorlopig verslag van het initiatief-wetsontwerp heeft geschreven.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): De heer Mertens heeft zijn ogen echter al weer niet goed gebruikt. Daarachter staat nog het een en ander, namelijk dat die vertaling van het begrip vrijheid ten behoeve van de oprichters en de ouders wat de keuzemogelijkheden betreft op dit moment wordt beperkt in de praktijk. Daarvoor vroeg ik aandacht. Ook vroeg ik, of wij met elkaar eens kunnen bekijken op welke wijze, juist vanwege die beperking, een nieuwe vertaling mogelijk is. Vervolgens heb ik dit toegespitst op het openbaar onderwijs. Daarop is geen antwoord gekomen. Dat hoeft dan voor mij niet. Ik heb er echter bezwaar tegen, als de heer Mertens mij alleen de eerste alinea verwijt, zonder dat hij aan de tweede alinea refereert. Dit betreft namelijk een vrij essentieel punt. Het hoort bij elkaar.

De heer **Mertens** (D'66): Het is helemaal geen essentieel punt. Het is een vluchtweg uit de discussie over de vraag wat de betekenis moet zijn van bij voorbeeld het wetsontwerp dat wij vandaag bespreken, niet alleen voor openbaar, maar juist ook voor bijzonder onderwijs. Dit voorbeeld geeft al aan, dat in ieder geval de woordvoerder van de fractie van de VVD zich neerlegt bij het huidige bestel van het bijzonder onderwijs acht men zodanige voorschriften wel aanwezig voor democratisering van gesubsidieerde instellingen in het algemeen

(lees: bij Van der Burg). Die acht de woordvoerder van de fractie van de VVD niet van toepassing op de onderwijssector. Daarbij moet zij de aloude vluchtroute van het openbaar onderwijs bewandelen. Iedereen ziet in de praktijk, dat dit thans zo niet werkt. Daarmee komen wij er dus niet.

De VVD heeft gevraagd op welke wijze wij de praktische problemen die wel worden geconstateerd in de praktijk te lijf gaan. Daarover ga ik nu een paar gedachten ten beste geven. Ik wil mij allereerst verklaren tegen het standpunt ten aanzien van de vrijheid van onderwijs, zoals die in hetzelfde werkstuk, dat al is genoemd, door het CDA naar voren is geschoven.

De historische interpretatie van de vrijheid van onderwijs, van ouders en van leerlingen legt die bij de rechtspersonen, in feite bij de besturen. Ik sta daarin gelukkig niet alleen. Op meer dan één plek hebben de indieners van vergelijkbare opvattingen doen blijken. Dat is maar gelukkig ook, want anders zal er in dit land op dat punt nooit wat veranderen.

De historische interpretatie van de vrijheid van onderwijs zal moeten wijken voor die interpretatie die aan de dynamiek van de ontwikkelingen van vandaag de dag een eigen ruimte geeft. Als ik mij niet vergis, is in de eerste versie van de memorie van toelichting betreffende de wet op het basisonderwijs door de eerste ondertekenaar al aangehaald, dat de vrijheid van onderwijs niet alleen de vrijheid van de besturen kan zijn.

De heer Deetman heeft hierover gezegd, dat de vrijheid van onderwijs wel degelijk de vrijheid, het eigen recht van de ouders is om verantwoordelijkheid te dragen voor het onderwijs aan hun kinderen. De rechtspersonen vormen één mogelijkheid naast vele andere om die verantwoordelijkheid van de ouders gestalte te geven.

Ik kom nu te spreken over de wijze waarop men dat doet. De vrijheid van het geven van onderwijs, neergelegd in artikel 208 van de Grondwet, is één ding, de vrijheid van het kiezen uit de voorradige pakketten van onderwijs is een tweede. Ik heb al eerder opgemerkt, dat het identiteitsvraagstuk zich niet al te gemakkelijk laat beschrijven, zeker niet alleen de bedoelingen die de oprichters van een school hebben gehad en die zij vervolgens in een statutaire formule hebben neergelegd. Identiteit wordt gedragen door mensen: zij zijn dragers van een notie. Dat betekent, dat iets met de tijd kan evolveren en dat de botsing met andere aarden verandering en verrijking met

zich kan brengen. Het zal mij welkom zijn, als die niet defensieve maar veel positievere benadering van de verscheidenheid van anderen door de fractie van het CDA enigszins meer open wordt tegemoetgetreden.

Dan zullen in dit land veel gemakkelijker maatregelen op het gebied van de onderwijsorganisatie kunnen worden genomen, die op de grote behoefte en op de grote kostencomponent een adequater antwoord zouden kunnen geven.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): De heer Mertens spreekt zo gevoelig over die identiteit. De heer Mertens en ik zullen het eens zijn dat, als de identiteit van de school niet langer in overeenstemming is met hetgeen het merendeel van de ouders zelf voelt, het moment is aangebroken om van identiteit te wisselen. Klopt het dat wij het daarover eens zijn?

De heer **Mertens** (D'66): Ja, hoewel ik het een zeer theoretische stelling vind.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Vindt de heer Mertens nu dat de wet op de democratisering in het onderwijs daartoe het handvat moet bieden of vindt hij dat daarvoor de reguliere wetgeving is? Er zijn spelregels voor het stichten van scholen. Er zijn spelregels voor het sluiten van scholen. Zou men in het kader van die spelregels ook moeten zien naar spelregels voor de wijziging van de identiteit?

De heer **Mertens** (D'66): Men moet het toch niet zo opvatten. Dan doet men alsof identiteit iets is dat zich laat isoleren tot een bepaalde beleidssector. Ik kom straks nog terug op het punt waarop ik van mening verschil met de initiatiefnemers. Identiteit is niet alleen geworteld in de richting van de school. Identiteit heeft heel nadrukkelijk ook te maken met de wijze waarop men het onderwijs inricht, met bepaalde in het verlengde van opvoedkundige, onderwijskundige formules enzovoorts. Ik was van plan hierop later terug te komen. Als men dit vraagstuk aanpakt en dit probeert te doen door een min of meer sectorale greep in de onderwijswetgeving, is men niet op de juiste manier bezig.

Naar mijn mening is het onze opdracht moderne ontwikkelingen te vertalen op bijna elk platform waar zij op een voor de hand liggende wijze aan de orde komen. Dit geldt voor de wet op het basisonderwijs, waarover wij aanstaande maandag verder spreken. Het geldt voor de democratiseringsmaatregelen hier. Het geldt ook bij de onderwijsbegroting. Het geldt als er nieuwe docenteninstituten komen.

Mertens

Dan komen die vragen aan de orde. Immers, bij de verdelingsmechanismen wordt nog als zeer vanzelfsprekend uitgegaan van het bestel dat wij thans kennen.

De **Voorzitter**: Ik vraag alle leden bespoediging van dit onderwerp te betrachten, omdat de Regering ook bij de behandeling van het volgende onderwerp aan bepaalde termijnen is gebonden.

De heer **Mertens** (D'66): Die identiteit zou dus geen statisch gegeven moeten zijn. Men zou niet moeten proberen dit te vangen in een formule in een stichtingsakte. Het zou ook niet alleen moeten blijken uit bij voorbeeld de titel School met de Bijbel. Het gaat veel verder. Het is veel meer vervlochten met de ideeën van de mensen, waarbij de ouders natuurlijk heel belangrijk zijn, maar waarbij ook de leerkrachten een belangrijke categorie zijn.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): De heer Mertens doet het voorkomen alsof het CDA vindt dat alle zaken moeten blijven zoals zij zijn. Als ouders vinden dat er wat veranderen moet, hebben zij binnen de wet de mogelijkheden om tot veranderingen te komen. Zij kunnen eigen verenigingen oprichten en daaruit een bestuur kiezen. Dan gaat het er niet om dat het bestuur de lakens uitdeelt. De verenigingen kunnen zelf bepalen wat de toekomst van de school moet zijn en wat de identiteit van de school is.

De heer **Mertens** (D'66): Dat begrijp ik. Dit argument heeft de heer Van Leijenhorst al meer gebruikt, mevrouw Ginjaar-Maas trouwens ook. Mijn bezwaar daartegen is dat miskend wordt dat dit, in een tijd van terug lopende leerlingenaantallen en veranderende criteria die de mensen hanteren bij de schoolkeuze, allang de praktijk niet meer dekt.

Het gaat er niet om met elkaar eruit te stappen en een nieuwe school te stichten. De heer Van Leijenhorst weet trouwens dat dit in het voortgezet onderwijs wel even andere koek is. In wezen gaat het erom of men een ontwikkeling, die geleidelijk heeft moeten plaatsvinden, thans wil laten corresponderen met mechanismen binnen een school die die verandering van opinies kunnen weerspiegelen. Daar aan ontbreekt het in de huidige wetgeving. Daaraan ontbreekt het ons in elk geval op het gebied van de bestuurlijke voorwaarden die worden gecreëerd.

Ik zal afronden.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): De heer Van Leijenhorst zou kunnen weten, dit om een misverstand in deze Kamer te voorkomen,....

De **Voorzitter**: Kan de heer Van Kemenade daarop in zijn antwoord niet ingaan. Dit is een onderlinge discussie. Ik verzoek de heer Mertens nu toch zijn betoog af te ronden.

De heer **Mertens** (D'66): Identiteit zou dus slaan op de richting van een school, maar ook op de inrichting.

Ik heb in verband met de monopolie-situaties eerder gezegd dat wij de voorkeur geven aan een formule waarin staat dat ouders de richting van de school behoren te respecteren. Dit houdt expliciet in dat zij invloed kunnen blijven uitoefenen op de inrichting van de school en hiermede op de identiteit.

Op dezelfde bladzijde 2 van de naderre memorie van antwoord wordt ingegaan op opmerkingen van de zijde van de fractie van de PvdA over de verbijzondering van het openbare onderwijs. De vraag wordt opgeworpen of het publieke karakter van het openbare onderwijs wordt aangetast door de inbreuken op de macht van het bevoegde gezag, die in ieder geval zijn neergelegd in de artikelen 8 en 9. Hiervan wordt gezegd dat het zo'n vaart niet zal lopen en dat er een schorsingsprocedure van twee jaar is. Verder wordt geantwoord dat met de leden 3 van de artikelen 8 en 9 een bemiddelingscommissie wordt ingesteld.

Met deze verdediging hebben wij ernstige moeite, niet alleen omdat wij, zoals zojuist is gebleken, in de identiteit richting en inrichting als onderdelen zien. Vanaf het moment dat het bevoegde gezag als het ware als beschermer van de identiteit wordt genoemd, moet men dus aan deze twee aspecten denken. Uit ons eerder ingenomen standpunt is al gebleken dat wij geen moeite ermee hebben, van andersdenkende ouders te vragen dat zij de richting van de school respecteren.

Als de identiteit te zeer wordt vastgepind op de richting en hierbij de inrichting buiten beschouwing wordt gelaten, gaan de indianen van het wetsontwerp te veel mee met de verarmde interpretatie van het begrip identiteit. Voor ons is dit volslagen onmogelijk; identiteit moet wel degelijk de inrichting betreffen. Een argument a contrario doet voor ons dus geen opgeld. Bij de bemiddelingscommissie gaat het over lichtvoetige zaken zoals leerplan, aanvraag van experimenten en vakantiergeling.

Deze staan in de onderdelen a, d en h van lid 1 van artikel 8 van het wetsontwerp. In termen van de inrichting, de betrokkenheid van de ouders bij de school en de ontwikkeling van de identiteit van de school op lange termijn zijn deze zaken essentieel. Wij zeggen uitdrukkelijk onze steun toe voor deze benadering, maar menen dat de gevoerde verdediging onjuist is.

Wij zetten hiertegenover het volgende, principieel andere standpunt. Het bevoegde gezag van openbaar onderwijs, de gemeenteraad, kent twee componenten, die met elkaar zijn verweven: de financierende en de bestuurlijke. Met de herziening van de wet op het basisonderwijs worden deze enigszins ontvlochten.

Wat is de mening van de initiatiefnemers over de optiek die wij voorstaan, namelijk dat wordt gepoogd, de bestuurlijke taak voor een school zoveel mogelijk te decentraliseren, via wetgeving – ik noem artikel 61 en volgende van de gemeentewet – of op een tot nu toe nog niet gedefinieerde wijze en dat de tweede taak als budgettaire verantwoordelijkheid voor de gemeenteraad in stand blijft? Deze benadering brengt de uitholling, zo hiervan al sprake is, tot een aanvaardbare grens terug en staat niet in de weg dat democratisering ook iets met decentralisatie van bestuurlijkheden te maken heeft, wat wij van harte toejuichen. Wij komen hierover nog te spreken bij de behandeling van het andere wetsontwerp.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van (rijks)wet:

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de justitie (16 162);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Hoge Raad der Nederlanden (16 163, R 1146);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de berechting van ambtsmisdrijven (16 164, R 1147).

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Van der Burg** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Over de Hoge Raad der Nederlanden wordt slechts zelden in

Van der Burg

deze Kamer gesproken. Wel wordt regelmatig gestemd om te komen tot een voordracht aan de Koning. Het debat in deze Kamer naar aanleiding van het opmaken van een voordracht ter vervulling van een vacature in de Hoge Raad der Nederlanden op 12 juni 1979 had ten doel om te komen tot een procedure die ook inhoud geeft aan het recht van voordracht, dat aan de Kamer krachtens de Grondwet toekomt. Ik verwijs voor het standpunt van de CDA-fractie naar de bijdrage van collega Gerrit van Dam. De nieuwe procedure werkt, maar is en blijft voor verbetering vatbaar.

De samenstelling van de Hoge Raad, een college dat binnen ons staatsbestel een uiterst gewichtige rol vervult, behoort een afspiegeling te zijn van de veelzijdigheid van overtuigingen die binnen het Nederlandse volk leven. De vraag die dan opkomt is, hoe ervoor kan worden gezorgd dat de Hoge Raad, zonder dat het benoemingsbeleid in het partij-politieke vlak wordt getrokken, in zich bergt integriteit en technische deskundigheid en ook een daadwerkelijke representatie is van hetgeen leeft in het Nederlandse volk.

De Hoge Raad zelf zou zich meer renschap moeten geven van dit alles wanneer namen op de aanbevelingslijst worden gezet. De kandidaten voor dit hoge rechtscollege komen uit de rechterlijke macht zelf, de wetenschappelijke wereld en de advocatuur. Ik meen dat ook niet voorbij gegaan moet worden aan bedrijfsjuristen, bestuursjuristen en juristen, werkzaam bij verenigingen die een specifiek belang behartigen, zoals vakbonden en consumentenorganisaties.

Het is van het grootste belang dat de Hoge Raad bij het opmaken van de aanbevelingslijst zich breed oriënteert. Vervolgens heeft de Kamer dan de plicht, na te gaan, gelet op de vacature die er ligt, hoe deze het beste kan worden opgevuld. Daartoe dient de Kamer zich een beeld te vormen van de betrokken kandidaten. Die beeldvorming krijgt sedert 1979 in een bepaalde procedure gestalte. Van belang is het, dat de Regering in de memorie van antwoord op blz. 2 zegt dat de voordracht die de Tweede Kamer doet voor de benoeming van een lid van het Hoge Raad, een voor de Regering bindend karakter draagt.

Het huidige artikel 177, eerste lid, van de Grondwet bepaalt in de tweede zin: 'De Koning benoemt de president en de vice-presidenten uit de leden van de Hoge Raad.' In het door de Regering voorgestelde artikel 6.6, eerste

lid is deze bepaling komen te vervallen. De Regering heeft de CDA-fractie op dit punt niet overtuigd. Vandaar dat ik namens mijn fractie een amendement heb ingediend om de benoeming van de president en de vice-presidenten bij Koninklijk besluit in de Grondwet te houden.

Uitgangspunt voor de CDA-fractie is dat de nevenfuncties, betaald en onbetaald, van de leden van de Hoge Raad openbaar dienen te zijn. Publikatie van deze activiteiten bij de benoeming van een lid ligt voor de hand. Cumulatie van inkomsten uit hoofd- en nevenbetrekking zonder meer acht ik ongewenst. Te overwegen valt, voor de leden van de Hoge Raad, die tot de hoogst betaalde ambtenaren van het Koninkrijk behoren, een regeling in te voeren voor inkomsten uit nevenbetrekkingen, zoals die geldt voor Kamerleden.

Het concept-CDA-programma bepleit dit bij voorbeeld ook voor hoogleraren en ander universitair personeel. Is de Minister bereid, deze suggestie van de CDA-fractie op te volgen? Ik meen dat grote terughoudendheid moet worden betracht door leden van de Hoge Raad bij het aanvaarden van commissariaten in het bedrijfsleven. De rechterlijke onafhankelijkheid zou dan wel eens in het geding kunnen komen.

Ik grijp hier naar een voorbeeld. Nypels, raadsheer in de Hoge Raad gedurende de Tweede Wereldoorlog, tijdens dewelke ons hoogste rechtscollege helaas geen voorbeeldfunctie heeft vervuld, en nadien geschorst, bleef als lid van dit college zijn commissariaat behouden. Volgens de bekende jurist D. J. Veegens, in het boek: Acht civilisten in Burger, Zwolle 1977, blz. 257, werd hier toen al aanstoot aan genomen. Ik acht zulks tegenwoordig ondenkbaar. Wat is het standpunt van de Minister?

Mijnheer de Voorzitter! Het aantal cassatieberoepen is de laatste jaren sterk gestegen. De Hoge Raad is daardoor fors zwaarder belast. Aan welke maatregelen denkt de Regering om deze stijging van het aantal cassatieberoepen het hoofd te bieden? Is het juist dat vooral in straf- en belastingzaken meer cassatieberoep dan vroeger wordt ingesteld? Hoe zijn de ervaringen met de ondersteuning door de gerechtsauditeurs? Wat bedoelt de Regering met 'organisatorische voorzieningen' op blz. 4 van de memorie van antwoord? Gaarne een reactie van de Minister.

Uitbreiding van het aantal leden van de Hoge Raad kan een bijdrage leve-

ren tot een taakverlichting van het individuele lid. Overwogen zou ook kunnen worden het lid in het administratieve vlak en op het terrein van het literatuur- en jurisprudentieonderzoek meer ondersteuning te geven. Dit is overigens een probleem dat de hele rechterlijke macht raakt.

De rol van de procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden inzake de cassatie in het belang der wet acht de CDA-fractie vanuit het oogpunt van rechtsbedeling belangrijk.

De procureur-generaal is bij het instellen van cassatie in het belang der wet staatsrechtelijk gehouden de bevelen van de Regering op te volgen. De Regering heeft echter geen sanctie vanwege de grondwettelijke rechtspositie van de procureur-generaal. Deze is rechtspositioneel even onafhankelijk als de met rechtspraak belaste leden van de rechterlijke macht. Alleen ter zake van de strafrechterlijke vervolging van ministers heeft hij staatsrechtelijk gevolg te geven aan de hem gegeven last van de Tweede Kamer tot vervolging. Op dit punt wordt zijn afhankelijkheid als lid van het openbaar ministerie van de bevelen van de Koning opgeheven.

Anders dan de memorie van antwoord op blz. 4 doet voorkomen, is het dus niet de procureur-generaal bij de Hoge Raad die in laatste instantie beoordeelt of cassatie in het belang der wet ingesteld wordt. Neen, de Minister van Justitie kan ter zake aan hem een instructie geven. Is de Minister het met de CDA-fractie eens dat een minister van Justitie deze bevoegdheid ook daadwerkelijk toekomt? Het is naar mijn oordeel mogelijk dat de Minister van Justitie aan de procureur-generaal bij de Hoge Raad opdracht geeft in een concreet geval om cassatie in het belang der wet in te stellen, wanneer bijvoorbeeld kennelijk sprake is van een onduidelijkheid of leemte in de wet, die door de tegenstrijdige uitspraken van de feitelijke rechter, de rechtsgeleerde literatuur of op ander wijze geïndiceerd is.

Zo zou het beleid ter zake een duidelijker inhoud kunnen krijgen. het rechtsmiddel kan wellicht meer dienstbaar worden aan de belangrijke rechtsvormende taak die op de schouder van de Hoge Raad gelegd is. Is de Minister bereid een dergelijke instructie bij voorkomende gelegenheden te overwegen?

Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de staatscommissie Cals-Donner wilde de Hoge Raad als adviesinstantie in de wetgevingsprocedure betrekken. De Regering heeft dit stand-

Van der Burg

punt niet overgenomen. De CDA-fractie acht het belangrijk dat de Hoge Raad, ter zake van de signalering van knelpunten op het gebied van de wetgeving, op basis van artikel 22 van de Wet op de Rechterlijke Organisatie een rol speelt. Wanneer dit van 's Konings wege wordt gevraagd, moet de Hoge Raad immers 'bericht en consideratie' geven.

Het ligt voor de hand dat een kabinet in voorkomende gevallen van deze mogelijkheid om een oordeel van ons hoogste rechtscollege te vragen over technische aspecten van een wetsontwerp, een gepast gebruik maakt. Dat is dan een geheel ander kader dan een gesprek met de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak over dezelfde materie. De CDA-fractie zou het een goede zaak vinden, wanneer artikel 22 werkelijk betekenis gaat krijgen in het geheel van de wetgevingsprocedure.

Mijnheer de Voorzitter! De Hoge Raad der Nederlanden is bepaald geen omstreden lichaam geweest in de geschiedenis van ons Koninkrijk. De Utrechtse hoogleraar N.E. Algra constateert in een artikel over 'De Hoge Raad der Nederlanden in de 19e eeuw' (Spiegel Historiae, achtste jaargang, 1973, blz. 685) het volgende: 'Herhaaldelijk gaan dan ook stemmen op, dit hoge, blindelings werkende lichaam van het vaderlandse toneel te laten verdwijnen.'

De Nederlandse Juristenvereniging, waarvan de crème de la crème van de juristenstand lid heette te zijn, drong tot tweemaal toe (1870, 1909) met klem op afschaffing aan. Zover is het echter niet gekomen. In de 20e eeuw – als keerpunt noemt men meestal 31 januari 1919, het befaamde Lindenbaum-Cohen-arrest – heeft de Hoge Raad een nuttige taak in ons rechtsbestel weten te veroveren: hij werd een soort corrector van de wetgevende macht. Zijn arresten werden een rechtsbron naast de wet.'

Buitengewoon pikant is het dat deze ommekeer in het staatsrechtelijke bestaan van de Hoge Raad der Nederlanden begonnen is met het presidiaat van Jhr. Mr. W.H. de Savornin Lohman. Deze is 37 jaar lid van de Hoge Raad geweest, na buiten de voordracht van de Raad om tot lid door de Kroon te zijn benoemd. Vanaf 1912 was hij vice-president en vanaf 1914 president.

Mijnheer de Voorzitter! Het uiterlijk vertoon behoort tot het 19e eeuwse verleden van dit rechtscollege. Evenals ik gedaan heb bij de behandeling van de grondwetsartikelen over adel-

dom en ridderorden en bij de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken voor 1981 pleit ik voor een versoering van de titulatuur, waarover wat de rechterlijke macht betreft artikel 1 van Reglement II spreekt. Het galakostuum van de leden van de Hoge Raad, waarover artikel 22 van het Reglement handelt, kan wat mij betreft naar het Haagse Kostuummuseum!

Mijnheer de Voorzitter! De betekenis van de Hoge Raad der Nederlanden in ons huidige rechtssysteem is groot te noemen. De Hoge Raad grijpt in op een gebied dat vroeger aan de feitelijke rechter werd overgelaten (strijd met de goede zeden, schuld en onrechtmatigheid en de zin van artikel 1401 van het Burgerlijk Wetboek, etc.). De wetgever legt via de zogenaamde 'blanketnorm' ook heel wat lasten op aan de rechterlijke macht in Nederland.

Leden van de rechterlijke macht tonen zich meer open dan vroeger. Zij nemen deel aan discussies in de media. Zij maken gebruik van hun rechten als Nederlands staatsburger. Naar ik hoop sluiten zij zich ook minder dan vroeger af van de maatschappij. Sedert het reeds eerder geciteerde arrest uit 1919 is 'het maatschappelijk verkeer' een voor de rechtspraak bepalende factor geworden. Dan is het ook goed dat de rechterlijke macht maatschappelijk verkeert.

Mevrouw Korte-van Hemel (CDA):

Mijnheer de Voorzitter! Voor ons ligt een wetsontwerp dat handelt over justitie en de plaats daarvan in de Grondwet. 'Justitie' heeft van oudsher een veelomvattend begrip aangeduid.

De allegorische voorstelling 'Vrouwe Justitia', geblinddoekt, handelend zonder aanzien des persoons, bekend als zodanig in brede lagen van de bevolking, roept beelden op van gerechtigheid en rechtvaardigheid. Paleizen bouwen wij heden ten dage niet meer, ook niet voor de Koning.

Vrouwe Justitia huist in een aantal plaatsen in ons land niettemin in een paleis: Paleis van Justitie, centrum van rechtspraak. Ook het Vredespaleis kent een ieder; het moderne centrum van de rechtspraak alhier kreeg wederom de benaming: Paleis van Justitie.

Ik denk dat dit aangeeft de grootheid die enerzijds de rechtzoekende verwacht van de rechtspraak en anderzijds waartoe deze zich gehouden weet. Een fundamentele herstructurering van de materie stond de Staatssecretaris niet voor ogen bij haar advies over de rechtsbedeling: zij meende dat daartoe geen aandrang bestond.

Het CDA, bij de uitgebreide schriftelijke gedachtenwisseling tussen Regering en Kamer, sloot zich daarbij aan. Het tweedelig uitgangspunt, namelijk dat een grondwettelijke regeling vereist dat de hoofdlijnen van de taak en de organisatie van de rechtspraak voldoende vastliggen en voorts dat voldoende waarborgen zijn opgenomen ter verzekering van de belangen van de justitiabelen, te zamen met het onderschrijven dat – zoals gezegd – geen fundamentele herstructurering van de rechtspraak voor ogen stond, liggen dan ook ten grondslag aan dit wetsontwerp.

Het CDA heeft in een eerder stadium er zijn verwondering over uitgesproken dat uit de vakpers praktisch geen reacties zijn te traceren met betrekking tot de inhoud van dit wetsontwerp. De Regering, het CDA antwoordend, zegt dat de schaarste aan reacties een teken is dat de opvatting van de Regering over het – nieuwe – begrip 'rechterlijke macht' door velen wordt gedeeld. Professor Kortmann, een der weinige commentatoren, constateert dat omtrent de grondslagen van de rechterlijke organisatie nog steeds een betrekkelijk ruime consensus bestaat. De Regering beaamt dit in de memorie van antwoord op pagina 2 en zegt dat juist met het oog op het behouden van deze consensus de voorstellen zo zijn opgezet 'dat bewaard blijft hetgeen ook thans van waarde is, terwijl tevens verantwoorde openingen worden gemaakt voor mogelijke toekomstige ontwikkelingen'.

Op enkel punten is het CDA evenwel van oordeel dat de voorstellen dit uitgangspunt niet of niet voldoende schragen. Ook dit wetsontwerp immers moet worden gezien als onderdeel van de gehele grondwetsherziening.

Hierbij dringt zich een vergelijking met de algemene grondwetsherziening op, zoals die zich in 1848 voerde, al was die inhoudelijker van aard.

Turbulente toestanden speelden zich af. Prof. mr. P. J. Oud beschrijft de volgende taferelen in zijn 'Honderd Jaar 1840–1940'. De voorzitter van de Ministerraad, Schimmelpenninck, eerst gezant in Londen, en naar Nederland ontboden om voorzitter te worden van de commissie die voorstellen voor de grondwetsherziening moest maken, maar dit toch niet geworden omdat de Koning geen tijd had om zijn komst af te wachten, trad af, omdat hij meende dat de herziening een nieuwe proeve was om een koningschap op republikeinse vormen en instellingen te doen rusten.

Korte-van Hemel

Het koningschap is geworden tot wat het thans is. De vormen en instellingen hebben hun eigentijdse democratische ontwikkeling doorgemaakt. De huidige Grondwetsherziening beoogt zoals de memorie van toelichting op wetsontwerp 15 047 het zegt: een aanpassing van de tekst aan de werkelijkheid, geen verwoording van nieuwe ideeën op staatkundig terrein.

Toch gaf de algehele aanpassing verscheidene CDA-leden, Van Dam, De Kwaadsteniet, Van der Sanden, bij de behandeling van het wetsontwerp 16 053 reeds aanleiding tot de vraag of deze technische, tekstuele, aanpassen, moderniserende herziening van de Grondwet de constitutionele-monarchale opbouw doet verdwijnen en vervangt door een meer republikeins getinte Grondwet.

Hierbij geef ik enige voorbeelden van tekstuele aanpassingen de Koning betreffende.

Artikel 60, overeenkomsten met andere mogendheden worden door de Koning gesloten is verdwenen;

artikel 56, de uitvoerende macht berust bij de Koning is verdwenen;

artikel 81, de afkondigingsformule van de wetten welke de koning op de voorgrond plaatst is verdwenen;

artikel 119, de Koning oefent te zamen met de Staten-Generaal de wetgevende macht uit is verdwenen;

artikel 131, eerste lid, de Koning kondigt de wetten af blijft, althans met de term bekrachtiging;

artikel 163, de rechtspraak in naam des Konings is verdwenen.

Ten aanzien van het laatste moeten een aantal punten onder de aandacht worden gebracht.

De Koning is een wezenlijk deel van de monarchale structuur van ons staatkundig bestel.

Door het afnemen van zijn invloed op de dagelijkse gang van zaken in de staat is hij meer een 'verpersoonlijking' van de eenheid in de staat geworden. Van der Pot beschrijft deze ontwikkeling duidelijk op blz. 216-217, van de tiende druk.

Het viel mij laatst op dat oudere kamerleden citeren uit eerdere drukken. Mijn collega Van der Sanden gebruikte de negende druk. Jongere kamerleden citeren uit de jongste druk.

Het feit dat het Koningschap enkelen niet aanspreekt doet niet af aan het feit dat het velen wél aanspreekt. Ook in de rechtspraak is er behoefte aan eenheid. Het oude ideaal van Montesquieu, 'le juge n'est que la bouche qui prononce la parole de la loi, un être inanimé', is een ideaal gebleven omdat

het uitgaat van een sluitend wettenrecht. Zeker in onze tijd met zijn grote maatschappelijke ontwikkelingen moet de rechter vaak zelf het recht zoeken en afleiden, hetgeen bij verschillende colleges tot verschillende lijnen kan leiden. Een symbool van eenheid als de Koning is in dezen niet overbodig. Ook in andere staatkundige systemen werkt men met een symbool: 'in Namen des Volkes', 'au nom de la République'.

Ook na de schriftelijke voorbereiding is het CDA niet van gedachten veranderd: het handhaaft zijn standpunt, en een amendement dat beoogt die eenheid tot uitdrukking te brengen is ingediend.

Het CDA ontkent dat het huidige artikel 163 van de Grondwet 'slechts een historische betekenis overhoudt' (memorie van antwoord pag. 5), 'het belang van een zuiver constitutioneel taalgebruik'; zoals de Regering aldaar stelt voor ogen te hebben, prevaleert dus voor de Regering. Niet ontkend kan overigens worden dat de rechtspraak geschiedt op basis van de (formele) wet, welke wet eerst tot stand komt door een handeling van de onschendbare Koning als symbool van eenheid: de bekrachtiging (het nieuwe artikel 5.1.7 eerste lid).

De introductie van de rechterlijke macht als ruim begrip onderschrijft het CDA. We hebben daar geen twijfel over laten bestaan. Het is gewoon waar, wat prof. mr. H. J. M. Jeukens zei, tijdens zijn afscheidscollege d.d. 30 oktober 1980:

'Het traditionele begrip van de gewone rechterlijke macht is door de logica achterhaald.'

Overwegende bezwaren heeft de Raad van State geopperd, omdat hiermede ook het monopolie van de burgerlijke rechter en daarmee een onmisbare waarborg doorbroken is van rechtseenheid en rechtszekerheid. De fractie van het CDA heeft dit bezwaar onderkend en zowel in het voorlopig verslag als in het eindverslag om weerlegging van deze bezwaren gevraagd.

De Regering – het zij hier herhaald – acht het slechts theoretisch denkbaar dat de wetgever, behoudens mischiën op beperkte terreinen, civiele rechtspraak en burgerlijke strafrechtspraak zou overbrengen naar een andere dan de civiele rechter. Is dit eigenlijk geen erkenning van het feit dat de grondwettelijke waarborg is komen te vervallen, nu de Grondwet deze ruimte geeft?

Jeukens, mijnheer de Voorzitter, stelt een intrigerende vraag: Hoe kan

ik straks nog iemand duidelijk maken dat: 'de wet regelt overigens hun rechtspositie' (dat is de rechtspositie van de leden van de rechterlijke macht) nog de functie vervult van een grondwettelijke waarborg van hun onafhankelijkheid, indien ik in diezelfde Grondwet lees: 'de wet regelt de rechtspositie van de ambtenaren' en voorts nog 'de wet stelt regels omtrent de rechtspositie van hen die arbeid verrichten'?

Mijnheer de Voorzitter! Ik schaar me achter deze vraag en zie met belangstelling het antwoord van de Regering tegemoet.

In het voorlopig verslag heeft de fractie van het CDA gesteld hogelijk verbaasd te zijn dat, gelet op het nieuwe artikel 6.4, de afdeling rechtspraak van de Raad van State in de memorie van toelichting noch in het algemene gedeelte, noch in de artikelsgewijze toelichting genoemd wordt. Slechts in het advies van de Raad en het daaropvolgende nader rapport aan de Koningin stelt de Regering dat de wetgever door de voorgestelde opzet de mogelijkheid heeft de afdeling rechtspraak aan te wijzen als orgaan van de rechterlijke macht. Een feit is nu dus, dat de afdeling vooralsnog geen grondwettelijke basis heeft en er wordt afgewacht wat de wetgever te zijner tijd zal beslissen.

De Regering voert hierbij aan dat afgewacht wordt het advies van de subcommissie van de Staatscommissie tot herziening van de rechterlijke organisatie, onder voorzitterschap van Mr. W. F. de Gaay Fortman. De memorie van antwoord beschrijft op blz. 6 de taak van die commissie als: het onderzoeken of de procedures in de wet Arob kunnen worden verbeterd.

Dit doet ons de vraag stellen wat deze taakomschrijving te maken heeft met de positie van de afdeling als onderdeel van de rechterlijke macht.

Zoals wij in het voorlopig verslag en in het eindverslag reeds gesteld hebben was en is mijn fractie nog steeds niet overtuigd door de argumenten van de Regering om in zijn algemeenheid het beginsel van de onschendbaarheid van de wet te handhaven! Meer in het bijzonder ging het ons hierbij om de mogelijkheid de wetten in formele zin te toetsen aan de klassieke grondrechten.

Mijn fractie acht de klassieke grondrechten zo'n groot goed dat de bescherming daarvan zo optimaal mogelijk dient te zijn. Ik kan mij heel goed vinden in de opvatting die Meuwissen in zijn Elementen I uiteenzet en die er in 't kort op neerkomt dat 'de vrijheid

Korte-van Hemel

het fundament van het recht is en dus ook van de grondrechten'. 'Het incarnatieproces van de vrijheid komt in de grondrechten wezenlijk tot uitdrukking' of 'grondrechten zijn brandpunten van vrijheid', zoals Meuwissen het zegt in zijn pre-advies van 1976 voor de Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht. Juist dit uitgangspunt rechtvaardigt het door mijn fractie voorgestane 'toetsing van de wet aan de klassieke grondrechten.' Helaas is de Regering blijkbaar niet onze mening toegedaan en wil zij het principe van de onschendbaarheid van de wet in zijn algemeenheid handhaven.

Daar dus noch van de Regering noch van de meerderheid van de Kamer voor onze gedachte veel steun bestaat, zullen wij op dit punt dan ook maar kort ingaan. Daarbij moet ons op de eerste plaats van het hart dat wij ernstig overwegen op grond van onze in de stukken breedvoerig uiteengezette opvatting tegen artikel 6.8 te stemmen. Echter, het gestelde in de memorie van toelichting en de nota naar aanleiding van het eindverslag en de antwoorden op de nadere vragen, die wij daarover in het navolgende aan de Regering stellen, kunnen ons er alsnog toe brengen voor het artikel te stemmen.

Maar eerst wil ik nog een paar andere opmerkingen maken. Artikel 131 van de Grondwet, nu voorgesteld artikel 6.8, is naar onze mening één van de belangrijkste bepalingen uit de Grondwet. Terecht drukt ook thans artikel 6.8 uit het vertrouwen dat de grondwetgever heeft in de als 'wetgevend orgaan geconstitueerde samenwerking tussen regering en Staten-Generaal' (artikel 5.1.1.). Ook wij menen dat de wetgever niet licht om een verwijt van ongrondwettigheid zal heengaan. Maar het zijn vragen van democratie en rechtsstaatsgedachte, die voor een groot deel het antwoord moeten geven op de vraag of de wetgever aan de Grondwet toetsbaar gebonden moet zijn.

Dat de keuze om de rechter het toetsingsrecht van de wetten aan de Grondwet te onthouden, zoals artikel 131 van de Grondwet dat doet, niet alleen vanuit een democratische visie is gemaakt, moge blijke uit het feit dat Buys de rechtszekerheid, die zou ontstaan als de rechter de ongrondwettigheid van een wet zou hebben vastgesteld, als de belangrijkste reden hiertoe noemt. Een argument, dat niet los te denken is van de rechtsstaatsgedachte, waarbij Buys echter een wetsbegrip voor ogen had dat doelde op burgers bindende regels; een wet met een concrete norm.

Het betrof wetten die veel minder dan thans een open normstelling bevatten, veel minder dan thans gebruik maken van slechts het aangeven van kaders en delegatiemogelijkheden. Door de huidige manier van wetgeving wordt men indirect en soms direct geconfronteerd met vragen van verenigbaarheid van wet en grondwet. Vragen die men waar het grondrechten betreft kan beantwoorden door de mogelijkheden die internationale verdragen bieden. Was het in de tijd van Buys nog zo dat de structuur en de aard van de wetgeving het opperste vertrouwen in de wetgever kon rechtvaardigen, nu ben ik daar nog niet zo zeker van. zeker van.

In onze complexe maatschappij, met vergaande overheidsbemoediging en met wetgeving van een gelede normstelling is het slechts een realistische vraag of de wetgever in alle gevallen, afhankelijk ook van de aard der grondwetsbepalingen een antwoord op de vraag over ongrondwettigheid van wetten in formele zin moet kunnen geven en of op dit punt met deze rechtsbescherming van de burgers mag worden volstaan. Ook Buys erkende dat een onfeilbaar gezag voor de interpretatie van de Grondwet niet valt aan te wijzen en dat dus de wetgever evenzo feilbaar kan zijn.

Toegespijst op de grondrechten betekent dit dat, zoals Jeukens stelt: 'het hangt van de aard der grondwettelijke bepalingen af, in hoeverre het argument van de rechtszekerheid de onschendbaarheid van de wet motiveert. Naarmate de Grondwet minder materiële normen stelt aan de inhoud van de wetgeving, naar die mate zal ook de rechtszekerheid als argument voor het laatste woord van de wetgever aanvaardbaar zijn. Zodra evenwel de Grondwet in meer materiële zin door de wetgever bij zijn wetgevende arbeid in acht te nemen normen zou gaan stellen, zou ook het argument van de rechtszekerheid aan overtuigingskracht inboeten'. Of, zoals hij het met andere woorden zegt: 'naarmate de rechtspositie van de burgers als zodanig ook grondwettelijk meer inhoud zou krijgen'.

Hier zijn wij bij uitstek op het terrein der grondrechten. En wij zouden daaraan willen toevoegen dat de in de grondrechten van de nieuwe grondwet neergelegde materiële norm nog uitdrukkelijker en concreter is geworden nu Regering en Staten-Generaal in de gedachtenwisseling over de uitleg algemene beperkingen hebben afgewezen.

Zoals wij voorheen al zeiden overwegen wij toch voor dit artikel te stem-

men omdat de tekst van artikel 6.8 een toetsing van wetten aan het recht niet uitsluit. Een toetsing die aansluit bij de cassatiegronden van artikel 99 R.O..

Nu kan de Regering in de memorie van toelichting wel zeggen dat met artikel 6.8 hetzelfde bedoeld wordt te bereiken als met artikel 131 Grondwet thans, namelijk de rechter geenszins die toetsingsbevoegdheid te geven, maar de tekst sluit dit evenwel niet uit. Hierbij behoort overigens nog opgemerkt te worden dat het op zijn zachtst gezegd zeer twijfelachtig is of men in 1848 toetsing door de rechter aan het recht gepoogd heeft uit te sluiten met de tekst van artikel 131 Grondwet. Immers dat was de tijd waarin men meende dat het recht voornamelijk stond in wetten, de Grondwet inclusief.

Dat artikel 6.8 naar de letter voor de rechter de ruimte schept om zich te begeben in een beoordeling van het algemene rechtskarakter van een wet, 'ruimte voor het onderzoek of naar de vraag of een wet in overeenstemming is met algemene rechtsbeginselen' (citaat memorie van toelichting) heeft op grond van bovenstaande dus onze instemming. En meer dan dat. Ook naar haar strekking behoort artikel 6.8 dit niet uit te sluiten. Zeker nu deze algemene rechtsbeginselen deel uitmaken van een internationale rechtsorde sui generis waarin de rechter, ook de nationale, wel de bevoegdheid heeft deze toetsing te doen. Los van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens, doel ik hier meer in het bijzonder op het Recht van de Europese Gemeenschappen.

In de Stauder, Handelsgesellschaft, Nold, Rutili Dfrenne en Hauer arresten heeft het Hof van Justitie een en andermaal gesteld dat de grondrechten 'voortvloeiend uit de gemeenschappelijke constitutionele traditie der lidstaten' deel uitmaken van de Gemeenschapsrechtsorde en behoren tot de daarin vigerende algemene rechtsbeginselen. Een rechtsorde die ook binnen het grondgebied van Nederland werkt. De rechtsbeginselen behoren tot het primaire gemeenschapsrecht en daaraan is ook Nederland gebonden. Wij hebben ons daaraan verplicht. Wij mogen en kunnen ons niet aan de consequenties daarvan onttrekken, ook niet in onze eigen nationale wetgeving. Het is gewenst zeker in onze Grondwetgeving daarop aan te sluiten.

Ten slotte wil ik enkele woorden wijden aan de toelichting op het amendement van de heer Roethof: De doodstraf kan niet worden opgelegd.

Mijn fractie heeft zeer grote, om niet te zeggen, onoverkomelijke bezwaren

tegen de gevoerde procedure. De inhoud van het amendement heeft namelijk geen enkele voorbereiding gehad, ook niet in de stukken. De staatscommissie heeft er zich niet over kunnen buigen en de Raad van State heeft geen advies kunnen uitbrengen. Wetenschappers hebben niet kunnen wijzen op eventuele onoverkomelijkheden.

De tekst als zodanig richt zich tot de rechter. Die mag de doodstraf niet opleggen. Naar ons gevoelen behoort de Grondwetgever zich te richten tot de wetgever. Die moet namelijk de wetten maken *waarin dit komt te staan*. Naar ons gevoelen behoort dit veeleer thuis bij 'Grondrechten' dan in het hoofdstuk over justitie.

Wij willen geen onduidelijkheid laten bestaan over de politieke stellingname van het CDA ten aanzien van de inhoud van het amendement. In ons verkiezingsprogramma, dat a.s. zaterdag hopelijk door het verkiezingscongres zal worden bekrachtigd, is opgenomen dat zo mogelijk in Europese samenwerking gekomen moet worden tot afschaffing van de doodstraf. Aanvankelijk stonden daarbij de woorden 'in vredestand'. Door overneming van een amendement zijn deze woorden echter geschrapt uit het verkiezingsprogramma.

In navolging van de aangenomen motie-Van Weezel, ingediend tijdens de UCV over de mensenrechten in het buitenland, is het beleid thans dat de Regering zich moet inzetten voor wijziging van het Europees Verdrag, met name waar het de doodstraf en de gewetensbezwaren tegen de militaire dienst betreft. Het nieuwe militaire straf- en tuchtrecht voorziet in de verwijdering van de doodstraf uit onze gehele wetgeving.

Dit stond reeds in de memorie van toelichting bij de begroting van Justitie 1977-1978. Als wij goed zijn geïnformeerd heeft dit wetsontwerp de ministerraad al gepasseerd en ligt het bij de Raad van State. Als deze wet is aangenomen - vooruitlopend kan ik zeggen dat het de steun van onze fractie zal hebben - zal de Nederlandse rechter de doodstraf niet kunnen opleggen, ook niet op grond van internationale verdragen.

Het CDA is best bereid om een principiële debat aan te gaan over de afschaffing van de doodstraf, gelet op ons programma en de motie-Van Weezel. Het kan zo echter niet gebeuren. De grondwetgever dient uiterst zorgvuldig te werk te gaan. Zo maakt men geen grondwet. In een recent artikel,

getiteld: 'Wetgeving en rechtspraak', schrijft Donner over de gewone wetgeving:

'Een huidig parlement interesseert zich nooit anders dan incidenteel voor de wetgeving. Als het zich incidenteel in de wetgeving verdiept, dan gebeurt dat in twee van de drie gevallen op een zo kortzichtige en onzekere wijze dat men niet weet of men daar nu wel naar verlangen moet.' Hoeveel te meer spreken zulke woorden wanneer de grondwetgever aan het woord is.

De heer **Roethof** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Zoals al uit de schriftelijke voorbereiding bleek, kan mijn fractie zich in grote lijnen met het voorgestelde hoofdstuk rechtspraak in de nieuwe Grondwet verenigen. Gekozen is een stelsel, dat aansluit bij de bestaande situatie, zonder de mogelijkheid uit te sluiten om bij de wet tot een verdere uitbreiding van de rechterlijke macht te komen, indien de ontwikkelingen, die trouwens ook de afgelopen tientallen jaren niet hebben stilgestaan, zulks wenselijk maken.

Dit laatste geschiedde dus in afwijking van het advies van de Staatscommissie, dat zich nog helemaal beperkte tot het traditionele begrip van wat men de gewone rechterlijke macht pleegt te noemen. Het zou inderdaad vreemd zijn, over het hoofd te zien, dat nu reeds een belangrijk gedeelte van de rechtspleging in handen is van organen, die niet onder dat begrip rechterlijke macht te vangen zijn. Deze ontwikkeling lijkt haar hoogtepunt nog niet te hebben bereikt. Dit maakt het aanbevelenswaard, de wetgever een zekere ruimte te geven om ook in de toekomst organen van de rechterlijke macht aan te wijzen.

De vraag wordt opgeworpen, met name van de zijde van het CDA, of dit niet een gevaar in zich houdt voor de handhaving dan wel de bevordering van de eenheid van rechtspraak. In de strikte zin van het woord is van een dergelijke eenheid ook onder de huidige omstandigheden reeds geen sprake. De Hoge Raad vormt allang niet meer bij uitsluiting de top van de rechterlijke macht. Daarnaast is er in de gestalte van de afdeling rechtspraak van de Raad van State een toporgaan voor de administratieve rechtspraak ingesteld, wat overigens weer niet wegneemt dat ook de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven in bepaalde gevallen de hoogste rechterlijke voorziening voor hun respectieve sectoren te bieden hebben.

Alleen om die reden al voelt mijn fractie voor het laten vervallen van de bestaande bepaling in artikel 163 van de huidige Grondwet, dat recht wordt gesproken in naam des Konings. Deze bepaling, oorspronkelijk bedoeld om de eenheid van rechtspraak te waarborgen, acht ik niet alleen overbodig, zoals in de memorie van toelichting wordt gesteld, maar zij zou bij handhaving een misleidende indruk van de werkelijke stand van zaken geven. Bovendien meent de Regering te recht, dat zij ook nog bij justitiabelen het misverstand zou kunnen doen ontstaan, dat de rechterlijke macht niet wezenlijk onafhankelijk is of dat het staatshoofd medeverantwoordelijkheid zou dragen voor de vonissen, die in zijn naam worden uitgesproken.

Met voldoening vernam ik dan ook in de voortgezette schriftelijke gedachtenwisseling, dat ons voorstellen zullen bereiken om wettelijke bepalingen, waarin thans deze formule nog wordt voorgeschreven, bij de herziene grondwettelijke tekst aan te passen. Daarmee werd tevens een duidelijk uitsluitsel gegeven op een dezerzijds in het voorlopig verslag op dit punt gevraagde opheldering. Dat er een delegatieproblematiek zou rijzen naar de lagere organen toe, zoals verondersteld door Kortmann in het Nederlands Juristenblad 1980, nr. 31, vermag ik, gezien de mijns inziens ondubbelzinnige tekst van met name artikel 6.4., eerste lid, niet in te zien. Daarin wordt immers niet van 'regelen' gesproken, wat de mogelijkheid van delegatie zou insluiten, maar van 'aanwijzen'.

Aan de rechterlijke macht is onder meer opgedragen de berechting van strafbare feiten. Waarom kan alleen de straf van vrijheidsontneming uitsluitend door de rechterlijke macht worden opgelegd? Er zijn andere vormen van vrijheidsontneming, waaromtrent de mening zou kunnen postvatten dat zij anders dan door tussenkomst van de rechter van toepassing kunnen worden verklaard.

Ik noem als een voorbeeld de gedwongen opneming in een psychiatrische inrichting. De Regering antwoordt in de stukken, dat geen misverstand kan rijzen indien men het derde lid van artikel 6.2. legt naast het onder het hoofdstuk grondrechten opgenomen artikel 1.14, blijkens hetwelk hij of zij, die buiten tussenkomst van de rechter van zijn of haar vrijheid is beroofd, aan de rechter alsnog invrijheidsstelling kan verzoeken.

De combinatie van beide bepalingen, gevoegd bij het gestelde in artikel

Roethof

5 van de Europese Conventie tot bescherming van de rechten van de mens, zou voldoende bescherming bieden. Ik wil het wel aannemen, maar er blijven grensgevallen, zoals het opsluiten van vreemdelingen, van wie het bedoeling is ze over de grens te zetten, het in de boeien slaan van scheepelingen en het isoleren van gevangenen, waarbij niet van straf maar hoogstens van orde sprake kan zijn.

Daarbij komt nog dat het steeds veelvuldiger opleggen van administratieve sancties, zoals het intrekken van vergunningen, onder omstandigheden zeker niet minder ingrijpend kan zijn dan de straf van vrijheidsbeneming. In dergelijke gevallen zou de burger op dezelfde (vergelijkbare) waarborgen moeten kunnen rekenen als in het strafprocesrecht tot zijn bescherming gangbaar zijn. Enige verdere verduidelijking op dit punt lijkt mij dan ook geen overbodige weelde.

Hetzelfde geldt voor de bepaling, dat door de overheid ingestelde tuchtrechtspraak bij de wet geregeld wordt. Over de strekking van deze passage blijven de stukken rijkelijk vaag. In de zaak-Engel beslist het Europese Hof, dat ook een tuchtrechtelijke straf van vrijheidsontneming valt onder de beschermende voorwaarden van de artikelen 5 en 6 van de Europese Conventie.

De beperkingen, die de militaire dienst meebrengt, echter weer niet. Letterlijk staat er dan: 'De grenzen die een staat volgens artikel 5 niet mag overtreden, zijn voor militairen en burgers niet dezelfde. Een straf of disciplinaire maatregel, opgelegd aan een militair, valt echter wel onder artikel 5 wanneer daaruit beperkingen voortvloeien, die duidelijk afwijken van de normale omstandigheden die het leven in de strijdkrachten van de verdragsluitende staten meebrengt'. Wie het begrijpt, mag zijn vinger opsteken.

Dat de door de overheid ingestelde tuchtrechtspraak bij de wet wordt geregeld, wijst op grond van dit begrip 'regelen' op delegatiebevoegdheid. Er dient wel een formeel-wettelijke basis te zijn, gezien het bijzonder ingrijpende karakter van de tuchtsstraf. In deze zin verloopt de gedachtegang in de memorie van toelichting waarbij ik mij geheel aansluit. Ik blijf er dan ook moeite mee hebben, dat de Regering na de opheffing van het strafrechtelijk stakingsverbod voor ambtenaren van mening blijft, dat op grond van artikel 50 van het Algemeen Rijks-Ambtenaren Reglement (ARAR) alsnog tegen stakende ambtenaren kan worden opgetreden.

Naar mijn idee kan een zo ruim geformuleerde bepaling in een ambtenarenreglement, waarin van staking niet de minste sprake is, geen grondslag zijn om er een disciplinair stakingsverbod voor ambtenaren op te baseren. Ook de particuliere werknemer is gehouden de door hem jegens zijn werkgever aangegane verplichtingen als een goed werknemer stipt en loyaal te vervullen. Dat neemt niet weg, dat onder omstandigheden, waarover de rechter zich buigt, het uitroepen van een staking zeer wel rechtmatig kan zijn. Ten aanzien van ambtenaren kon deze uitleg niet gegeven worden zolang er een wettelijk strafrechtelijk stakingsverbod voor hen bestond.

Na de formele opheffing van dit verbod gaat het mijns inziens juridisch beslist veel te ver om op grond van een zo algemene bepaling als artikel 50 in een ambtenarenreglement te besluiten tot de nog steeds bestaande mogelijkheid van een disciplinaire sanctie. Daar zou de rechter aan te pas moeten komen, evenals met betrekking tot de particuliere werknemer dit het geval is. Aan een stakende particuliere werknemer wordt de kwalificatie, dat hij dient te handelen als een goed werknemer betaamt (artikel 1639 d BW) geenszins ontnomen door deelname aan een bij rechterlijke uitspraak rechtmatig verklaarde staking. Ik vermag niet in te zien, waarom dit ten aanzien van een goede ambtenaar anders zou liggen.

Nu de berechting van strafbare feiten in een herziene vorm wordt geregeld, lijkt het een goede zaak om in de Grondwet zelf vast te leggen, dat de doodstraf niet kan worden opgelegd. Niet alleen is zulks in overeenstemming met ons bestaande 'gewone' strafrecht, maar de Regering heeft reeds bij een eerdere gelegenheid in uitzicht gesteld, de doodstraf over de hele linie te willen afschaffen. Dit is voorts in overeenstemming met het VN-Verdrag inzake de burgerlijke en politieke rechten dat ernaar tendeert de doodstraf, eenmaal afgeschaft, niet meer in te voeren.

Mijn fractie heeft al eens eerder tot uitdrukking gebracht de doodstraf een volstrekt inhumane straf te vinden, omdat zij een ontkenning betekent van de menselijke waardigheid en van een mogelijke veranderbaarheid van de mens. Zij is inhumaan door haar onomkeerbaarheid, haar absolute en de onmogelijkheid tot kwijting van schuld. De doodstraf is niet alleen inhumaan in zichzelf, maar ook door de daaraan voorafgaande periode (s) van martelende onzekerheid.

Het gaat hier bij voorts zeker niet om het maken van een loos gebaar. De zaak van de afschaffing van de doodstraf is de laatste tijd weer actueel in de kringen van de Verenigde Naties en, omgekeerd, het zal zeker de Minister van Justitie die hier helaas niet aanwezig is onbekend zijn, dat binnen Europees verband stemmen zijn opgegaan tot wederinvoering van de doodstraf, met name in verband met het hier en daar oplevende terrorisme. Ik denk dat het niet onbelangrijk zal zijn als de Kamer zich in dit opzicht duidelijk uitspreekt. Ik zou het betreuren als dit om procedurele redenen niet mogelijk zou zijn. Me dunkt dat daarvoor een oplossing zou moeten worden gevonden.

Mevrouw Korte-van Hemel heeft de redenen aangevoerd. Zij vond de plaats in de Grondwet minder welgekozen. Zij had bezwaar tegen het feit dat de zaak niet was aangesneden in de stukken. Het laatste geef ik toe. Het was ongetwijfeld eleganter geweest als dit wel was gebeurd. Echter, juist de laatste maanden zijn de discussies over de doodstraf weer meer in de pers en audio-visuele media besproken. Ik kon toch niet vermoeden dat over een zaak, die in deze Kamer zo weinig controversieel is, moeilijkheden zouden ontstaan in de procedurele zin.

Mevrouw Korte-van Hemel heeft terecht herinnerd aan de motie die is ingediend op 17 maart 1980 door haar collega Gualthérie van Weezel tijdens een vergadering van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking over de rechten van de mens in het buitenlands beleid.

In die motie werd gepleit voor het afschaffen van de doodstraf in Europees verband. Die motie is aan de orde geweest in de plenaire vergadering van deze Kamer op 6 mei 1980. Zij werd toen vrijwel met een kamerbrede meerderheid aanvaard.

Dat wil zeggen dat alleen enkele kleinere fracties tegen hebben gestemd. Alle grote fracties in deze Kamer hebben zich zonder uitzonderingen, zonder enige dissident, achter de intentie van die motie geschaard. Het zou toch wel wat er gebeurt zijn als mijn goedbedoelde pogingen om procedurele redenen zouden worden getorpedeerd. Per slot van rekening herzien wij de Grondwet niet elke vier jaar. Ik weet wel wat er gebeurt als het niet doorgaat. Dan komt de zaak weer op de lange baan.

Blijkens artikel 6.5 eerste lid, worden de leden van de rechterlijke macht bij

Roethof

Koninklijk besluit voor het leven benoemd. Aangenomen mag worden dat zij ook bij Koninklijk besluit worden ontslagen. Waarom staat dat er niet? Nog curieuzer is dat zij blijkens het derde lid geschorst en ontslagen kunnen worden door een bij de wet aangewezen tot de rechterlijke macht behorend gerecht.

Op het ogenblik fungeert nog als zodanig de Hoge Raad, blijkens artikel 180 vierde lid van de huidige Grondwet. Het zou dunkt mij in de gedachtengang van de Regering hebben gepast daarvoor de gerechten in hoogste ressort aan te wijzen, zoals Hoge Raad, Afdeling rechtspraak, College van Beroep voor het bedrijfsleven enzovoorts. Het maakt een typische indruk dat de Grondwet thans de mogelijkheid opent tot een ontslag door een lagere rechterlijke instantie.

De rechtspraak is openbaar; de administratieve en de tuchtrechtspraak zijn dit niet per definitie. Het zal van de wetgever afhangen of de rechtzittingen van administratieve rechterlijke instanties openbaar zijn. Hetzelfde geldt voor de tuchtcolleges. In een aantal gevallen, zoals bij advocaten, medici en notarissen, vindt als regel behandeling achter gesloten deuren plaats. Dit is toch echter geen argument om dat dan maar zo te laten? Heeft de Regering nu niet een kans gemist om de drang naar grotere openbaarheid, mede bevorderd en voorgeschreven door de Wet openbaarheid van bestuur, ook ten aanzien van de rechtspraak te honoreren?

Het is alweer bijna tien jaar geleden dat ik hier bij gelegenheid van de behandeling van de medische tuchtwet stond te pleiten voor het openbaarheidsbeginsel. Toen al is niet helder voor het voetlicht gekomen wat daartegen dan wel de bezwaren zouden kunnen zijn! Een van de hoofdbezwaren leek dat het slechts een partiële herziening van de tuchtwet betrof; dit achtte ik geen overtuigend argument.

Een beroep op de privacy gaat ook niet op. In de eerste plaats is het bij het tuchtrecht in het algemeen juist de klager die alle belang bij openbaarheid heeft en geen belang heeft bij ondersjes van medici, advocaten of notarissen. Men is er niet meer zo beschroomd voor als vroeger, de problemen naar buiten te brengen; men tracht zulks daarentegen te bevorderen. Bovendien bestaat altijd de mogelijkheid, alsnog te besluiten tot behandeling achter gesloten deuren, zoals ook bij de gewone rechterlijke macht al sinds jaar en dag als uitzondering vaste praktijk is.

De regeling van de toetsing doet een vraag over verdragen rijzen. De rechter treedt niet in de beoordeling van de grondwettigheid van wetten en verdragen. Dit lijkt niets nieuws onder de zon. De uitvoerige discussie in de stukken doet mij echter het spoor enigszins bijster worden. De fractie van het CDA blijkt voorstandster van toetsing van de wet aan de Grondwet vanwege de rechter, althans voor zover het de klassieke grondrechten betreft. Ik voel hiervoor weinig, evenmin als, naar het mij voorkomt, de Minister. Wat de Staten-Generaal als wet hebben vastgesteld overeenkomstig de hiervoor voorgeschreven procedures, behoort wet te zijn en in overeenstemming te worden geacht met wat de Grondwet dienaangaande voorschrijft. Indien het de rechter gegeven is, hiertussen te komen, vrees ik dat de rechtsonzekerheid eerder wordt bevorderd dan verkleind.

Een ander probleem doet zich voor, indien een conflict rijst tussen een formele wet en een verdrag. Ook ik denk dan in de eerste plaats aan de klassieke grondrechten; zover ga ik met het CDA mee. In de nota naar aanleiding van het eindverslag staat dat door de ruimere beperkingsgronden die het Europese verdrag bevat, de rechter niet vaak strijd tussen de formele wet en de verdragsbepalingen zal kunnen vaststellen. Letterlijk staat er dan: 'De bevoegdheid van de Nederlandse rechter tot toetsing aan de verdragsbepalingen levert daarom naar ons oordeel geen argument op hem ook een bevoegdheid tot toetsing aan de Nederlandse Grondwet te verlenen'.

Met het laatste ga ik akkoord, maar met het eerste niet zonder meer. Hoe kan er iets terecht komen van de toezegging, herhaaldelijk door de Regering in de schriftelijke en mondelinge discussies over de klassieke grondrechten gedaan, dat de bepaling die de meeste bescherming en dus de minste beperking biedt, voorrang behoort te hebben? In de regel zal het verdrag de meeste beperkingen opleggen, maar er zijn andere omstandigheden denkbaar. Ik neem hiervoor als voorbeeld de handelsreclame.

Bij de klassieke grondrechten is hiervan gezegd dat deze niet valt onder de vrijheid van meningsuiting. Op basis van overigens zeldzame jurisprudentie kan voor de Europese conventie voor de rechten van de mens worden aangenomen dat hierin de handelsreclame wél wordt gerekend tot 'the free flow of information'.

Ik vraag mij af hoe de verhouding tussen de wet en het verdrag in dit op-

zicht is en wat de verstrekkende bescherming voor de handelsreclame is. Is deze de bescherming van de consument, die op een gegeven moment verschoond wil zijn van allerlei reclame, bij voorbeeld omdat deze niet ter zake doet? Of betreft de verstrekkende bescherming die van de producent, die de reclame graag kwijt wil en redeneert dat de reclame valt onder de vrijheid van meningsuiting of de vrijheid van informatie?

Er is een groot conflict mogelijk tussen de wet, die zich aan de Grondwet conformeeert en het verdrag. Hoe redt de Regering zich hieruit met de opmerking dat dit in de praktijk nooit tot moeilijkheden aanleiding geeft, omdat de internationale verdragen altijd veel ruimere beperkingsgronden hebben dan onze Grondwet en onze wetten? Ik begrijp dit niet en acht dit ook in abstracto een betwistbare stelling. Ik wil wel eens bewezen zien dat deze per definitie altijd geldt. Hoe zeer ik de pogingen het uit te leggen, tot dusverre van de Regering waardeer, tot een bevredigende conclusie ben ik niet gekomen.

Ik kom tot het wetsontwerp inzake de Hoge Raad der Nederlanden. Mijn fractie kan met dit wetsontwerp instemmen, met name nadat in een nota van wijziging een door ons gewenste aanvulling op het wetsontwerp is gegeven. Deze aanvulling betreft de regel dat uitsluitend bij wet, en niet krachtens de wet, aan de Hoge Raad ook andere taken kunnen worden opgedragen; geen delegatiebevoegdheid, derhalve. Wij hebben hier dus te maken met een regeling die gelijklopend is aan die welke wij verleden week vaststelden met betrekking tot de Raad van State en de Algemene Rekenkamer.

Slechts een enkele opmerking wil ik maken over dit wetsontwerp. De recente ontwikkeling in de relatie tussen de Tweede Kamer en de Hoge Raad heeft met zich gebracht dat er, na uitvoerig contact over deze kwestie met de president van de Hoge Raad en enkele andere leden, een regeling tot stand is gekomen die aan het voordrachtsrecht van de Tweede Kamer meer inhoud geeft. Dat is een verheugend verschijnsel.

Over de bevoegdheden van de Hoge Raad merk ik nog het volgende op. Naar ons oordeel is het door de combinatie van de omschrijving van de taak van de Hoge Raad als belast met de cassatie van rechterlijke uitspraken wegens schending van het recht in de gevallen en binnen de grenzen van de wet en hetgeen in artikel 6.6 derde lid

Roethof

is bepaald, dat uitsluitend bij wet aan de Hoge Raad andere taken kunnen worden opgedragen, voldoende duidelijk wat de afbakening is van de taken van de Hoge Raad aan de ene kant en andere rechterlijke colleges, rechtsprekende in hoogste instantie aan de andere kant. Naar ons oordeel is op deze wijze duidelijk geregeld wie welke taak verricht.

Mijnheer de Voorzitter! Dan kom ik nu toe aan het artikel inzake de berechting van ambtsmisdrijven. Centraal bij dit wetsontwerp staat de vraag of het zogenaamde 'forum privilegiatum' moet blijven bestaan. Tijdens de behandeling van het Ontwerp van Rijkswet houdende goedkeuring van onder andere het Internationale Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten in 1978 heb ik hier reeds over gesproken, dit vanwege het voorbehoud dat op artikel 14, 5e lid van het Verdrag gemaakt moest worden, aangezien er bij het forum privilegiatum sprake is van berechting in één instantie, iets wat dat Verdrag nu juist wil tegen gaan.

Bij die gelegenheid heeft mijn fractie in het voorlopig verslag opgemerkt dat er in deze tijd geen plaats meer is voor een forum privilegiatum voor enkele, betrekkelijk willekeurige categorieën van personen. Tijdens de openbare behandeling heb ik daar toen nog aan toegevoegd dat dit weer een voorbeeld is van ouderwetse wetgeving, die wordt gehandhaafd omdat zich nooit een concrete aanleiding tot afschaffing lijkt voor te doen. Die aanleiding was toen het feit dat Nederland een voorbehoud moest maken op een belangrijk verdrag. Die aanleiding is er nog steeds, maar er is nu ook de mogelijkheid, er wat aan te doen. Ik vrees dat ik helaas moet zeggen: 'er was nu ook de mogelijkheid, er iets aan te doen'.

Ik was toen voorstander van afschaffing van het forum privilegiatum; het zal duidelijk zijn dat ik dat ook nu nog ben. Nederland kan dan ook het gemaakte voorbehoud terugnemen. De Regering denkt daarover anders, getuige de indiening van het wetsontwerp.

Zij heeft mij er in de schriftelijke voorbereiding nog niet van overtuigd dat de normale procedure niet zou kunnen worden gevolgd ten aanzien van politieke ambtsdragers. Het forum privilegiatum moet gehandhaafd blijven, aldus de Regering, om lichtvaardige vervolging van kamerleden, ministers en staatssecretarissen – want die zijn ten slotte overgebleven – tegen te gaan.

De uit het grondwetsartikel geschrapte commissarissen des konings lopen dat risico nu kennelijk wel! Om maar niet te spreken van de gouverneur van Limburg. Ik begrijp dat men deze autoriteit zo moet aanspreken. Over de mogelijkheid van lichtvaardige vervolging hebben wij tijdens de schriftelijke voorbereiding enkele vragen gesteld. Ik moet zeggen dat het er niet duidelijker op is geworden.

Uit de memorie van antwoord, op blz. 2, blijkt dat de Regering van mening is dat in ons land geen sprake van is dat de gewone vervolgende en be-rechtende instanties niet op hun taak zijn berekend ten aanzien van bepaalde categorieën, zoals politieke ambtsdragers.

In de nota naar aanleiding van het eindverslag lezen we op blz. 1 dat we geen strafprocessueel stelsel hebben dat tot lichtvaardige vervolging van niet-politieke ambtsdragers – gewone burgers dus, als ik het even mag vertalen – leidt.

Kortom, de normale vervolgende instanties zijn volledig op hun taak berekend. Kan de Minister of de Staatssecretaris nog eens uitleggen waar die kans op lichtvaardige vervolging hem nu in zit?

Mijnheer de Voorzitter! Een tweede argument van de Regering voor handhaving van het forum privilegiatum is gelegen in het feit dat berechting in twee instanties niet in het belang van de betrokken politici en van de politiek in het algemeen is. Nog even afgezien van de vraag of de stelling juist is, vrees ik dat de dames en heren politici hier toch wel met wat erg veel zorg worden omringd. Eerst kunnen de organen waar de verdachte zelf deel van uitmaakt, zelfstandig beslissen of er vervolgd gaat worden; daarna moet alles maar weer snel voorbij zijn. Kan de Minister aangeven hoe hij tot de overtuiging is gekomen, dat voor betrokken ambtsdragers een snelle afdoening te verkiezen is boven een behandeling in twee instanties?

Zoals gezegd, is mijn fractie voorstander van het afschaffen van het forum privilegiatum. Wij zijn voorstanders van het hanteren van de normale vervolgingsprocedure ten aanzien van politieke ambtsdragers als genoemd in dit wetsontwerp. Ik besef wel dat aan het toepassen van een normale procedure enkele haken en ogen zitten. Ik betreur dan ook dat de Regering zich zo weinig heeft ingespannen om die punten op te lossen. Men kan niet bij elke gelegenheid een initiatiefwetsontwerp indienen. Te snel is mijns inziens gekozen voor het behoud van een verouderd stuk wetgeving.

Eén van die problemen is onmiskenbaar de instructiebevoegdheid van de Minister van Justitie – hij is hier niet – aan de Officier van Justitie. Wij hebben gevraagd naar de mogelijkheid deze bevoegdheid voor dit geval bij wet uit te sluiten. De Regering acht dit niet wenselijk. Waarom niet? Het argument dat het uitsluiten van deze bevoegdheid niet afdoende is, omdat de Officier van Justitie... De Minister keek net even, alsof hij het ook niet begreep? Dan hoor ik dat wel.

Minister **Wiegel**: Ik keek zo, omdat u tot tweemaal toe zei, dat de Minister van Justitie niet hier is, mijnheer Roethof.

De heer **Roethof** (PvdA): De laatste keer kwam het mij wat gedachteloos uit de mond. De Minister van Justitie is hier uiteraard niet. In de eerste plaats, omdat hij dringende andere verplichtingen heeft, en in de tweede plaats, omdat...

Minister **Wiegel**: De Minister van Justitie is hier in de eerste plaats niet, omdat hij het wetsontwerp niet mede heeft ondertekend, en in de tweede plaats is hij er niet, omdat hij nog wat anders heeft te doen. Voorop staat echter de reden, dat hij geen medeondertekenaar is.

De heer **Roethof** (PvdA): Ik had dit willen zeggen, mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ieders afwezigheid kan natuurlijk altijd worden betreurd!

De heer **Roethof** (PvdA): U ziet wat voor een voorzitter wij hier hebben, mijnheer de Minister!

Mijnheer de Voorzitter! Het argument dat het uitsluiten van deze bevoegdheid niet afdoende is, omdat de Officier van Justitie ook door ministers, politici en politieke partijen kan worden beïnvloed, acht ik niet overtuigend. Zal deze beïnvloeding minder zijn als Regering en Tweede Kamer kunnen beslissen over vervolging?

Is het niet denkbaar, dat in het voorgestelde systeem coalitie-partners, te zamen een meerderheid vormend, een minister die mogelijk over de schreef is gegaan, laten zitten omwille van het in stand houden van de coalitie? In het belang van de politici, van de politiek, moet mijns inziens uitgesloten worden dat verdachte zelf, zijn fractie, zijn eventuele coalitiepartners of zijn collega's, invloed uit kunnen oefenen of kunnen beslissen over vervolging. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat ik duidelijk ben geweest over de richting waarin mijn fractie denkt. Wij betrouwen het dat de energie niet aangewend is om een regeling op te zetten zoals

Roethof

wij die graag gezien hadden, toen het nog tijd was. Wij hebben geen behoefte aan dit artikel in de Grondwet. Wij zijn echter van mening dat hetgeen wij willen niet te realiseren valt via amendering. Wij denken dat na wijziging van de Wet op de Rechterlijke Organisatie vervolging van politieke ambtsdragers, genoemd in dit ontwerp, op gewone wijze kan plaatsvinden.

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Wij willen ons niet in de ijdele strijd begeven over de vraag, welke overheidstaken voor de heden-daagse staat het meest essentieel zijn. De voorkeuren zijn in de loop der geschiedenis wat dat betreft ook aanzienlijk verschoven. Wij hebben wat ons betreft bij de behandeling van de begroting van Justitie voor 1981 te kennen gegeven dat de justitie- en politietaken van de overheid in onze ogen nog altijd tot de onmisbare overheidstaken gerekend moet worden. Wij noemen ons gaarne een rechtsstaat. Zou in een dergelijke staat de rechtspraak naast het besturen, niet tot de meest kenmerkende sectoren van overheidszorg gerekend moeten worden?

Bestuur en rechtspraak, de tellers onder de noemer van vrede en gerechtigheid, zijn wellicht ook te typeren als de meest elementaire taken van de overheid. Wat zal er terechtkomen van allerlei hoog – soms te hoog – gespannen verwachtingen ten aanzien van hetgeen overheidsbeleid zou vermogen, als de overheid haar meest elementaire taak, het bestellen van het recht met gezag en het handhaven van het recht met macht, zou verwaarlozen? Wij zouden deze elementaire taak ook kunnen bestempelen als de meest natuurlijke taak. Wij zouden evenwel ons staatkundig-gereformeerd beginsel verloochenen, wanneer wij daar niet haastig aan toevoegden dat die taak op grond van de politieke belijdenis van de kerk der reformatie hier te lande ook als de meest schriftuurlijke taak mag worden beschouwd.

Al met al zal duidelijk zijn, Mijnheer de Voorzitter! dat wij zeer hechten aan de rechtsprekende taak van de overheid. Wij beschouwen het trouwens als een opmerkelijk feit dat in de jongste tijd weer wat meer aandacht lijkt te ontstaan voor dat wat wij als de wettelijke overheidstaken hebben aangeduid. Na de Tweede Wereldoorlog hebben wetenschappers en bestuurders zich veelal meer voor welvaart- en welzijnsbevorderende taken van de

overheid geïnteresseerd dan voor de justitie- en politietaken. Misschien is het verschijnsel van de crisis van de verzorgingsstaat dat opnieuw aan het denken zet. Laten wij dat hopen. Is niet het gevaar aanwezig dat nu de kritiek op het falen van de verzorgingsstaat omvangrijke vormen lijkt aan te gaan nemen, de staat als zodanig wordt afgeschreven? Populair uitgedrukt 'Is het risicovoel denkbeeldig dat men met het badwater ook het kind zal wegwerpen? Gaarne zouden wij een globale visie en een duidelijk standpunt van de overheid zelf, in de persoon van de bewindslieden hier aanwezig, vernemen.

Is het anderzijds geen opmerkelijk teken dat iemand als de politicoloog Rosenthal een poging onderneemt om tot een herwaardering van de staat te komen vanuit het onderscheidende kenmerk van de staat: het geweldsmonopolie. Wij wijzen op diens op 13 november van het vorig jaar uitgesproken inaugurale rede 'Politiek, de staat en het staatsapparaat', waarmee hij zijn ambt van gewoon hoogleraar in de politicologie te Rotterdam aanvaardde. Hij heeft beseft dat hij een impopulair gezichtspunt verdedigde. We hopen dat het niet gebeurde uit verlegenheid tegenover de kritiek op de verzorgingsstaat.

Mijnheer de Voorzitter! Wij komen thans tot de bespreking van de drie voor ons liggende wetsontwerpen. Wij houden daarbij de volgorde van indiening aan. Eén van de zaken die ons het moeilijkst vallen bij wetsontwerp 16 162 betreffende justitie is het verdwijnen van het huidige artikel 163, luidende: 'Er wordt alom in het Rijk recht gesproken in naam des Konings'. Dit punt is in de schriftelijke behandeling uitgebreid aan de orde geweest. De Regering verdedigt, als wij goed zien, dit voorstel met twee argumenten: ten eerste, het artikel is overbodig en ten tweede, het is misleidend. Het artikel is overbodig omdat volgens de memorie van toelichting een grondwettelijke verankering van een bepaling, die de eenheid van rechtspraak beoogt vast te leggen, niet meer nodig is. Het artikel is misleidend, omdat justitiabelen voor rechterlijke vonnissen, die hen in hun persoon of goed treffen, zoals strafvonnissen of vonnissen tot ontruiming, het staatshoofd, in wiens naam deze vonnissen zijn uitgesproken, mede verantwoordelijk achten.

Het eerste argument kunnen wij onderschrijven; het tweede niet. Wij geloven niet dat burgers in Nederland anno 1981 nog serieus de voorstelling er op na houden dat de koningin persoonlijk de hand in door de rechter uit-

gesproken vonnissen zou hebben. Zó naïef schatten wij de Nederlanders niet in. En wij kunnen nauwelijks geloven dat de bewindslieden de burger wél zodanig taxeren. Wij hechten terdege betekenis aan het behoud van een bepaling à la artikel 163 van de huidige Grondwet. Ons zou het ook bepaald verdrieten wanneer als gevolg van het verdwijnen van artikel 163, de formule 'In naam der Koningin', welke voorgeschreven wordt onder meer in de artikelen 430 en 436 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, zou verdwijnen van de stukken.

Wij staan in onze reserves niet alleen. De commissie Cals/Donner was op dit punt verdeeld. De Raad van State vroeg in dit geval aandacht voor de traditie en de daaraan verbonden gevoelswaarde. De Regering zegt in de memorie van antwoord (blz. 5) 'oog te hebben voor' dit door de Raad van State naar voren gebrachte aspect. Niettemin blijft de Regering bij het standpunt dat artikel 163 louter historische betekenis heeft. Wij delen die opvatting, als gezegd, niet. Maar wij zouden bovendien wat verder willen gaan dan de Raad van State. Er is naar ons oordeel inderdaad sprake van een traditie en een gevoelswaarde, maar het klinkt ons toch wat te zuinig.

Wij zouden wat ons betreft het recht spreken 'in naam der koningin' niet alleen als historie – en dan nog wel als 'afgeschreven' historie – willen zien. Die historie heeft toch niet alleen betrekking op de eenheid van rechtspraak, maar evenzeer op de positie van het staatshoofd in ons staats- en rechtsbestel? Historisch is toch onbetwistbaar dat de positie van het staatshoofd is gezien als afgeleid van het gezag van een hogere Macht ('bij de gratie Gods'). Zowel bij het besturen als het recht spreken is het gezag van het staatshoofd als afgeleid gezag opgevat. Wij menen dat in deze visie een uiterst waardevolle notie is vervat. Zij komt toch hierop neer dat niet uitsluitend gezag van aardse rechters, medeburgers recht wordt gedaan, maar het gesproken recht verwijst naar de hoogste gezagsdrager in den lande en via hem of haar het hoogste Gezag. Als zódanig kan rechtspreken ook niet als menselijke, laat staan als persoonlijke willekeur worden opgevat.

Ter wille ook van het behoud van deze notie stellen wij uitermate prijs op een bepaling à la artikel 163. Daartoe bevelen wij het door zeven leden van de staatscommissie Cals/Donner gedane voorstel, namelijk om een bepaling op te nemen, luidende 'De rechtspraak geschiedt in naam van de ko-

ning', ten eerste in de aandacht van de Regering aan.

In de memorie van antwoord (blz. 5) wordt er nog aan herinnerd dat in de nieuwe Grondwet de term 'Koning' slechts voorkomt daar, waar de persoon des konings is bedoeld. Het belang van een zuiver constitutioneel taalgebruik weegt ook voor ons zwaar. Maar wij kunnen niet meegaan als belangen, welke naar onze overtuiging inhoudelijk zwaar gewicht hebben, daaraan opgeofferd worden. Op die wijze moeten wij onszelf geen slachtoffer maken van een zelfgekozen systeem.

Mijnheer de Voorzitter! Met dit deel van onze beschouwing omtrent wetsontwerp 16 162 hebben wij onze meest fundamentele kritiek verwoord. Op kritiek op de gratie bepaling, welke met het voorgaande in verband staat, hopen wij nog terug te komen.

Met de uitbreiding van het begrip 'rechterlijke macht', als aanduiding voor alle rechterlijke instanties, die binnen onze rechtsorde een duurzame rechterlijke taak vervullen, kunnen wij volledig vrede hebben. Voortaan zullen onder dat begrip niet de gerechten van de gewone rechterlijke macht (kantongerechten, arrondissementsrechtbanken, gerechtshoven en de Hoge Raad, alsmede enige bijzondere rechters), maar ook de administratieve en de militaire rechters begrepen zijn. Zeker ook het voorstel dat in beginsel een administratiefrechtelijk gerecht door de wetgever als een gerecht van de rechterlijke macht zal kunnen worden aangewezen, heeft onze instemming. Daarmee wordt recht gedaan aan de snel toegenomen en toenevende betekenis van de administratieve rechtspraak.

Niet geheel begrepen hebben wij de aarzeling van de Regering om de positie van de afdeling rechtspraak van de Raad van State als onderdeel van de rechterlijke macht grondwettelijk vast te leggen. 'Het is'—zo luidt de memorie van antwoord (blz. 19)' nog te vroeg om nu reeds uitdrukkelijk vast te leggen, dat de afdeling tot de rechterlijke macht behoort of daarin moet worden geïncorporeerd'. En in de memorie van toelichting (blz. 6) lezen we: 'Afgewacht dient te worden hoe de functie van de afdeling rechtspraak zich verder zal ontwikkelen'.

Men wijst dan op het bestaan van de subcommissie van de Staatscommissie herziening rechterlijke organisatie onder voorzitterschap van mr. W. F. de Gaay Fortman. Deze subcommissie moet nog adviseren en heeft tot taak te

onderzoeken, of de procedures die zijn geregeld in de Wet AROB kunnen worden verbeterd. Maar dit feit vermag ons niet in te doen zien dat twijfelachtig zou zijn of worden of de afdeling wel onderdeel is van de rechterlijke macht. Willen de bewindslieden hieromtrent, zo mogelijk, iets meer van hun motieven, die aan hun aarzeling ten grondslag liggen, bloot geven?

Ook niet bijzonder duidelijk is ons de positie en status van het administratief beroep. Akkoord gaan wij als vanzelfsprekend met de stelling in de memorie van toelichting (blz. 8) dat de betekenis van het administratief beroep althans de vermelding daarvan in de Grondwet rechtvaardigt. Tot nog toe hebben de meeste vormen van administratief beroep geen wettelijke basis.

De scheidslijnen tussen de competentie van de burgerlijke rechter en die van de administratieve rechter c.q. een administratief beroepsorgaan blijven echter voorlopig wellicht vaag. De bevoegdheid van geschillen over burgerlijke rechten en schuldvorderingen, die uit burgerlijke rechtsbetrekkingen zijn ontstaan, ligt wel ongeveer vast. Veel onduidelijker is het wanneer het handelt om typisch administratief-rechterlijke geschillen over burgerlijke rechten en schuldvorderingen, die niet uit burgerlijke rechtsbetrekking zijn ontstaan.

Met name de afgrenzing van administratief beroep en de bevoegdheid van de burgerlijke rechter is naar ons gevoelen onduidelijk. In tegenstelling tot de staatscommissie wil de Regering vasthouden aan de gevestigde jurisprudentie, die inhoudt dat de burgerlijke rechter zich krachtens artikel 2 van de Wet op de Rechterlijke Organisatie bevoegd kan verklaren kennis te nemen van een vordering omtrent een hem voorgelegd geschil ondanks het bestaan van de mogelijkheid van een administratief beroep.

De rechter onderzoekt in een dergelijke procedure of de rechtsgang, die het administratief beroep biedt, voldoende waarborgen voor een deugdelijke rechtsbescherming biedt en of zij geen leemten bevat, waardoor zijn tussenkomst toch geboden blijft. Indien hij tot de conclusie komt, dat de administratieve beroepsgang met voldoende waarborgen is omkleed, kan hij de eiser niet-ontvankelijk verklaren in zijn eis. Met deze regeling hebben wij vrede, maar wij vragen ons wel af of zij de duidelijkheid ten goede komt. Daar komt dan bij dat blijkens bladzijde 17 van de Memorie van Antwoord niet verwacht mag worden dat het vraagstuk van de keuze tussen administra-

tief beroep en administratieve rechtspraak binnenkort tot een oplossing zal zijn gebracht.

Mogen wij desondanks van de bewindslieden verwachten dat zij al het mogelijke zullen doen om een deugdelijke en overzichtelijke rechtsbescherming van de burger te waarborgen, voorzover dat kan, óók in het kader van de grondwetsherziening?

Eveneens is ons niet in alle opzichten de grondwettelijke plaats van de tuchtrechtspraak duidelijk geworden. Fundamenteel zitting de problemen waarschijnlijk vast op het feit dat, gegeven de verscheidenheid waarin het tuchtrecht voorkomt, moeilijk een definitie van tuchtrecht valt te geven. Uit de memorie van antwoord (bladzijde 13) blijkt dat de twee criteria voor wettelijke regeling van de tuchtrechtspraak, welke in de memorie van toelichting zijn genoemd, namelijk dat de overheid bij de regeling ervan het algemeen belang betrokken acht en/of omdat zij de voorziene tuchtstraffen van zeer zware aard acht, niet als limitatief beschouwt.

Als echter de overheid de betrokkenheid van het algemeen belang niet aanwezig acht, zal de wetgever wel niet snel tot regeling van de betreffende tuchtrechtspraak overgaan. Onduidelijkheid vrezet wij met name waar het betreft tuchtrechtspraak, ingevoerd op last van de overheid door privaatrechtelijke rechtspersonen die met overheidstaken zijn belast. Volgens de memorie van toelichting (bladzijde 13) heeft artikel 6.2. lid 2 geen betrekking op deze soort tuchtrechtspraak. Er wordt echter onmiddellijk aan toegevoegd dat het artikel zich ook weer niet verzet tegen invoering van zodanige tuchtrechtspraak. Kunnen de bewindslieden toch iets meer duidelijkheid op dit punt verschaffen? In verband met artikel 6.9 hopen wij nog op de tuchtrechtspraak terug te komen.

Over artikel 6.8 (toetsing aan de Grondwet) zullen wij ditmaal niet uitvoerig spreken. Wij deden dat bij de behandeling van de Nota inzake het grondwetsherzieningsbeleid in december 1974. Wij delen op dit punt het standpunt van de Regering, inclusief de motivering van dat standpunt. Rechterlijke toetsing van wetten en verdragen aan de Grondwet zal verboden blijven. Toetsing van de Grondwet aan de inhoud van verdragsbepalingen is echter zowel in het geldende als in het toekomstige grondwettelijke stelsel in bepaalde gevallen wel toegelaten. De rechter zal derhalve in voorkomend geval moeten toetsen, of van niet-verenigbaarheid sprake is. Wij la-

Abma

ten het thans bij de opmerking dat ook langs deze weg de grote en groter wordende invloed van het internationale recht op het nationale recht gesanctioneerd wordt, met alle positieve en negatieve consequenties vandien.

Wij komen vervolgens bij artikel 6.9. Met de aldaar vastgelegde drie principia, te weten: de motiveringsplicht, de openbaarheid van de uitspraak en de openbaarheid van de terechtzitting, zijn wij het eens. Moeite en vragen hebben wij ter zake van de passage in de memorie van toelichting (bladzijde 21), waarin staat dat de zittingen in administratief beroep buiten de werking van de onderhavige bepaling vallen.

De Regering is volgens de memorie van antwoord (blz. 23) van oordeel, dat het op dit moment prematuur is om een uitdrukkelijk grondwettelijk voorschrift op te nemen omtrent de openbaarheid van procedures in administratief beroep. Administratief beroep doet zich inderdaad in vele vormen voor, óók op basis van autonome verordeningen.

De Regering meent dat de vraag, of het voor al deze vormen in beginsel wenselijk is de openbaarheid van procedure grondwettelijk vast te leggen, op dit ogenblik nog onvoldoende is onderzocht. Met verwijst de zaak naar het onderzoek op het terrein van de algemene beginselen van bestuursrecht en procedure omtrent de algemene regels van administratief procesrecht. Nu is onzerzijds uiteraard de bereidheid aanwezig om de resultaten van nader onderzoek af te wachten, zeker wanneer we mogen hopen, daarin een antwoord te zullen vinden op de hierboven besproken vraag. Wij zouden echter willen vragen, of het standpunt dat de Regering inneemt, meebrengt dat ook lagere organen zich hierop kunnen beroepen en op grond dáárvan kunnen weigeren om de drie principia in praktijk te brengen. Problemen als bij het administratief beroep kunnen zich ook voordoen bij de tuchtrechtspraak.

Ook hier is de Regering terughoudend. Ik citeer blz. 23 van de memorie van antwoord: 'Naar ons oordeel behoeft het motief dat ten grondslag ligt aan de constitutionele regel dat de terechtzittingen openbaar zijn, niet automatisch van toepassing te zijn op de zittingen van tuchtrechter' en 'Het tuchtrecht is evenwel te veelvormig, dan dat een uniforme grondwettelijke regeling terzake van de openbaarheid der zittingen wenselijk zou zijn'. Op blz. 24 van genoemde memorie lees ik:

'Bezien in het licht van de veelvormigheid van tuchtrecht, zou naar onze opvatting de Grondwet terzake van de tuchtrechtspraak niet over de gehele linie de openbaarheid van de zittingen moeten voorschrijven'. Voor sommige regelingen van tuchtrechtspraak zou zo'n regel misschien dienstig zijn; bij andere regelingen zal dit beginsel in strijd komen met andere zwaarwegende belangen, bij voorbeeld die van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de betrokkenen.

Blijft bij ons nochtans de vraag, of wél door de overheid geregelde tuchtrechtspraak zich aan openbaarheid kan onttrekken. Zou wat deze sector van rechtspraak betreft, ook niet kunnen worden volstaan met de clausule van artikel 6.9, dat uitgezonderd blijven de gevallen bij de wet bepaald?

Tot slot van dit ontwerp kom ik bij de gratiebepaling, artikel 6.10. Er zal volgens het ontwerp niet langer gesproken worden van gratieverlening door de Koning, maar van gratieverlening bij Koninklijk Besluit. Wij hebben geen moeite met de constructie dat het de Regering is die besluit en dat het parlement de minister ter verantwoording kan roepen. Maar het zal duidelijk zijn dat wij in het licht van hetgeen wij omtrent het verdwijnen van artikel 163 hebben opgemerkt, deze wijziging betreuren. Wordt ook hier niet teveel geslactofferd aan een bepaalde grondwettelijke terminologie? Logisch is volgens ons dat wanneer in naam van de Koning recht gesproken wordt, ook in zijn naam gratie verleend wordt.

Ik kom tot de behandeling van wetsontwerp nr. 16 163. Evenals bij wetsontwerp 16 162 stuiten we hier weer op problemen betreffende de administratieve rechtspraak. Het tweede lid van artikel 6.6 handelt over de cassatiebevoegdheid van de Hoge Raad en spreekt in algemene zin van 'cassatie van rechterlijke uitspraken'. De memorie van toelichting (blz. 4) signaleert terecht de vraag of met een dergelijke formulering niet ten onrechte mede wordt bedoeld op uitspraken van administratieve rechters.

Uit de verdere bewoordingen van het artikel: 'in de gevallen bij de wet bepaald' en 'grenzen bij de wet bepaald', moet blijkbaar worden afgeleid dat voorshands de bestaande opzet gehandhaafd wordt, waarbij uitspraken van de burgerlijke rechter en de strafrechter tot die 'gevallen' gerekend moeten worden, 'alsmede enkele gevallen daarbuiten'. De memorie van antwoord (blz. 1) noemt even de Kroon in administratief beroep. Wij zouden nog gaarne iets vernemen over de re-

latie tussen de cassatierechtspraak en administratief beroep.

Artikel 6.6 eerste lid handhaaft de huidige benoemingsprocedure van de leden van de Hoge Raad. Wij hebben daar alleszins vrede mee. De president en vice-president willen niet langer door de Koning benoemd worden, aldus het voorstel. De memorie van antwoord (blz. 3) merkt ter zake op dat het hier slechts gaat om deconstitucionalisering van het voorschrift van artikel 177, tweede lid van de huidige Grondwet. De verankering van het voorschrift dat de president en vice-president (en) van de Hoge Raad door de Koning voor hun leven worden aangesteld, acht de Regering voldoende.

Verderop lezen we dat het 'voor zich spreekt dat steeds tot president wordt benoemd – bij Koninklijk Besluit – een persoon die reeds lid is van de Hoge Raad'. De garantie, die nu in artikel 177, tweede lid is gelegen zal onder invloed van artikel 6.6 eerste lid niet meer bestaan, 'al ligt het voor de hand dat ook in de toekomst de president uit de leden van de Hoge Raad wordt benoemd'. De verzekeringen dat het 'voor zich spreekt' en 'voor de hand ligt' dat, enz., stelt ons toch niet geheel gerust. Wij zouden ofwel een nadere verdediging willen horen, ofwel het ontwerp willen aanpassen.

Ten slotte wetsontwerp 16 164. De berechting van ambtsmisdrijven is een onderdeel van de taken van de Hoge Raad. Als we in de memorie van antwoord (blz. 3) lezen dat het forum privilegium nimmer is toegepast, zouden we ons kunnen afvragen waar we ons eigenlijk druk over maken. Of moeten we aannemen dat er een preventieve werking van uitgaat, méér dan van enige andere bepaling? In elk geval mag de schaarse toepassing of – beter – de afwezigheid van toepassing er niet toe verleiden om deze bepaling in de toekomstige Grondwet niet zorgvuldig te bezien. Wordt in het systeem van berechting van ambtsmisdrijven in feite niet een poging gewaagd om een antwoord te geven op de eeuwenoude en wellicht altijd blijvende vraag: Wie bewaakt de bewakers?

Het principe blijft dat politici weliswaar niet geoordeeld worden door politici, maar wel indirect vervolgd kunnen worden door politici. Uit dien hoofde onderschrijven wij ook de motieven van het forum privilegium dat de bescherming van de politieke ambtsdragers tegen lichtvaardige vervolging en de zekerheid dat er, indien nodig geoordeeld, ook daadwerkelijk vervolgd wordt.

Abma

De kring van personen die op grond van een besluit vanwege de Kroon, hetzij vanwege de Tweede Kamer vervolgd kunnen worden door de procureur-generaal bij de Hoge Raad, is beperkt tot de bij uitstek politieke ambtsdragers: leden van de Staten-Generaal, ministers en staatssecretarissen. We hebben daar geen moeite mee. Van degenen die uit de boot gevallen zijn: de Gouverneur van de Nederlandse Antillen, de leden van de Raad van State en de commissarissen der koningin, zal wel met Langemeijer gezegd mogen worden: 'Het zal hun wel geen slapeloze nacht bezorgen'. Hij schreef dit in het bijzondere nummer van het Nederlandse Juristenblad naar 1971 Naar een nieuwe Grondwet, blz. 77

Slechts één punt vraagt nog onze aandacht bij de kring van personen. Dat betreft de speciale positie van de Tweede Kamer of, zo men wil, van de Eerste Kamer. Het is de kroon of de Tweede Kamer die kan besluiten tot het doen uitstellen van een vervolging. Tussen haakjes: het is goed dat beide instanties deze bevoegdheid hebben en houden. Het forum privilegiatum strekt zich uit over alle leden van de Staten-Generaal, dus inclusief de leden van de Eerste Kamer. Hoe moet deze constructie verklaard en verdedigd worden?

Is alleen de Tweede Kamer van voldoende politiek gehalte om het besluit tot vervolging te kunnen nemen? Zijn anderzijds de leden van de Eerste Kamer toch ook van voldoende politiek gewicht om voor het forum privilegiatum in aanmerking te komen? Of is de zaak in verband te brengen met de benoemingsprocedure van de leden van de Hoge Raad? Daaraan heeft de Eerste Kamer immers part noch deel. Verdient zij daarom ook geen deel te hebben aan de besluitvorming tot vervolging? Men kan de vraag ook anders stellen: waarom moet hij die vervolging gelast, invloed hebben op de aanstelling van het college dat recht spreekt? Ambtsmisdrrijven zullen dikwijls van politieke aard zijn, maar is het daarom wenselijk dat ook bij de samenstelling van het rechterlijk college zich politieke invloeden doen gelden?

Wij stellen deze vragen mede met het oog op de stelling in de memorie van antwoord (blz. 4) dat ervoor gewaakt dient te worden dat het forum privilegiatum het karakter van een privilege krijgt. Volgens de Savornin Lohman ('Onze constitutie', 1907, blz 247) is die kans niet groot. Hij schrijft daaromtrent: 'Voor de betrokken ambtenaren is deze extra ordinaire jurisdictie

geen voordeel, omdat de vervolging van een instantie beroofd wordt' – wij komen daar direct nog op terug – 'en', zo zegt hij anno 1907, 'hij (de vervolging) moet vaak ver buiten zijn woonplaats terecht staan'.

Aan het laatste zullen wij vandaag niet zo zwaar meer tillen. Het eerste geldt echter nog steeds. Daarom is het juist dat Nederland een voorbehoud gemaakt heeft ter zake van artikel 14, vijfde lid, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, dat voorschrijft dat ieder die veroordeeld is wegens het plegen van een strafbaar feit het recht heeft de schuldigverklaring en veroordeling opnieuw te doen beoordelen door een hoger rechtscollege overeenkomstig de wet. Men moet dan geen quasi-oplossingen zoeken zo als het in twee instanties door de Hoge Raad recht laten doen. Laten wij wat dit aangaat de constitutionele en koninklijke weg blijven volgen!

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Over wetsontwerp 16 164, het wetsontwerp dat handelt over de ambtsmisdrrijven, kan ik volstaan met enkele opmerkingen. De vraag waar ook mijn fractie voor gesteld stond, was of het nog van onze tijd is om bepaalde politieke ambtsdragers voor ambtsmisdrrijven op een andere manier te laten berechten dan gebruikelijk is voor de normale, strafbare feiten. Juist in een tijd waarin tal van vroegere vanzelfsprekendheden niet meer opgaan, is het de taak van de volksvertegenwoordiging, zich te bezinnen op ten behoeve van haar gemaakte of te maken uitzonderingen.

Als tot zo'n uitzonderingspositie wordt besloten, moeten daar sterke argumenten voor bestaan. Ten aanzien van de door politieke ambtsdragers gepleegde ambtsmisdrrijven, acht mijn fractie die argumenten op genoegzame wijze aanwezig. Wanneer het gaat om vervolging van een politieke ambtsdrager, zullen daarbij ongetwijfeld in sterke mate politieke argumenten een rol spelen. Politieke argumenten, waaruit een officier van Justitie wel of niet een keuze kan maken, maar die in ieder geval de beslissing van de officier van Justitie, of hij dat nu leuk vindt of niet, in een bepaald politiek kader plaatsen.

De simpele beoordeling of een bepaald misdrijf wel of niet als een ambtsmisdrrijf gekarakteriseerd kan worden, blijft in hoge mate een politieke vraag. Daarom acht mijn fractie het ook juist en wij sluiten ons dus wat dat

betreft bij de Regering aan, dat de vraag van de vervolging op politieke wijze wordt beantwoord en dat houdt in of door de Tweede Kamer of door de Regering.

De enige kanttekening die wij ook in het voorlopig verslag nog hebben gemaakt en die ik nu zou willen herhalen, betreft het punt van het in artikel 14, vijfde lid, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten vastgelegde principe van berechting in twee instanties.

Mijn fractie vraagt zich nog steeds af, of ook een politieke ambtsdrager bij berechting wegens ambtsmisdrrijven niet het recht van hoger beroep moet hebben. De Regering kan nu wel aanvoeren dat een snelle rechtsgang in het belang is van de betrokkenen, maar dit neemt toch niet weg dat een beoordeling in tweede instantie evenzeer in het belang van de betrokken ambtsdrager kan zijn.

Het probleem blijft natuurlijk wel welk rechtscollege met die tweede rechtsgang zou moeten worden belast en in dat kader zou ik van de Regering nog wensen te vernemen, hoe die dubbele rechtsgang in andere landen is geregeld en ik doel dan op de landen die voornoemd Verdrag hebben ondertekend.

Daarnaast vraag ik mij af in hoeverre het wenselijk is dat de Tweede Kamer een eventueel besluit tot vervolging neemt ten aanzien van leden van de Eerste Kamer. Heeft de Regering eigenlijk overwogen de Eerste Kamer zelf die mogelijkheid te geven? Zo nee, wat is de exacte reden van het primaat van de Tweede Kamer in dit soort zaken?

Neemt Nederland nu door deze regeling voor ambtsmisdrrijven een bijzondere positie in? Integendeel, zo zou ik willen opmerken. België, de Duitse Bondsrepubliek, Frankrijk en Denemarken kennen allemaal wettelijke regelingen die niet alleen de berechting van ambtsmisdrrijven, maar ook die van andere misdrijven, begaan door politieke ambtsdragers op een van die voor de gewone burger afwijkende manier voorschrijven. In Nederland wordt alleen maar een uitzondering gemaakt voor ambtsmisdrrijven. Voor de rest is de Minister, de Staatssecretaris en het kamerlid burger met alle andere burgers.

Over wetsontwerp 16 163 slechts een enkele opmerking. De noodzaak van het amendement over de benoeming van de president en vice-president van de Hoge Raad van de heer Van de Burg ontgaat ons. Het is mijn fractie niet duidelijk waarom een speciale ver-

Nijpels

melding van de benoeming van de president en van de vice-presidenten in de Grondwet nodig is.

Artikel 84 van de Wet op de rechterlijke organisatie biedt meer dan genoeg duidelijkheid en een dubbele regeling, via een grondwettelijke bepaling lijkt overbodig. Van een bijzondere positie van de president en de vice-presidenten binnen de Hoge Raad is, buiten dan de voorzittende functie, in ieder geval geen sprake. Mijn fractie heeft voorhands dan ook geen behoefte aan het betreffende amendement.

Ik kom tot wetsontwerp 16 162, het wetsontwerp dat handelt over de grondwetsbepalingen inzake de justitie. Het stemt mijn fractie tot voldoening dat de Regering zo krachtig heeft vastgehouden aan het beginsel van de onschendbaarheid van de wetten. De nu voorgestelde bepaling acht mijn fractie zelfs nog een aanzienlijke verbetering in vergelijking met de bepalingen zoals die op dit moment verspreid zijn over de artikelen 60, derde lid en 131, tweede lid, in de huidige Grondwet.

Over het toetsingsrecht van wetten of verdragen aan de Grondwet is in het verleden in de beide Kamers al heel wat afgepraat. In januari 1975 heeft mijn fractiegenote mevrouw Kappeyne van de Coppello, ter gelegenheid van de behandeling van de nota inzake het grondwetsherzieningsbeleid al omstandig het oordeel van de VVD over het toetsingsrecht en over de eventuele invoering van een constitutioneel Hof uiteen gezet. Onze mening is sinds die tijd niet veranderd en de door mijn fractie destijds aangevoerde argumenten gelden nog onverkort.

Een paar opmerkingen over de positie van de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State. In het voorlopig verslag hebben wij de vraag opgeworpen of het niet wenselijk zou zijn de positie van de Afdeling Rechtspraak grondwettelijk vast te leggen. De Regering voelt daar, althans op dit moment, nog niets voor. Die mening van de Regering wordt mede ingegeven door het feit dat een sub-commissie van de Staatscommissie Herziening rechterlijke organisatie op dit moment studeert op verbetering van de procedures, zoals die zijn geregeld in de wet AROB.

Ik maak daaruit op dat de sub-commissie een hele taakstelling heeft en dat daaronder bij voorbeeld ook een fundamentele herziening van de organisatie van de administratieve rechtspraak zou kunnen vallen. De toeneemende klachtenstroom over de lange duur van AROB-procedures maakt in

onze ogen in elk geval een grondige herbezinning noodzakelijk. In dat licht bezien, kan ik er thans vrede mee hebben dat wij de Grondwet een bepaling over de positie van de Afdeling Rechtspraak onthouden.

Belangrijkste punt van discussie bij dit wetsontwerp zal ongetwijfeld het amendement van de heer Roethof over de afschaffing van de doodstraf vormen. Een voorstel, dat bij de schriftelijke voorbereiding niet aan de orde is geweest en waar wij ons dus nu bij de mondelinge behandeling van het wetsontwerp een oordeel over moeten vormen.

Mijn fractie is eensluidend van oordeel dat van invoering van de doodstraf in het gewone strafrecht geen sprake kan zijn en vastleggen van de afschaffing van de doodstraf in het gewone strafrecht heeft dan ook de volledige instemming van mijn fractie, waarbij ik spreek over eventuele grondwettelijke vastlegging.

Het amendement van de heer Roethof gaat echter verder en spreekt zich in feite ook uit over afschaffing van de doodstraf in het oorlogsstrafrecht en het militaire strafrecht. Op dat punt denkt mijn fractie verdeeld. Een gedeelte is van mening dat de doodstraf onder iedere omstandigheid moet worden uitgesloten en steunt dus in principe het amendement-Roethof. Een ander gedeelte wenst niet bij voorbaat, via een grondwetsbepaling, het opleggen en het toepassen van de doodstraf in iedere situatie onmogelijk te maken.

Als ik het goed heb begrepen, staat ons binnenkort een wetsontwerp tot wijziging van het militaire strafrecht te wachten, waarin door de Regering is gekozen voor afschaffing van de doodstraf. Het amendement van de heer Roethof heeft, indien althans de te verwachten wijziging van het militair strafrecht doorgaat, alleen nog maar betrekking op het oorlogsstrafrecht en eventuele vormen van bijzondere rechtspleging, voor zover zij niet hieronder vallen.

Juist ten aanzien van het oorlogsstrafrecht merken de voorstanders van mijn fractie van het amendement-Roethof op, dat in oorlogssituaties in heel veel gevallen geen sprake is of kan zijn van de zorgvuldige rechtsgang, die wij in normale tijden gewend zijn. Om dan juist de doodstraf als eventuele sanctie mogelijk te maken, stuit bij deze leden van mijn fractie op verzet, met name ook omdat bij toepassing van de doodstraf correctie achteraf niet meer mogelijk is. Over het amendement heb ik verder nog een paar vragen.

Na de Tweede Wereldoorlog is een aantal Duitse oorlogsmisdadigers in Neurenberg via een bijzonder vorm van rechtspleging ter dood veroordeeld en is die doodstraf voltrokken. De vraag rijst nu of, als het amendement van de heer Roethof op de Grondwet wordt aangenomen, een dergelijke rechtspleging mogelijk blijft, ook als de doodstraf er als sanctie in voorkomt. In mijn visie zal ook na aanvaarding van dit amendement een dergelijke rechtspleging mogelijk blijven, tenminste als die rechtspleging een volkenrechtelijke basis krijgt in de vorm van een verdrag. Via een verdrag kan immers, zij het dan met een tweede meerderheid, van de Grondwet worden afgeweken en kan de doodstraf toch opgelegd worden. Ik verneem gaarne het oordeel van de heer Roethof en de Regering over onze zienswijze.

De tweede vraag die ik de heer Roethof wil voorleggen, is of de bepalingen inzake de justitie nu wel de juiste plaats vormen voor het opnemen van een bepaling over de doodstraf. Op het eerste gezicht lijkt het hoofdstuk over de klassieke grondrechten een betere plaats. In ieder geval zou de nu bij amendement voorgestelde bepaling dicht in de buurt horen bij de bepaling over de onschendbaarheid van het menselijk lichaam.

Tenslotte hoop ik dat de nu toch vrij plotseling opduikende discussie over de doodstraf, zowel de voor- als tegenstanders in mijn fractie van het amendement-Roethof in staat zal stellen, hun eindoordeel over deze principiële zaak op evenwichtige wijze te bepalen.

□

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn aan het einde van deze kabinetsperiode en ook bijna aan het einde van de volledige herziening van de Grondwet in eerste termijn. Vandaag betreft het niet de meest controversiële wetsontwerpen. Al gaat het om één hoofdstuk, de Regering heeft de problematiek in drie wetsontwerpen verdeeld.

Het uitgangspunt voor de staatscommissie-Cals/Donner was driërlei. Het ging om een niet fundamentele herstructurering van de rechtspraak. Het ging om het vastleggen van hoofdlijnen voor de taak en organisatie van de rechtspraak. Verder ging het om het scheppen van voldoende waarborgen ter verzekering van de belangen van justitiabelen. Mijn fractie heeft zich vanaf het begin met deze drie elementen akkoord verklaard; voor ons is er dan ook weinig explosief materiaal in

Brinkhorst

deze behandeling. Ik beperk mij daarom sterk in de mondelinge behandeling van deze wetsontwerpen.

Bij het wetsontwerp nr. 16 162 wil ik slechts iets zeggen over het begrip rechterlijke macht. Hierover hebben wij tijdens de schriftelijke voorbereiding met de Regering van gedachten gewisseld. Zij kiest voor een ruime omschrijving. Ik citeer van blz. 4 van de memorie van toelichting dat onder de rechterlijke macht vallen 'alle rechterlijke instanties, die binnen onze rechtsorde een duurzame rechterlijke taak vervullen'.

De Regering geeft er de voorkeur aan, de wetgever in concreto te laten bepalen welk orgaan valt onder het begrip 'rechterlijke macht'. Wij hebben ten aanzien van een aantal rechtscolleges een vraag daarover gesteld. Eigenlijk alleen nog met betrekking tot de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State en tot de Afdeling Contentieux heb ik een vraag, die naar mijn gevoelen bijna niet door de wetgever kan worden beoordeeld, aangezien zij vooral te maken heeft met de toepassing van het Europese recht.

Ik hoop dat de Regering mij daarop een antwoord wil geven. Op grond van artikel 177 van het EEG-Verdrag is het mogelijk dat nationale rechterlijke instanties een zogenaamde 'prejudiciële vraag' voorleggen aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen. Wanneer het gaat om een rechter in hoogste instantie, bestaat daartoe zelfs de verplichting. Met name de regeringscommissaris zal het zich herinneren dat daarover enige vragen zijn gesteld in het verleden, met name ten aanzien van de Raad van State maar ook ten aanzien van een enigszins obscuur college, genaamd 'het scheidsgerecht met betrekking tot het beambtenfonds voor het mijnwezen'.

Het lijkt mij gewenst, ook vanwege de richtsnoeren die hiervoor zullen gelden met betrekking tot het eventueel voorleggen van dit soort zaken aan het Hof van Justitie, indien de Regering aangeeft dat toch tenminste de Raad van State, zowel de Afdeling Rechtspraak als – gezien de wijze van behandeling – de Afdeling Contentieux aan dat criterium van een 'duurzame rechterlijke taak' voldoet.

Het lijkt mij van belang omdat daarin ook een houvast kan worden gevonden voor de beoordeling in de toekomst bij het Hof van Justitie. Ik zou graag zien dat de Regering op deze vraag nog inging.

Ik kom tot het wetsontwerp op stuk nr. 16 163. Erg tevreden ben ik met het feit dat de delegatieverwijzing in artikel 6.6, lid 3, waarmee ook mijn fractie problemen had, thans niet meer in het voorstel voorkomt. Wij leven in een fase waarin het begrip 'delegatie' steeds meer moet worden toegespitst, terwijl ook de rol van de wetgever daarbij steeds opnieuw aan de orde wordt gesteld. Wanneer andere taken aan de Hoge Raad worden verleend, kan dat dan ook het beste bij wet geschieden. Tijdens de schriftelijke voorbereiding heeft mijn fractie, evenals die van het CDA, gevraagd waarom de benoeming van de president en van de vicepresident niet expliciet in de Grondwet werd gehandhaafd.

De Regering heeft vooral het argument van de deconstitutionalisering aangegeven, een argument dat ons een enkele maal ook wel aanspreekt. De Minister zal het zich herinneren dat dit destijds ook een rol speelde bij de kwestie van de lage publiekrechtelijke organisaties en bij de kwestie van de burgemeestersbenoeming. Wij vragen ons toch af, aangezien het hierbij juist om een niet erg controversiële aangelegenheid gaat, of het niet gewenst zou zijn, vermelding met name in de Grondwet op te nemen. Wij staan dan ook sympathiek tegenover het amendement van de heer Van der Burg ter zake.

Ik kom dan bij wetsontwerp 16 164. Inzake de ambtsmisdrijven hebben wij een interessante discussie met de Regering gehad, onder meer over het al dan niet handhaven van het forum privilegium. Tijdens de schriftelijke gedachtenwisseling zijn wij overtuigd van de wenselijkheid van het handhaven daarvan. Onze vraag was in hoeverre het gaat om het forum als enige en laatste instantie. Met name over de juiste interpretatie van het begrip 'fair trial' in artikel 6 van de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens hebben wij een interessante discussie gehad.

Het gaat inderdaad niet om de vraag of er een verplichting is op grond van dit artikel. Daarover zijn wij het met de Regering eens. Wel gaat het nog steeds om de vraag of het niet gewenst zou zijn. Ook tijdens deze mondelinge behandeling zou ik nog van de Regering willen horen of het feit dat een begrip van een rechtspleging in twee instanties een heel fundamenteel punt is niet toch zou moeten opwegen tegen het feit dat het hierbij gaat om een zorgvuldige behandeling in één, hoogste instantie. Bij de schriftelijke voorbereiding had ik nog één vraag

opgeworpen. Met name het antwoord van de Regering geeft mij aanleiding, erop terug te komen.

Dit is de vraag of, alvorens leden van dit huis of – breder gesteld – van de Staten-Generaal voor ambtsmisdrijven kunnen worden vervolgd, niet in ieder geval ook de toestemming van met name de Tweede Kamer daartoe vereist zou moeten zijn. Ik had gevraagd, hoe deze zaak in landen om ons heen is geregeld. Het blijkt nu inderdaad dat en in Denemarken, en in België, en in Frankrijk en in de Bondsrepubliek – landen die overigens toch heel verschillende constitutionele systemen hebben – daartoe de toestemming van het aan onze Tweede Kamer parallelle orgaan vereist is. Ik geloof dat daarvoor goede gronden aanwezig zijn. Aldus wordt toch nog iets benadrukt van de trias politica, de onafhankelijkheid van het parlement.

Nu is er één argument dat de Regering heeft gebruikt waaraan ik mij – om het in alle vriendelijkheid te zeggen – een beetje heb gestoten. De Regering vraagt zich namelijk af, of het gewenst is aan dit huis zelf de kwestie van de vervolging over te laten, gezien het feit dat misschien in zekere zin sprake zou kunnen zijn van een 'misplaatste collegialiteit'. Deze woorden komen voor in de nota naar aanleiding van het eindverslag. Het lijkt mij dat de Regering zeer zorgvuldig moet zijn en ook voorzichtig met het hanteren van dit soort argumenten, waarvoor voor het overige toch geen enkele inhoudelijke grond wordt aangegeven. Ik zou dan ook met veel klem aan de Regering willen vragen, of er geen aanleiding zou zijn om dit punt betreffende de beoordeling van de vervolging – gelet op de wijze, waarop dit in de landen om ons heen is voorzien; als oud-parlementariër mag de Minister gevoelig zijn voor het aspect van de parlementaire situatie – opnieuw te overwegen.

Ik heb voor mijzelf nog geen eindoordeel gevormd over de vraag of ik daarover een amendement zal indienen. Ik vind dat een besluit daartoe vooral afhangt van de vraag of mijn opvatting in dezen in bredere kring hier in de Kamer wordt gedeeld. Ik heb er met een aantal collega's overleg over gepleegd. Wij allen wachten met belangstelling het antwoord van de Regering op dit punt af.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mijn betoog af met een paar kanttekeningen met betrekking tot de doodstraf. Ook onze fractie is enigszins verrast door de indiening van het amendement van de heer Roethof en de heer

Brinkhorst

Patijn. Wij zouden het betreuren indien een zaak die van zulk een fundamentele betekenis is als de doodstraf en waarover in vele landen om ons heen een vrij fundamentele en diepgravende discussie is geweest of nog aan de gang is – ik wijs op een land als Frankrijk –, op een achternamiddag zou worden afgedaan. Wij dachten dat de fundamentele betekenis van dit vraagstuk een wat zorgvuldiger voorbereiding vereist. Ik sluit mij in dit verband aan bij zowel mevrouw Korte als bij de heer Nijpels, van wie ik heb begrepen dat zij het eigenlijk eleganter zouden hebben gevonden om deze discussie bij bijvoorbeeld de grondrechten te voeren, dan wel bij de herziening van het militair strafrecht. Ten aanzien van de herziening van het militair strafrecht zullen, naar wij hopen, voorstellen van de Regering het parlement spoedig bereiken.

Ik voeg hier nog een vraag aan toe. Deze betreft het volgende. De Wet Oorlogstrafrecht is, naar ik meen, niet aan herziening toe, althans zijn er geen voorstellen voor herziening. In deze wet is de doodstraf als een mogelijke straf opgenomen. Het zou daarom niet geheel juist zijn om te zeggen dat, wanneer eenmaal bij de herziening van het militair strafrecht de doodstraf is verdwenen, ons recht de doodstraf niet meer zou kennen. Of vergis ik mij daarin?

Mijn fractie – dit zal de Minister niet verbazen, want het is een fractie die uit liberalen bestaat – is evenzeer als de fractie van de heer Nijpels inhoudelijk verdeeld over het vraagstuk of men onder alle omstandigheden de doodstraf moet afschaffen. Laat er geen enkel misverstand bestaan over het feit dat er een volgestrekte consensus in mijn fractie is, dat onder alle normale omstandigheden, in vredestand, de doodstraf niet dient te gelden.

Sinds meer dan een eeuw vertoont ons recht gelukkig een heel humanitair kenmerk. Wij wensen dit ook uitdrukkelijk zo te handhaven. Maar er bestaat ook bij ons een verschil van mening over de vraag of onder alle omstandigheden, ook bij de ergste misdrijven die in oorlogstijd kunnen worden begaan, een afschaffing van de doodstraf gewenst is.

Tegen die achtergrond met name vragen wij ons af, of het op dit ogenblik gewenst zou zijn nu een zodanig principiële kwestie te regelen. Een vraag bij degenen die zich ten principale afvragen of die doodstraf inderdaad onder alle omstandigheden moet worden afgeschaft, is bij voorbeeld of

de formele afschaffing niet op een gegeven moment zou kunnen leiden tot een informele hantering.

Hierbij is de problematiek van de illegaliteit in het geding. Dit betekent dat voor sommigen van mijn fractie dan ook geldt dat handhaving misschien gewenst zou zijn om erger te voorkomen, met name om eigen richting te voorkomen.

Dat zijn overwegingen die even principiële zijn als de overigens belangwekkende en belangrijke overwegingen die voorstanders van een totale afschaffing in mijn fractie huldigen, namelijk dat de doodstraf een principiële verwerpelijke zaak is, die onder welke omstandigheid dan ook moet worden vermeden. Kortom, er zijn verschillende gevoelens in onze fractie op dit punt en wij zouden er de voorkeur aan geven, als de discussie op een ander ogenblik en beter voorbereid zou kunnen worden gehouden.

Is de Regering van haar kant bereid, aan een voorbereiding van een dergelijke discussie, waaraan wij bepaald hechten, mee te werken, op een of andere wijze, misschien in de tweede termijn, onderling in dit huis te bepalen?

De heer **Roethof** (PvdA): Het verbaast mij, dat de heer Brinkhorst het enigszins zo voorstelt, alsof wij hier voor het eerst over de doodstraf spreken. Binnen en buiten dit huis is daarover jaren discussie geweest. Om dat nu als argument aan te voeren, vind ik persoonlijk niet erg sterk, evenmin als het feit dat de liberalen erover verdeeld zijn, want de liberalen zijn al verdeeld sedert 1901.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat kan onder bepaalde omstandigheden een kenmerk zijn van het feit dat de individuele verantwoordelijkheid daar heel zwaar wordt neergelegd. Dat zou de heer Roethof als oud-liberaal ook moeten passen.

Het moge zo zijn dat over de doodstraf vele malen in dit huis is gesproken, ook in bijzonder belangwekkende zin door de heer Roethof, maar het is voor de eerste maal dat nu het voorstel op tafel ligt met betrekking tot de grondwetsherziening. Het is ook voor de eerste maal dat dit gebeurt zonder dat er enige schriftelijke voorbereiding is geweest. Als met betrekking tot dit belangwekkende onderwerp ook de fractie, waartoe de heer Roethof behoort, het bijzonder belangrijk vindt dat deze zaak wordt geregeld, dan zou men zich daarop in ieder geval iets zorgvuldiger hebben kunnen voorbereiden. De rest van dit huis zou dan hiermee niet rauwelijks zijn overvallen.

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! In grote lijnen kan onze fractie zich verenigen met de ons voorgelegde voorstellen inzake grondwetswijziging. Ontegenzeggelijk is het wetsontwerp over de grondwettelijke bepalingen inzake de rechtspraak en de justitie het meest in het oog springende, al was het alleen maar qua omvang, en ook het belangrijkste. Dit neemt overigens niet weg dat het voorstel inzake de berechting van ambtsmisdrijven evenzeer aandacht en zorgvuldige overweging verdient.

Wat de bepalingen inzake de justitie betreft, constateren wij dat de tekst van het ontwerp in brede schets neerkomt op een verzakelijking en een modernisering in de zin van een doorgedane formulering van de tekst van de huidige Grondwet. Het is gelukkig niet meer 'vanwege de Koning' en 'in naam des Konings'. Wij kunnen ons zelf noch het staatshoofd dergelijke termen, die allicht tot mystificatie leiden, aandoen. Dat zijn echter kleinigheden, waarover wij het gemakkelijk eens worden.

De beschouwingen mijnerzijds wil ik toespitsen op artikel 6.10, waarover wij na herlezing van de stukken en bij het overwegen van de materie enige nadere vragen hebben. Dit artikel betreft de hele sfeer van gratiëring, amnestie en abolitie. Het is een goed ogenblik om dit alles, buiten actuele aanleidingen om, eens te toetsen en te trachten meer helderheid te verkrijgen. Het gaat mij daarbij in het bijzonder om het vraagstuk van democratische parlementaire controle, beslissing en initiatief en om de positie van de Kroon: staatshoofd en ministers. De oude nog steeds geldende formule:

De Koning heeft het recht van gratie, roept bij vele burgers nog steeds de gedachte op, dat een mevrouw, voor zich heen mijmerend en peinzend, plotseling een handtekening zet die voor haar een waardeoordeel inhoudt en voor de justitiabele een ingreep in zijn leven ten goede of ten kwade. Daar moeten wij van af. Wat dat betreft heeft de molen van de grondwetsherziening al veel te langzaam gemalen. Het gaat om een Koninklijk Besluit, waarbij de ministeriële verantwoordelijkheid op de voorgrond staat.

Wij zijn het eens met de nieuw voorgestelde formulering, maar daarbij rijst bij ons de vraag wat nu eigenlijk moet worden verstaan onder het advies van een 'bij de wet aangewezen gerecht'. Betekent dat een verregaande uniformering van regels met be-

Wolff

trekking tot gratiëring? Denkt men aan een college dat als het ware een eigen jurisprudentie op dit gebied gaat ontwikkelen? Het laatste lijkt ons ongewenst.

Het gaat om de bijzondere omstandigheden en gedragingen van iedere justitiabele afzonderlijk. Wij hebben wel geleerd dat het in sommige gevallen ook gaat om de vraag of de rust in de maatschappij ten aanzien van het gepleegde delict is ingetreden en niet ieder moment de onrust kan herleven. Beide, de justitiabele en de maatschappij, zijn van belang.

Het bij de wet aangewezen gerecht kan bij voorbeeld aantasten het vragen van advies aan en het geven van advies door de Hoge Raad. Kan de Regering op dit punt antwoorden?

Het is bekend dat in bijzondere gevallen de Hoge Raad om advies wordt gevraagd bij gratiëring of dat hij advies geeft. Mijn vraag kan merkwaardig schijnen, omdat gegeven adviezen door ons wel eens zeer scherp zijn aangevallen, maar dat is het risico met ieder advies, van welke instantie dan ook.

Het gaat hier om een principiële zaak. De Hoge Raad wordt benoemd, maar de voordracht wordt hier, in de Kamer, samengesteld. In het kader van het dualisme in ons staatsbestel, dat onder welke maatschappelijke verhoudingen ook gehandhaafd moet blijven, ligt daar de broze band tussen de politieke verantwoordelijkheid van leden van de Staten-Generaal en de onafhankelijke rechterlijke macht. Dat mogen wij niet veronachtzamen.

Ik zeg erbij, dat mijn beschouwing geen uitnodiging is tot uitgebreide casuïstiek inzake een bij de wet aangegeven recht, maar alvorens ons standpunt te bepalen wensen wij graag nog wat meer inzicht in de materie. Amnestie kan volgens de nieuw voorgestelde bepaling bij wet of krachtens de wet worden verleend. Uit een standpunt van praktische hanteerbaarheid kunnen wij ons deze structuur krachtens de wet voorstellen. Het maakt een slagvaardiger optreden ten opzichte van bepaalde groepen mensen mogelijk krachtens de wet. De oorspronkelijke bepaling bij wet toegepast legt echter een zwaardere nadruk op de positie van het parlement.

Waar het om justitiabelen en delicten gaat die worden beoordeeld in een politiek kader dient dit zwaartepunt ons inziens gehandhaafd te blijven. Wat is daarover de mening van de Regering?

Komt het tot een wijziging van de betreffende grondwetsbepaling als door de Regering beoogd, dan verdwijnt het middel van de abolitie. Wij willen niet terug naar de Bataafse Republiek of naar koning Willem I, maar dat verhindert ons niet, het middel van de abolitie toch nog in dit stadium van de behandeling ter sprake te brengen. De abolitie is bij ons weten het enige middel waarbij bij wet kan worden besloten, niet verder met een aangevallen strafvervolgung door te gaan. Als het Openbaar Ministerie een zaak of een categorie zaken niet seponereert staan er, indien de ontwikkeling van het maatschappelijk denken daartoe in alle redelijkheid noopt, pas na een vonnis van de rechter mogelijkheden open tot gratie of amnestie en om het laatste gaat het.

De Regering hanteert als middel tot afschaffing van de abolitie slechts één argument. Ik heb er althans maar een kunnen vinden. Abolitie is na 1848 nooit toegepast. Nu kan de conclusie die zijn van dr. Gravendijk, namelijk dat abolitie dood hout is. Met even veel recht kan men zeggen, dat alle regeringen sinds die tijd uit dood hout gesneden waren.

Beide stellingen zijn te simpel en dienen te worden verworpen. Het gaat erom of dit middel op zich verwijderd moet worden uit de Grondwet. Sinds 1848 is het nooit gebruikt, maar sinds 1969 is het wel als mogelijke daad in de Kamer aan de orde gesteld. Ik herinner aan de debatten over de bezetting van het Maagdenhuis. Het vervolgingsbeleid en de daarop volgende berechting van studenten gingen uiteen lopen met het algemene rechtsgevoel zoals dat ook in de Kamer in verschillende vormen tot uitdrukking kwam.

Het is ook aan de orde geweest in de zaak-Menten tijdens de episode van vermeende toezeggingen van de Minister van Justitie aan Menten. Daarna is het naar voren gekomen vanuit de maatschappelijke discussie als bewijs dat er maar één middel is om aan een aangevallen strafvervolgung een einde te maken, te weten de abolitie. Een dergelijk besluit is aan het parlement voorbehouden.

Wil de Regering de onderbreking van een aangevallen strafvervolgung in alle gevallen onmogelijk maken of ziet zij langs andere weg mogelijkheden daartoe als dat maatschappelijk gerechtvaardigd en gewenst zou zijn, met handhaving van de beslissende stem van het parlement?

Gezien de stroomversnellingen, die kunnen optreden in het maatschappe-

lijk denken, dus ook bij de beoordeling van een delict – wel delict of geen delict lijkt ons deze vraag nog steeds actueel. Wij mogen nooit vergeten dat het opportuniteitsbeginsel één van de hoofdpijlers is van ons strafrecht. Opportuniteit, niet als een vulgarisatie maar als een op zichzelf positieve benadering van de maatschappelijke werkelijkheid, die zich steeds ontwikkelt.

Dat brengt mij op de positie van het openbaar ministerie, van de staande magistratuur. Terecht heeft de Regering in de memorie van antwoord – ik betuig mijn instemming daarmee – ten opzichte van de bespiegelingen van D'66 gewaarschuwd tegen een verzelfstandiging van het openbaar ministerie. Een dergelijke verzelfstandiging, een verschaffing van een soort onafhankelijke positie aan het openbaar ministerie in de Grondwet zou hoogst ongewenst, zo niet ontoelaatbaar zijn.

Het zou de positie van de rechter als onafhankelijk orgaan devalueren. Ik ben het overigens eens met wat de heer Zeevalking indertijd heeft gezegd, namelijk dat de oordelen van de rechter wel degelijk kritisch bespreekbaar zijn in de maatschappij en in de Kamer. In de tweede plaats zou zo iets afbreuk doen aan de politieke verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie ten opzichte van het parlement. En dat is wel het laatste wat wij willen.

De Regering heeft gewezen op het feit dat herhaalde malen door de Kamer opheldering is gevraagd over het vervolgingsbeleid dat in het algemeen onder de Minister van Justitie valt. Als ik het goed heb, hebben wij in de afgelopen 10 jaar 7 interpellaties gehad over het vervolgingsbeleid; er zijn reeksen vragen over het vervolgingsbeleid gesteld, die ik niet allemaal zal voorlezen maar ik heb ze via de computer kunnen terugvinden. Dat is een positieve ontwikkeling, hoe moeilijk het ook is, niet grensoverschrijdend te werk te gaan als het gaat om de vraag of het een individueel geval of een zaak met algemene aspecten betreft.

De vraag blijft dan altijd in hoeverre het individuele geval symptomatisch is en in hoeverre een bepaald geval politieke consequenties heeft. Wij nemen in ieder geval liever het risico – en anderen ook naar ik heb gemerkt – iets te veel aan de Minister van Justitie te vragen, gezien de eigen functie die het openbaar ministerie vervult, dan te weinig.

De positie van het parlement als controlerend orgaan is van groot belang. Het gaat ook om de positie van

parlementairiërs die zich eventueel schuldig zouden maken aan ambtsmisdrijven.

Dat is een moeilijk en mistig gebied. Er is in de literatuur heel gelukkig zo bijzonder weinig over te vinden. Er zijn praktisch geen uitgewerkte regels en jurisprudentie op dit punt.

Ik ga nu spreken over de voorgestelde wijziging van het oude artikel 178, nu verwoord in artikel 6.7. Voortaan zal dit uitsluitend gelden voor leden van de Staten-Generaal en de Ministers, dus niet voor commissarissen van de koningin, burgemeesters, leden van de Raad van State, enz. Die hele handel valt erbuiten.

Dat zeg ik niet in oneerbiedige zin, maar die hele sfeer van werken valt erbuiten. De Regering heeft naar ons gevoel een correct standpunt. Zoals gebruikelijk, verdedigt zij dat dan ook heel slecht. Zij heeft namelijk het wezenlijke niet genoemd. Er wordt steeds gesproken over politieke ambtsdragers. Daarover kan men een boek schrijven. Met die definitie komt men niet verder op dit punt. Bij kamerleden gaat het om gekozenen volgens de normen van de Kieswet.

Bij de ministers en de staatssecretarissen gaat het om personen die verantwoording afleggen aan de gekozenen, die tezamen de Staten-Generaal vormen. Bij commissarissen van de koningin of bij burgemeesters is dat helemaal niet het geval. Die leggen geen verantwoording aan provinciale staten of de gemeenteraad als zodanig af. De leden van de Raad van State doen dat evenmin.

Volgens ons is dat het criterium waarom het gaat. Het geprivilegieerde forum is natuurlijk helemaal niet zo geprivilegieerd. Het gaat vooral om zorgvuldigheid ten aanzien van de Kamer en van leden van het kabinet, die aan die Kamer verantwoording verschuldigd zijn. Wij zijn het volmondig eens met de huidige tekst, luidende: ...wegens ambtsmisdrijven vervolging van kamerleden en ministers waartoe bij Koninklijk besluit of door de Tweede Kamer opdracht is gegeven.

Nu hebben wij geruime tijd geleden in dit Huis gedebatteerd over de zogenaamde poging tot omkoop-affaire, waarbij namen van kamerleden in het geding werden gebracht en justitiële autoriteiten bezig waren met een soort van 'fact-finding mission'. Toen wij daarover interpelleerden heeft de Minister (toen nog een beetje liberaal en kamerlid) ons daarin gesteund; hij zag dat gevaar toen ook.

Wij hebben toen bemerkt hoe delicaat dit is, gezien de zelfstandige positie van de Staten-Generaal als instituut, en hoe van de kant van justitiële autoriteiten ervoor moet worden gewaakt om niet grensoverschrijdend te werk te gaan. Naar ons gevoel voorziet de huidige wetgeving onvoldoende in de periode, die wellicht voorafgaat aan een mogelijk Koninklijk besluit of een besluit van de Tweede Kamer om tot vervolging van een kamerlid over te gaan, omdat het zich schuldig maakt aan ambtsmisdrijven.

Mogen wij naast dit artikel in de Grondwet verwachten, dat de Regering zich bezint op verder voor handen zijnde wetsteksten, onder andere over ambtsmisdrijven, om te bezien hoe de leemte op te vullen is. Ik beschik nu niet over het nummer van dat wetsontwerp, omdat dit debat wat vroeger is begonnen dan ik had verwacht. Mogen wij echter verwachten, dat de Regering zich daarop bezint om te zien, hoe die leemte op te vullen is? In de schriftelijke gedachtenwisseling is aan de orde geweest, of de rechter wetten zou mogen toetsen aan de Grondwet.

Minister **Wiegel**: Mij is nog steeds niet duidelijk geworden waarom u de verdediging van de Regering van haar standpunt – u noemde dat een loffelijk standpunt – zo slecht vond. U hebt dat wel gezegd, maar u hebt er geen bewijzen voor aangedragen.

De heer **Wolff** (CPN): Op een bepaald ogenblik zegt u in de memorie van antwoord dat je er een heleboel dingen bij zou kunnen halen – hetgeen niet wordt gedaan – waarna het niet nader wordt gemotiveerd. Het gaat om parlementsleden – dat zijn dus gekozenen – en om leden van een regering die een verantwoordingsplicht hebben ten opzichte van die gekozenen. Dat is voor mij het criterium. Dat criterium is er niet bij de Raad van State, de burgemeesters, de commissarissen van de koningin en nog een hele reeks van politieke gezagsdragers. In de memorie is het toegespitst op politieke gezagsdragers, hetgeen ik zwak vind. Volgens mij ligt de essentie in het gekozen zijn en het hebben van directe verantwoordingsplicht ten opzichte van de gekozenen.

Ik kom thans tot de toetsing van de wetten door de rechter aan de Grondwet. De Regering zegt dat wij dat niet moeten doen. De bestaande procedure moet volgens haar in tact blijven. Vooralsnog zijn wij het daarmee eens en stemmen wij in met de voorgestelde tekst. Zolang de pluriformiteit onder de bevolking zich weerspiegelt in pluriformiteit in het parlement via het

partijstelsel het kiesstelsel van evenredige vertegenwoordiging, zijn Staten-Generaal, Raad van State en ministerraad voldoende.

In de stukken voert de Regering het argument van de eenheidsstaat, of een staat, onderverdeeld in deelstaten aan. Dat is een zeer legitiem argument. Het is echter nog wel een verschil of men leeft in een land waarin in het parlement de pluriformiteit volgens de evenredige vertegenwoordiging is weerspiegeld, of dat men leeft in een land met een twee- of driepartijstelsel, waar men kan werken met eenvoudige te combineren meerderheden.

Mocht Nederland ooit in die positie komen te verkeren, dan zou aan de orde komen, de noodzaak van toetsing van de wetten door een ander orgaan aan de Grondwet. Ik zeg dit omdat het een belangrijk onderwerp is en omdat het onze steun aan de voorstellen van de Regering clausuleert. Het amendement van de heer Roethof, inhoudende de toevoeging van een artikel 6.2a. is door mij mede-ondertekend. Het artikel luidt: 'De doodstraf kan niet worden opgelegd'. Dat is een zeer ver gaande uitspraak. Het is er wel een van principieel humanitaire aard. Mijn mede-ondertekening is geen routine-aanleggen geweest.

Ik herinner mij hoe vroeger prof. mr. De Zaaijer geschreven heeft over de duidelijkheid van de positie van de CPN, direct na de tweede wereldoorlog inzake vraagstukken van landverraad en collaboratie, ook wat betreft de strafmaat. Onze opvatting was: streng voor de groten, mild voor de kleinen. Mijn partij en ook ikzelf hebben daarbij de doodstraf verdedigd, ook in de eerste na-oorlogse verkiezingscampagne die ik mij nog zeer levendig kan herinneren. Met overtuiging sta ik daar nog steeds achter.

Historisch vind ik dat nog steeds een duidelijke en juiste positie. We moeten echter in aanmerking nemen, dat de maatschappij zich heeft ontwikkeld, dat in de maatschappij zelve de krachten die tegenstand kunnen bieden aan het allergrootste kwaad, sterker worden. Ik zeg dit omdat naar mijn mening – we zullen echter nog verder discussiëren over het amendement – de uitwerking van de vonnissen van Neurenberg geldend moet blijven.

Tal van landen kennen echter de doodstraf nog steeds, onafhankelijk van de maatschappelijke stelsels, in Oost en West. In ons eigen land wordt van tijd tot tijd een beroep gedaan op primitieve instincten als het gaat om terrorisme, dat we allen afkeuren en als het gaat om extremiteiten die we

Wolff

allen afkeuren, om toch maar in de richting van de doodstraf te gaan. Daarom geloof ik dat het goed is, in onze Grondwet vast te leggen dat in Nederland de doodstraf wordt uitgebannen. Dat zal nationaal, maar ook internationaal uitwerking kunnen hebben.

De heer **Brinkhorst** (d'66): De heer Wolff noemde het Neurenberg-tribunaal. Begrijp ik hem goed als ik zeg dat hij voor omstandigheden zoals in de Tweede Wereldoorlog, als er sprake is van genocide of andere misdrijven tegen de menselijkheid, de doodstraf wel zou willen handhaven?

De heer **Wolff** (CPN): Daarop zou ik graag pas in tweede termijn ingaan, als de indiener van het amendement zijn mening hierover heeft gegeven. Dat lijkt mij de meest redelijke formule die ik kan toepassen, ook gelet op de gesprekken die de heer Roethof en ik hierover hebben gevoerd.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: De Regering zal morgen antwoorden.

De vergadering wordt van 17.47 tot 19.30 uur geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg (15 521)**.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Waltmans, die het heeft gevraagd, ter bespoediging en verduidelijking van het debat.

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Het beraad over datgene wat in eerste termijn is gezegd en bij het antwoord van de Minister te berde is gebracht ten aanzien van de relatie tussen SUN en Hoensbroek geeft mij allereerst aanleiding om mijn amendement op stuk nr. 15 over Ubach over Worms in te trekken.

In dit stadium lijkt het mij verstandig, mijn steun aan het amendement-Hennekam in die zin uit te drukken dat ik mijn amendement op stuk nr. 8 over Hoensbroek intrek ten gunste van dat van de heer Hennekam.

De **Voorzitter**: Aangezien de amendementen-Waltmans op de stukken nrs. 8 en 15 zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het woord is aan de heer Brinkhorst, die het heeft gevraagd.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil ook graag bijdragen tot helderheid bij de besluitvorming. Wij hebben een amendement ingediend inzake Hoensbroek op stuk nr. 13. Dat amendement gaat ervan uit, dat ook de wijk Treebeek wordt toegevoegd aan Hoensbroek. Wij achten dat op zichzelf gewenst. Om toch zo veel mogelijk duidelijkheid te verkrijgen, wil ik ook dit amendement intrekken ten gunste van dat van de heer Hennekam. Ik doe dat tegelijkertijd in het vertrouwen, dat van de zijde van de fractie van de Partij van de Arbeid sympathie voor dat amendement is uitgesproken.

De **Voorzitter**: Aangezien de amendementen-Brinkhorst op stuk nr. 13 zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

□

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Allereerst bedank ik de bewindsman voor de uitvoerige antwoorden die hij heeft gegeven, zonder daarbij overigens in alles te treden wat wij in eerste termijn aan hem hebben voorgelegd. Bij die dank wil ik tevens het grote ambtelijke apparaat achter de Minister betrekken, tot het kadaster in Limburg toe. Uiteindelijk hebben wij het al die ambtenaren niet erg gemakkelijk gemaakt met onze amenderingen.

De Minister heeft in zijn eerste termijn terecht de dialoog vooropgesteld. Wij waarderen dat. Dit is voor ons ook een reden om op bepaalde onderdelen terug te komen. In het algemeen vinden wij het plezierig dat de Minister bereid gebleken is — ik vestig er de aandacht op, dat ik 'in het algemeen' heb gezegd — om tegemoet te komen aan de wensen van de Kamer. Wij verstaan zijn uitspraken althans zodanig, dat er in grote lijnen overeenstemming bestaat.

Ik wil eerst nog ingaan op een paar betrekkelijke zaken. Wij zijn het eens met de Minister, dat de financiën nooit doorslaggevend kunnen en mogen zijn voor een gewenste gemeentelijke indeling. Om dat nog eens ondubbelzinnig te onderstrepen laten wij het hierbij wat de financiën betreft.

Ik kom te spreken over de datum van herindeling. De Minister heeft gelijk, als hij zegt, dat de juiste datumbevestiging, voor de verkiezing, in handen is van gedeputeerde staten en dat daarom nooit vooraf met zekerheid te bereiken is wat wij willen. Wij hebben echter een afweging op tafel gelegd

tussen zekerheid, uiteraard op korte termijn, en zorgvuldigheid, die daarmee in strijd kan zijn en zich op wat langere termijn voltrekt. Ik heb begrepen, dat de Minister ten aanzien van het feitelijk worden van de herindeling in Zuid-Limburg kiest voor de zekerheid. In eerste termijn hebben wij weinig instemmende reacties gehoord van de andere fracties. Wat onze verdere houding in deze zaak betreft, wachten wij de reacties van de andere fracties in de tweede termijn af.

Ik stap over naar de streeksgewijze behandeling. Uiteraard zal ik alleen die gebieden nog aanroeren waarover wij wat willen en kunnen zeggen en ten aanzien waarvan niet in alle opzichten overeenstemming bestaat met de Minister. Dat is overigens wel het geval betreffende de gemeente Born met de driehoek Gebroek. Wij stemmen in met de opvatting van de Minister, dat dit gebied bij de gemeente Born dient te blijven en niet alsnog voor de tweede keer moet worden teruggeschoven.

Wij zijn het met hem eens dat een waarborg voor een zorgvuldige waterwinning primair afhankelijk is van de bestemming, gemeentelijk of provinciaal, en de bestemmingsbepalingen en dat de gemeentegrenzen daarbij secundair zijn.

Ik kom aan de kwestie Geleen, Beek en Spaubeek. De Minister heeft gezegd dat de oplossing van de problemen bij de woningbouw hem evenwichtiger lijkt bij een Groot-Geleen. Vervolgens heeft hij gesproken over Beek. Een zelfstandig Beek zou volgens hem enigermate een belemmering vormen voor Groot-Heerlen, althans voor de woningbouw daar. Het deed ons verder deugd dat de Minister maar heel weinig afstand nam van het amendement dat door de VVD en het CDA op dit punt is ingediend.

Wij hebben altijd benadrukt, waar wij hebben gepleit voor een zelfstandig Beek, dat Beek natuurlijk niet alleen de landelijke gemeente is, zoals daar wel eens wordt beweerd. Dat kan en mag ook niet, gegeven de taak die Beek heeft, mede met andere gemeenten, in de regionale taakstelling. Daaronder is natuurlijk voor een deel begrepen een stedelijke functie. Echter, wij zijn de overtuiging toegedaan en daarin door het antwoord van de Minister nog gesterkt, dat die functie van Beek evengoed vervuld kan worden bij een zelfstandig voortbestaan van de combinatie Beek en Spaubeek. Uiteindelijk zijn er ook andere waarden die ons een dergelijke amendement, een dergelijke voorkeur ingeven.

Ik heb nog een vraag aan de Minister, waar hij heeft gesproken over het

De kamerleden Castricum (PvdA), Waltmans (PPRI), Nijhof (DS'70) en Brinkman (D'66)

vliegveld. Hij zegt, als ik het goed heb begrepen, dat als Beek toch zelfstandig wordt, het beter is dat het vliegveld erbij komt. Wij nemen dit aan. Wij willen echter van hem toch ook de uitdrukkelijke verzekering dat de uitgroei van dit vliegveld straks binnen de nieuwe gemeente Beek verzekerd is voor zo ver dit nodig is.

Ik kom aan de 'onderbanken'-gemeente. De Minister heeft gesproken over wegingen die elkaar in balans houden. Wij hebben dit gezien als een vorm van steun voor de gedachte die wij voorstaan, namelijk om die 'onderbanken'-gemeente te splitsen in Schinnen en Schinveld.

Een volgend stapje is naar het hartje van Zuid-Limburg, naar Valkenburg. Het deed ons deugd dat de Minister onze gedachte geheel kan volgen en het ook eens is met het terugbrengen onder de vleugels van Valkenburg van het gedeelte, dat nu behoort tot de gemeente Valkenburg-Houthem dat is gelegen ten noorden van de rijksweg, om verschillende redenen.

Ik kom nu aan de kwestie Gulpen-Wittem. De Minister beveelt dit niet aan. Verder heb ik weinig onvriendelijke woorden gehoord van de Minister over de door ons voorgestane suggestie. Afgezien van een bijkomend, niet te onderschatten voordeel – wij hebben dit vanochtend in een interruptie-debat besproken – wil ik toch nog eens benadrukken dat de gemeente Gulpen, zoals voorgesteld in het wetsontwerp, in feite twee bestuurlijke invalshoeken vereist. Enerzijds is dat de combinatie Gulpen-Wijlre. Deze is van een ander karakter, van een andere structuur,

toegesplitst op de toeristische industrie als uitloper van het gebeuren rond Valkenburg. Anderzijds is er de combinatie Wittem-Slenaken, terecht wel eens genoemd een openluchtmuseum.

Wij vermogen niet in te zien dat een splitsing van die voorgestelde gemeente nadelig zou zijn voor het beheer. Juist hier zou naar mijn mening het tegendeel het geval zijn. Voor de argumenten verwijs ik nogmaals naar de schriftelijke voorbereiding en de eerste termijn. Een tweede argument dat de Minister aanvoert om niet zo sympathiek te staan tegenover onze gedachte, alhoewel ook niet zo onsympathiek, is de 10.000-grens. Wij hadden afgesproken dat wij dit nooit als valbijl zouden hanteren, maar wanneer ergens die 10.000-grens niet zo relevant is, is dat hier wel. Bij een splitsing vallen weliswaar beide gemeenten onder die grens, maar naar mijn mening behoeft dit geen enkel nadeel te hebben.

Minister Wiegel: Waarom wordt door de geachte afgevaardigde de typering gekozen 'waar dit ergens niet relevant is'? Ik heb altijd al gezegd dat het geen valbijl moet zijn. Het is echter wel een criterium; dus het is enigermate relevant. Als de geachte afgevaardigde dit niet vindt, moet hij dit met feiten aantonen.

De heer Hennekam (CDA): Het gevaar van die 10.000 is, dat het van meet af aan in de discussie is omgeven met betrekkelijkheden, bij voorbeeld dat het geen valbijl is, dat het geen uiterste grens is. Echter toch doemt in de discussie over de gemeentelijke herin-

deling het getal van 10.000 steeds weer op. Wij hebben als CDA-fractie altijd gezegd dat wij dit geen gegeven vinden waarvan wij uitgaan. Het is nu andermaal in discussie gebracht. Wij hechten eraan, dit voor deze twee gemeenten duidelijk te stipuleren.

De heer Castricum (PvdA): Moet ik hieruit opmaken dat de heer Hennekam de 10.000-grens als een van de criteria verwerpt?

De heer Hennekam (CDA): Dit is juist, maar het is niets nieuws. Wij kunnen ons in het algemeen een ondergrens voor een gemeente voorstellen. Wanneer er echter ergens sprake is van verschillende casusposities bij gemeentelijke herindelingen – de Minister heeft hierover gesproken – is het juist bij dit getal. Men kan niet te allen tijde het getal van 10.000 inwoners als meetlat gebruiken. Wij erkennen dat een ondergrens verdedigbaar is, zeker in een tijd waarin aan de gemeenten veel eisen worden gesteld. Deze ondergrens moet echter verschillen van streek tot streek, al naar gelang de functie die de desbetreffende gemeente in de regio heeft te vervullen.

Wij menen dat de combinatie van Gulpen en Wijlre en de combinatie van Wittem en Slenaken zich goed verdragen met de inwonertallen.

Minister Wiegel: Hoe beschouwt u de stelling van de Regering dat het positief moet worden beoordeeld dat de bescherming van Mergelland in één bestuurlijke hand wordt gehouden?

De heer Hennekam (CDA): De Minister zal het met mij erover eens zijn dat het uiteindelijk niet gaat om het instrumentarium, maar om de vraag hoe het gebied het beste kan worden beheerd. In de achter ons liggende jaren is gebleken dat de gemeente Wittem het gebied voortreffelijk heeft beheerd. Wij hebben er alle vertrouwen in dat dit ook in de toekomst het geval is. Hiermee willen wij niet gezegd hebben dat, wanneer het bij de gemeente Gulpen wordt gevoegd, een sterke verwaarlozing van het gebied is te verwachten. Ik meen echter dat de suggestie die wij hebben gedaan, in ieder geval het voordeel van de twijfel kan worden gegeven.

De heer Castricum (PvdA): Ik maak uit de woorden van de heer Hennekam op dat het criterium van 10.000 inwoners, dat indertijd is genoemd in de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken en waarover in de vaste kamercommissie uitvoerig van gedachten is gewisseld, niet als valbijl, maar als criterium door de fractie van het CDA wordt verworpen.

Hennekam

De heer **Hennekam** (CDA): Als men van een criterium naar hartelust kan afwijken, is de vraag wat van het criterium over is. Ik wijs de heer Castricum op het verslag van het mondelinge overleg. Als hij hierin een directe adhesie van de fractie van het CDA aan de grens van 10.000 inwoners kan lezen, horen wij dit graag. Ik kan mij het overleg al te goed herinneren, want ik mocht toen een van de woordvoerders zijn.

De heer **Castricum** (PvdA): Dit heb ik niet gezegd. Ik heb gezegd dat het gaat om de vraag of de fractie van het CDA ook nu nog het inwonertal van 10.000 als een van de criteria hanteert. Ik beaam dat dit getal nooit als valbijl mag worden gebruikt. Uit de woorden van de heer Hennekam begreep ik echter dat hij dit criterium voor streeksgewijze systematische gemeentelijke herindeling verwerpt.

De heer **Hennekam** (CDA): Misschien kan ik de heer Castricum op dit punt geruststellen of misschien juist niet. Toen was het getal 10.000 voor ons niet relevant en nu is dit het ook niet. Wél speelt een zeker inwonertal een rol in de beoordeling van de ideale omvang van een gemeente. Dit verschilt echter van plaats tot plaats, al naar gelang de functie van de desbetreffende gemeente. Ik zie verbazing bij de PvdA, maar het is toch duidelijk dat de ene gemeente een volstrekt andere taak heeft dan een andere. Een gemeente in de agglomeratie 's-Gravenhage is niet te vergelijken met een gemeente midden in de Peel.

De heer **Stoffelen** (PvdA): De heer Hennekam en ik herinneren zich zeer goed de discussie in het mondelinge overleg. Wij weten dus beiden dat toen niet van de zijde van de fractie van het CDA is gezegd dat zij het inwonercriterium verwerpt. Ik herinner mij zeer goed kanttekeningen, verhalen over valbijlen en guillotines en regionale verbijzonderingen. Ten principale is het inwonertal als criterium niet verworpen.

De heer **Hennekam** (CDA): Dan is het goed dat de fractie van het CDA dit vandaag duidelijker relativeert.

Minister **Wiegel**: Hoe staan de geachte afgevaardigde en zijn fractie tegenover het standpunt dat de heer Kaland in de Eerste Kamer namens zijn fractie heeft verwoord? Hij zei dat de Regering voorstellen voor herindelingen, waaruit gemeenten voortkomen met een inwonertal kleiner dan 10.000, beter achterwege kan laten. Het gaat mij

er niet om, beide heren tegen elkaar uit te spelen maar om de consistentie in het beleid.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Om te beginnen debatteren wij hier in de Tweede Kamer, die nog altijd direct wordt verkozen. De Minister zal toch de eerste zijn om toe te geven dat het woord, hier gesproken primair wordt gesteld. Het is natuurlijk interessant wat een collega aan de overkant van het Binnenhof heeft gezegd. Ik wil zijn tekst nalezen. Wanneer die niet spoort met de mijne, zullen wij proberen, intern orde op zaken te stellen.

Minister **Wiegel**: Dat lijkt mij dienstig!

De heer **Waltmans** (PPR): Wil de heer Hennekam daarbij dan ook het standpunt betrekken van het CDA-bestuur van zijn provincie, Noord-Brabant, dat er geen gemeentelijke herindelingen moeten komen en dat inwonertallen van 1200 en 2400 alleszins redelijk zijn voor een gemeente om, in bepaalde omstandigheden, bestuurskrachtig voort te bestaan?

De heer **Hennekam** (CDA): Het CDA is een partij met een nogal brede aanhang. Dat betekent dat de geluiden divers kunnen zijn.

De heer **Castricum** (PvdA): Met veel gezichten!

De heer **Hennekam** (CDA): Neen, niet met veel gezichten. Elke partij die zegt, een volkspartij te zijn, zal nu eenmaal, zeker op betwistbare onderdelen, een symfonie van geluiden in zich dragen. Dat zal toch ook het geval zijn bij de partij waarvan de heer Castricum lid is.

Ik sluit het verhaal over Gulpen-Wittem af met de opmerking dat wij natuurlijk een vurig aanhanger zijn en blijven van de door ons voorgestane splitsing.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot de Oostelijke Mijnstreek. Uitgangspunt voor de CDA-fractie is een polycentrische opzet. Het wetsontwerp kiest voor drie centra: Brunssum, Heerlen en Kerkrade. De Minister heeft vanochtend gezegd, ook goed te kunnen leven met een vierdeling. Hij heeft vervolgens echter een spaak in het wiel van de dialoog gestoken waar het gaat om een vijfdeling. Ons ontgaat de zin hiervan. Wat bedoelt de Minister toch wanneer hij spreekt van het 'amputeren van Heerlen'? Wij begrijpen daar niets van! Heerlen is en blijft uiteraard het hoofdcentrum in dat deel van Zuid-Limburg. Ook in onze visie, bij aanneming van de twee amendementen die voorliggen, blijft Heerlen het grootst. Ja, het groeit zelfs nog enig-

zins; aanmerkelijk wat het grondoppervlak betreft, maar ook in inwonertal. Wat zijn dan toch die onoplosbare problemen waarvoor Heerlen zou komen te staan? Worden zij opgelost wanneer Hoensbroek aan Heerlen zou worden toegevoegd? Wij geloven daar niets van.

Wij gaan uit van de bestaande situatie. Vanuit dat gegeven tasten wij Heerlen niet aan. De vijf gemeenten waarvoor wij pleiten, zijn bepaald geen kleine gemeenten. Wij zien wel degelijk een alternatief, dat wil zeggen de vijfdeling. Eén van de belangrijke aspecten daarvan is de gemeentelijke samenwerking, die in alle gebieden van Zuid-Limburg, maar zeker in dit deel ervan hard nodig zal zijn en blijven, zowel bij een drie- als bij een vier- of een vijfdeling. Kenmerkend in dat verband is – cijfers hebben het aange-toond – dat het aantal gemeenschappelijke regelingen, ongeacht of men nu kiest voor een drie-, een vier- of een vijfdeling, nagenoeg even talrijk zal blijven. Dit is een duiding van het feit dat een gemeente, welke dan ook, het nooit op eigen houtje zal kunnen doen en altijd in samenspraak met anderen de talrijke problemen te lijf zal moeten gaan.

De Minister heeft zich redelijk goedgunstig uitgelaten over de zogenaamde 'SUN-gemeenten': Landgraaf, een combinatie van Ubach over Worms, Nieuwenhagen en Schaesberg. Wij waarderen dat. Vervolgens heeft hij echter een niet te doorbreken pantser opgezet, door te zeggen: tot daar en niet verder. Dat machtswoord betreffen wij. Hij heeft gezegd: 'Indien de Kamermeerderheid zich evenwel zou uitspreken voor een vijfdeling, zou ik schorsing van de beraadslaging vragen.' Dat is een ernstig gegeven, met mogelijk zware consequenties, reden waarom wij tijd voor fractieberaad hebben gevraagd.

Nu dit beraad achter de rug is, kan ik u deze mededeling doen, mijnheer de Voorzitter. Het moet ons van het hart, dat wij geen zakelijke tegenargumenten hebben gehoord ten aanzien van de door ons bepleite vijfdeling. Het gaat immers – daarover sprak ik zojuist – om een taakstelling voor het gehele oostelijke Mijng gebied. Heerlen mag daarin, zoals de Minister zegt, het trekpaard zijn. Dit is terecht. Maar moet zo'n trekpaard worden opgetuigd met Hoensbroek? Wat voor meerwaarde – afgezien van het financiële aspect – heeft dit voor die centrumgemeente?

Wij gaan nu, in tweede termijn, de argumenten niet herhalen. Wij hebben

Hennekam

dit uitvoerig gedaan in de schriftelijke voorbereiding en in de eerste termijn. Onze argumenten zijn bekend.

De Minister heeft bij herhaling gesproken over de dialoog en erop gewezen dat deze tweezijdig is. Jawel! Het indienen van een wetsontwerp van de zijde van de Regering en de bevoegdheid van de kant van de Kamer daarin wijzigingen aan te brengen vormen een wezenlijk onderdeel van die dialoog. Deze dialoog is nu echter door het antwoord van de Minister doorbroken.

Mijnheer de Voorzitter! De CDA-fractie gelooft en blijft geloven in de levensvatbaarheid van een zelfstandig Hoensbroek. Een amendement om dit te bereiken hebben wij daarom reeds in een vroegtijdig stadium ingediend. Wij begrijpen nu dat dit streven niet op voldoende steun in dit huis kan rekenen. Een optelsom, nadat alle fracties in eerste aanleg hadden gesproken, maakte dit duidelijk. Wij vonden echter dat de zaak het waard was om voor te vechten.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik mag de heer Hennekam erop wijzen dat de fractie van de PvdA in eerste termijn aan de Minister een aantal vragen heeft gesteld ten aanzien van de standpuntbepaling inzake Hoensbroek. Hoe weet de heer Hennekam nu, dat wij er in tweede termijn negatief op zullen reageren?

De heer **Hennekam** (CDA): Dat weet ik niet, mijnheer de Voorzitter. Het is mij niet gegeven in de toekomst te zien...

De heer **Castricum** (PvdA): Hoe kunt u dan zeggen, mijnheer Hennekam, dat de Kamer onvoldoende steun zal geven aan het amendement inzake Hoensbroek?

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Zoals ik al zei: Het is mij niet gegeven in de toekomst te zien. Ook is het mij niet gegeven te kunnen zien welke politieke zwenkingen de PvdA wellicht nog gaat maken. Wel is het mij gegeven om te luisteren. Luisterende, heb ik in het debat geen enkel aangrijpingspunt kunnen vinden, waaruit zich laat duiden dat de PvdA in afwijking van het door de Regering voorgelegde wetsontwerp zou willen stemmen.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Een van de weinige punten ten aanzien waarvan de PvdA-fractie zich in eerste termijn nadrukkelijk een nadere standpuntbepaling heeft voorbehouden, is Hoensbroek geweest. De heer Hennekam kan nu wel,

om het zichzelf gemakkelijk te maken, suggereren dat wij op dat punt wel een standpuntbepaling hebben weergegeven, maar ik wijs er heel nadrukkelijk op dat van de kant van mijn fractie in eerste termijn een aantal vragen aan de Minister is gesteld ten aanzien van Hoensbroek.

De Minister heeft deze vragen beantwoord. Ik zal er nu nader, wat onze standpuntbepaling betreft, in tweede termijn op terugkomen. Ik moet dan ook vaststellen dat het buitengewoon voorbarig is van de heer Hennekam – ik begrijp echter dat het hem goed uitkomt – te concluderen dat de Kamer onvoldoende steun zal geven aan de amendementen inzake Hoensbroek.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Op zich moge het formeel juist zijn wat de heer Castricum zegt. Hij weet echter met mij dat de *plenaire behandeling hier in de Kamer van het wetsontwerp inzake de gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg* in feite het topje is van een ijsberg. Wij hebben daaraan jaren van voorbereiding vooraf zien gaan. Nooit of te nimmer, noch in de schriftelijke voorbereiding, noch op tal van andere plaatsen waar de PvdA haar opvattingen gaf over de herindeling van Zuid-Limburg, hebben wij één aanknopingspunt kunnen ontdekken voor een steun van die partij in de richting van Hoensbroek. Formeel gezien zal dit gaatje echter nog wel open zijn en ik begrijp, mijnheer de Voorzitter, dat nu het moment voor de heer Castricum is gekomen om dit wat nader te accentueren.

Ik kom nu terug bij datgene waar ik in mijn betoog was gebleven: de constatering inzake die steun...

De heer **Castricum** (PvdA): Neen, mijnheer de Voorzitter! Ik vind dat de heer Hennekam nader moet verduidelijken hetgeen waaruit hij afleidt, dat de fractie van de PvdA geen steun zal geven aan zijn amendement op Hoensbroek.

De heer **Hennekam** (CDA): Daar had ik het niet over, mijnheer de Voorzitter. Overigens ligt de bewijslast niet bij de CDA-fractie, waar het betreft het vaststellen van de sympathie die de PvdA al dan niet heeft met betrekking tot de gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg, maar bij de socialistische zelf.

De heer **Castricum** (PvdA): De heer Hennekam zegt dat hij in de Kamer onvoldoende steun krijgt voor zijn amendement betreffende Hoensbroek. Waar leidt de heer Hennekam dat uit af?

De heer **Hennekam** (CDA): Ik zal nog even herhalen wat ik zojuist heb gezegd. Ik zal het langzaam, luid en duidelijk doen, opdat elk woord tot de heer Castricum kan doorklinken. Ik zei – ik citeer uit eigen werk dit keer –: 'Een optelsom, nadat alle fracties in eerste aanleg hadden gesproken, maakt dat duidelijk.'

Het is mij niet gegeven om te zien, wat de tweede aanleg van de heer Castricum gaat opleveren.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik kan mij niet herinneren, dat de heer Evenhuis in eerste termijn nadrukkelijk heeft uitgesloten dat hij steun zou kunnen betuigen aan een amendement betreffende Hoensbroek. De fractie van de PvdA heeft dat ook niet gedaan. Dan is nogmaals mijn vraag, hoe de heer Hennekam kan zeggen dat hem is gebleken, dat er in de Kamer onvoldoende steun bestaat voor zijn amendement betreffende Hoensbroek.

De heer **Van der Sanden** (CDA): De heer Castricum heeft toch ook wel de Minister beluisterd, die zo dankbaar was voor de steun, die hij vanuit een fractie zo integraal heeft ontvangen vandaag.

De heer **Hennekam** (CDA): De totale som was geen verzameling van abstracties, maar van concrete uitspraken, doch dat zal de heer Castricum reeds duidelijk zijn geweest.

Wij vonden de zaak van Hoensbroek waard om voor te vechten. Wij hebben dat ook gedaan, niet verbaal op het laatste moment. Wij hebben in de voorbereiding jaren voor deze zaak gevochten. Ik zeg dit in het bijzonder aan het adres van de heer Brinkhorst, die mij wilde interromperen, maar dat geldt evengoed voor andere fracties in dit huis.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat behoeft de heer Hennekam mij niet te zeggen.

De heer **Hennekam** (CDA): Wij hebben altijd gepoogd dat binnen te halen als onze oprechte steun voor ons oprecht streven. Thans worden wij evenwel noodgedwongen geplaagd voor een vreselijke keuze. Steun geven aan het amendement betreffende Hoensbroek betekent dat de herindeling voor geheel Zuid-Limburg – 56 gemeenten zijn erbij betrokken – op losse schroeven wordt gezet. Een- en andermaal hebben wij gezegd, dat aan die jaren durende onzekerheid een einde moet komen. Het gaat niet aan, al degenen die bij deze zaak zijn betrokken nog langer in het onzekere te laten, bestuurders, ambtenaren en vooral bevolking. Zij hebben recht op duidelijk-

Hennekam

heid. De verantwoordelijkheid – zo voelt de fractie van het CDA dat – voor dat hele herindelingsgebeuren weegt zwaar, zeer zwaar. De fractie van het CDA kan en mag geen verantwoordelijkheid dragen voor een situatie, waar bij het wetsontwerp wordt ingetrokken. Dit zou een volstrekt onverantwoorde zaak zijn. Dat mogen wij de Limburgers niet aandoen. Wij zeggen dat eerlijk.

De Minister heeft helaas de grens getrokken. Voor die keuze gesteld betekent dit, dat wij niet anders kunnen en niet anders mogen dan het amendement betreffende Hoensbroek intrekken. Dit doen wij eveneens met het amendement Treebeek.

De **Voorzitter**: Aangezien de amendementen-Hennekam op de stukken nrs. 12 en 23 zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het intrekken van deze amendementen doe ik namens de fractie met veel spijt. Ik voeg er nog aan toe, dat mij enkele minuten geleden de excursies van de heren Waltmans en Brinkhorst ten faveure van mijn amendementen niet bekend waren.

Uitgerekend in een tijd, waarin meer begrip is ontstaan voor de eigen gemeenschap en voor de kleine schaal, mag een gemeente van meer dan 20.000 inwoners naar onze overtuiging niet worden opgeheven. Die ontwikkeling wordt door de loop van dit debat geweld aangedaan. Wij betreuren dat, maar wij hebben te buigen voor het grotere belang.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Waarom buigt de heer Hennekam meteen in tweede termijn voor wat hij zelf noemt 'het geweld van de Minister'? Deze zaak is toch nog helemaal niet duidelijk. In plaats van dat hij tegen de Minister zegt: Het is ongehoord dat u dreigt met het intrekken van een wetsontwerp, waar het gaat om een gemeente als Hoensbroek, die volstrekt levenskrachtig is en ook kan functioneren, buigt de heer Hennekam als een rietstengel in de wind, voordat er in tweede termijn werkelijk is gesproken. Ik begrijp dat niet.

De heer **Hennekam** (CDA): Ik buig niet als een rietstengel. De heer Brinkhorst weet beter, kan althans beter weten. Hetzelfde geldt voor de Minister. Het antwoord van de Minister in eerste termijn liet helaas niets aan duidelijkheid te wensen over. Ik neem de woorden

van de Minister serieus. In zo'n diepgaande kwestie moet ik dat doen. Als die serieuze woorden, die niet voor tweeërlei uitleg vatbaar zijn, gesproken zijn, kan het niet anders dan dat een fractie die vindt dat zij verantwoordelijkheid heeft, niet alleen voor Hoensbroek, maar voor het geheel, daaraan consequenties verbindt, hoe onplezierig die ook zijn en met hoeveel moeite ik die ook over de tong krijg. Maar, mijnheer de Voorzitter – misschien is dit het verschil met D'66 – onze verantwoordelijkheid strekt over de hele zaak en niet over enkele punten. Wij hebben dat in onze beschouwingen te betrekken.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Die laatste opmerking slaat natuurlijk nergens op. De heer Hennekam zei dat de Minister een woord heeft gesproken dat niet voor tweeërlei uitleg vatbaar is. De Minister heeft niet gezegd dat hij het wetsontwerp intrekt. Hij heeft gezegd schorsing van de beraadslaging te zullen vragen. Na een schorsing vindt meestal een hervatting van de beraadslaging plaats.

De heer **Aarts** (CDA): De heer Brinkhorst is toch geen vreemde in Jeruzalem?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dit behoeft niet te eindigen in het uiteindelijk intrekken van het wetsontwerp. De heer Hennekam is zeer voorbarig.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer Brinkhorst, gelet op uw parlementaire ervaring vind ik deze opmerking overbodig. Ik wijs u erop – wat dat betreft hadden wij al bange vermoedens – dat de schriftelijke voorbereiding op dit punt aan niets te wensen overliet. Ik beken graag, dat wij tot vanochtend hoopten dat de Minister dit machtswoord niet zou gebruiken. Welnu, hij heeft het uitgesproken. Wij hebben daaraan de consequenties te verbinden. Wetten worden in dit huis niet alleen door het parlement, maar in samenwerking met de Regering tot stand gebracht. Als een van de partners een machtsmiddel hanteert dat die partner mag gebruiken, dienen wij onze kop daarvoor niet in het zand te steken. Als realisten moeten wij dan proberen, te halen wat er nog te halen is.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dan is mij nu duidelijk waarom D'66 het amendement inzake Hoensbroek niet mede mocht ondertekenen van het CDA. Het CDA moest een partijpolitiek spelletje spelen met de VVD. Ik moet werkelijk zeggen dat over de rug van Hoensbroek toch wel heel wat is gebeurd.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Deze opmerking van de heer Brinkhorst is op het infame af. Als hij weet hoe groot de moeite van de CDA-fractie is geweest om een zelfstandig Hoensbroek binnen te halen, dan raakt deze opmerking kant noch wal. Deze drukt ons een heel slecht stempel op, dat totaal niet verdiend is. (In het voorgaande is een door de Voorzitter ontoelaatbaar geoordeeld gedeelte door andere woorden vervangen.) Bovendien staat onder het amendement inzake Hoensbroek alleen de handtekening van het CDA. De taal die de heer Brinkhorst bezigt, alsof wij over de rug van Hoensbroek de zaak zouden uitvechten, is beneden peil.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik moet toch constateren, dat de heer Hennekam op geen enkel concreet punt heeft kunnen aanduiden, dat hij in de Kamer onvoldoende steun voor zijn amendement zou hebben gevonden.

De heer **Hennekam** (CDA): Daarover heb ik al gesproken. Ik heb mijn optelsom niet verder gemaakt dan de eerste termijn. Als na de eerste termijn de Partij van de Arbeid, uitgerekend de Partij van de Arbeid, nog een verandering in haar houding aanneemt, kan ik dat niet anders dan als een politieke manoeuvre betitelen.

□

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Waartoe een slecht geweten al kan leiden!

De heer **Aarts** (CDA): Van wie?

De heer **Waltmans** (PPR): Van de heer Hennekam en het CDA!

De heer **Aarts** (CDA): Over slechte gewetens zouden wij nog wel even kunnen praten, mijnheer Waltmans.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik heb het niet over uw privé activiteiten, maar over de politiek.

De heer **Aarts** (CDA): Ik bedoel dan ook de PPR en niet u privé.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik heb het over de politieke activiteiten van het CDA.

De heer **Aarts** (CDA): Daar had ik het ook over wat betreft de PPR, zeker wat betreft gemeentelijke herindelingen.

De heer **Waltmans** (PPR): Bij mijn beste weten heeft de PPR nog nimmer een amendement waar zij zelf vóór was en waarvan niet vastgesteld werd dat het onhaalbaar was niet in stemming laten brengen.

Waltmans

De heer **Aarts** (CDA): Waarom hebt u het dan ingetrokken?

De heer **Waltmans** (PPR): Ik heb het ingetrokken ter bekorting van de discussie en ter vermindering van misverstand omdat er drie amendementen waren. De heer Hennekam zei, dat zijn amendement oud in jaren was, maar ik wil hem er opmerkzaam op maken dat mijn amendement veel eerder is ingediend.

De heer **Aarts** (CDA): Waarom hebt u het dan ingetrokken als het eerder was ingediend?

De heer **Waltmans** (PPR): Ik heb het ingetrokken om ter vermijden dat de indruk ontstaat dat iedereen voor zijn eigen amendement staat te vechten. Ik wilde het belang van Hoensbroek stellen boven het belang van de amendementen die na mijn amendement zijn ingediend. Ik had wat dat betreft de oudste rechten en ik prijs het in de heer Aarts dat hij solidair is en dat hij de verdediging van de heer Hennekam overneemt.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Evenhuis heeft duidelijk gezegd dat dit wetsontwerp een restant-wetsontwerp, een wankel politiek compromis is. Hij heeft ook gezegd, dat wij er met deze herindeling niet van af zijn, maar op termijn met een nieuw herindelingsvoorstel te maken krijgen. Hij zei later: 'een aantal jaren', maar daarna ging er een generatie over heen.

Het zou hem echter niet verbazen als in de toekomst een stap verder werd gezet in de richting van wat de VVD eigenlijk wil: Sittard en Geleen samenvoegen en Heerlen groter maken vanwege de functie van hoofdverzorgingscentrum, ten onrechte door de heer Evenhuis bij herhaling 'city-functie' genoemd. De heer Evenhuis vindt dat een wenselijke ontwikkeling, maar ik stel vast dat hij wel meewerkt aan amendementen inzake SUN en Beek-Spaubeek die haaks staan op zijn overtuiging dat er eigenlijk nog minder gemeentes zouden moeten komen. Maar goed, die zaak moet de VVD maar eens met haar eigen minister doorpraten.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gelijk als hij zegt dat een aantal fracties zich verwijderd hebben van het regeringsstandpunt. Ik stel vast, dat ik mij het verst verwijderd heb van het regeringsstandpunt. Hij heeft ook gezegd dat er nu sprake is van veel onzekerheid. Dat klopt en dat is ook de reden waarom de PPR-fractie vindt dat er nu maar een besluit moet vallen, en dat de Regering niet het machtswoord had moeten spreken en niet een schor-

sing van de beraadslaging en mogelijk de val van het kabinet had moeten aankondigen in relatie met een wetsontwerp dat strekt tot een herindeling van gemeenten. Ik meen, dat dit niet past bij de ernst van de behandeling. De Minister heeft erkend dat er tal van varianten denkbaar zijn. In 1969 moesten Brunssum en Hoensbroek samen, toen kwam Groot-Nuth, Geleen en Sittard samen, de Swentiboldgemeente, een Groot Valkenburg en een heel Groot Margraten. Dit betekent dat wij voorzichtig moeten zijn met al te stellige uitspraken over de combinaties, die nu worden voorgesteld.

Wat betreft de mogelijkheid dat ambtenaren vanaf 60 jaar kiezen voor ontslag met behoud van recht op wachtgeld heeft de Minister een kleine opening gemaakt in die zin dat hij in reactie op de opmerking van de heer Castricum, dat het eigenlijk vanaf 57,5 jaar zou moeten gelden, heeft gezegd dat daarover te praten valt.

De Minister heeft erkend dat een evaluatie van deze gemeentelijke herindeling van groot belang is met het oog op toekomstige herindelingen elders in het land.

Wat betreft Hoensbroek moet ik vaststellen dat een falend beleid van Regering en ook van de fractie van het CDA niet wordt goedgeemaakt met het bespelen van de emoties.

Het is onjuist, wie dan ook hier mee in de schoenen te schuiven, dat er geen meerderheid voor Hoensbroek zou zijn dan de Minister van Binnenlandse Zaken en de CDA-fractie zelf. De CDA-fractie heeft niet de moed om te testen of een meerderheid voor Hoensbroek is. Dat verhaal zou dan kloppen met wat hetgeen het 'Limburgs Dagblad' op 13 februari jl. schreef: 'In Haagse kringen wordt verteld dat de coalitiepartners CDA en VVD het over de gemeentelijke herindeling eens zijn geworden. De VVD wil graag een zelfstandig Spaubeek, het CDA heeft zijn zinnen gezet op een zelfstandige SUN-gemeente. Volgens het geheim akkoord tussen beide partijen zal men elkaar op die punten steun verlenen. Minister Wiegel, gevraagd om commentaar: Het is natuurlijk prima, wanneer coalitiepartners elkaar kunnen vinden; of de kaarten zo geschud zijn, zal blijken in de debatten.' Aldus de heer Wiegel met vooruitziende blik. Wel, dat is dan tijdens deze debatten gebleken, hoe de kaarten zijn geschud. Als de Minister van Binnenlandse Zaken zelf zegt dat er op de kwaliteit van het bestuur van Hoensbroek niets is aan te merken, als hij zegt dat Hoensbroek een

subcentrumgemeente is en geen stadswijk van Heerlen – en op dit laatste was toch een belangrijk gedeelte van zijn argumentatie gebaseerd – dan zie ik niet goed in, dat hij tegelijkertijd kan zeggen: SUN, dat mag dan van mij, maar Hoensbroek en SUN samen, dat kan niet!

In deze context gesteld, kan dat toch niet anders betekenen dan dat de Minister niet door zijn woorden maar door zijn gebaar en door zijn glimlach de demonstranten uit de SUN-gemeenten heeft duidelijk gemaakt, dat hij wel kiest voor de SUN-gemeenten en tegen Hoensbroek.

Ik denk dat het noodzakelijk is, de CDA-fractie, die zegt zich al die jaren druk te hebben gemaakt voor de zelfstandigheid van de gemeente Hoensbroek, te dwingen ook die laatste week te vechten voor de zelfstandigheid van de gemeente Hoensbroek. Het gaat niet aan om het bijtje erbij neer te leggen, vlak voordat de stemmingen komen. Mijn fractie zal daaraan niet meewerken en heeft dan ook de eer, het amendement, gelijkloidend aan dat van de heer Hennekam, in te dienen. Het amendement is getekend door de leden Waltmans, Castricum en Brinkhorst. Mijn fractie is van mening dat het CDA tot duidelijkheid en eerlijkheid in de politiek moet worden teruggebracht.

De heer **Aarts** (CDA): Ik wil de heer Waltmans nog wat vragen, wat vriendelijker dan zojuist. Ik neem aan dat de Minister heeft willen zeggen dat hij het wetsontwerp intrekt als de amendementen Hoensbroek en SUN allebei worden aangenomen. Is dat juist?

Minister **Wiegel**: Ik heb gezegd dat als het amendement zou worden aangenomen, ik dan schorsing van de beraadslaging zou vragen. Uit schorsing kan van alles en nog wat voortkomen. De inhoud van mijn betoog was echter naar ik aanneem wel zo duidelijk, dat daaruit bleek dat ik dan ook de behandeling van het wetsontwerp niet verder voor mijn rekening zou kunnen nemen.

De heer **Aarts** (CDA): Dat is voldoende. Dan wil ik de heer Waltmans tegen deze achtergrond vragen, of hij de consequentie van de indiening van zijn amendement voor zijn rekening neemt, dat de volledige herindeling van Zuid-Limburg geen doorgang vindt.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik vind dat in zaken, die niet de veiligheid van de staat raken of van enorme betekenis voor de gehele gemeenschap zijn, de

Waltmans

Minister dit machtswoord niet mag spreken. En als hij het spreekt, heb ik het gevoel dat ik politiek word gechantageerd. Op chantage ga ik nooit in.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Deze tweede termijn kreeg door de wat onverwachte intrekking van het amendement van de heer Hennekam een wat andere kleur dan wij gewenst hadden. Wij hadden gehoopt dat in tweede termijn nog een zakelijke discussie over een aantal punten mogelijk was. Ik zal dat doen. Straks zal ik nog terugkomen op de kwestie-Hoensbroek.

Ik had willen zeggen dat ik het op zichzelf waardeerde dat de Minister een dialoog met de Kamer aanging. Juist bij een gemeentelijke herindeling is het erg essentieel dat er niet met messen wordt getrokken, of dat voortijdig met schorsing wordt bedreigd. Wij wilden luisteren naar de inhoudelijke en zakelijke discussie. De Minister en de Kamer waren namelijk overtuigd van de noodzaak van de herindeling.

Helaas bestaat er op het punt van de financiën duidelijk verschil van mening tussen de Minister en mijn fractie. Ik heb gezegd dat naast de bestuurlijke, ook de financiële kant moet worden verzorgd. Er moeten financiële randvoorwaarden worden geschapen. Met woorden heeft de Minister dit onderstreept. Hij heeft gezegd dat de bestuurlijke conceptie voorop staat. Ik kan niet anders, dan concluderen dat hij in feite het financiële argument veel zwaarder heeft laten wegen, zeker als men de relatieve betekenis van dit argument tegenover de totale bestuurlijke argumenten noemt.

De berekeningen van de Minister zijn gebaseerd op de zogenaamde schaalbedragen van het gemeentefonds. Over die schaalbedragen zei de Minister bij de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken voor 1980: 'Wat betreft de lopende middelen, voorzieningen van de gemeenten, wijs ik op de plannen van de Staatssecretaris tot herziening van de verdeelmaatstaven van de algemene uitkeringen van het gemeentefonds.'

Tot nu toe speelt het inwoneraantal hierbij een te belangrijke rol, maar in de praktijk blijkt een meer stabiele maatstaf gewenst. Dat staat op blz. 20 van de *memorie van toelichting voor 1980*. Dat geeft aan dat ook vanuit de kant van de Minister gezien de discussie over de koppeling van het inwonersaantal aan de schaalbedragen zeer gerelativeerd wordt. Als zelfstandig ar-

gument voor een gemeentelijke herindeling van deze schaal had dat niet zo zwaar mogen wegen. Ik laat het hierbij, maar hoop dat de Minister er nog in tweede termijn op terugkomt.

Ik kom tot de bespreking van het plan zelf. Wij hebben gediscussieerd over het driehoekige stukje tussen de E-9 en het Julianakanaal. In eerste instantie heeft de Minister dit bij Susteren gevoegd, om het vervolgens bij nota van wijziging bij Born te voegen. Daarbij gaat de Minister ervan uit dat er geen incompatibiliteit is tussen het belang van het waterwingebied en dat van het industrieterrein. Naar ons gevoel ligt dat anders. Op nog geen 200 m. van het industrieterrein zijn waterputten geslagen. Het lijkt ons ondenkbaar dat er geen water uit het industriegebied naar het waterwingebied toe vloeit. Ik verwijs hiervoor nogmaals naar de collega Ginjaar...

Minister **Wiegel**: Uw collega Ginjaar?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik verwees u naar uw collega, de heer Ginjaar. Het is niet mijn collega. Ik denk dat ik dat ook niet erg zou wensen in de huidige context.

De heer **Hennekam** (CDA): Die waterverplaatsing wordt toch niet geremd door gemeentegrenzen? Dat is toch primair een zaak die in bestemmingsplannen moet worden geregeld?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Als men op dat terrein een industrieterrein maakt, zal ongetwijfeld het waterwingebied daardoor worden beïnvloed. Hoe kwalificeert de Minister mijn amendement overigens? Hij heeft er geen oordeel over uitgesproken. Vindt hij het onaanvaardbaar of niet?

Minister **Wiegel**: Gezien de hele context van dit wetsontwerp is dit amendement toch wel wat te licht om het onaanvaardbaar te noemen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat ben ik zeker met u eens. Daarom hoop ik dat de meerderheid van de Kamer overtuigd is van het belang van dit gebied.

Ik wil nog één woord zeggen over Graetheide. De Minister heeft gezegd dat wij ten principale van mening zijn dat het niet naar Geleen moet gaan. Dan heeft der Minister echter niet goed geluisterd. Wij hebben gezegd dat wij oog hebben voor de belangen van DSM. Tot mijn vreugde constateer ik dat de Minister ook zegt dat het van de definitieve beoordeling in een milieuplan en van een sociaal-economische beoordeling afhangt of het uiteindelijk tot een industriële bestemming zal komen.

Dan kom ik nu tot Beek. Ik ben blij dat de Minister uiteindelijk in het kader van de dialoog heeft aanvaard dat door een andere afweging van de meerderheid van de Kamer een gemeente Beek mogelijk is.

Wij hebben als eersten voorgesteld dat ook het vliegveld integraal tot dat geheel behoort. De Minister is het daarmee eens en ik laat het bij die opmerkingen.

Dan kom ik toe aan het punt, waar het in deze discussie om draait, namelijk de beoordeling van de Minister van de toekomstige situatie in de oostelijke mijnstreek. Ogenschijnlijk heeft de Minister een helder betoog gehouden. Het was echter een innerlijk volkomen tegenstrijdig betoog.

Ik heb geprobeerd, zorgvuldig naar de argumenten van de Minister te luisteren. Hij vind één gemeente te groot-schalig. Met twee gemeenten acht hij Heerlen te overheersend. Drie gemeenten creëren lijkt hem leefbaar, gelet op zijn opmerking over de aanvaardbaarheid van SUN of Hoensbroek, overigens zonder dat hij ook maar enigszins deze twee mogelijkheden tegen elkaar heeft afgewogen, terwijl het twee volkomen ongelijksoortige gemeenten zijn.

In feite heeft de Minister in het Limburgs Dagblad van 13 februari al zijn voorkeur voor SUN uitgesproken. Vanmorgen zei hij, dat ik hem uitlokte, maar in feite heeft hij zichzelf uitgelokt, door op 13 februari geheel uit vrije wil publiekelijk te zeggen dat hij vindt dat SUN mogelijk is. In feite was het dus in de Kamer vanmorgen oud nieuws.

Het gaat er echter om, dat er in onze bestuursconceptie zelfs met de combinatie van deze drie gemeenten een disproportionele verhouding bestaat. Dan zijn er namelijk Heerlen met ruim 100.000 inwoners, Kerkrade met 57.000 inwoners en Brunssum met 30.000 inwoners. Welnu, wij zien niet in waarom een vier-punt mogelijk is en een vijf-punt niet. Wij vinden dat dogmatiek van de bovenste plank. Dit getuigt van een bestuurlijke conceptie die geen hout snijdt. Het centrale punt was immers de vraag, of samenwerking mogelijk zou zijn.

Ik vraag de Minister dan ook, waarom vier gemeenten wel zouden kunnen samenwerken en vijf gemeenten niet, terwijl het gaat om een gemeente als Hoensbroek, die – de Minister heeft het zelf gezegd – bestuurskrachtig is, die haar eigen financiën heeft gesaneerd, die culturele voorzieningen heeft en in alle opzichten als een zelfstandige gemeente kan worden be-

Brinkhorst

schouwd en niet slechts als stadswijk van Heerlen.

Ik vond het juist een openhartige, eerlijke benadering toen de Minister zei, dat het niet gaat om een stadswijk van Heerlen. Op dat centrale punt brengt de Minister alleen het axioma van de drie gemeenten of de vier gemeenten tegenover de vijf gemeenten naar voren. Wij vinden het onverantwoordelijk dat de Minister zulke zware woorden heeft gebruikt ten aanzien van die ene gemeente Hoensbroek. Hij heeft het machtswoord gesproken, op grond waarvan mijnheer Hennekam op de knieën is gegaan.

De heer Hennekam en ik waren het zakelijk met elkaar eens. Te vroeg is hij bezweken voor een Minister die op onjuiste, ongerechtvaardigde gronden een machtswoord heeft gesproken. Een machtswoord dat men alleen maar behoort te spreken wanneer het gaat om belangrijke politieke vraagstukken, anders is iedere dialoog tussen Regering en parlement, hoe vaak men het ook gebruikt, een vals woord; een groot vals woord, om Thorbecke te citeren.

De heer **Hennekam** (CDA): Ik zou de heer Brinkhorst graag iets willen vragen. Het gaat er nu niet om, wat zakelijk gezien de beste oplossing zou zijn. Hij kent onze opvatting daaromtrent. Wil de heer Brinkhorst met zijn fractie, als hij ten aanzien van de oostelijke mijnstreek zijn zin niet krijgt, het risico lopen dat het hele wetsontwerp het niet haalt?

Werkt hij daar dan – natuurlijk indirect – aan mee? Een antwoord op die vraag zou – erg duidelijk – 'ja' of 'nee' kunnen zijn. Ik vind dat de heer Brinkhorst het ook tegenover Zuid-Limburg verplicht is, een duidelijk antwoord op die vraag te geven en er niet voor weg te vluchten.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Wij zijn aan die hele zaak nog niet toe.

De heer **Hennekam** (CDA): De heer Brinkhorst ontwijkt de vraag inderdaad. Het gaat erom, of hij ook tegenover Zuid-Limburg de verantwoording op zich wil nemen voor het niet doorgaan van het hele wetsontwerp. De heer Brinkhorst moet niet met een boog om die vraag heenlopen. Hij moet niet zeggen, wat hij het liefst wil. Hij weet ook wel, wat ik het liefst wil. D'66 komt op mij een beetje over als een partij die de krenten uit de pap haalt en vervolgens de pap niet wil doorslikken. Wij hebben er recht op, te weten wat ik de heer Brinkhorst heb gevraagd.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik werp deze aantijgingen van de heer Hennekam verre van mij. In plaats van de moed op te brengen, de Minister te vragen of hij bereid is, die gemeentelijke herindeling op tafel te leggen, maakt hij iemand die het zakelijk, inhoudelijk met hem eens is, verwijten. Ik spreek een oordeel uit over hetgeen de heer Hennekam vraagt op het moment, dat daarvoor aangewezen is. Dat had ook hij moeten doen. De heer Hennekam had nog niet op de knieën behoren te gaan, terwijl er nog niet één uitspraak van de Kamer is geweest. Dat is een niet juiste bejegening van het parlement. (In het voorgaande is een door de Voorzitter ontoelaatbaar geoordeeld gedeelte door andere woorden vervangen.)

De heer **Hennekam** (CDA): Ik constateer, dat de heer Brinkhorst geen antwoord op mijn vraag wenst te geven.

De heer **Evenhuis** (VVD): De heer Brinkhorst heeft de vraag van de heer Hennekam niet beantwoord. Toch is het voor de zuiverheid van de discussie in dit Huis van belang om precies te weten waar hij staat. De Minister heeft vanmorgen, mede door interrupties van de heer Brinkhorst, precies aangegeven waar voor hem de grens ligt. Als de Minister zegt, dat vijf gemeentes in de oostelijke mijnstreek voor hem niet aanvaardbaar zijn en dat hij dan vraagt om de beraadslaging te schorsen, aanvaardt de heer Brinkhorst dan dat gegeven?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het antwoord daarop is heel duidelijk.

De heer **Evenhuis** (VVD): Nou, en dat is?

De heer **Brinkhorst** (D'66): De Minister behoort overtuigd te worden van de zakelijke overeenstemming tussen het CDA en D'66. Zelfs de heer Evenhuis had gisteren in zijn betoog enige aarzelingen.

De heer **Evenhuis** (VVD): Maar nu u!

De heer **Brinkhorst** (D'66): Op dat moment behoort de Kamer – nee, niet ik! – het inhoudelijke gevoelen, dat in meerderheid aanwezig is, aan de Minister over te dragen. Een Minister behoort op dit ogenblik geen machtswoorden te spreken, terwijl er in feite duidelijk sprake is van een consensus in het parlement. Dat is mijn antwoord! U zult wel merken hoe ik zal stemmen!

De heer **Evenhuis** (VVD): In de eerste plaats

De **Voorzitter**: In de eerste plaats krijgt de heer Evenhuis nog de gelegenheid

voor een tweede termijn en in de tweede plaats schors ik de vergadering voor enkele minuten.

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

□

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft ten aanzien van de alternatieve gedachten over het trekken van de grenzen in het gebied bij een aantal mogelijkheden laten merken dat hij veranderingen, door de Kamer aan te brengen, wel aanvaardbaar vindt. In een aantal andere gevallen heeft hij dat niet gedaan.

Nu vind ik dat in de gehele discussie toch te weinig rekening wordt gehouden met hetgeen in het gebied zelf leeft, met name onder actieve delen van de bevolking. Men kan niet zwart-wit redeneren. Als blijkbaar veel mensen daar een zelfstandige gemeente willen handhaven, is dat voor mij niet per se voldoende argument om dat ook te doen. Ik vind echter wel dat in sterke mate rekening moet worden gehouden met onder de bevolking levende bezwaren.

Dit geldt onder andere voor de kwestie van Graetheide en de Lexhy. Daarvan heeft de Minister gezegd dat het moet vanwege DSM, zonder dat hij eigenlijk precies weet wat DSM daar gaat doen. Ik vind het ook hierom belangrijk omdat mensen die uitermate bezorgd zijn over het milieu het standpunt verdedigen dat Graetheide en de Lexhy niet bij Geleen moeten komen. Deze benadering wordt tegenwoordig meer aanvaard dan een aantal jaren geleden.

Minister **Wiegel**: Het is ook zo dat de benadering dat wij de werkgelegenheid moeten dienen meer wordt aanvaard dat een tijdje geleden.

De heer **Van der Spek** (PSP): Dat betwijfel ik. Wij spreken in dit geval bovendien niet over de kwestie werkgelegenheid of geen werkgelegenheid, maar over de soort van werkgelegenheid.

Hetzelfde probleem speelt in zekere zin ook ten aanzien van het vliegveld Beek. De Minister zegt dat, als er een aparte gemeente Beek-Spaubeek komt, het vliegveld bij die gemeente moet blijven. Ook daar zijn de bestuurlijk duidelijk verschillende houdingen ten aanzien van enerzijds een groengebied en anderzijds een gebied waarvan een vliegveld een belangrijk deel uitmaakt het argument om te pleiten, zoals ik heb gedaan, voor het niet onder gemeente Beek-Spaubeek laten vallen van het vliegveld.

Van der Spek

Ook ten aanzien van Margraten heeft de Minister de gedachte van een splitsing verworpen en wel met het argument, dat het het beste was voor het behoorlijk besturen van het gebied om alles in één hand te houden. Uit de geluiden uit dat gebied komt naar mijn mening juist naar voren dat velen van mening zijn dat het juist een te groot en te ingewikkeld gebied wordt om te verwachten dat het bestuurlijk zo soepel gaat verlopen als de Minister meent dat het geval zal zijn met zijn voorstellen.

Het belangrijkste punt van de herindeling, wat althans de heftigheid in de verdediging van de standpunten hier betreft, is de kwestie van drie of vijf gemeenten in de oostelijke mijnstreek. De Minister heeft eigenlijk ongeveer herhaald wat ik in eerste termijn met het woord 'chantage' heb aangeduid. Hij heeft een zeer duidelijk dreigement uitgesproken dat hij met het wetsontwerp niet verder wil gaan wanneer men met name Hoensbroek wil handhaven.

Minister Wiegels: Waarom is dit chantage?

De heer Van der Spek (PSP): Daarover hebben wij in eerste termijn ook al gesproken. Ik heb het ook uitgelegd. Ik heb toen ook gezegd dat ik het wel wilde veranderen in 'al te zware druk uitoefenen'. Toen heeft de Minister geantwoord dat hij het met mij eens zou zijn als ik de woorden 'al te' zou schrappen. Ik heb toen gezegd dat ik 'al te' wilde handhaven. Dat wil ik nu ook.

Ik wil het wel toelichten. Het doet mij een beetje denken aan de discussie die wij onlangs bij de grondwetswijzigingen hebben gevoerd over de verhouding Regering-parlement. Men zou ook kunnen zeggen de kwestie van de mate van dualisme en de mate van monisme.

Dit is zo'n gelegenheid waarbij ik spijt voel, dat wij geen situatie hebben waarin de Kamer in feite beslist. Een minister die wijzigingen die wij in een wetsontwerp aanbrengen, moet uitvoeren, moet natuurlijk beoordelen of hij dit persoonlijk wil.

Ik herhaal dat een minister slechts als de wijziging met zijn geweten in strijd komt, neen mag zeggen. Ik kan mij echter niet voorstellen dat het trekken van een andere lijn op een kaart een gewetenskwesitie voor een minister is. Daarom acht ik de druk te zwaar, als de Minister zegt dat hij overweegt, het wetsontwerp niet verder te verdedigen, als de Kamer het amendement aanneemt.

Minister Wiegels: De heer Van der Spek zegt dat een minister slechts mag zeggen dat hij een voorstel niet verder geleidt, als het in strijd met zijn geweten is. Een minister moet echter beleid voeren en een voorstel moet hierin passen. Hij moet immers het voorstel, al of niet gewijzigd, in de Eerste Kamer verdedigen. Men mag niet van een minister vragen, iets te doen wat strijdig is met de hoofdlijnen van zijn beleid. Deze Minister is hiertoe althans niet bereid.

De heer Van der Spek (PSP): Het is maar goed de Minister deze laatste beperking maakt. Wij maken immers herhaaldelijk mee dat ministers van dit kabinet iets verdedigen, omdat dit van het kabinet moet, terwijl zij het persoonlijk kennelijk niet ermee eens zijn. Dit geldt in het bijzonder voor de Minister van Buitenlandse Zaken in het geval van de leverantie van duikboten aan Taiwan; er zijn echter vele voorbeelden te verzinnen.

Het is naar mijn mening een groot probleem voor een minister of hij zich moet neerleggen bij een meerderheidsstandpunt en dit vervolgens met verve in de Kamer en elders moet verdedigen, zeker bij zoiets gevoelig als wapenexport naar een niet erkend land, naar een klant zelfs. Blijkbaar kunnen ministers met dit probleem in het reine komen. Ik meen dat deze Minister zeker de flexibiliteit heeft die zijn collega van Buitenlandse Zaken nog lang niet heeft verworven.

Minister Wiegels: In de Geul is veel mogelijk, maar er varen nog steeds geen duikboten. Ik heb de indruk dat de geachte afgevaardigde de grenzen, althans geografisch, van het wetsontwerp overschrijdt.

De heer Van der Spek (PSP): Dit was nu niet aan de orde. Het ging om het algemene probleem of een minister moeilijkheden krijgt, als hij iets wat naar zijn mening niet in zijn beleid past, moet verdedigen. Naar mijn mening komt dit herhaaldelijk voor. Misschien gaat het zover dat een minister het in strijd met zijn geweten acht. Dan moet hij het niet verdedigen en komt er een ander.

Naar mijn mening is het probleem dus oplosbaar. Ik heb een zeer duidelijk voorbeeld genoemd van een geval dat kennelijk voor een bewindsman van dit kabinet uitvoerbaar was.

De Minister is helemaal niet ingegaan op mijn vraag of in het huidige artikel 44 voldoende garantie is voorzien om te komen tot vormen van gemeentelijke decentralisatie. Ik heb in eerste termijn gezegd dat ik overwoog

om, naast het in artikel 44, lid 1, voorkomende voorschrift, te proberen in de wet te krijgen het voorschrift dat gemeenten ertoe verplicht, aan gedeputeerde staten te melden welke aanvragen voor wijk- of dorpsraden zij hebben afgewezen.

Inmiddels heb ik een amendement van deze strekking onder nr. 31 ingediend. Hieraan heb ik toegevoegd het schrappen van de nu in artikel 44, lid 2, voorkomende bevoegdheid van de Minister aan een gemeente ontheffing te verlenen voor het magere wat in artikel 44, lid 1, voorkomt. Dit gaat mij te ver.

Ik heb met allerhande argumenten, die ik nu niet herhaal voorgesteld, in een soort van overgangssituatie tijdelijk af te wijken van de aantallen gemeenteraadsleden die zijn voorgeschreven in artikel 5 van de Gemeentewet. De Minister is hierop niet ingegaan. Een amendement van de genoemde strekking, leidende tot vier gemeenteraadsleden meer voor gemeenten met minder dan 50.000 inwoners en acht meer voor gemeenten met meer dan 50.000 inwoners voor een periode van vier jaar, is inmiddels onder nr. 30 ingediend.

De Minister is in de schriftelijke voorbereiding wel, maar nu niet ingegaan op mijn suggestie, te streven naar een dus financiën beschikbaar te stellen voor de mogelijkheid van een zekere decentralisatie van de gemeentesecretarieën. Ik dring daarop nu alsnog aan.

Wat de kwestie van het openbaar vervoer betreft, heeft de Minister een minieme toezegging gedaan: in het kader van de nieuwe situatie van de gemeenten wilde hij wel in overleg bezien in hoeverre er iets aan het openbaar vervoer zou moeten gebeuren. Ik herinner aan de door mij genoemde voorbeelden, waarbij het overigens ging om een door mij verzonden dame X, die in Mheer zou wonen. Er zijn op dit punt talloze voorbeelden te verzinnen, die helemaal niet zo dwaas zijn als de Minister stelt.

De Minister zal er toch gevoel voor hebben dat mensen die nu in staat zijn, hun eigen raadsvergaderingen bij te wonen, omdat zij in een kleine kern wonen die een zelfstandige gemeente is, met de nieuwe indeling dikwijls een raadsvergadering vrij ver van hun huis niet zullen kunnen bijwonen omdat het openbaar vervoer voor de terugreis ontbreekt. Dat vind ik een belangrijke zaak. Mijn suggestie is niet, al die gemeenten te laten bestaan maar iets te doen aan het openbaar vervoer. Die toezegging vraag ik alsnog van de Minister.

Van der Spek

De Minister is niet ingegaan op de suggestie van een op korte termijn in te stellen, apart fonds dat door de begeleidingscommissie van gedeputeerde staten zou worden beheerd en waarin voor de overgangssituatie alerhande extra middelen die zeer nodig zijn zouden worden gestopt. Ik meen dat dit heel belangrijk en noodzakelijk is.

De Minister wil de zaak over zeven maanden laten ingaan. Ik meen dat dit, gegeven het feit dat er door de begeleidingscommissie nog niet al te veel is gedaan, toch een heel zware hypotheek legt op de gang van zaken, nu een zo ingrijpende wijziging zal plaatsvinden, ook voor mensen die ambtelijke posities bekleden. Ik vraag de Minister daarom met klem, alsnog over die termijn te willen nadenken.

□

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De eerste geïnteresseerde Limburgse gemeentebestuurders heb ik vanmiddag huiswaarts zien trekken. Zij hebben de afloop van dit debat niet afgewacht; die was hen op het moment waarop zij vertrokken al duidelijk, en die stond mij na de eerste en de tweede termijn van de Minister, binnen en buiten de Kamer, ook al tamelijk scherp voor ogen.

De dialoog tussen de Minister en beide regeringsfracties blijkt opmerkelijk snel klaarheid te hebben gebracht. Ik meen dat ook de heer Hennekam er niet zo zeer behoefte aan had, zich nader op de ontstane situatie te beraden als wel dat hij alvast het nodige denkwerk wilde verrichten om op een zo soepel mogelijke wijze door de knieën te gaan met zijn amendement-Hoensbroek. Daarvoor verwijs ik naar het eerste interruptiedebatje dat ik gisterochtend met hem mocht voeren, en waarin ik min of meer voorspelde wat vandaag zou gaan gebeuren.

Ik vind overigens het denkwerk dat de heer Hennekam heeft verricht niet van hoge kwaliteit. Waar hij meende te moeten stellen, te hebben begrepen dat er in de Kamer onvoldoende steun zou zijn te vinden voor het amendement-Hoensbroek dat hij had ingediend, is hij volstrekt voorbij gegaan aan de opmerkingen die ik gisterochtend in de Kamer heb gemaakt over Hoensbroek. Op dit punt laat ik de heer Hennekam graag een citaat uit eigen werk horen. Dat kan af en toe best nuttig zijn. Ik heb gisteren in mijn eerste termijn gezegd dat mede aan de hand van de reactie van de Minister op de inmiddels ingediende wijzigingsvoor-

stellen voor Hoensbroek de PvdA het standpunt over het zelfstandig voortbestaan van deze gemeente nader zou bepalen. Ik zou het buitengewoon op prijs stellen wanneer de heer Hennekam op de opmerking van daarstraks, die hij heeft aangevoerd als excuus om zijn amendement-Hoensbroek te kunnen intrekken wilde terugkomen.

De heer **Hennekam** (CDA): Ik word bijna ontroerd van de gouvernementele houding van de socialisten, ongekend in dit huis! Vanwaar toch die plotselinge liefde voor Hoensbroek, die nooit eerder aan de dag was gelegd? Is die werkelijk ingegeven, zoals de heer Castricum ons wil laten geloven, door het antwoord van de Minister? Ik zet daar grote vraagtekens bij!

Als ik mag reageren op hetgeen de heer Castricum heeft gezegd, mijnheer de Voorzitter, wil ik het volgende opmerken. Ik heb geen enkel excuus aangevoerd. Ik heb gezegd dat wij gesteld zijn voor een keuze, een keuze die wij niet hebben gezocht, maar die ons is opgedrongen. Welnu, waar het betreft een keuze voor het hele wetsontwerp en het opheffen van de onzekerheid van de mensen in 58 gemeenten enerzijds, of een keuze voor het op één punt datgene trachten te krijgen wat je graag zou willen maar dat ten koste gaat van al het andere, dáár kan de keuze niet moeilijk zijn. Dat is de stand van zaken, mijnheer de Voorzitter. De heer Castricum weet dit deksels goed.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het probleem met de heer Hennekam is, dat hij gisteren niet naar mij heeft geluisterd en vandaag niet naar zichzelf heeft geluisterd...

De heer **Hennekam** (CDA): Ik heb al twee jaar in uw schriftelijke stukken gekeken en gelezen, mijnheer Castricum. Datgene wat u vandaag verkon- digt ten aanzien van sommige onderdelen van het herindelingsplan staat bijna haaks op datgene wat u al twee jaar lang schrijft.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zei zoëven dat de heer Hennekam gisteren niet goed naar mij heeft geluisterd – ik heb dit daarstraks heel duidelijk aangetoond – en dat hij nu niet goed naar zichzelf heeft geluisterd. Voor hij zijn amendement introk, heeft de heer Hennekam immers heel nadrukkelijk gesteld dat hij had begrepen dat de Kamer dit amendement onvoldoende steunde en dat dit voor hem aanleiding was het amendement in te trekken. Ik krijg daarop geen reactie, dus dit blijkt achteraf ook juist te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat ik ook nog moet reageren op hetgeen de heer Hennekam aanroert ten aanzien van de standpuntbepaling van de PvdA-fractie met betrekking tot een aantal punten in het herindelingsplan Zuid-Limburg. Ik mag de heer Hennekam adviseren de schriftelijke discussie, zoals wij die de afgelopen jaren hebben gevoerd, er nog eens zorgvuldig op na te lezen. In die schriftelijke discussie zal hij nergens tegenkomen dat de PvdA zich voor of tegen Hoensbroek uitspreekt. De PvdA heeft gisteren, in eerste termijn, volstreekte duidelijkheid betracht op alle belangrijke punten uit het wetsontwerp.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Castricum zegt dat zijn fractie niet voor of tegen is en vervolgens zegt hij: Wij zijn volstrekt duidelijk! Maar goed, ik luister!

De heer **Castricum** (PvdA): Ik begrijp heel goed dat het een moeilijke avond voor u is, mijnheer Hennekam, maar u moet toch even naar mij luisteren. Ik heb gisteren in mijn eerste termijn geen enkel misverstand laten bestaan over alle punten uit het wetsontwerp. Op één punt heb ik gezegd dat wij aan de hand van de reactie van de Minister ons standpunt nader zouden bepalen. Dan moet u nu waarmaken, mijnheer Hennekam, datgene wat u daarstraks zei, namelijk dat alles wat wij de afgelopen jaren in de schriftelijke voorbereiding naar voren hebben gebracht, haaks staat op de standpuntbepaling die ik gisteren namens mijn fractie heb weergegeven. Dat moet u nu waarmaken!

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de tekst niet letterlijk voor me, maar gisteren is door de Minister uitgesproken dat alleen de fractie van de PvdA het wetsontwerp zoals hij het heeft voorgelegd, steunt. Dat is toen door de heer Castricum niet tegengesproken.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik moet erop wijzen, mijnheer de Voorzitter, dat op hetzelfde moment dat de Minister dit zei, ik uit mijn bankje ben opgestaan en dat op datzelfde moment dat ik opstond om naar de interruptiemicrofoon te gaan, de heer Minister die stelling van hem enigszins heeft genuanceerd. Dat vond ik volkomen correct. Klopt het, mijnheer de Minister?

Minister **Wiegel**: Er waren inderdaad een paar bezwerende formules.

De heer **Castricum** (PvdA): Dank u wel!

Mijnheer de Voorzitter! Ook op dit punt is derhalve hetgeen de heer Hen-

Castricum

nekam heeft gesuggereerd helemaal niet correct. Ik nodig hem overigens graag uit om terug te nemen datgene wat hij heeft gezegd, waar hij liet uitkomen dat wij bij onze behandeling van het wetsontwerp, vandaag en gisteren, dingen zouden hebben gezegd die haaks staan op datgene wat wij in de afgelopen twee jaren in de schriftelijke voorbereiding te berde hebben gebracht. Het zou alleen maar keurig zijn van de heer Hennekam, wanneer hij die suggestie terugneemt.

De heer **Hennekam** (CDA): Als daar reden voor is, neem ik suggesties terug. Ik heb echter net aangegeven dat daarvoor geen enkele reden aanwezig is, weshalve ik het niet doe.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Bestelt u de stukken nog eens!

De heer **Castricum** (PvdA): Dan verzoek ik de heer Hennekam om inderdaad de stukken nog eens te lezen en krijg ik graag van hem een nadere publieke reactie.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Zo is dat!

De heer **Castricum** (PvdA): Ja, zo zit dat, mijnheer Hennekam!

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de Minister van Binnenlandse Zaken overigens zeer erkentelijk voor het feit dat hij – ongetwijfeld met steun van zijn ambtenaren en van medewerkers uit de provincie Limburg – op een groot aantal van mijn opmerkingen heeft gereageerd, ook al hadden wij elkaar – ik zeg het via u tegen de heer Hennekam en tegen de Minister, mijnheer de Voorzitter – niet zo heel veel duidelijk te maken. Maar er waren nog een paar puntjes, Hoensbroek onder andere, waarop we wat nader met elkaar van gedachten moesten wisselen.

Goede voorstellen van de kant van de Regering worden door mijn fractie van harte ondersteund en een zeldzame gelegenheid als deze grijpt zij dan ook vanzelfsprekend graag aan.

Minister **Wiegel**: Ik weet niet of ik blij moet zijn of bedroefd.

De heer **Castricum** (PvdA): Misschien kan de Minister in tweede termijn zijn stemming nader bepalen.

Minister **Wiegel**: Ik ben dan toch maar blij.

De heer **Castricum** (PvdA): Er is dan ten minste een man in dit Huis, die een blij avond heeft.

Ik onderstreep nog eens de woorden van de Minister, dat het herindelingsplan dat wij dezer dagen bespreken niet gebaseerd is op grond van Haagse

wijsheid, maar wel op een verantwoordelijke belangenafweging, waarbij rekening is gehouden met de verantwoordelijkheden van de diverse bestuurslichamen in het gebied.

De Minister heeft terecht gesteld, een grote verantwoordelijkheid toe te kennen aan het provinciaal bestuur. Gedeputeerde staten van Limburg, waarin de drie grootste politieke groeperingen van de provincie en van het land zijn vertegenwoordigd, hebben naar het oordeel van de Minister een zeer afgewogen voorstel op tafel gelegd. Erg wezenlijk, zei hij, is dat dit voorstel een aantal elementen bevat, wezenlijk voor de hele opzet. Voorts zei hij: Daarom moeten wij buitengewoon voorzichtig zijn met het tornen aan die elementen; anders zou immers de bodem onder het wetsvoorstel worden weggeslagen.

Het komt de duidelijkheid ten goede, wanneer wij de mededelingen van de Minister over de hoekstenen en de steunpilaren van het wetsontwerp in de schriftelijke voorbereiding, in gedachten die laatste uitlatingen toetsen aan wat van de zijde van de Regering in eerste termijn, even los van de verpakking, te berde is gebracht. Drie hoekstenen en steunpilaren; wij beginnen in de westelijke mijnstreek Beek-Spaubeek. De Minister heeft er geen overwegende problemen mee en *het vliegveld kan er eigenlijk het beste ook maar bij*. Natuurlijk worden er grote bestuurlijke zorgen voor de gemeente Geleen ingebouwd, maar aldus de Minister gisterochtend: Ik zal vanochtend niet zeggen dat het amendement-Beek-Spaubeek ontoelaatbaar is.

Mooie woorden vervolgens over de oostelijke mijnstreek. Ik citeer:

'In de Perspectievennota wordt de bestuurlijke herstructurering van het oostelijk mijngebied een fundamentele voorwaarde genoemd voor het slagen van het herstructureringsbeleid. Naar mijn overtuiging doet de vorming van gemeenten in dat gebied aan die stelling altijd afbreuk.'

Amendementen die zullen leiden tot een zelfstandig Hoensbroek en de vorming van de zogenaamde SUN-gemeente zullen leiden tot de schorsing van de beraadslaging, maar volledig onaanvaardbaar is de vorming van een SUN-gemeente niet. Dat is klare taal: SUN kan, Hoensbroek kan niet.

In mijn eerste termijn heb ik, evenals de woordvoerders van andere fracties, vrij uitvoerig bij de gecompliceerde problematiek van de oostelijke mijnstreek stilgestaan. Om de redenen die de Minister in zijn antwoord voor-

treffelijk met de lippen heeft beleden deelde ik mee, dat wij de door het provinciaal bestuur en de Regering gekozen oplossing konden billijken. Vraagtekens heb ik geplaatst bij de positie van Hoensbroek. Op dat punt heb ik naar een oordeel van de Minister gevraagd. De Minister heeft heel anders van toonzetting dan in de schriftelijke voorbereiding gesproken van Hoensbroek als een bestuurskrachtige, zelfstandige gemeente en niet langer als een stadswijk van Heerlen. De Minister is daarop zelfs nadrukkelijk teruggekomen. Dat is duidelijk.

Minder duidelijk, om niet te zeggen, volstrekt onduidelijk is voor ons, waarom de Minister, gegeven zijn beschouwingen, het voortbestaan van een zelfstandig Hoensbroek niet en de vorming van een SUN-gemeente wel aanvaardbaar vindt. In mijn ogen is er bij een keuze voor een zelfstandige SUN-gemeente geen reden meer te bedenken die een zelfstandig Hoensbroek onaanvaardbaar maakt. Ik zou graag willen weten, of het de Minister bekend is, wat de opvattingen van het provinciaal bestuur van Limburg op dit punt zijn. Ik concludeer dat de tweede steunpilaar aan het wetsontwerp is komen te ontvallen.

Tot slot Gulpen-Wittem; dat is geen punt om het kabinet op naar huis te sturen; geen punt om al te moeilijk over te doen. De Minister wikt, de Kamer beschikt en de Minister slikt.

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter.....

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer Hennekam!

De heer **Hennekam** (CDA): U ziet, mijnheer de Voorzitter, tot welke vormen van beleefdheid dit debat toch kan leiden.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik gebruik geen ongepaste woorden!

De heer **Hennekam** (CDA): Mag ik de heer Castricum dezelfde vraag stellen als ik de heer Brinkhorst heb gesteld? Wil de heer Castricum, wanneer het zover komt, ook het risico lopen dat het gehele wetsontwerp het niet haalt?

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wat dat betreft, ben ik in een wat gemakkelijker positie dan de heer Brinkhorst.

De heer **Evenhuis** (VVD): Precies!

De heer **Castricum** (PvdA): De heer Evenhuis begrijpt het.

De heer **Evenhuis** (VVD): Wij zijn de enigen hoor! Straks komt de heer Brinkhorst er achter!

Castricum

De heer **Castricum** (PvdA): De heer Evenhuis en ik zijn de enigen die het begrijpen, maar ik wil de heer Hennekam er ook best deelgenoot van maken. Mijn fractie heeft, zoals ik uitvoerig heb betoogd, op basis van een zeer zorgvuldige afweging – zelfs de heer Aarts knikt al 'ja' – besloten, het amendement inzake Hoensbroek te steunen. Wij steunen echter niet het amendement inzake de SUN.

In tweede termijn wil ik graag van de Minister iets horen – daarvoor is dit soort gedachtenwisselingen toch nodig; misschien heeft de heer Hennekam het ook niet opgemerkt – dat ik hem al heb gevraagd, namelijk welke redenen hij kan aanvoeren om een nieuwe zelfstandige gemeente SUN te billijken en het voortbestaan van de zelfstandige gemeente Hoensbroek onaanvaardbaar te vinden. Ik wacht in alle rust de reactie van de Minister daarop af. Wat ik in eerste en tweede termijn heb gezegd, zal bij de Minister ook nog wel een lampje doen branden. Daarop komt hij misschien nog wel terug.

De heer **Hennekam** (CDA): Ik heb gelezen wat de heer Castricum in eerste termijn heeft gezegd, maar dat is geen antwoord op mijn vraag. Daar gaat hij omheen. Ik heb dat ook bij de heer Brinkhorst moeten constateren.

De heer **Castricum** (PvdA): De PvdA-fractie kiest voor Hoensbroek.

De heer **Hennekam** (CDA): Dat is mijn vraag niet. U kiest voor een heel programma. Daar vraag ik ook niet naar, want dat kan ik zo bestellen. Het gaat erom wat u doet als u voor de keuze wordt gesteld. Wilt u dan het risico aangaan dat het hele wetsontwerp het niet haalt, omdat het dan wordt ingetrokken?

De heer **Castricum** (PvdA): Wij staan niet voor die keuze. Zoals de heer Hennekam in het oostelijke mijngebied de SUN kiest, kiest de PvdA in het oostelijke mijngebied Hoensbroek. Als wij voor een keuze staan, staan wij voor exact dezelfde keuze. Dat is nu wat de heer Evenhuis en ik wel begrepen, maar nu blijkbaar nog niet tot de heer Hennekam is doorgedrongen.

De heer **Hennekam** (CDA): Troost u, ik vermoedde het al. Ik merk echter op, dat het geen antwoord is op mijn vraag.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Van de drie door de Regering genoemde hoekstenen van het wetsontwerp is na de eerste termijn

van de Minister van Binnenlandse Zaken weinig meer over. Hooguit heeft de VVD-fractie, om te demonstreren dat dialogen met eigen bewindslieden best zin hebben, geen steun gegeven aan het amendement inzake Gulpen-Wittern. De heer Hennekam heeft inmiddels zijn amendement inzake Hoensbroek ingetrokken, met bloedend hart. Het motto van de heer Evenhuis blijft – ik refereer aan zijn eerste termijn –: het had groter moeten, maar het kan net zo goed kleiner.

De heer **Evenhuis** (VVD): Precies!

De heer **Castricum** (PvdA): Dat is een vriendelijk gebaar aan de regeringspartner, nauwelijks met argumenten onderbouwd, maar een aardig vangnet, dat door de Minister nog eens stevig is opgehangen, om de woordvoerder van het CDA voor een vrije val te behoeden.

Wie de balans opmaakt van de eerste ronde van de dialoog komt snel tot de conclusie, dat de tweede nog slechts benut behoefte te worden voor enkele terugtrekkende bewegingen. De kaarten zijn geschud; van het kaartenhuis is weinig meer over.

In eerste termijn heb ik iets gezegd over een experiment in het kader van de voortgang van de Perspectievennota in relatie tot de gemeentelijke herindeling en handelend over de arbeidsmarktvereenkomst tussen werkgevers en werknemers. Wellicht krijgen de nieuwe gemeenten in Zuid-Limburg als werkgevers een prima start, wanneer in het kader van dat experiment bepaalde activiteiten worden ontwikkeld. Ik heb de eer, mede namens andere fracties, de Kamer om een uitspraak op dit punt te vragen.

Motie

De **Voorzitter**: Door de heren Castricum, Brinkhorst, Waltmans en Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat het overleg van Regering en provinciaal bestuur van Limburg over de uitvoering van de Perspectievennota o.a. heeft geleid tot de afspraak dat een experiment zal worden opgezet met regionale arbeidsmarkt afspraken tussen werkgevers en werknemers in het herstructureringsgebied;

voorts overwegende, dat de toch al zorgelijke werkgelegenheidssituatie in Zuid-Limburg verder verslechtert;

van mening, dat aan ambtenaren in een nader te bepalen leeftijdscategorie beneden de 60 jaar, voorzover bij de herindeling betrokken, gelegenheid dient te worden geboden vrijwillig vervroegd uit te treden en dat de daardoor vrijkomende arbeidsplaatsen zoveel mogelijk opnieuw moeten worden bezet;

verzoekt de Regering te bevorderen, dat in het kader van eerder genoemd experiment afspraken kunnen worden gemaakt tussen werkgevers (de nieuwe gemeenten) en werknemers (de ambtenarenorganisaties) waardoor van de herindelingsoperatie ook een werkgelegenheidsimpuls kan uitgaan, en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 33 (15 521).

□

De heer **Lauxtermann** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft niet alleen zeer welsprekend maar ook met een grote overtuigingskracht het wetsontwerp verdedigd. Dat heeft ook op mijn fractie indruk gemaakt. Ik wil dan ook mijn waardering uitspreken voor de manier waarop de Minister is ingegaan op de eerste termijn van de Kamer.

Wat betreft de financiële gevolgen van de operatie heeft de Minister ten aanzien van Beek en Spaubeek gesproken over een gevoelige adering van Geleen. Maar iets eerder in zijn betoog zei hij onder verwijzing naar de tabel op blz. 14 van de nota naar aanleiding van het eindverslag dat de schade voor Geleen nogal meevalt. Met dat laatste zijn wij het eens.

In dit verband verwijs ik naar mijn pleidooi voor een aanpassing van de Financiële Verhoudingswet voor bij voorbeeld centrumgemeenten. Wij denken pas in de allerlaatste plaats aan artikel 12.

Natuurlijk hebben wij vertrouwen in de rekenkunst van de Minister, maar toch bestaat de kans dat de rekensommetjes op termijn niet helemaal meer zullen kloppen. Wellicht kloppen ze nu al niet meer helemaal, want Staatssecretaris Koning heeft in de Financiële Verhoudingswet het begrip 'bebouwendichtheid' ingevoerd als verdeelingsmaatstaf. Daarmee is in bedoelde rekensommetjes nog geen rekening gehouden.

Als het amendement inzake Beek-Spaubeek wordt aangenomen, is de Minister beducht voor het feit dat er minder waarborgen zijn voor de woningbouw ten behoeve van de bevol-

Lauxtermann

king van Geleen. Dat is voor ons niet zo duidelijk. In het voorlopig verslag hebben wij al min of meer verwezen naar het verschijnsel dat allochtonen, die zich comfortabel hebben gevestigd in een kleine kern, vinden dat er een groot hek om die kern moet en dat de grote buurgemeenten het dan maar verder met hun woningzoekenden moet uitzoeken. Daar voelen wij natuurlijk helemaal niets voor. Wij zijn wél van mening dat Geleen primair zijn eigen mogelijkheden dient te benutten. Als dat niet kan, hebben de randgemeenten in casu Beek, medeverantwoordelijkheid te aanvaarden. In dit kader heb ik overigens niet alleen over landelijke gemeenten maar ook over sterke randgemeenten gesproken. Ik beroep mij hierbij op een concept-nota over de decentralisatie van de volkshuisvesting van de Minister van VRO. Daarin wordt ervan uitgegaan dat afzonderlijke gemeenten in het algemeen niet geïsoleerde woningmarkten zijn, maar dat regio's als zodanig kunnen worden onderscheiden. De Minister zal het misschien niet geloven, maar zijn collega van VRO kwam uit op 44 regio's.

Vervolgens kom ik aan het personeelsbeleid. Wij zijn het volstrekt eens met het standpunt van de Minister. Natuurlijk is er een Perspectievennota en moet er in Zuid-Limburg worden gestimuleerd. De heer Castricum pleit ervoor, de leeftijd te verlagen, waarop ambtenaren met vervroegd pensioen kunnen gaan. Ik wijs erop dat een verlaging van de leeftijd voor de VUT in deze situatie voor Zuid-Limburg maar een zeer beperkt soelaas biedt, een soelaas, dat bovendien vrij snel zal zijn uitgewerkt, omdat het maar een keer kan worden toegepast voor een relatief kleine groep.

De heer **Castricum** (PvdA): Weet de heer Lauxtermann, hoe groot of klein die groep is?

De heer **Lauxtermann** (VVD): Die groep is minimaal 0 en maximaal 10.000. De heer Castricum zal het met mij eens zijn, dat van die 10.000 een zeer groot aantal kan worden geplaatst, zodat het aantal dat niet of moeilijk kan worden geplaatst een marginale aangelegenheid zal zijn.

De heer **Castricum** (PvdA): Dan begrijpt de heer Lauxtermann mijn beoogt van zojuist niets. Ik heb nadrukkelijk gezegd dat het in het kader van de Perspectievennota relateerd aan de herindeling interessant zou zijn, allerlei ambtenaren, die liever de overstap

naar de nieuwe gemeente niet meer maken, de kans te geven, vervroegd vrijwillig uit te treden, waardoor arbeidsplaatsen vrijkomen, die door de duizenden mensen in het betrokken gebied, die graag een baan zouden willen hebben, zouden kunnen worden ingenomen.

De heer **Lauxtermann** (VVD): Dat heb ik buitengewoon goed begrepen. Ik heb al gezegd, dat dit betrekkelijk weinig soelaas zal bieden. Die 10.000 ambtenaren zijn niet allemaal 60 of 57 jaar. De meesten komen aan de bak. Bovendien is dit eenmalig en vrij snel uitgewerkt.

De heer **Castricum** (PvdA): Het gaat niet om aan de bak komen, maar juist om de mensen die bij de overgang naar de nieuwe gemeente juist niet aan de bak willen komen.

De heer **Lauxtermann** (VVD): Dat heb ik ook goed begrepen. Ik zeg alleen dat dit marginaal is.

De heer **Castricum** (PvdA): Zullen wij de Minister vragen, of hij in zijn tweede termijn of op een ander moment kan aangeven, hoe groot die groep zou kunnen zijn? Dat lijkt mij zinvol. Ik begrijp dat u de omvang van die groep ook niet kunt aangeven.

De heer **Lauxtermann** (VVD): Ik zal de Minister uw verzoek doorgeven.

De tweede opmerking die ik in dit kader wil maken betreft het antwoord, dat de Minister in eerste termijn al heeft gegeven, namelijk dat hij te maken heeft met alle ambtenaren in Nederland. Mede tegen de achtergrond van wat ik zojuist over die relativering heb gezegd, meen ik dat een uitzonderingspositie, zoals door de heer Castricum wordt bepleit voor een groep ambtenaren in een betrekkelijk klein gebied van dit land, niet zo geïndiceerd is.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik heb toch heel nadrukkelijk een relatie gelegd tussen het herstructureringsgebied, de gemeentelijke herindeling en de Perspectievennota. Het is toch goed, dit soort dingen in hun onderling verband te zien? Ik spreek dan niet over de rest van het land.

De heer **Lauxtermann** (VVD): Als u spreekt over de Perspectievennota, kunt u ook spreken over Groningen, Oss, Veghel, Uden, Helmond, enz.

De heer **Castricum** (PvdA): Daar hebben zij toch geen Perspectievennota en daarbij gaat het toch niet om een herstructureringsgebied?

De heer **Lauxtermann** (VVD): In Groningen hebben ze wel zo'n nota. In Nederland bestaat een groot aantal gemeenten. U gaat ook voorbij aan mijn tweede opmerking. Ik heb er ook op gewezen, dat er heel veel ambtenaren in Nederland zijn. Met dat aspect dient men hierbij ook rekening te houden. De vraag is natuurlijk, wat men in een geval als dit zwaarder moet laten wegen. Wellicht wil de Minister hierop in zijn tweede termijn nog ingaan. Het zal duidelijk zijn, dat ik de argumenten van de Minister zwaarder laat wegen.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik wilde alleen een relatie tussen een aantal dingen leggen. Onlangs is er een overeenkomst tot stand gekomen tussen de Regering en het provinciaal bestuur van Zuid-Limburg.

Minister **Wiegel**: Provinciaal bestuur van Limburg.

De heer **Castricum** (PvdA): Inderdaad, achter die opmerking kan een wereld van gedachten schuilgaan. Dat gesprek ging echter over de voortgang van de perspectievennota. Daar zit een element in van een arbeidsmarktexperiment, betreffende arbeidsmarktafspraken tussen werkgevers en werknemers. Ik denk dat de overheid deze kans moet grijpen om te demonstren dat ze zelf die afspraken, voor zover het in haar vermogen ligt, ook graag wil nakomen. Deze unieke kans doet zich hier voor.

De heer **Lauxtermann** (VVD): Ik heb goed begrepen wat u beoogt. Op uw verzoek heb ik uw vraag aan de Minister doorgegeven. De Minister zal er zeker nog op terugkomen. Wij zullen dinsdag dan wel zien wat er met de motie gaat gebeuren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even ingaan op de twee amendementen die de heer Van der Spek heeft ingediend. Met het amendement op stuk nr. 30 beoogt hij in de eerste zittingsperiode van de nieuwe gemeenteraden te komen tot een wat groter aantal leden. Hij argumenteert dit, als ik het goed heb begrepen, met de mededeling dat die raden het zo moeilijk krijgen dat het misschien wel goed is als er wat meer mensen op die stoelen komen te zitten. Ik hoor graag wat de Minister van het amendement denkt, maar ik vraag mij af, of de beoogde ad hoc-ingreep in de Gemeentewet wel zo gelukkig is.

Met zijn tweede amendement beoogt de heer Van der Spek wat meer de klem te zetten in de binnengemeentelijke decentralisatie. Artikel 153 van de Grondwet bepaalt dat de raad van

Lauxtermann

de gemeente het bestuur van te bepalen takken van de huishouding der gemeente geheel of ten dele aan andere organen kan opdragen. Ik ben van oordeel dat het amendement van de heer Van der Spek tekort doet aan de bedoelingen van de grondwetgever, die het instellen van commissies ex artikel 61 etc. heel uitdrukkelijk en geheel heeft willen overlaten aan de gemeenteraden.

Bovendien denk ik dat het amendement op enigszins gespannen voet staat met het door ons allen beleden beginsel van de decentralisatie, het streven naar versterking van de autonomie van de gemeenten. Dat betekent dat ik op voorhand al moet zeggen dat wij zeker dit amendement niet zullen kunnen steunen.

□

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister voor het antwoord op de vragen en opmerkingen. Hij heeft gezegd dat het wetsontwerp een uitgebalanceerde indruk maakt. Dat is een kwestie van taxatie en waardering. Ik gaf het een lichtelijk ander accent toen ik zei dat het ook een wankel compromis is. Dat kan natuurlijk ook in elkaars verlengde liggen. Uitgangspunt in het geheel blijft het creëren van een drietal bestuurskrachtige centra. Dat geldt voor Maastricht, Sittard/Geleen en de oostelijke mijnstreek. Het wetsontwerp gaat een eind in die richting, hoewel het mogelijk nog wat anders had gekund. Dat markeert misschien de uitgebalanceerdheid ervan op dit moment.

Ten aanzien van Beek/Spaubeek heeft de Minister erop gewezen dat er nogal wat bebouwing is. Toch kan men niet ontkennen dat er duidelijk sprake is van een groene zone van ongeveer 500 m., hetgeen zeker in die streek niet niets is, gezien het feit dat de bebouwing nogal aaneengesloten is.

De Regering heeft haar standpunt ten aanzien van de oostelijke mijnstreek duidelijk gemarkeerd. Eigenlijk horen daar drie kerngemeenten thuis en niet meer. Als het dan moet – met alle reserves en bedenkingen daarbij – zou het eventueel op vier kunnen uitkomen. Dat hebben de heer Castricum en ik goed begrepen.

En het antwoord van de Minister was op het punt van SUN, maar zeker op het punt van Hoensbroek niet mis te verstaan. We zijn het debat begonnen met drie amendementen inzake Hoensbroek. Wat gebeurt er nadat het debat amper is begonnen? De fracties van PPR en D'66 trekken hun amende-

menten in ten gunste van het amendement van collega Hennekam.

Ze kenden overigens dat amendement en ze spraken gisteren na collega Hennekam. Ze wisten dus, over welke grenzen hij sprak in verband met zijn amendement en het wetsontwerp. Achteraf heb ik niet begrepen, waarom de collega's niet gisteren al, vooral omdat ze na collega Hennekam spraken, hun amendementen introkken. Dat zou naar mijn wijze van zien zeer logisch zijn geweest. Ik heb nog even gedacht, dat die amendementen werden ingetrokken vanwege het antwoord van de Regering.

Ik dacht: ze hebben zich laten overtuigen. Dan trek je immers een amendement in. Evenzeer als de heren Waltmans en Brinkhorst zich hadden laten overtuigen, zo dacht ik, had ook de heer Hennekam zich laten overtuigen. Dus hij trekt in navolging van de heren Brinkhorst en Waltmans zijn amendement in, juist omdat zij gisteren hun amendementen niet introkken.

Welnu, dan sta je toch wel een beetje te kijken. Maar goed, de fracties van PPR en D'66, loyaal als ze zijn, trokken hun amendementen in. Maar de heer Hennekam is nauwelijks uitgesproken, de heer Waltmans beklimt het kathedraal en wat zie je gebeuren? Dan dienen nota bene drie collega's van verschillende fracties – plotseling heeft ook de fractie van de Partij van de Arbeid gezien, dat het huiswerk van het maken van amendementen al door de heer Hennekam is gedaan – het amendement in, dat oorspronkelijk door de heer Hennekam was ingediend. Wat moet je daar nu van denken? Welnu, dan denk ik dat aan gene zijde de actie 'collega Hennekam pootje lichten' is begonnen. Daar houd ik het maar op, maar ik heb er uiteraard geen waardering voor.

De heer **Waltmans** (PPR): Realiseert de heer Evenhuis zich, nu hij dit sprookje vertelt, dat sprookjes zelden de waarheid weergeven? Als iemand iemand pootje heeft gelicht, dan heeft de heer Hennekam zichzelf pootje gelicht.

De heer **Evenhuis** (VVD): Dat is uw conclusie, maar ik heb een ander verhaal. Ik geloof niet in sprookjes. Ik had het over de werkelijkheid, de werkelijkheid van het intrekken van amendementen, volgens het parlementaire gebruik, ten gunste van in dit geval – dacht ik – het standpunt van de Regering, omdat de Minister overtuigend was geweest. Achteraf blijkt hij althans voor de heer Waltmans niet zo overtuigend te zijn geweest, maar goed, we zullen zeer nadrukkelijk rekening hou-

den met die werkelijkheid, want dat zijn de politieke feiten.

De Minister heeft wat de oostelijke mijnstreek betreft aangegeven, waar voor hem de grens ligt. De heer Castricum heeft eveneens gezegd, waar voor hem de grens ligt. Daarvoor heb ik waardering, want dat geeft politieke duidelijkheid. De heer Hennekam heeft door het intrekken van zijn amendement ook aangegeven, waar voor zijn fractie de politieke grens ligt.

De heer **Castricum** (PvdA): Dat is niet juist. Ik moet nogmaals constateren dat de heer Hennekam zijn amendement heeft ingetrokken omdat hij geconstateerd had, dat zijn amendement in de Kamer onvoldoende steun zou krijgen.

De **Voorzitter**: In dit stadium laat ik toch echt geen debat tussen de heer Hennekam en de heer Castricum toe. Het gaat nu om het betoog van de heer Evenhuis.

De heer **Evenhuis** (VVD): Precies. Bovendien zullen de heren Castricum en Hennekam elkaar nog wel in het land ontmoeten.

De heer Castricum heeft dus duidelijkheid verschaft, evenals de heer Hennekam. Ook wij hebben voor duidelijkheid gezorgd en de Regering uiteraard ook.

De heer Brinkhorst heeft die duidelijkheid echter niet gegeven. Zoals ik de situatie nu moet analyseren, aanvaardt de Regering niet, dat er vijf gemeentes in de oostelijke mijnstreek komen. De Regering zegt, dat, als er vijf gemeentes komen, dit in de praktijk betekent dat wij het wetsontwerp terugnemen c.q. om schorsing van de beraadslaging vragen. De heer Brinkhorst moet nu ook zijn standpunt duidelijk maken, zoals de drie grote fracties dat hebben gedaan. Ook de heer Brinkhorst wil graag een grote fractie zijn. De heer Brinkhorst moet nu ook zijn standpunt markeren! Acht hij het verantwoord, dat in deze Kamer om schorsing van de beraadslaging wordt gevraagd over dit wetsontwerp op dit moment?

De heer **Brinkhorst** (D'66): U wil daarop een antwoord hebben?

De heer **Evenhuis** (VVD): Heel graag. Dat mag toch, mijnheer de Voorzitter? Die vrijheid heb ik toch?

De **Voorzitter**: Ja, maar de heer Brinkhorst is natuurlijk niet verplicht te antwoorden. Ik zal zelfs zeer gebaat zijn met een snelle afronding van deze discussie in verband met een volgend onderwerp.

Evenhuis

De heer **Evenhuis** (VVD): Dat hangt af van het antwoord van de heer Brinkhorst. Van mijn zijde kan echter alle korthed worden verwacht.

De **Voorzitter**: Neen, het hangt ook van mij af.

De heer **Brinkhorst** (D'66): De heer Evenhuis vraagt, zoals altijd in dit Huis, naar de bekende weg.

De heer **Evenhuis** (VVD): Welnu, toe dan maar!

De heer **Brinkhorst** (D'66): Die bekende weg is heel duidelijk. Er is één bestuursconceptie die zegt: 5 gemeenten voor de oostelijke mijnstreek. Die conceptie wordt gedeeld door collega Hennekam. De Minister heeft nagelaten, die conceptie te bestrijden. Daarvoor is geen enkel, maar dan ook niet één zakelijk argument aangevoerd. De heer Hennekam is voor u door de knieën gegaan. Dat getuigt van een zeker politiek overwicht van uw zijde. U mag echter van mij niet verwachten, dat ik voor een dergelijke zaak in ben.

De heer **Evenhuis** (VVD): Ik trap niet in dergelijke debattrucjes. U wilt de bal terugspelen over de boeg van de heer Hennekam naar mij. Zo zijn wij hier echter niet getrouwd!

De heer **Brinkhorst** (D'66): Gelukkig niet!

De heer **Hennekam** (CDA): Door dergelijke vage antwoorden te geven, gaat de heer Brinkhorst zijn verantwoordelijkheid ver uit de weg. Ik heb dat zoëven geconstateerd. Ik doe dat nu andermaal.

De heer **Evenhuis** (VVD): De Minister heeft zijn standpunt gemarkeerd! Hij heeft gezegd, dat hij dan om schorsing van de beraadslaging vraagt. Dat is het gegeven! Daarvoor is de heer Hennekam gevallen en misschien zijn wij daarvoor gevallen. Dat laat ik echter in het midden. Maar u

De **Voorzitter**: De onderlinge posities lijken mij glashelder.

De heer **Evenhuis** (VVD): Neen, maar

De **Voorzitter**: De heer Brinkhorst heeft al zes keer uw vraag beantwoord en ik verzoek u nu uw betoog af te ronden.

De heer **Evenhuis** (VVD): Met alle respect -, ik zal aan uw wens gevolg geven, mijnheer de Voorzitter -, maar als dit de categorie duidelijkheid van D'66 in de politiek is, ook op dit punt, lust ik er nog wel een paar. Wij kunnen dan

nog ver en ver vooruit! Dat getuigt nu bij uitstek van politieke moed! Als een zichzelf respecterende politieke partij moet men die duidelijkheid durven te geven!

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! ...

De **Voorzitter**: De heer Brinkhorst heeft de vraag al zes keer beantwoord en de heer Evenhuis heeft daaraan al zes keer zijn conclusie verbonden, maar wij komen niets verder. Ik verzoek de heer Evenhuis nogmaals, zijn betoog af te ronden.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Als u nu eens

De **Voorzitter**: Neen, neen! Ik heb gezegd, dat de heer Evenhuis zijn betoog nu afrondt!

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Er rest mij uitsluitend nog het volgende te zeggen. Ik bedank u voor de in tweede termijn geboden mogelijkheid om van de spreektijd gebruik te maken.

□

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er geen enkele moeite mee, de Minister dank te zeggen voor zijn beantwoording, al heeft hij meer dan eens, niet tot zijn en mijn vreugde, moeten constateren dat de door ons gewenste gemeentegrenzen in Zuid-Limburg niet steeds samenvallen.

In eerste aanleg heb ik om opheldering verzocht ten aanzien van de vraag, of de reorganisatie werkelijk zo veel zal bijdragen, zeker op korte termijn, aan de verbetering van het economische klimaat dan wel dat die daartoe had kunnen leiden, indien deze vorm van chirurgie eerder haar beslag had gekregen.

Ook heb ik de vraag gesteld, of ons idee reëel is, dat de herindelingswind tegenwoordig uit een andere hoek begint te waaien. De kleinschaligheid krijgt hoe langer hoe meer belangstelling en adhesie. Wij willen graag vernemen, of de Regering, die geacht wordt meer te weten dan wij, althans over meer informatie beschikt, ook vermoedt wat daarvan de oorzaak kan zijn.

Misschien is het een resultante van opgedane ervaringen met inmiddels gerealiseerde herindelingen die, zoals bij herhaling is opgemerkt, nog niet eens zoveel omvattend waren als de onderhavige. Dan zou zeker het licht op rood moeten springen. Of zou het kunnen zijn - want alle mogelijke ontwikkelingen, ook recente, hebben di-

rect repercussies - dat er een zekere anticipatie plaatsvindt op de decentralisatie, waarvoor met energie wordt geijverd?

Dit zou ertoe kunnen leiden dat aan de gemeenten beslissingen kunnen worden opgedragen waarvoor de kleinere samenlevingseenheden zich zeer zeker in sterkere mate geïnteresseerd zouden kunnen tonen. Dit zou ook van invloed kunnen zijn op de discussie over de identiteit die bij herindelingen ten gevolge van decentralisatie van taken veel meer zou kunnen aanspreken.

De Minister heeft gezegd dat kleinere gemeenschappen, die in grotere bestuurlijke verbanden worden opgenomen, hun eigen identiteit zeer wel kunnen behouden en bewaren. Wanneer ik echter denk aan de veel intensievere bemoeienis die het gemeentebestuur krijgt met de welzijnsplannen, met name op sociaal-cultureel terrein, lijkt het mij dat het zeer wel verdedigbaar en begrijpelijk is dat kleinere gemeenten zich krachtig verzetten tegen opheffing en dat zij stringenter willen vasthouden aan de autonomie, juist ter wille van deze zojuist genoemde vitale aspecten.

Ik wil nog even terugkomen op wat in deze discussie als het financiële argument is gehanteerd. Dit huis zou bijna een huis van koophandel worden als het over herindeling gaat. Immers, aan dankzij het wetsontwerp groter geworden gemeenten vloeien meer miljoenen toe. Op de totaliteit van de gemeenten maakt dit niet zoveel uit, zo zei de Minister. Echter, zelfs in Zuid-Limburg blijkt dat de kleine gemeenten toch al snel de terugslag voelen en het kind van de rekening worden. Zij hebben niet zoveel te missen.

Het is wel waar dat groter geworden gemeenten behoorlijk veel meer krijgen, maar zij hebben ook zwaardere taken en een gebiedsvergroting. In kleinere gemeenschappen gebeurt vaak veel meer uit burgerzin, terwijl de grotere gemeenten vaak in de verleiding komen prestigieuitgaven te bekostigen. Daarom is naar ons gevoelen het bedrag van de meer-inkomsten zeker niet gelijk te stellen aan een netto rendement.

Wij hebben de discussie over de amendementen, die zeer emotioneel was met grote spanning gevolgd. Niet onder stoelen of banken hebben wij gestoken dat onze voorkeur uitgaat naar de amendementen die de schok willen verzachten. Wij hebben als één van de argumenten gehanteerd de leefbaarheid. Nu is gebleken dat de Minister in vele gevallen ook wel leven kan wanneer verschillende amendementen zouden worden aanvaard.

Alleen Hoensbroek ligt of lag zwaar op de bestuurlijke maag. Wij hebben met grote belangstelling de uiteenzetting beluisterd dat een sterk centrum in deze regio alle steun verdient. Toch zijn wij daardoor nog niet overtuigd. Het is voor ons ook bijzonder moeilijk, wanneer wij kleinere gemeenten willen steunen in hun streven hun zelfstandigheid te behouden, om Hoensbroek af te vallen. Het is immers dan zeer moeilijk te verkopen om te zeggen dat wij Hoensbroek maar in Heerlen moeten laten opgaan, terwijl Hoensbroek het bepaald niet minder deed dan de bedoelde kleinere gemeenten. Heerlen wordt geamputeerd, is gezegd. Dit kan echter slechts iemand zeggen die meende, de beer al te hebben geschoten.

Dat Hoensbroek geen stadswijk is, is een opmerking die heel wat stof heeft doen opwaaien, ook al in de schriftelijke gedachtenwisseling. Het is misschien geen stadswijk, maar wel een wijkstad, een stad die moet wijken.

Nu de fronten wisselen en het amendement-Hoensbroek een speelbal wordt van politieke sentimenten en manipulaties, moeten wij ons serieus bezinnen op de vraag of wij aan dit spelletje moeten meedoen. In de nacht krijgen de wijzen en misschien ook andere mensen raad.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het **voorstel van wet van de leden Van Kemenade, Poppe en Worrell met betrekking tot medezeggenschap van personeel, leerlingen en ouders in het onderwijs (15 057)**.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg de Kamer dank voor de uitvoerige en niet zelden waardeerende woorden die in eerste termijn zijn gesproken.

Het is verheugend dat wij vandaag eindelijk in de Kamer kunnen spreken over een wettelijke regeling van de medezeggenschap van personeel, ouders en leerlingen in scholen. Overigens is dit lang na de totstandkoming en de wijziging van de Wet op de ondernemingsraden en lang na de rechterlijke vaststelling op 6 juli 1978 dat de Wet op de ondernemingsraden ook op het onderwijs van toepassing is.

Het is aan de andere kant betreurenswaardig dat wij nu pas een voorstel kunnen behandelen. Al in de brief van 27 juni 1977 van de toenmalige minister van Onderwijs en Wetenschappen aan de toenmalige minister van Sociale Zaken werd in aansluiting op de openbare behandeling van de wijziging van de Wet op de ondernemingsraden op 15, 16 en 17 maart 1977 in deze Kamer de stellige verwachting uitgesproken dat een eigensoortige wettelijke medezeggenschapsregeling voor het onderwijs nog voor 1980 aan de Kamer zou worden voorgelegd. Hierop heeft ook de Minister van Sociale Zaken in zijn brief van 29 juli 1977 aan de Sociaal-Economische Raad zijn adviesaanvraag om tijdelijke onthefing van de Wet op de ondernemingsraden gebaseerd en op grond hiervan oordeelde de SER het in zijn advies van 19 mei 1978 gerechtvaardigd, de vrijstelling tijdelijk te verlenen.

Ik citeer uit dit advies: 'De raad wil, gegeven de brief van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen van 27 juni 1977, nadrukkelijk het tijdelijk karakter van de gevraagde vrijstelling onderstrepen in de verwachting dat binnen een redelijke termijn, als genoemd in de adviesaanvraag, de eigen medezeggenschapsregeling voor het onderwijs tot stand zou komen'.

Een verder staat in het advies van de SER: 'Overigens is de raad van mening dat de vrijstelling dient te worden ingetrokken, indien zou blijken dat de voorgenomen afzonderlijke medezeggenschapsregeling voor het onderwijs niet of niet binnen een redelijke termijn tot stand kan worden gebracht'.

Deze redelijke termijn was in de loop van 1980.

Inmiddels is het februari 1981. Weliswaar heeft de Kamer zeer onlangs een wetsontwerp van regeringszijde, gedateerd 29 januari 1981, ontvangen. Verwacht mag worden dat zelfs een snelle doch in ieder geval ook behoorlijke inspraak- en wetgevingsprocedure er niet meer toe zal kunnen leiden dat daarover nog in deze parlementaire periode mondelinge behandeling en besluitvorming mogelijk zal zijn. Het is dus verheugend dat de Kamer daartoe nu, door behandeling van dit initiatief-ontwerp, in ieder geval wel in de gelegenheid is.

Ook achteraf mogen de initiatiefnemers dan ook vaststellen dat één van de redenen voor de indiening van het initiatief op 6 juni 1978, namelijk het mogelijk te maken dat parlementaire besluitvorming ter zake nog zou kunnen plaatsvinden, binnen de redelijke termijn waarover in de adviesaanvraag en het daarop gebaseerde SER-

advies is gesproken, terecht is geweest.

Dat is naar ik meen ook tegelijk het antwoord op die opmerkingen van de heer Van Leijenhorst en van mevrouw Ginjaar-Maas die betrekking hadden op een door hen wenselijk geachte, gelijktijdige behandeling van dit wetsontwerp en het regeringsontwerp. Die zou er immers toe leiden dat in deze parlementaire periode in het geheel geen politieke besluitvorming over de medezeggenschap in het onderwijs meer mogelijk zou zijn, tenzij het parlement besloot tot een, juist met betrekking tot dit onderwerp onbehoorlijke, 'crash-procedure' ten aanzien van de inspraak en de schriftelijke voorbereiding.

In redelijkheid kan het toch de initiatiefnemers niet worden verweten dat het regeringsontwerp, om welke reden dan ook, zo laat is ingediend en dat althans dit langdurig voorbereide initiatief de mogelijkheid biedt, hier en nu tot besluitvorming te komen.

Daarbij biedt ook de spitsvondige redenering van de heer Van Leijenhorst, dat de afwijzing van het initiatief het onderwijsveld toch niet onnodig lang laat wachten op een regeling met betrekking tot de medezeggenschap, omdat immers tal van adviesraden moeten worden doorlopen, geen soelaas. Die stelling van de heer Van Leijenhorst is onjuist, omdat hierbij de zogenaamde 'artikel 3-organisaties' al uitvoerig zijn gehoord en omdat overigens voor het verlenen van een contraseign geen enkele bepaling bestaat dat verdere advisering noodzakelijk is dan, uiteraard, het advies van de Raad van State.

Het feit dat het desalniettemin zo lang heeft geduurd, namelijk van 6 juni 1978 tot 18 februari 1981, dat wil zeggen bijna drie jaar, voor dit wetsvoorstel hier in mondelinge behandeling kon worden genomen, houdt juist verband met de wel zeer uitvoerige en langdurige procedure die ten aanzien van dit ontwerp is gevolgd, en met de ruime termijnen voor inspraak en voor schriftelijke inbreng die vanuit de Kamer in acht zijn genomen.

Voor de volledigheid, ter lering ende vermaeck wellicht, wil ik daarom de parlementaire geschiedenis van dit ontwerp nog heel in het kort even de revue laten passeren. Indiening vond plaats op 6 juni 1978. Op 30 augustus 1978 vond op verzoek van de meerderheid van de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen overleg plaats over 'de opportuniteit van het voorstel', waarvan het verslag op 21 september 1978 openbaar werd.

Van Kemenade

De vaste Commissie besloot, vlak na dit mondeling overleg alle betrokkenen tot 1 december 1978, dus drie maanden, de gelegenheid te geven schriftelijk te reageren. Zij besloot vervolgens, in aansluiting op de schriftelijke inbreng hoorzittingen te organiseren, die op 21 februari 1979 plaatsvonden en waarbij 8 à 10 organisaties betrokken waren. Het voorlopig verslag werd daarna op 23 augustus 1979, ruim een jaar na indiening en zes maanden na de hoorzittingen, vastgesteld.

De memorie van antwoord verscheen, met een omvangrijke nota van wijziging, op 14 februari 1980. Het nader voorlopig verslag werd vastgesteld ruim drie maanden nadien: op 22 mei 1980, waarop op 22 juni 1980 de nadere memorie verscheen. Het eindverslag van de zijde van de Kamer verscheen vier maanden nadien, namelijk op 23 oktober 1980, waarop binnen twee weken, namelijk op 4 november 1980, de nota naar aanleiding van het eindverslag verscheen, totdat nu, drieëneenhalve maand nadien, de mondelinge behandeling kon plaatsvinden. Mij dunkt, een zeer uitvoerige, gedegen, bepaald geen overhaaste procedure, waardoor helaas wel de in 1977 genoemde, redelijke termijn is overschreden.

De noodzaak van een wettelijke regeling op dit punt is er inmiddels bepaald niet minder op geworden. Integendeel. Ook in de afgelopen jaren – de heer Konings heeft erop gewezen – hebben zich tal van conflicten in scholen voorgedaan, die een behoorlijke zeggenschapsregeling zouden vereisen. De toenemende spanningen in het onderwijs ten gevolge van inhoudelijke veranderingen, van fusies, van dalende leerlingenaantallen, maken een aangepaste regeling temeer urgent.

Ook de behoefte aan een wettelijke regeling en de acceptatie daarvan zijn inmiddels in brede kring toegenomen. Tal van organisaties en scholen hebben zich, mede onder invloed van dit wetsontwerp, gebogen over de problematiek van de medezeggenschap en er zijn zelfs, bij voorbeeld door het NGL, door de Nederlandse Katholieke Schoolraad en door de Nederlands Protestants-Christelijke Schoolraad, modelreglementen en statuten opgesteld, waarmee overigens niet alle organisaties binnen die verbanden even gelukkig zijn.

Die te waarderen activiteit leidt volgens sommigen zelfs tot de vraag, of er eigenlijk nog wel een wettelijke regeling nodig is. Wij menen van wel.

Ten eerste, omdat de tegenstellingen tussen de afzonderlijke voorstellen nogal aanzienlijk zijn, zodat harmonisatie, geboden is.

Ten tweede, omdat dergelijke belangrijke regelingen in een parlementaire democratie door het parlement en dus bij wet dienen te worden vastgesteld en niet mogen worden overgelaten aan afzonderlijke privaatrechtelijke instellingen of verbanden.

Ten derde, omdat juist in de algemene afweging van belangen, die binnen een parlement dient plaats te vinden, ook de belangen van de zwakste groepen, de vaak minst georganiseerden, de minst machtigen, het meest gewaarborgd zijn.

Ten vierde, omdat het hier toch primair gaat om een vertaling van de Wet op de Ondernemingsraden, een wettelijke regeling die hier is vastgesteld.

En ten vijfde, omdat het parlement, met oog voor de eigensoortigheid van het onderwijs, heeft toe te zien op toepassing van het in het onderwijs bekende, gebruikelijke beginsel van het gelijk en evenredig. Daarom dus toch een wet, ondanks het vele voorwerk dat op verschillende plaatsen is verricht en waarvan ook wij dankbaar gebruik hebben gemaakt.

Anders dan mevrouw Ginjaar meende, zijn de opvattingen van het veld naar mijn mening wel degelijk in dit wetsvoorstel verwerkt, onzes inziens zelfs in aanzienlijk meerdere mate dan in het regeringsontwerp.

De verschillende aspecten van deze wet zijn in de schriftelijke behandeling al uitvoerig aan de orde gesteld. Wij zullen daarop dus hier niet meer terugkomen, althans voor zover deze niet weer door de geachte afgevaardigden naar voren zijn gebracht.

Verskillende aspecten zijn hier namelijk weer wel aan de orde gesteld. Wij zullen ze straks naar de volgorde van de sprekers behandelen, waarbij collega Poppe met name de aspecten in verband met de Wet op de Ondernemingsraden voor zijn rekening zal nemen en collega Worrell nader zal ingaan op de problematiek van de rechtsbescherming ten aanzien van leerlingen en ouders.

Vooraf wil ik echter nog een enkel woord spreken, mijnheer de Voorzitter, over de verhouding van dit wetsvoorstel tot artikel 208 van de Grondwet, een in onderwijsdebatten, overigens terecht, onvermijdelijk thema dat ook vandaag weer door verschillende afgevaardigden – door de heer Van Leijenhorst, de heer Verbrugh, de heer Abma, de heer Van der Spek en de heer Mertens, en in beperkte zin door de heer Konings en door mevrouw Ginjaar – aan de orde is gesteld.

Terecht omdat de Grondwet toetssteen behoort te zijn van de wetgever. Terecht ook aan de orde gesteld, omdat in ons Nederlands staatkundig stelsel de wetgever zelf de enige en laatste interpretator is van de Grondwet.

Maar terecht ook vooral, omdat het in artikel 208 neergelegde principe, namelijk dat iedere bevolkingsgroep met een eigen visie op mens en maatschappij recht heeft op eigen onderwijsvoorzieningen waarin die visie volledig tot uitdrukking kan komen, in de wereld een bijna uniek democratisch goed is, dat het behouden en vervolmaken, ook in de '80-er jaren, meer dan waard is.

Artikel 208 van de Grondwet bepaalt onder andere dat het openbaar onderwijs bij wet wordt geregeld, dat de deugdelijkheid van het bijzonder onderwijs bij wet even afdoend wordt gewaarborgd als die van het openbaar onderwijs met inachtneming van de vrijheid van richting van het bijzonder onderwijs, en dat het bijzonder onderwijs dat aan bij wet te stellen voorwaarden voldoet, naar dezelfde maatstaf wordt bekostigd als het openbaar onderwijs.

Voor zover er onderscheid gemaakt zou kunnen worden – de heer Van Leijenhorst duidde er even op – tussen deugdelijkheids- en bekostigingsvoorwaarden (een onderscheid dat wij overigens met de geachte afgevaardigde de heer Van der Spek hoofdzakelijk toch als semantisch zouden willen beschouwen), menen wij dat hier bij de regeling van de medezeggenschap vele argumenten kunnen worden aangevoerd om dit als een eis van deugdelijkheid te beschouwen, zoals ook – ik zeg dit op een vraag van de heer Abma – de WUB wel degelijk met de deugdelijkheid van het onderwijs te maken heeft en in verband kan worden gebracht. Dit blijkt uit artikel 8 van de WUB overduidelijk. Veel essentiëler dan het onderscheid tussen deugdelijkheids- en bekostigingsvoorwaarden is de vraag, of deze wettelijke regeling de vrijheid van richting voldoende waarborgt, dat wil zeggen, de vrijheid van betrokkenen om visie op mens en maatschappij in het onderwijs tot uitdrukking te laten komen.

Wij menen dat dit hierbij volledig het geval is, sterker nog, wij menen dat door een gearandeerde wettelijke regeling van de zeggenschap en het medebeslissingsrecht van de betrokkenen, die te zamen de schoolgemeenschap vorm geven, de vrijheid zelfs opnieuw wordt versterkt en gewaarborgd.

Wij menen dat deze regeling van de medezeggenschap een verdere uit-

Van Kemenade

werking en verdieping, zo men wil: vervolmaking, is van dat goed van die onderwijsvrijheid, zoals dat in 1917 in principe in de Grondwet is vastgelegd. Die vrijheid krijgt met andere woorden hierdoor handen en voeten voor alle geledingen in de concrete praktijk van het onderwijs.

Juist door de in de wet gegeven garanties van medebeslissing in de vorm van het geregelde medebeslissingsrecht – instemmingsrecht – kan die vrijheid voor alle betrokkenen werkelijkheid worden en is de vervulling daarvan niet meer afhankelijk van de bereidheid of de welwillendheid van het bevoegd gezag, dat immers niet de grondwettelijk geautoriseerde exclusieve beheerder van die vrijheid is.

De centrale stelling van het volkspetitionnement van 1878 – ik zeg dit aan het adres van de heer Verbrugh –, de school aan de ouders en de daaraan ten grondslag liggende beginselen van soevereiniteit in eigen kring, wordt naar onze overtuiging hiermee pas ten volle gerealiseerd en gewaarborgd, zoals die ook destijds is bedoeld, niet door onnodig gedetailleerde voorschriften, maar door een wettelijke garantie voor de uitoefening van essentiële rechten door alle betrokken geledingen.

Artikel 208 van de Grondwet wordt hierdoor geen geweld aangedaan, maar integendeel ten volle verwerkt. Voor zover aan onze voorstellen een duidelijke ideologie ten grondslag ligt, is dit naar mijn smaak dezelfde ideologie als die welke in het volkspetitionnement en in de schoolstrijd tot uitdrukking kwam, namelijk het recht om de eigen opvattingen in vrijheid vorm te geven, een recht dat toen in de Grondwet is neergelegd en dat nu weer bij wet verder dient te worden verdiept.

Doet dit wetsvoorstel enerzijds naar onze vaste overtuiging ten volle recht aan de grondwettelijk vereiste vrijheid van richting, anderzijds dient het ook recht te doen aan de rechten, neergelegd in de Wet op de ondernemingsraden, niet alleen omdat op die grond en vanuit die verwachting destijds ontheffing is verleend, maar ook en vooral omdat helemaal niet goed valt in te zien, waarom uitgerekend in het onderwijs werknemers minder rechten op zeggenschap zouden toekomen dan werknemers in het particuliere bedrijfsleven, uitgerekend in onderwijs dat nota bene geacht wordt voor te bereiden op de samenleving. Deze wet dient dus ook aan de Wet op de ondernemingsraden te worden getoetst. In

het algemeen zijn wij van mening dat deze wet die toetsing alleszins kan doorstaan.

Essentieel daarbij is immers het advies- en instemmingsrecht, dat met betrekking tot genoemde onderwerpen wordt gegarandeerd. Dat is heel duidelijk het geval in de artikelen 7, 8 en 9 van deze wet. Weliswaar zijn door verschillende geachte afgevaardigden nadere opmerkingen gemaakt over specifieke aspecten in die relatie en collega Poppe zal daarop nader ingaan, opmerkingen die ook tot aanvulling of verbetering zouden kunnen leiden, maar het lijkt, dunkt ons, geen twijfel dat dit ontwerp in essentie een vertaling biedt van de rechten die in de Wet op de ondernemingsraden reeds veel eerder zijn toegekend.

Wij achten dat te meer essentieel omdat niet hier een uitholling van de Wet op de ondernemingsraden mag plaatsvinden. Die zou op zich zelf al geenszins te rechtvaardigen zijn en zou bovendien een gevaarlijke precedentwerking kunnen hebben voor de regeling van de toepassing van de medezeggenschap op vele andere terreinen van het welzijnsbeleid. Daar ligt – dit in antwoord aan mevrouw Ginjaar – dan ook het wezenlijke verschil tussen dit ontwerp en het ontwerp van de Regering. Hier worden, conform de Wet op de ondernemingsraden, instemmings- en adviesrechten van de betrokkenen gegarandeerd en in het ontwerp van de Regering niet.

Wat mevrouw Ginjaar eufemistisch de ruimte voor eigen inhoudelijke invulling noemde is dan ook in feite het ontbreken van een bij wet gegarandeerd recht op medezeggenschap of, anders gezegd, het toekennen van een slechts vrijblijvend recht op welwillendheid. Daarmee is dan ook achteraf weer gebleken dat de indieners mevrouw Ginjaar niet onnodig, zij het onbedoeld, op haar ziel hebben getrapt, toen zij destijds meenden dat een verantwoorde regeling van de medezeggenschap bij het huidige kabinet niet in goede handen zou zijn.

Vervolgens kom ik op de gedachte van mevrouw Ginjaar, dat democratisering een proces is dat je vooral niet te veel moet regelen en sturen. De heer Van der Spek heeft er in alle helderheid al op gewezen, dat juist het proceskarakter wel een goede regeling vereist, om het proces überhaupt mogelijk te maken en kansen te geven. Er zijn immers, zo zei hij terecht, tegengestelde processen en tegengestelde belangen en verhoudingen, waardoor zonder een regeling de zeggenschap van de een de zeggenschap van de ander zou kunnen belemmeren.

Een goede, gegarandeerde regeling van zeggenschapsrechten maakt het bij voorbeeld juist mogelijk, dat de actieve betrokkenheid van allen reëel gestalte kan krijgen, omdat er dan pas werkelijk iets te zeggen is, zoals de heer Konings in het begin van zijn inbreng al heeft opgemerkt.

Democratisering is een mentaliteit, zei mevrouw Ginjaar. Dat is juist, maar die mentaliteit moet dan ook de kans krijgen zich te ontwikkelen. Bovendien is ook weerstand tegen democratisering een mentaliteit, waarbij alleen door een goede regeling van de verhoudingen kan worden voorkomen, dat zij de ontwikkeling van de andere mentaliteit geen kans geeft of in de kiem smooit.

In dat verband deed de heer Van der Spek overigens een interessante suggestie, ook in dit wetsontwerp zoals in de WUB en de Wet openbaarheid van bestuur een evaluatiebepaling op termijn op te nemen. Wij willen die suggestie graag nader overwegen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Konings heeft gewezen op problemen die zouden kunnen rijzen rond de samenstelling van de raad zoals geregeld in artikel 4 van het ontwerp. Hij wees op mogelijke onbedoelde effecten, die met name in het basisonderwijs enerzijds en het HBO en het avondonderwijs anderzijds zouden kunnen optreden door de deling van de aantallen en de 'ten hoogste en ten minste-regelingen'. Dat is waar. Het zou kunnen leiden tot verplichtingen die het wetsontwerp niet wil opleggen, hoewel het wel ruimte wil geven. Wij willen ons conform de lijn die hij heeft uitgezet op wijziging bezinnen.

De heer Konings sprak over het passief kiesrecht voor bij voorbeeld 12-jarigen. De heer Poppe zal daarop nader ingaan, zoals op vele opmerkingen die de heer Konings heeft gemaakt met betrekking tot de analogie tussen de Wet op de ondernemingsraden en het voorliggende wetsontwerp, respectievelijk bepalingen die in een aantal artikelen naar voren zijn gekomen.

Mevrouw Ginjaar heeft in het bijzonder gevraagd naar de macht van de koepels om model-reglementen dwingend op te leggen. Mijs inziens is die macht beperkt, maar niet geheel afwezig. De koepels zouden het volgen daarvan van hun leden kunnen verlangen. Men kan dan zeggen dat die leden eruit kunnen stappen, maar de leden hebben bepaalde belangen bij het lidmaatschap van koepels.

Ik denk aan waarborgsommen, aan de vertegenwoordiging in de planprocedure en vele andere technische en vaak zeer uitvoerige diensten. Afwezig

Van Kemenade

is het dus niet, maar beperkt is het zeker wel.

De heer Van Leijenhorst heeft gezegd dat er scholen kunnen zijn die op levensbeschouwelijke grondslag democratisering verwerpen en dat derhalve dit wetsontwerp in strijd zou zijn met de vrijheid van richting. Ik ga nu maar niet in op de boeiende vraag of, als de democratisering een bekostigingsvoorwaarde is, rekening moet worden gehouden met de vrijheid van richting hoewel dat niet letterlijk in de Grondwet staat, maar dat zou 'spielelei' zijn.

Ik denk dat het door de heer Van Leijenhorst geschetste probleem helemaal geen bijzonder probleem is in het onderwijs. Het is volstrekt analoog aan alle andere deugdelijkheidseisen en bekostigingsvoorwaarden die in de wetten ten aanzien van het onderwijs worden gesteld. Ik noem de volgende voorbeelden: centrale toetsing bij het eindexamen, een bepaald aantal op te noemen vakken, regelingen met betrekking tot bevoegdheden en bekwaaenheden.

Bij wetgeving ten aanzien van het onderwijs gaat het voortdurend om het vinden van het juiste evenwicht tussen de bij Grondwet voorgeschreven deugdelijkheidseisen en het respect, dat eveneens door de Grondwet wordt opgelegd, voor de vrijheid van richting. Elke wet, elke deugdelijkheidseis en elke bekostigingsvoorwaarde is een poging tot operationalisering van een verantwoord evenwicht tussen beide maatschappelijke wenselijkheden.

De heer **Deetman** (CDA): De vormgeving van de door de heer Van Kemenade genoemde voorbeelden is van dien aard dat de vrijheid van richting niet in het gedrang komt. Bij het voorbeeld dat de heer Van Leijenhorst noemde komt de vrijheid van richting wel in het gedrang want die vrijheid vertaalt zich uiteindelijk in de inrichting en vertaling van het onderwijs.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Ik kom nog te spreken over het concrete voorbeeld van de heer Van Leijenhorst.

De heer **Deetman** (CDA): U kunt het niet op één hoop vegen door andere voorbeelden te noemen, die ook zijn geaccepteerd. Neen, hier kan de wetgever in gedrang komen met de vrijheid van richting. Dat doet zich bij voorbeeld niet voor op het punt van de bevoegdheidseisen.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Ik ben van mening dat een regeling van de

zeggenschapsrechten van degenen, die deelnemen aan de school, op geen enkele manier in een spanningsvolle relatie staat met de vrijheid van richting. Integendeel, zij kan slechts een verwerkelijking daarvan zijn omdat slechts op die manier volledig wordt gegarandeerd dat visies op mens en samenleving van degenen, die bij de school zijn betrokken, volledig in de school tot hun recht kunnen komen.

De heer **Deetman** (CDA): Nee, wij praten vanavond over een concreet wetsontwerp. Over dit wetsontwerp wordt een opvatting verkondigd die een spanning kan opleveren. Daar gaat het om.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): U moet niet spreken over een spanning tussen vrijheid van richting en dit initiatiefontwerp, maar hoogstens over een spanning met de mate waarin u vrijheid van inrichting wilt toelaten. Welnu, elke wettelijke regeling probeert in inrichtingsnormen een evenwicht tussen deugdelijkheidseisen en bekostigingsvoorwaarden enerzijds en de ruimte voor betrokkenen anderzijds te operationaliseren. Dat is ook hier het geval, maar essentieel is dat ook een aantal rechten op zeggenschap worden gegarandeerd die noodzakelijk zijn om die vrijheid waar te kunnen maken.

De heer **Deetman** (CDA): Ik denk dat richting en inrichting niet op die manier kunnen worden losgekoppeld. Het een vloeit in het andere over. Dat blijkt hier duidelijk.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Ik heb al eens eerder gezegd dat de vrijheden van inrichting en oprichting de operationalisering vormen van de twee eisen die de Grondwet stelt: deugdelijkheid en respect voor de vrijheid van richting. De ontmoeting van deze eisen komt voortdurend tot uitdrukking in inrichtings- en oprichtingsregelingen.

De heer **Deetman** (CDA): U bedoelt te zeggen dat de deugdelijkheidseisen beperkt worden door de vrijheid van richting en nog een paar andere zaken?

De heer **Van Kemenade** (PvdA): En omgekeerd.

De heer **Deetman** (CDA): Neen, niet omgekeerd.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Een specifieke problematiek heeft de heer Van Leijenhorst aan de orde gesteld, toen hij wees op de leerlingen die verplicht

worden toegelaten tot een bijzondere school op grond van artikel 106, eerste lid van de Lagere Onderwijswet 1920 en artikel 48, eerste lid van de Wet op het voortgezet onderwijs, als in de omgeving geen school van dat type aanwezig is. De heer Van Leijenhorst stelde dat dit er toch toe zou kunnen leiden, dat andersdenkenden in dat onderwijs moeten worden opgenomen en deel gaan uitmaken van de zeggenschapsraad en, ongewild, geweld zouden kunnen aandoen aan de identiteit van die school. Wij hebben dat probleem al eerder gesignaleerd in de nadere memorie van antwoord. Wij hebben daarin gevraagd, daarover de inzichten van de Kamer te mogen vernemen.

Wij hebben daarin ook suggesties voor een oplossing gedaan. De Kamer gehoord hebbende, menen wij dat ook op dit punt een wijziging kan worden overwogen, in die zin dat in die gevallen deelnemers aan de raad mogen worden gevraagd, de grondslagen van de school te respecteren. Dat zou dan alleen in die gevallen mogen gebeuren.

In al die andere gevallen, waarin de bijzondere school vrijwillig leerlingen en ouders toelaat (willens en wetens om die school moverende redenen) moeten die rechten volledig worden toegekend. Er mogen geen regelingen van apartheid bij een vrijwillige toelating zijn. Het is interessant te vermelden, dat de heer Van Leijenhorst, sprekende namens het CDA, tot uitdrukking bracht dat hij vooralsnog de voorkeur gaf aan het regeringsontwerp. Dat opent perspectieven.

De heer Verbrugh heeft nog nader gezegd dat het volkspetitionement niet als vergelijkingsbasis naar voren mocht worden gebracht, omdat dit niet vanuit het politieke centrum, maar vanuit de basis opkwam. Zeker, dit leefde bij die basis. Dat doet de behoefte aan regeling van de zeggenschap echter ook.

Ook toen was het gevoelen bij de basis heel duidelijk door de politieke leiders naar voren gebracht, die uiteraard het initiatief daartoe namen en zelfs zodanig, dat in die dagen daarna de tegenstellingen tussen Rome en de Reformatie tijdelijk in zoverre werden onderdrukt dat men tot een coalitiekabinet kon komen om deze zaak te regelen in de Grondwet. Het politieke centrum heeft in de vorige eeuw dus duidelijk zijn werk gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Verbrugh heeft gevraagd of een dergelijke medezeggenschapsraad niet facultatief zou kunnen worden gesteld. Dat

Van Kemenade

heeft in essentie te maken met wat ik in het begin heb gezegd ten aanzien van de garantie van het medebeslissingsrecht. Een facultatieve bepaling zou geen adequate vertaling van de WOR zijn en zou ook geen recht op de zeggenschap en de vrijheid geven, zoals ik die naar voren heb gebracht.

Evenals de heer Mertens heeft ook de heer Verbrugh gesproken over het derde lid van de artikelen 8 en 9. Ik geef toe dat het in de daar genoemde gevallen niet gaat om niet-identiteitsgevoelige zaken, zeker niet in onderwijskundige zin. Dat is juist. Ik wil dit niet alleen beperken tot de levensbeschouwelijke grondslag. Er zijn zeker ook onderwijskundige identiteitsvragen, hoewel dat vraagstuk wat verder gaat dan het wetsontwerp. Er blijft een keuze probleem, wat te doen met niet-instemming in urgente gevallen. De door ons gekozen oplossing, namelijk de geschillencommissie, zal naar mijn mening in feite het identiteitsprobleem niet stellen. Het gaat immers om leden gekozen en naar voren gekomen uit de gemeenschap van die school, het bevoegd gezag, de raad en een derde, door hen samen bepaald. Met andere woorden, de identiteit is in hun kring gegarandeerd, tenzij de school in grote mate andersdenken heeft toegelaten. Maar dat weet ze dan ook en dat zal ze dan ook weten!

De vragen van de heer Abma heb ik naar mijn mening al in mijn algemene inleiding beantwoord.

De heer Van der Spek heeft een suggestie gedaan met betrekking tot de bemiddeling op basis van het tweede lid van artikel 8 en 9. Hij vroeg of in dat geval niet zou moeten worden gedacht aan regionale commissies, omdat het veelal zal gaan om problemen die niet op een individuele school betrekking hebben, maar die meer algemeen zijn. Wij vinden dat een juiste gedachte en willen dan ook overwegen om op dit punt een wijziging in te voeren. Onze gedachten gaan dan eerder in de richting van regionale of landelijke commissies, die bemiddeling zouden kunnen aanbieden per richting. De heer Poppe zal daarop nog nader ingaan.

De heer Van der Spek heeft gevraagd of artikel 19 voldoende is voor de faciliteitenregeling. Wat betreft de analogie met artikel 19 van de WOR zal de heer Poppe nader antwoorden. Wat de overheid betreft, menen wij dat artikel 19 van deze wet voldoende is. Wij kunnen hier – op dit moment althans – geen begrotingsgelden gaan toedelen. Wel kunnen wij wettelijk garanderen dat de afweging, ook met betrekking

tot deze problematiek, op de agenda blijft staan. Via dit artikel 19 wordt de minister een afwegingsplicht opgelegd, zonder dat wij daarbij thans naar plaats en omstandigheid kunnen treden in de gelden die daarvoor zouden moeten worden gefourneerd.

De heer Mertens heeft de problematiek van de 'privatisering' van het openbaar onderwijs aan de orde gesteld. Dat vraagstuk gaat de draagwijdte van dit wetsontwerp ver te boven, maar ik wil graag erkennen dat het hier om tal van wetenschappelijk onvoldoende uitgewerkte probleemstellingen gaat. Merkwaardig is dat heel veel vraagstukken met betrekking tot de Grondwet, problemen betreffen ten aanzien van het bijzonder onderwijs. Ze zijn niet ten aanzien van het openbaar onderwijs uitgewerkt. Ik zal daarom thans hoogstens volstaan met enkele kanttekeningen.

In ons stelsel is openbaar onderwijs de hoeksteen van een vrij onderwijsbestel. Zonder de garantie en de mogelijkheid van openbaar onderwijs kan ons onderwijs niet zo vrij zijn als het is. Het is een garantie voor gewetensvrijheid van al degenen die hun kinderen niet vanuit een bepaalde levensovertuiging, of juist wel in ontmoeting met alle levensovertuigingen willen doen opgroeien. Voor die garantie kan alleen een publiek gekozen en gecontroleerd orgaan de verantwoordelijkheid dragen.

Ieder ander privaatrechtelijk bevoegd gezag kan niet op die algemene en publieke functie worden aangesproken die het openbaar onderwijs heeft. Dat neemt niet weg dat binnen het respect voor ieders levensovertuiging nog hele ruime marges aanwezig zijn voor eigen, zeker onderwijskundige, invullingen. Dat neemt ook niet weg dat het publieke orgaan vele bestuurlijke taken kan delegeren aan bij voorbeeld commissies ex artikel 61 van de Gemeentewet.

Verdergaande constructies, zoals door de heer Mertens aangeduid in zijn betoog, waarbij de financiële en bestuurlijke verantwoordelijkheid worden gescheiden, zoals bij voorbeeld de LEA's in Engeland roepen een groot aantal bezwaren en vraagtekens op en hebben zeer ingrijpende consequenties tot gevolg. Het gaat te ver om er in het kader van dit wetsontwerp verder over de filosoferen.

Ik heb in mijn antwoord al aangegeven dat op een aantal punten door de geachte afgevaardigden interessante suggesties ter verbetering zijn gedaan. Bovendien is een aantal geachte afgevaardigden ingegaan op een aantal

kwesties, waarover wij in de nadere memorie van antwoord een oordeel van de Kamer hadden gevraagd.

De collega's Poppe en Worrell zullen dadelijk nog ingaan op een aantal vraagstukken in relatie tot de Wet op de ondernemingsraden. Wij hebben al in de nadere memorie van antwoord aangegeven, dat wij graag rekening willen houden met de opvattingen die uit de Kamer naar voren komen en bezien, of verschillende suggesties niet zinvol in het wetsontwerp zouden kunnen worden verwerkt. We denken daarbij aan verschillende zaken, die ik zojuist heb genoemd en aan zaken die zo dadelijk nog aan de orde komen.

Het lijkt ons dan ook juist, mijnheer de Voorzitter – ik had dit eigenlijk na afloop van de betogen van mijn collega's willen doen, maar het is inderdaad waarschijnlijk beter, het nu al te zeggen – u te verzoeken om na de eerste termijn de beraadslaging te schorsen om ons de gelegenheid te geven, een nota van wijzigingen op verschillende onderdelen in te dienen.

Gelet op de beperkte mogelijkheden van kamerleden en het grote beslag, dat op hun tijd wordt gelegd, kan ik u niet mededelen, wanneer precies wij daarmee gereed zijn, maar ik wil u verzoeken, de voortzetting van de behandeling van dit wetsontwerp op de agenda te zetten zodra wij die nota van wijzigingen hebben ingediend.

□

De heer **Poppe** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil het antwoord op een aantal vragen en opmerkingen die betrekking hebben op de vraag, in hoeverre dit wetsontwerp een op de behoefte van het onderwijs toegespitste vertaling van de Wet op de ondernemingsraden is, zoveel mogelijk per artikel van het wetsontwerp behandelen.

Ik begin met artikel 4. De heer Mertens heeft erop gewezen, dat bij vergelijking van de ondernemingsraad met de school- of academieraad blijkt, dat deze laatste geen homogene personeelsvertegenwoordiging vormt zoals de ondernemingsraad. Er zijn ook leerlingen en/of ouders in vertegenwoordigd. Hij heeft eigenlijk gevraagd, of er geen reden is, dit ook bij andere arbeidsorganisaties te overwegen. Of andersom, waarom in dit geval wel andere categorieën dan het personeel opgenomen?

De heer Konings heeft inzake artikel 4 gevraagd, waarom wordt gesproken over een vertegenwoordiging uit en door personeel, leerlingen en ouders. Waarom is door alleen te spreken van 'kiezen door' niet de mogelijkheid

Poppe

opgelaten om deskundigen, die het vertrouwen van een van de geledingen geniet, in school- of academierraad te kiezen?

Ik zou met het laatste willen beginnen. Op zichzelf kent ons wetsontwerp wel een dergelijke mogelijkheid doordat artikel 4 het ook mogelijk maakt, dat een eventueel resterend deel van de leden wordt gekozen uit personen van buiten de school. Wij hebben die mogelijkheid opgelaten om een zo groot mogelijke vrijheid te laten om rekening te houden met speciale omstandigheden of behoeften.

Ik wil er echter geen geheim van maken, dat die gedachte op zichzelf niet onze grote voorkeur heeft. Het is in de eerste plaats onze bedoeling geweest om net als bij de wet op de ondernemingsraad in de medezeggenschapsorganen onderscheid te maken tussen aan de ene kant de eigen vertegenwoordiging van de werkgemeenschap, die overlegt met het bevoegd gezag of – in termen van het particuliere bedrijfsleven – met de bestuurder van de onderneming, de vertegenwoordiging dus die namens de werkgemeenschap advies- en instemmingsrecht uitoefent ten overstaan van dat bevoegd gezag en die zich hoofdzakelijk bezighoudt met de interne gang van zaken van die arbeidsorganisatie en aan de andere kant die vorm van medezeggenschap die de werkgemeenschap invloed geeft, al dan niet onderscheiden in geledingen, op de samenstelling van het bestuur, met name in verband met de taak van dat bestuur.

Dat bestuur draagt de eerste verantwoordelijkheid voor de vervulling door de school van haar maatschappelijke functie. Het ligt meer voor de hand, mensen van buiten de arbeidsorganisatie, vanuit de maatschappij, bij dat bestuur te betrekken.

In het oorspronkelijke artikel D van ons wetsontwerp, dat nu is opgenomen in het tweede, afzonderlijke initiatief-wetsontwerp, dat de PvdA-fractie heeft ingediend is die tweede vorm van medezeggenschap, dus de invloed op de samenstelling van het bestuur, geregeld. Daarin stond, zoals de heer Konings zich dat misschien herinnert, dat er onder andere bestuursleden gekozen moeten worden door het personeel en door leerlingen en/of ouders. Daarin stond niet 'uit en door'. In dat geval kan men ook een beroep doen op externe mensen.

De school- of academierraad echter moet in onze optie toch in principe door de direct betrokkenen worden ge-

dragen. Die direct betrokkenen, opgenomen in de werkgemeenschap, zijn in een school niet alleen de personeelsleden – nu kom ik toe aan de beantwoording van de heer Mertens – maar ook de leerlingen, al dan niet in verband met hun leeftijd te vertegenwoordigen door hun ouders. Bovendien verkeren die geledingen in zo'n verschillende positie, een positie van respectievelijk onderwijsgever en van onderwijsontvanger, dat beide groepen afzonderlijk hun vertegenwoordigers moeten kunnen kiezen in dat orgaan dat de werkgemeenschap representeert.

Het door de heer Mertens geconstateerde verschil met de regels voor de andere arbeidsorganisaties in de Wet op de ondernemingsraad vloeit dus voort uit de andere aard van deze arbeidsorganisatie waarom het hierbij gaat. Natuurlijk hebben productiebedrijven ook hun cliënten. Die worden meestal op z'n Hollands 'klanten' of 'afnemers' genoemd. Die zijn echter toch meer incidenteel, zakelijk en minder direct met hun persoon bij de arbeidsorganisatie betrokken. Het is ook niet te ontkennen dat er andere arbeidsorganisaties zijn die weliswaar onder de Wet op de ondernemingsraden vallen, maar waar toch ook iets dergelijks als in het onderwijs is te constateren.

Hierbij denk ik aan bepaalde welzijnsvoorzieningen. Dat is hierbij niet aan de orde. Het zou onder ogen moeten worden gezien bij de verdere discussie over de democratisering van gesubsidieerde instellingen. Ik stel echter alleen vast, dat voor het onderwerp in ieder geval alle redenen om een andere regeling te zoeken dan die welke in de Wet op de ondernemingsraden is gerealiseerd.

Dat afwijken van de regeling in de Wet op de ondernemingsraden is in nog een ander opzicht gebeurd, dat vandaag niet bij de mondelinge behandeling aan de orde is gekomen. Daarover is echter wel een amendement ingediend. Ik doel op de positie van de directeur of de rector dan wel de schoolleider, zoals die in een amendement van de heer Konings wordt genoemd. Die leider van de arbeidsorganisatie is in de Wet op de ondernemingsraden wel uitgesloten van het lidmaatschap van de ondernemingsraad. In ons initiatief-wetsontwerp is dat niet het geval.

Men kan vaststellen, dat de aard van de werkgemeenschap daartoe ook aanleiding geeft. Er is minder sprake van een economische belangentelling tussen leiding en personeel.

Het belang van de leerlingen staat veel meer centraal. Er is ook minder vaak een onderhandelingspositie tussen personeel en schoolleiding. Er is vaker een gezamenlijk overleg nodig met het bevoegd gezag, hoewel dit ook niet altijd opgaat. Daarom is er wel wat te zeggen voor het amendement van de heer Konings, dat juist voorstelt om voor de gevallen waarin het reglement bepaalt dat het tot de taak van de schoolleider behoort om namens het bevoegd gezag de bespreking met de raad te voeren, vast te stellen dat die schoolleider niet tevens lid van de raad kan zijn.

Wij zijn het eens met die overweging. Ik heb het gevoel dat in dat amendement de gulden middenweg wordt bewandeld. Als de schoolleider als bestuurder, als gesprekspartner van de raad optreedt, is het wellicht beter die rollen te scheiden; hoewel ik aan de andere kant moet zeggen dat zijn positie toch nog wel anders is dan die van bedrijfsdirecteur. Wij laten het echter graag aan het oordeel van de Kamer over.

De heer Konings heeft de aandacht gevestigd op het feit dat gegeven de tekst van artikel 4 ook een conflict kan ontstaan over de samenstelling van de school- en academierraad in de gevallen waarin deze uit drie geledingen moet bestaan, personeel, leerlingen en ouders. In feite komt het erop neer dat twee geledingen, elk met een recht op ten hoogste $\frac{1}{3}$ van het aantal zetels, samen dus ten hoogste $\frac{2}{3}$ van het aantal zetels, toch eigenlijk maar de helft van het aantal zetels kunnen bezetten als het personeel tenminste op het maximum van 50% van de zetels gaat zitten.

Op zich lijkt dat ons niet zo'n bezwaar. Wij hebben als indieners wel zoveel van het onderwijs genoten dat wij inzien dat $\frac{7}{6}$ van de zetels verdelen niet zou kunnen. Maar het is ook niet de consequentie van de voorgestelde tekst. Er staat 'ten hoogste de helft' en 'ten hoogste $\frac{1}{3}$ '. Men zou het eens moeten worden. Er zou een onderhandelingsproces tussen die geledingen moeten plaatsvinden. Dit is ook één van de redenen dat wij een tekst hebben gekozen, die geeft een zekere vrijheid bij de wijze van invulling van de samenstelling van de raad.

Wij zien echter achteraf nog een ander bezwaar tegen onze tekst. Dat heeft juist betrekking op de gevallen waarin slechts twee geledingen in de raad vertegenwoordigd moeten zijn. Dat is namelijk de basisschool waar alleen de ouders, en niet de leerlingen, zetels zouden kunnen bezetten en het

Poppe

is het HBO, waar het omgekeerde het geval is, waar niet de ouders maar de studenten vertegenwoordigd zouden moeten zijn. Aangezien ook daar zou staan 'het personeel ten hoogste de helft, de overige ten hoogste 1/3', dwingt deze bepaling tot het in de raad opnemen van externe personen. Ik heb al gezegd dat dit niet onze bedoeling is geweest. Wij zijn wel van plan in de nota van wijziging, die collega Van Kemenade al heeft aangekondigd, aan dit probleem aandacht te besteden.

De heer Konings heeft een zaak aan de orde gesteld die ook onder artikel 4 zou kunnen worden gegroepeerd, namelijk de vraag waarom geen regeling van de verkiezing is opgenomen en waarom niet naar analogie van de Wet op de ondernemingsraden in elk geval een recht is vastgelegd voor de vakbeweging om kandidaten te stellen. Aanvankelijk hebben wij dit minder nodig geacht, gezien de positie van de vakbeweging in het onderwijs, gezien ook het feit dat de arbeidsvoorwaarden centraal worden geregeld.

Er staat echter tegenover de positieve invloed die van de vakbeweging op de ontwikkeling van medezeggenschapsorganen pleegt uit te gaan. Kort geleden is hierover nog een onderzoek gepubliceerd. In het algemeen kan men vaststellen dat de motivatie vanuit het medezeggenschapsideaal, zoals dit in de vakbeweging leeft, een stimulerende invloed heeft op het van de grond komen van medezeggenschapsorganen. Wij overwegen daarom een aanvulling op dit punt, waarbij misschien ook de regeling voor de verkiezing nader kan worden aangegeven. Hetzelfde geldt voor de rechtsbescherming.

Collega Worrell zal ingaan op de kwetsbare positie van ouders en leerlingen. De heer Konings heeft terecht gezegd dat voor het personeel met een vaste aanstelling die rechtsbescherming niet in de eerste plaats nodig zal zijn. Voor het andere personeel is dit in elk geval wel gewenst. Ik ben het er mee eens dat wij analogie moeten zoeken met artikel 21 van de Wet op de ondernemingsraden, hoewel de regeling hierin in de praktijk niet ideaal blijkt te zijn. Er is op bepaalde punten dus verbetering denkbaar.

Artikel 6 van het wetsontwerp geeft het bevoegde gezag de verplichting, het eventueel niet opvolgen van voorstellen of adviezen van de raad tegenover de raad te motiveren. De heer Konings heeft gevraagd waarom er geen recht van beroep wordt gegeven, zoals in artikel 26 van de Wet op de onderne-

mingsraden een recht van beroep op de Ondernemingskamer van het Amsterdamse Gerechtshof geeft.

Wij hebben dit niet gedaan, omdat een regeling zoals in de Wet op de ondernemingsraden is vastgelegd, moeilijk op het onderwijs is toe te passen. In ieder geval zou een aparte beroepsinstantie vereist zijn, met eigen regels. De problemen in het onderwijs zijn anders dan die in ondernemingen en de taak van de school- of academierraad is ook anders dan die van de ondernemingsraad. Misschien is er ook minder reden toe, een recht van beroep op te nemen. Ik heb al de minder scherpe belangentegenstelling genoemd. Er kan meer aan het overleg binnen de school worden overgelaten. Voor de ondernemingsraad die zich aan de kant geschoven voelt, bestaan meer mogelijkheden, zich op wetgeving, de overheid en het parlement te beroepen.

Het is echter denkbaar, een beroepsmogelijkheid te creëren, nu wij op basis van de discussie in dit huis tot de overweging komen om de bemiddelingsinstantie beter te regelen. De heer Van Kemenade heeft hierover al opmerkingen gemaakt in antwoord op het betoog van de heer Van der Spek.

Hetzelfde geldt voor de vraag naar beperkingen in actief en passief kiesrecht naar leeftijd en/of duur van het verblijf op de school of academie. Het voorbeeld van de heer Konings van de twaalfjarigen in de eerste klas van het voortgezette onderwijs, is duidelijk. Wij overwegen, in de nota van een wijziging een bepaling hierover op te nemen. Hierbij denken wij vooralsnog niet aan een leeftijdsgrens, maar wel aan de mogelijkheid, enkele jaren verblijf op de school of academie als voorwaarde te stellen, hetgeen ook consequenties heeft voor de leeftijd waarop leerlingen recht krijgen op een plaats in de raad.

De artikelen 7, 8 en 9 vormen het hart van het wetsontwerp. Hierover is weinig gezegd. Mevrouw Ginjaar heeft opgemerkt dat zij de bevoegdheden van de school- of academierraad in ons initiatief-ontwerp te rigide geregeld acht, dat er te weinig aan de betrokkenen zelf wordt overgelaten en dat te weinig het proces-karakter van de medezeggenschap in het oog wordt gehouden. Het laatste bezwaar wijs ik ten stelligste van de hand; het tegengestelde is het geval.

De geschiedenis van de ondernemingsraden wijst erop dat het niet vanaf het begin vastleggen van harde bevoegdheden van een medezeggenschapsorgaan leidt tot een moedeloos

makend en slopend proces. De ervaring is dat pas een stroomversnelling in de betekenis van de ondernemingsraad kon worden vastgesteld, nadat eerst in 1970 en later in 1979 concrete bevoegdheden in de wet werden vastgelegd. Zo kan men in het algemeen zeggen dat de ontwikkeling van een proces slechts kan worden bevorderd, als men eerst nagaat welke factoren het proces stimuleren en welke het belemmeren.

De algemene ervaring is naar mijn mening dat democratiseringsprocessen worden belemmerd door twee zaken. De eerste is het zich moeten baseren op vrijblijvende intentieverklaringen en niet concreet geformuleerde en afdwingbare bepalingen.

De parlementaire democratie zou zich nooit hebben ontwikkeld als er geen eind was gekomen aan het verlichte despotisme van de achttiende eeuw. Harde rechten voor het parlement zijn nodig om echt te kunnen functioneren. De geschiedenis bewijst dat democratie alleen dan floreert als de dragers ervan ook iets te beslissen hebben. De tweede factor die democratiseringsprocessen kan belemmeren, is de moedeloosheid bij de betrokkenen, ten gevolge van de wetenschap dat men van de goedwillendheid van de leiding afhankelijk is. Ook de ervaring in het werkoverleg, bij arbeidsorganisaties, wijst erop dat het eigenlijk alleen maar kans van slagen krijgt als er van bovenaf wordt gezorgd dat de deelnemers aan het werkoverleg zich op concrete bevoegdheden kunnen beroepen. Een regeling van geval tot geval, in iedere school weer opnieuw het onderhandelingsproces moeten opzetten over de vraag of er van instemmings- of van adviesrechten sprake zou moeten zijn, maakt de school- of academierraad te veel afhankelijk van de toevallige bereidheid van schoolbesturen.

Aan de andere kant kan men vaststellen dat democratiseringsprocessen worden bevorderd door de wetenschap dat men een oordeel moet geven, dat men er zich niet aan kan onttrekken, en door de wetenschap dat men verantwoordelijk kan worden gesteld omdat men over bepaalde bevoegdheden beschikt.

Het tweede bezwaar was dat wij die bevoegdheden te rigide zouden regelen. Ik meen dat mevrouw Ginjaar dan toch de bepalingen van ons ontwerp nog eens zou moeten bekijken. In artikel 6 staat dat de raad bevoegd is tot behandeling van alle aangelegenheden, de school betreffende en dat hij daarover gevraagd of ongevraagd aan

Poppe

het bevoegd gezag voorstellen kan doen. Dat lijkt mij niet al te rigide.

In artikel 7 staat dat de raad in ieder geval in de gelegenheid moet worden gesteld, advies uit te brengen over een aantal, met name te noemen onderwerpen, hetgeen tegelijkertijd betekent dat niets de schoolleiding verhindert, advies aan de raad te vragen over andere zaken.

Het is overigens wel goed om, naar aanleiding van de Wet op de ondernemingsraden, ook in dit ontwerp een uitdaging op te nemen tot verdere voortgang en uitbreiding van de bevoegdheden, bij voorbeeld door de mogelijkheid, aan deze minimum-bepalingen nog nieuwe bevoegdheden toe te voegen, na overleg tussen het bevoegd gezag en de raad en/of in overeenstemming tussen het bevoegd gezag en de vakbeweging en/of de onderorganisaties. Wij zouden er beslist een tegenstander van zijn wanneer er een wet kwam die het mogelijk zou maken, eenmaal toegekende of in de wet vastgelegde instemmingsrechten weer te verschuiven naar adviesrechten.

Ten slotte kom ik tot artikel 19. Daar in wordt vastgelegd dat de Minister, waar mogelijk, voorwaarden moet scheppen om scholen en raadsleden in de gelegenheid te stellen hun taak naar behoren te vervullen. Zowel de heer Konings als de heer Van der Spek hebben de vraag gesteld of die bepaling wel voldoende is om er zeker van te zijn dat de school- of academierraad voldoende voorzieningen ter beschikking hebben om goed te kunnen functioneren. Wanneer de schoolbesturen niet willen 'wat dan?', zo heeft de heer Konings gevraagd.

Moeten er geen bepalingen zijn die het verstrekken van voorzieningen verplicht stellen, naar analogie van artikel 17 van de Wet op de ondernemingsraden? Ik wijs erop dat in ons ontwerp wel degelijk een vergelijkbare bepaling voorkomt, namelijk lid 9 van artikel 5, dat het bevoegd gezag ertoe verplicht, de raad in de gelegenheid te stellen zijn taak naar behoren te vervullen. Wij zijn vooralsnog van mening dat op dit punt het effect van deze bepaling zou kunnen worden afgewacht.

Wij hebben het gevoel dat ouderorganisaties en vakbonden mans genoeg zijn om, als de praktijk dat nodig maakt, aan te dringen op meer gedetailleerde voorschriften over communicatiemiddelen die ter beschikking moeten worden gesteld, vergadergelegenheid die er moet zijn, beschikbare tijd die moet worden verstrekt. Het

lijkt ons echter wel gewenst, alsnog te bepalen dat in de wet mogelijkheden worden gegarandeerd voor de raad, om desgewenst externe deskundigen te raadplegen.

□

De heer **Worrell** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in mijn beantwoording nader ingaan op een aantal vragen over de positie en de rechtsbescherming van betrokkenen in het voorliggende initiatiefwetsontwerp.

In het algemeen kan worden gesteld dat een medezeggenschapsregeling in het onderwijs staat of valt bij de wijze waarop bestuur, personeel, leerlingen en ouders, ieder vanuit hun eigen betrokkenheid, elkaar de kans geven verantwoordelijkheid te kunnen dragen voor het gebeuren in de school. Medezeggenschap kan en zal moeten leiden tot daadwerkelijke veranderingen in de structuur van het onderwijs. Door de rechten en plichten van betrokkenen in het schoolgebeuren nader in het ontwerp wettelijk te regelen kan de situatie ontstaan dat betrokkenen in plaats van zich bedreigd te voelen – waarvan de heer Konings in zijn betoog voorbeelden gaf en waarmee hij, kijkende naar de praktijk van alledag, ook voor ons herkenbare problemen heeft geschetst – over kunnen gaan op een daadwerkelijke participatie. Dit is ook een van de redenen, waarom gekozen is voor een wettelijke regeling met betrekking tot de medezeggenschap: versterking van de positie en de inspraak in het onderwijs van ouders en leerlingen.

Het zal duidelijk zijn dat de overheid door middel van wetgeving de mogelijkheden van medezeggenschap nader kan concretiseren en stimuleren. In de praktijk zal het met name van betrokkenen afhangen op welke wijze zij optimaal en met respect voor elkaars verantwoordelijkheid de medezeggenschap in het onderwijs willen optimaliseren.

Van de zijde van verschillende geachte afgevaardigden is gevraagd of in het voorliggende initiatiefwetsontwerp de rechtsbescherming ten aanzien van personeel, ouders en leerlingen, wel voldoende is geregeld. Mijn collega Poppe heeft in dit verband reeds een aantal vragen beantwoord met betrekking tot de positie en de rechtsbescherming van het personeel in relatie tot de WOR. In mijn verdere beantwoording wil ik met name nader ingaan op de rechtsbescherming van ouders en leerlingen.

Zowel de heer Konings en mevrouw Ginjaar-Maas als de heer Van der Spek

en anderen hebben gewezen op met name de rechtspositie van leerlingen en studenten in het onderwijs. Dit is een vraagstuk dat niet alleen de Kamer, maar ook velen in en buiten het onderwijs bezighoudt. Ik meen dat wij een onderscheid dienen te maken met betrekking tot enerzijds de rechtspositie van ouders en leerlingen ten aanzien van hun functioneren als gekozen leden van een Academie- of Schoolraad en anderzijds de rechtsbescherming in een veel breder kader, binnen het totale onderwijs.

Bij een nadere afweging van de vraag of in zekere mate de rechtsbescherming van ouders en leerlingen die deel uitmaken van de Raad, niet in het voorliggende initiatiefwetsontwerp zou moeten worden opgenomen, menen wij dat wij deze vraag positief moeten beantwoorden. Onze gedachten gaan uit naar een nota van wijziging, waarbij de regeling wordt getroffen dat leden van de Raad niet uit hoofde van het lid zijn van de Raad benadeeld kunnen worden in hun positie met betrekking tot het schoolgebeuren. Met deze toegezegde nota van wijziging achten wij de rechtsbescherming voldoende gewaarborgd voor de leden van de Raad.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Konings en de heer Van der Spek hebben in het algemeen nog vragen gesteld inzake de rechtsbescherming van ouders en leerlingen in een veel breder kader, namelijk van het totale schoolgebeuren. De heer Konings sprak over de terughoudendheid bij ouders en leerlingen om naar de school toe te reageren op falende schoolbestuurders, schoolleiding en docenten. Hij meende – wij onderschrijven dit – dat bij leerlingen of ouders vrij algemeen de opvatting aanwezig is, dat men bij een open conflict met de school aan het kortste eind trekt. Mevrouw Ginjaar stelde in haar betoog dat de leerlingen en ouders veelal de zwakste partij vormen, welke nodig bescherming behoeft. In gelijke bewoordingen spraken de heer Van der Spek en de heer Mertens over de ongelijke positie van betrokkenen in het schoolgebeuren.

Door de aangekondigde nota van wijziging is echter – zij het op een beperkter terrein – de rechtsbescherming van deze groepen in ieder geval versterkt. De heer Konings en anderen hebben evenwel gelijk, als zij stellen dat van een echte rechtsbescherming pas sprake kan zijn, indien ook voorzieningen worden getroffen voor met name het klachten beroepsrecht van leerlingen bij bijvoorbeeld proefwerken en examens en bij toelating tot of verwijdering van de school.

Worrell

In het algemeen zou het aanbeveling verdienen om nader te onderzoeken, op welke wijze het klachtrecht van leerlingen zou kunnen worden geregeld. Vele voorbeelden uit de praktijk zouden hierbij aangevoerd kunnen worden om de noodzaak van een regeling met betrekking tot zo'n klacht- of beroepsrecht te ondersteunen. Toch menen wij dat het niet goed mogelijk is zo'n brede regeling in het aan de orde zijnde initiatief-wetsvoorstel op te nemen.

Nogmaals willen wij met nadruk stellen, dat zo'n regeling van rechtsbescherming in het onderwijs een veel wijder probleem omvat dan dat het naar ons oordeel om een algemene en afzonderlijke beschouwing en regeling vraagt. Wij menen dan ook de vragen van de eerder genoemde leden positioneel te moeten beantwoorden en de noodzaak te onderstrepen dat zo'n regeling, naar wij hopen, spoedig tot stand zal komen. Wij vragen echter begrip voor het feit, dat zo'n regeling het huidige initiatief-wetsvoorstel overstijgt.

In het algemeen zouden wij nog willen opmerken, dat de fractie, waartoe de initiatiefnemers behoren, zich reeds bij meerdere gelegenheden heeft uitgesproken voor een klachtenrecht, bij voorbeeld in de gezondheidszorg, deelnemersrechten bij gesubsidieerde instellingen, waarbij een eigensoortige regeling met betrekking tot het onderwijs wel degelijk tot de mogelijkheden kan behoren.

De Voorzitter: Op verzoek van de initiatiefnemers schors ik de behandeling tot nader order.

Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.43 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. zes brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij zich in haar vergadering van 17 februari 1981 heeft verenigd met de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet, gedrukt onder de nummers 16 058, 16 269, 16 400-II en VI, 16 442 en 16 554.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

2°. een brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken, met het advies van de Commissie Financierings-

aangelegenheden midden- en kleinbedrijf.

De Voorzitter stelt voor, deze brief niet te doen drukken en hem voor kennisgeving aan te nemen; het bijgevoegde stuk ligt op de griffier ter inzage;

3°. de volgende brieven:

een, van de Minister van Binnenlandse Zaken, over het arbeidsvoorwaardenbeleid overheids personeel 1981 en werkgelegenheidsbeleid bij de Overheid (16 401, nr. 35);

een, van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, met een beleidsnotitie inzake het avond-h.e.a.o. (16 629);

een, van de Minister van Verkeer en Waterstaat, met nadere bijstelling van het MPP 1980-1984 (15 885, nr. 5).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende adressen:

een, van Mej. Marianne Steenhuizen te Spannum, met betrekking tot het niet beantwoorden van correspondentie;

een, van J. Oosting te Lochem, met betrekking tot een aanvullende vergoeding i.v.m. verplaatsingskosten;

een, van Winkelcentrum De Meerpaal te Dronten, met betrekking tot de bereikbaarheid van het winkelcentrum.

Deze adressen zijn gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende brieven e.a.:

een, van gedeputeerde staten van Gelderland, met moties inzake verzorgingstehuizen voor bejaarden;

een, van de dienst wetenschapsvoorlichting bij de Kon. Ned. Akademie van Wetenschappen, met het jaarverslag 1979;

een, van het college van bestuur van de TH-Delft over de ziektekostenproblematiek voor studerenden;

een, van de Industriebond FNV, over de toekomst van Van Gelder Papier;

een, van de voorzitter van het Werkverband Integratie Jeugdwerkzaamheid Nederland, over de bezuinigingen in het werk van de kinder- en jeugdbescherming;

een, van O. Sijbranda te Eindhoven, over de inkomstenbelasting;

een, van studenten en docenten van HBO-onderwijsinstellingen, over de nieuwe bezuinigingsplannen van Minister Pais;

een, van de voorzitter van de Stichting Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium, met de herziene begroting 1981;

een, van E. de Ruyter te Groningen, over mensenrechten;

een, van gedeputeerde staten van Zuid-Holland, inzake het illegaal storten van chemisch afval;

een, van een aantal organisaties te Amsterdam, over de Leegstandwet;

een, van provinciale staten van Noord-Holland, over het energiebeleid;

een aantal, over de rechtspositie van oorlogsgetroffenen in Indonesië gedurende de Tweede Wereldoorlog;

een, van juristen, werkzaam in de sociale rechtshulpverlening e.a., over nadere regelen ex. artikel 14, lid 4, van de WWV;

een, van het gemeentebestuur van Schinnen, met een adhesiebetuiging aan het schrijven van de Stichting Beschermde Dorpsgezicht Amstenrade;

een, van de actiegroep 'Ubach over Worms zelfstandig', over de gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg;

een, van het gemeentebestuur van Maastricht, voor handhaving van de Rijks Pedagogische Academie in Maastricht;

een, van het gemeentebestuur van Enkhuizen, over de toekomstige opening van het Buitenmuseum.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.